

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ
ДНІПРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА (м. Київ)
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА
ЗАХІДНОЧЕСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ (м. Пльзень, ЧЕСЬКА РЕСПУБЛІКА)
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ АДАМА МІЦКЕВИЧА (м. Познань, ПОЛЬЩА)
ПРИМОРСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ (м. Копер, СЛОВЕНІЯ)

Лексико-граматичні інновації в сучасних слов'янських мовах

МАТЕРІАЛИ
X Міжнародної наукової конференції
(15–16 квітня 2021 року, Україна, м. Дніпро)

Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках

МАТЕРИАЛЫ
X Международной научной конференции
(15–16 апреля 2021 года, Украина, г. Днепр)

Рекомендовано до друку на вченій раді факультету української
й іноземної філології та мистецтвознавства Дніпровського національного універ-
ситету імені Олеся Гончара (протокол № 9 від 23 березня 2021 р.)

Л 43 **Лексико-граматичні інновації в сучасних слов'янських мовах:**
Х Міжнародна наукова конференція (м. Дніпро, Дніпровський націона-
льний університет імені Олеся Гончара, 15–16 квітня 2021 року): мате-
ріали / укладання і загальна редакція проф. Т. С. Пристайко. – Дніпро:
Ліра, 2021. – 196 с.

ISBN

Збірник містить матеріали доповідей лінгвістів України, близького й далекого зарубіж-
жя, присвячені опису лексико-граматичних і семантичних інновацій процесів у сучасних
слов'янських мовах, що виявляються у різних комунікативних сферах; дослідженню інно-
ваційних явищ в аспектах сучасних наукових парадигм; розгляду мовних і мовленнєвих
інновацій як об'єктів прикладної лінгвістики, лінгводидактики, теорії і практики перекладу.
Низка розвідок містить результати вивчення лексико-семантичних і словотвірних іннова-
цій, пов'язаних із пандемією коронавірусу COVID-19 у 2020-21 рр.

Для викладачів, науковців, аспірантів і студентів гуманітарних факультетів, а також
для широкого кола читачів, яких цікавлять динамічні зміни, що відбуваються в сучасних
слов'янських мовах.

Матеріали публікуються в авторській редакції.

ISBN

© Колектив авторів, 2021

© Пристайко Т. С., укладання, 2021

ПРО ФРАЗЕОЛОГІЧНИЙ МІНІМУМ ДЛЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ

Іноземні студенти українських медичних ЗВО здобувають освіту іноземною для них мовою (українською), яка набуває інструментальної та світоглядної функції у комунікативній взаємодії з чужоземним мовно-культурним середовищем і в навчально-пізнавальній діяльності. Тож доленосним фактором є володіння іноземною (українською) мовою, а побудова та організація системи навчання української мови набуває функції мовної освіти.

Разом із засвоєнням фонетичного, лексичного, граматичного, синтаксичного рівнів української мови іноземні студенти-медики мають оволодіти мовленнєвими уміннями використання фразеологічних одиниць, тому що фахова мова медицини є образною та метафоризованою. У процесі навчання української мови необхідно формувати в іноземних студентів-медиків знання певної кількості фразеологічних одиниць (відповідно до рівня засвоєння української мови як іноземної), а також уміння користування такими мовно-культурними одиницями в ситуаціях науково-академічної та навчально-професійної комунікативної взаємодії.

Фразеологічний мінімум ще не виокремлений зі складу лексичних мінімумів, лише доповнює їх [1; 3]. Для визначення змісту фразеологічного мінімуму, необхідного у навчанні української мови як іноземної, доцільно враховувати когнітивні, структурно-семантичні, функційно-комунікативні параметри фразеологічних одиниць. Урахування національно-культурних, функційно-прагматичних і ментально-когнітивних параметрів фразеологічних одиниць необхідне для відбору фразеологічного мінімуму медичного дискурсу. У відборі українського фразеологічного мінімуму для інокомунікантів традиційно застосовують такі критерії: «лінгвокраїнознавча та комунікативна цінність, доступність, нормативність, пов'язаність із граматичним і лексичним мінімумами, можливість витлумачити фразему стисло і знайомими словами, прозора внутрішня форма, наявність відповідника в рідній мові, екзотичність, орієнтація на сучасну дійсність» [3, с. 83]. Ми вважаємо, що під час виокремлення фразеологічних одиниць, необхідних для навчання української мови іноземних студентів-медиків (відповідно до рівня оволодіння мовою від B1 до B2) доцільно також враховувати лінгвокультурний потенціал фразеологічних одиниць, їхню ситуаційно-тематичну пов'язаність.

У медичному дискурсі функціонують такі види фразеологічних одиниць, як термінні вислови та мовленнєвоетикетні формули (за класифікацією Л. Булаховського, В. Телії, Г. Удовиченко). Термінні фразеологізми є метафоричними, а мовленнєвоетикетні – функційно-зумовленими.

Наприклад, стосовно дихальної системи людини вживають такі метафоричні терміни на позначення органів та їхніх сегментів: *мікроциркуляторне / артеріальне / венозне **русло**; легеневе / тілесне / серцеве **коло**, мале / велике **коло** кровообігу; двостулковий / тристулковий / напівмісяцевий / венозний **клапан**; **вушко** передсердя; **фіброзне кільце**; **порожнина** серця; синусно-передсердний / передсердно-шлуночковий **вузол**; **стінка** артерії; артеріальний **конус**; **дуга** аорти; **вінцева** / міжшлуночкова **борозна**; **вінцева(ий)** артерія / борозна, синус; **заслінка** клапана / **вінцевого синуса**.*

Прикладами метафоричних термінів дихальної системи послуговували такі: ***верхівка** / **ворота** / **частка** / **сегмент** легенів; **півкільця** трахеї; бронхіальне **дерево**; альвеолярні **ходи**; носова **порожнина** / **раковина**; **спинка** / **крила** / **верхівка** / **порожнина** носа; легеневий **клапан** / **стовбур**; **отвір** клапана.*

Нами здійснено термінну вибірку серед метафоричних номінацій органів і сегментів системи травлення: *ротова / черевна **порожнина**; стравохід; шлунково-*

кишковий **тракт**; **тіло** / **дно** / **воротарева частина шлунка**; жовчний **міхур**; жовчна / панкреатична **протока**; **висхідна** / **низхідна ободова** кишка; **дванадцятипала** / **клубова** / **порожня** / **пряма** / **сліпа** кишка; **відхідник**.

Частотний аналіз засвідчив «повторюваність тих самих термінів як у межах однієї теми (*коло, клапан, капсула*), так і в різних темах (*верхівка, ворота, дно, отвір, порожнина, стінка*)» (переклад наш – Т. Ал.) [4]. Вважаємо, таке спостереження дозволить створити лексично-гніздову та словотвірно-гніздову (на відміну від традиційного списку) презентацію одиниць фразеологічного мінімуму медичного дискурсу. Власним досвідом викладання української мови як іноземної доведено, що такий спосіб подання медичних метафоричних термінів інтенсифікує когнітивні процеси запам'ятовування іншомовної лексики завдяки візуалізації поєднання мовно-знакового і змістово-семантичного планів фразеологічної одиниці, а також можливостей термінової узгодженості метафоричної мовної одиниці. Приклади гніздової презентації наведено у схемах 1, 2, 3.

Схема 1

Схема 2

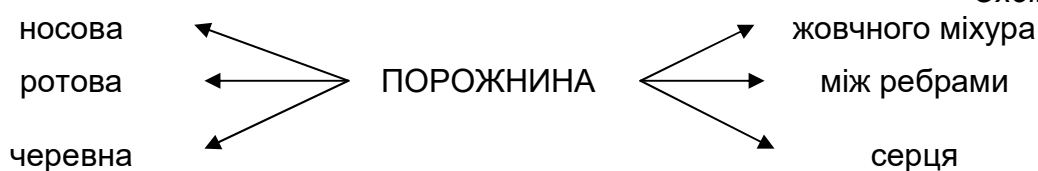
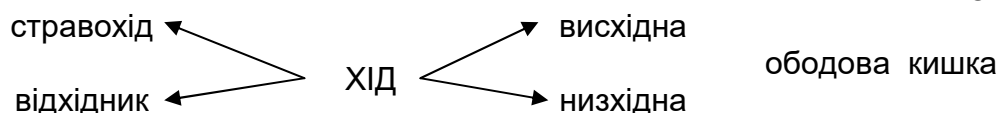
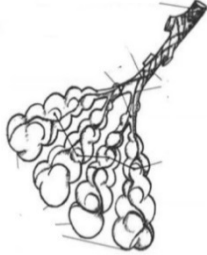
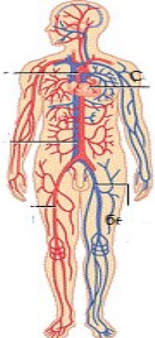

Схема 3

Вважаємо доцільною рекомендацію Н. Познякової щодо наочного мовно-ілюстративного пред'явлення принципу образності, який закладено у створенні медичних терміних метафор, на основі асоціативної кореляції з лінгвокультурними реаліями [4], як представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

дерево	БРОНХІАЛЬНЕ дерево	АЛЬВЕОЛЯРНЕ дерево	АРТЕРІАЛЬНЕ дерево
			
https://img.7dach.ru/image/600/17/79/12/2017/04/04/85b22d.jpg	https://history.vn.ua/pidruchniki/matyash-biology-8-class-2016-ua/matyash-biology-8-class-2016-ua.files/image066.jpg	https://zakon.today/files/uch_group46/uch_pgroup168/uch_uch2031/image/image010.jpg	https://lh3.googleusercontent.com/proxy/tFKmq6UV-4kzvqo7-Q_7Sgcm3TKqONpZhBCK28-pqFwuv9IU0Ph5QbSgwxhDpdg

Мовленнєво-етикетні формули медичного дискурсу функціонують у комунікативних актах «лікар – пацієнт», «лікар – родичі пацієнта», «лікар – колега», «лікар – медперсонал», а їхній вибір зумовлено такою властивістю медичного професійного мовлення, як «комунікативна влада» лікаря [2], яка має ґрунтуватися на принципах лінгвотерапевтичної спрямованості та сугестивності (лінгвотерапевтичного навіювання) [5]. Тож майбутній лікар-іноземець має знати і вміти користуватися мінімальним набором мовленнєвоетикетних кліше для успішної комунікації під час проходження професійної практики в українських лікарнях.

По-перше, до фразеологічного мінімуму іноземних студентів медичних спеціальностей необхідно включити загальні для всіх контактоустановлювальні мовленнєвоетикетні кліше: *пані, пане; Доброго ранку! Доброго дня! Добридень! Доброго вечора! До побачення! До зустрічі! Доброго / міцного здоров'я! Одужуйте! Не хворійте! Бувайте здорові!*

По-друге, виокремлюємо специфічні для медичного дискурсу вислови:

а) лінгвотерапевтичні: *будь ласка (прошу); дозвольте Вас потурбувати; гаразд (добре); з приємністю (із задоволенням); чудово; шкодую, але...; я Вас розумію; я відчуваю Вашу схвильованість (Ваш біль); не впадайте у відчай; Ви маєте рацію* тощо;

б) сугестивні: *обов'язково, безперечно, безсумнівно, безумовно, ми в цьому впевнені; рекомендую..., рекомендую спробувати Вам...; рекомендую дотримуватися..., краще для Вас...* тощо.

Таким чином, урахування когнітивних, структурно-семантичних, функційно-комунікативних параметрів фразеологічних одиниць дозволить створити ефективну презентацію змісту професійно-орієнтованого фразеологічного мінімуму медичного дискурсу для іноземних студентів, які вивчають українську мову як іноземну від рівня B1 до рівня B2.

Ґрунтуючись на власному досвіді викладання української мови в іноземній аудиторії, зазначимо, що ефективність засвоєння фразеологічного мінімуму іноземними студентами-медиками підвищується завдяки демонстрації внутрішньої образності термінних метафор, яка виникає на основі асоціативної кореляції з лінгвокультурними реаліями, або завдяки висвітленню дериваційних можливостей і термінної узгодженості метафоричної мовної одиниці. Також процес оволодіння фразеологічним мінімумом покращується, якщо систематизувати професійні мовленнєвоетикетні кліше за комунікативно-прагматичною ознакою. У науковій розвідці наведено приклади презентації змісту фразеологічного мінімуму медичного дискурсу, яким мають оволодіти іноземні студенти-медики у процесі вивчення української мови як іноземної. Пред'явлення термінних фразеологічних одиниць за принципами гніздового упорядкування та образно-асоціативної кореляції допомагає студентам-іноземцям досягнути ментально-когнітиві та національно-культурні аспекти українських фразеологізмів. Мовленнєвоетикетні кліше пропонуємо систематизувати відповідно до комунікативно-прагматичних властивостей медичного дискурсу: лінгвотерапевтичної спрямованості та сугестивності.

Залишається відкритим питання щодо обсягу українського фразеологічного мінімуму, що є перспективою подальших наукових розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баран Я. А., Зимомря М. І., Білоус О. М., Зимомря І. М. Фразеологія: Знакові величини. Вінниця: Нова книга, 2008. 255 с.
2. Жура В. В. Дискурсивная компетенция врача в устном медицинском общении: автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.01. Волгоград, 2008. 40 с.
3. Кузь Г. До проблеми формування фразеологічного мінімуму. Теорія і практика викладання української мови як іноземної. 2013. Вип. 8. С. 122–129.
4. Позднякова Н. В. (Провалова Н. В.), Кашкан Г. В. Интерпретация медицинских метафор в процессе довузовской подготовки иностранных слушателей. *Современные проблемы*

науки и образования. 2016. № 2. URL: <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=24352> (дата звернення: 10 травня 2020)

5. Шаніна О. С. Медичний дискурс: комунікативно-прагматичний і сугестивний аспекти: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Одеса, 2015. 21 с.

И. Н. Апоненко (г. Днепр)

ПОЭТИКА ОНИМОВ В «ИСТОРИИ ЖИВОПИСЦА» Л. С. ПЕТРУШЕВСКОЙ

Сказки Л. С. Петрушевской – это современные, новые сказки и по времени создания, и по идейно-художественному своеобразие. Первые из них появились в 70–80-е годы. В 90-е годы выходит несколько циклов прозаических сказок писательницы: «Лечение Василия и другие сказки», «Сказки для всей семьи», «Дикие сказки о животных». Сказки Л. С. Петрушевской разнообразны: отличаются ориентацией как на фольклорно-сказочные жанры, так и на литературные. Как пишет Л. В. Овчинникова, «их называют философско-сатирическими, абсурдно-философскими, аллегорическими и т. п.» [6, с. 205]. В статье М. Васильевой «Так сложилось» говорится о том, что «Петрушевская – продолжатель традиции. Истоки её литературы берут начало в русской классике XIX века» [2, с. 208]. Однако её проза, имея традиционные классические истоки, наметила в литературе свой путь, подтверждая полную самостоятельность автора [2, с. 208].

Часто автор обращается к историям из жизни, которые представлены в виде небольших грустных и серьёзных философских текстов, имеющих, как и положено сказкам, светлую и волшебную-счастливую концовку. Одной из таких сказок является «История живописца», предметом изображения которой выступает обыкновенная, бытовая жизнь с её проблемами, пороками, ежедневной суетой и т. д., что отражает и онимное пространство сказочного произведения.

Главный персонаж сказки не сразу «получает» от автора имя: сначала он представлен как «художник», который потерял всё, что имел.

«Жил-был художник, но он был такой бедный, что не мог купить себе ни карандаша, ни бумаги, а про краски и кисти нечего и говорить» [7, с. 48].

Впервые встречается поэтоним *Игорь* в речи одного из персонажей, в обращении к художнику:

«– *Игорь!* – рявкнул якобы старый друг, которого этот *Игорь* вспомнить пока не мог» [7, с. 60].

Антагонистом главного героя выступает жулик *Адик*. Следует отметить, что на протяжении всей сказки данный персонаж именуется сокращенной формой имени *Адик*, часто с определением жулик, и лишь два раза получает полное имя *Адонис*:

«Как ни странно, адвокат был на месте и сразу сказал:

– Знаете, у вас, кажется, всё в порядке, и квартиру отберут у этого жулика *Адониса* прямо сегодня» [7, с. 66].

Жанр сказки часто обуславливает выбор сематических и стилистических средств в сфере поэтонимии. Так, для именования персонажей Л. С. Петрушевская использует не только имена собственные, апеллятивы, выполняющие функции собственных имен, но и создает авторские поэтонимы по существующим моделям:

«– Тебе некуда спешить! – радостно воскликнул *Старый Товарищ*. – Ты что, забыл меня? Я же *Извоя*! Помнишь? Я в школе ещё у тебя деньги отнимал!» [7, с. 61].

Этот же персонаж имеет еще один апеллятив в качестве поэтонима:

«– Это конкретный разговор, – сказал *Голос*. – Я знаю, ты честный мужик» [7, с. 82].

Использование нескольких имяформ одного персонажа, как пишет Н. В. Мудрова, уже само собой является стилистическим приёмом, поскольку дери-

вационные элементы передают богатейший спектр эмоциональных и смысловых оттенков номинаций, отражают социальное положение, происхождение персонажа, отношение к нему других действующих лиц произведения [4, с. 76]. Определения различной стилистической окраски придают поэтонуиму дополнительные коннотации. Так, автор для именования *Старого Товарища – Извосо* использует несколько структур: «Художник сразу же узнал, этого **жуткого гада Извосо**, который, будучи старше на два класса, отбирал у него деньги, карандаши и ластик» [7, с. 61]; «Он с детства помнил *Извосо, вора и негодяя*, из-за которого голодал все школьные годы...» [7, с. 63]. Употребление таких определений создает нагнетание негативного отношения к данному персонажу. Кроме того, имя *Извосо* не зафиксировано в словарях, это собственно авторский поэтоним, созданный, возможно, по типу вариантов имени *Зосима (Изося, Изосим, Изусим)* [8, с. 190].

Как и в сказках народных, имена в сказке «История живописца» представлены в официальной и неофициальной формах, образованных с помощью экспрессивно-окрашенных суффиксов, и употребляются они как в речи автора, так и других персонажей: *Вера – Верка* [7, с. 73].

Кроме того, для поэтонимов в сказке свойствен ряд функций:

1. *Номинативная* (присуща всем именам собственным).

2. *Функция социальной легализации*, например: «**Жулик** Адик, захвативший его квартиру, знал, что делал, когда перепродавал её такому семейству...» [7, с. 51]; «Наконец **художнику Игорю** показалось, что он добрался до проклятого места...» [7, с. 79], хотя, по мнению В. А. Никонова, собственные имена социальные все и всегда [5, с. 8]. Но социальные они только исторически, поэтому для современного языка и, соответственно, современной сказки это не характерно, что и отразили имена персонажей Петрушевской.

3. *Фатическая функция*: *Старый товарищ – Извосо – Голос*. Фатическая функция в русских народных сказках обычно объясняется при переименовании героя, сравните: «*Иван купеческий сын* один ответ ладит: «*Не знаю!*» – «Коли так, будь же ты *Незнайкою*»... Сел *Незнайка* на своего коня доброго» («Незнайка») [1, с. 322]. В данной же сказке Петрушевской не дано в тексте такого полного и четкого объяснения переименований героя, читатель делает выводы, исходя из контекста.

4. *Экспрессивная функция*, так же как, и в народных сказках, встречается в виде экспрессивно-окрашенных имен.

5. *Аллюзивная функция* присуща многим сказочным произведениям Л. С. Петрушевской. В «Истории живописца» поэтоним представлен в этой функции неявно, скрыто:

«– Адик сказал, – произнесла она громко, – что если я подарю ему квартиру какого-то Игоря, то он, так и быть, на мне женится. Даже не поздоровался, сразу объявил. Сделал заявление: женюсь за квартиру. Печать и подпись: твой *Адонис*, твоя *мечта*» [7, с. 83]. Лишь в последней фразе актуализируется данная функция, а имя персонажа отсылает нас к мифу об Адонисе и Афродите¹.

Традиционные сказочные мотивы добра и зла, а также отдельные мотивы мировой культуры представлены в переосмысленном философском плане сказки «История живописца», что отразилось и на именованиях персонажей. Использование Л. С. Петрушевской различных типов, способов номинаций (они́мы из русского реа-

¹ Миф об Адонисе и Афродите заимствован греками у финикийцев. Имя *Адонис* не греческое, а финикийское и означает «господин», «владыка». Финикийцы же заимствовали этот миф у вавилонян, у которых был миф о богине любви Иштар и прекрасном Таммузе, умирающем и каждую весну воскресающем боге. Однажды Афродита, рассердившись на не почитавшую ее царскую дочь, будущую мать Адониса, внушила ей страсть к родному отцу. Царь поддался соблазну, не подозревая, что вступает в связь с собственной дочерью, и после этого проклял ее. Боги превратили ее в мирровое дерево, из треснувшего ствола которого родился ребенок удивительной красоты. Афродита передала младенца в ларце на воспитание Персефоне, которая, после того, как юноша вырос, не желала расстаться с ним. Спор богинь разрешил Зевс, назначив Адонису часть года проводить в царстве мертвых у Персефоны, а часть на земле с Афродитой, возлюбленной и **мечтой** которой он становится [3].

льного имени, апеллятивы, собственно авторские онимы) и функций служит в сказке ярким средством образности, раскрывает динамику развития персонажей, свидетельствует об их чувствах и переживаниях.

ЛИТЕРАТУРА

1. Афанасьев А. Н. Народные русские сказки. Москва: Наука, 1985. Т. 2. 464 с.
2. Васильева М. Так сложилось. *Дружба народов*. 1998. № 4. С. 208–217.
3. Мифы древней Греции: Адонис. URL: <http://mify.org/dictionary/adonis.shtml>
4. Мудрова Н. В. Поэтика онимной игры: монография. Киев: Издательский дом Дмитрия Бураго, 2012. 144 с.
5. Никонов В. А. Имя и общество. Москва: Наука, 1974. 278 с.
6. Овчинникова Л. В. Русская литературная сказка XX века. История, классификация, поэтика: учеб. пособие. Москва: Флинта; Наука, 2003. 312 с.
7. Петрушевская Л. С. Счастливые кошки. Москва: Вагриус, 2001. 352 с.
8. Суперанская А. В. Словарь русских имен. Москва: Эксмо, 2005. 448 с.

Л. И. Аскерова (г. Днепр)

РОЛЬ ЭВФЕМИЗМОВ И ДИСФЕМИЗМОВ В ПРЕЗЕНТАЦИИ COVID-19 В РУССКОЯЗЫЧНЫХ МЕДИА

В 2020–2021-х гг. важнейшей темой исследований ученых стала пандемия Covid-19. События катастрофы глобального масштаба не могли не найти своего отражения во всех сферах человеческой жизни. И поэтому статьи, связанные с тематикой здоровья и болезней, стали особо актуальны в это сложное время. Ежедневно многие газеты обнародуют статистические данные заболевших, выздоровевших и умерших за время пандемии. Публикуются статьи, в которых даются советы по мерам предостережения заражения и поддержанию позитивного психологического состояния в период самоизоляции.

На средства массовой информации легла большая ответственность в предоставлении информации обществу, так как с введением карантина и режима самоизоляции они стали основным ресурсом в получении новых сведений. Неизвестная ранее болезнь спровоцировала появление множества статей о происхождении и протекании болезни, о способах борьбы с ней, о методах профилактики и др.

С другой стороны, СМИ используются с целью извещения населения о предпринимаемых правительством мерах по борьбе с коронавирусом. Так СМИ стали чаще использоваться как мощное средство воздействия. При этом выбор тех или иных языковых средств определяет то, какое действие данная информация окажет на читателя или слушателя.

Словарный состав русского языка пополнился значительным количеством слов, связанных с пандемией Covid-19, таких как *зумиться*, *скарантинить время*, *карантикулы* и многие другие. Лексика пандемии продолжает пополняться с каждым днем. Некоторые слова стали употребляться в несколько сотен раз чаще, чем это было раньше. Так, Государственный институт русского языка им. А. С. Пушкина назвал «самоизоляцию» и «обнуление» главными словами 2020 года (<https://tass.ru/obschestvo/9969207>).

Возросло и количество использований эвфемизмов и дисфемизмов, которые становятся одним из основных языковых способов передачи информации. Использование эвфемистических замен связано с психологическим состоянием общества. Это психологическая реакция защиты. Эвфемизмы призваны смягчать представление о реальном положении дел, позволяют создать более мягкий вариант изображения действительности.

К официальному названию Covid-19 в СМИ можно обнаружить достаточно большое количество эвфемизмов. Так, пандемия коронавируса неоднократно заме-

няется в новостях лексемами *ситуация, эпидемическая ситуация, непростая ситуация, проблемная ситуация* и др., призванными замаскировать реальные масштабы пандемии и преуменьшить её воздействие на реципиента. Ср.: *Я считаю, что мы достаточно достойно справились с этой **ситуацией** в 2020 году <...> На сегодняшний день мы готовы к любому сценарию развития событий. Всю созданную временную коечную мощност, которая показала свою эффективность во вторую волну коронавируса <...> мы точно оставим до конца 2021 года, даже если у нас не будет ни одного ковидного больного», – рассказала Ракова в интервью» (https://www.gazeta.ru/social/news/2021/03/08/n_15710354.shtml).*

С другой стороны, появляется и целый ряд дисфемизмов для обозначения коронавирусной инфекции и ситуации, связанной с ней: *новая болезнь, убивающая людей; безумие; зараза; здоровая зараза* и др. Показателен в этом плане следующий контекст: *В Танзании работает все: от ресторанов до ночных клубов. На тех, кто носит маски, смотрят с легкой опаской. Привычные таблички с просьбой соблюдать социальную дистанцию и людей в масках можно увидеть только в аэропорту, больницах, школах и местах сдачи теста на ковид. <...> В целом президент Танзании не считает нужным предпринимать **серьезные шаги** для противостояния коронавирусу. Глава государства даже не доверяет тестам, так как проанализированные образцы, взятые у козы и папайи, дали положительный результат. По словам кенийских репортеров, танзанийцы считают, что восточно-африканская страна полностью свободна от **пагубной заразы**, поглотившей мир, благодаря божьей помощи...* (<https://aif.ru/health>).

В данном контексте автор использует дисфемизм *пагубная зараза* для наименования Covid-19, с помощью которого выражается не только негативное, но и ироническое отношение. В этом отрывке также используется эвфемизм *серьезные шаги* для обозначения понятий «карантин», «самоизоляция», введенных в большинстве стран мира.

Чтобы снизить негативную коннотацию понятия «самоизоляция» и не допустить отрицательной реакции населения и массовой паники, журналисты и политики активно используют слова и выражения с положительной эмоционально-экспрессивной окраской: *каникулы, длительный отпуск, карантинный отпуск* и тому подобные, которые вызывают позитивные эмоции. Ср.: *Относительно благополучной ситуация была только в финансируемом из бюджета и не уходившем на **вынужденные карантинные каникулы** государственном управлении, в банковской и страховой деятельности, а также в сельском хозяйстве (прирост на 0,4 %)»* (<https://www.gazeta.ru/business/2020/11/09/13353703.shtml>); *Очевидно, что с началом пандемии и введенных **вынужденных ограничений** предприниматели оказались в непростой ситуации...* (<https://rt.rbc.ru/tatarstan/09/12/2020>).

Коронавирусная пандемия оказала серьезное влияние на экономическую сферу всех стран в целом и экономическое состояние каждого отдельного человека, поэтому неудивительно, что появляется большое количество новостных статей, посвященных этой теме. Кризис, возникший из-за неблагоприятных последствий пандемии и введения карантинных ограничений, оказал значительное влияние на повседневную жизнь общества. В новостных сообщениях, затрагивающих экономические вопросы, использование эвфемистических замен объясняется желанием не допустить усиления и без того повышенного уровня тревожности у населения. Ср.: *Изнурённая» американская общественность столкнулась не только с болью от человеческих потерь, но также с «**тяжело раненной**» экономикой и мучительными политическими потрясениями. Однако, по мнению экспертов по пандемии, дальше американцев, возможно, ждут ещё **большие тяготы**...* (<https://russian.rt.com/inotv/2020-06-11>).

Журналист использует эвфемизмы *«тяжело раненная» экономика и большие тяготы* для обозначения экономического кризиса и сложного экономического положения людей, связанного с введением карантина и ограничительных мероприятий.

Значительное количество эвфемизмов связано с тематикой смерти, что объясняется огромным количеством умерших от пандемии. Ср.: *Согласно данным Университета Джонса Хопкинса, в США количество заболевших коронавирусом официально преодолело печальную отметку в 2 млн человек, пишет The Guardian* (<https://russian.rt.com/inotv/2020-06-11>). Высокий уровень смертности больных от пандемии описывается эвфемизмом *преодолеть печальную отметку*, используемым для смягчения предоставляемой информации и замены прямого наименования умершие.

В СМИ термины *Covid-19, коронавирус, пандемия* все чаще приобретают отрицательную коннотацию. Статьи часто нагружены значительным количеством дисфемизмов, что связано с выражением эмоционально-экспрессивной оценки. Авторы статей стремятся показать эмоциональное состояние и крайнюю степень обеспокоенности общества. В таких дисфемизмах отражается отношение к негативным последствиям, неправомерным регуляционным мерам и др.

С помощью дисфемизмов, имеющих яркую, знакомую форму, понятную многим читателям, привлекается их внимание к наиболее острым, значимым проблемам. Ср.: *Мона Лиза в маске на лице – символ ковид-психоза. Голый мужчина в маске – символ ковид-диссидентства. ... Мы остаемся в положении лабораторных крыс, на которых природа испытывает неизвестный вирус, при уникальной возможности круглосуточной безостановочной вирусной рекламы ужасов ковида через интернет. ... Это уже не медицинская маска, а полноценный кляп, которым заткнули рот свободе высказываний* (<https://www.gazeta.ru/comments/column/novoprudsky/13166995.shtml>). Автор использует иронические дисфемизмы *ковид-психоз, ковид-диссидентство* для высмеивания принимаемых мер по борьбе с коронавирусом, осуждая их и настаивая на их несостоятельности, сравнивает медицинскую маску с «кляпом», а все общество – с «лабораторными крысами».

Дисфемизмы используются и с целью привлечения внимания к экономическим проблемам населения, связанными с пандемией Covid-19 и введенными ограничениями. Ср.: *Как выживают пенсионеры во время карантина в Днепре* (<https://news.obozrevatel.com/dnipro/>); *Продукты тоннами идут на помойку, а клиенты «стучат» на мастеров: как украинский бизнес выживает на карантине* (<https://news.obozrevatel.com/society/>); *Спорт против коронавируса: как выживает отрасль в условиях пандемии. Вторая волна эпидемии коронавируса убивает спортивную отрасль – опять закрываются фитнес-клубы, бассейны, спортивные секции. Международные турниры проходят на пустых стадионах.* (<https://news.obozrevatel.com/sport/>).

Дисфемизм *выживать* оказался достаточно продуктивным в статьях, посвященных экономической ситуации в связи с пандемией. С помощью данного дисфемизма подчеркивается ухудшающееся финансовое положение совершенного разных областей человеческой жизни, привлекается внимание к социальным проблемам и трудностям общества.

Медицинская тематика, тема жизни и смерти, психического состояния является одной из ключевых аспектов дисфемизации. Ср.: *Нет ничего страшнее, чем сдохнуть с голоду* (<https://www.kommersant.ru/doc/4333709>); *Если мы не будем работать, мы просто сдохнем* (<https://www.kommersant.ru/doc/4614077>). Для привлечения внимания властей автор статьи прибегает к грубому дисфемизму *сдохнуть*, выражая таким образом негативное отношение к действиям властей, ведущим к тяжелым последствиям для населения, доходящим до крайней точки – голода и реальной смерти от голода.

Пандемія коронавірусу впливала не тільки на фізичне здоров'я і фінансове положення населення, но залишила отпечаток і на психическому стані людей. С введенням режиму самоізоляції збільшилось і кількість людей з психическими розладами, ср.: *Убити за мниме зараження. Як люди сходять з ума из-за COVID-19. Пандемія коронавірусу, як і другие масштабные кризисы, провоцирует повышенную нервозность граждан, а также обострение у людей с неустойчивой психикой.* (<https://aif.ru/health/coronavirus/>).

Таким образом, можем сделать вывод, что эвфемизмы и дисфемизмы активно используются для обозначения явлений и последствий коронавируса и связанных с ним тем. Они играют большую роль при формировании общественного мнения, создают определенное психоэмоциональное состояние людей, влияют на восприятие и усвоение информации и являются мощным средством воздействия.

Л. А. Білоконенко (м. Кривий Ріг)

ОНОМАСТИКОН У СФЕРІ ДИТЯЧИХ ІГРАШОК

Дитячі іграшки (*далі – ДІ*) є засобом виховання, вони розпізнають сімейні ролі, моделюють родинні ситуації, характеризують різні види діяльності людей. Говорячи про значення ДІ, психологи [4; 5], педагоги [1; 6], філософи [3], маркетингологи [7; 8] незмінно визначають для дитини цінність іграшки, що репрезентує світ дорослих у її очах, уможливорює гармонійний розвиток особистості. Проте, як зазначає І. Загарницька, «світ змінюється, і змінюються типи іграшок <...> Тому важливим є питання впливу цих змін на сприйняття дитиною сучасного світу» [3, с. 12]. Іграшки призначені транслювати національну етносимволіку, прищеплювати дитині етнонаціональні цінності. Однак вони маркують і зміни в сучасному культурному середовищі. Зокрема, у сфері номінації ДІ сьогодні активно функціонують англійські назви, через що відбувається зсув в онімному просторі мови, ускладнюється його формування.

Для кожного покоління ДІ були, є та будуть свої. Давно зникли радянські ляльки з їхнім «колективно-узагальненим» образом, трансформувалися іграшки-предмети домашнього вжитку або іграшки-транспортні засоби, не цікавими для дітей є образи людей певних професій чи видів діяльності (*залізничник, доярка, учениця*). Г. Беленька робить слушний висновок, що ХХІ ст. «продає» нові образи: монстри, чудовиська, вампіри, мумії, зомбі, трансформери, ляльки з незвичною зовнішністю, міфічні істоти і т. ін. [1, с. 118]. Новий світ сучасної дитини вимагає незвичних ігрових об'єктів, характеристик і назв, які ще потребують дослідницької уваги. **Мета** нашого дослідження: проаналізувати назви популярних ДІ та імена окремих іграшкових персонажів, що є затребуваними сучасними дітьми. Методом вибірки з сайту «Будинок іграшок» [2] сформовано корпус таких найменувань, розглянуто функціонування в них англійської та українськомовної лексики. **Актуальність** цієї праці зумовлена зміною ономастикону у сфері ДІ.

На сайті української мережі магазинів «Будинок іграшок» зазначено, що вони пропонують їх понад 50 тис. видів у 14-ти тематичних групах у віковій категорії «0 – від 14 років». Ми акцентуємо на групі «Герої», яскраві, незвичайні образи яких активно залучають виробники цієї продукції. Це можуть бути персонажі мультфільмів або ігрових фільмів, переважно не українського виробництва, або певні об'єкти, що з ними пов'язані. Також звертаємося до розділу «Хіт продажу», оскільки там представлені найбільш популярні ДІ.

У розглянутому онімному полі фіксуємо три групи.

1. Англо-українські назви-комплекси, що поєднують англійську назву першоджерела з українськомовною номінацією. Найменування спрямовує до оригінальної назви мультфільму, ігрового фільму чи комп'ютерної гри, до якого додається

українськомовне позначення щодо типу персонажа чи функцій іграшки. Ця група є найчисельнішою. Зокрема:

а) англomовні компоненти – це власні назви популярного продукту: *Star Wars* (епічна фантастична медіафраншиза), *Polly pocket* (мультсеріал), *Sponge Bob* (американський мультсеріал виробництва телеканалу Nickelodeon), *Harry Potter* (узагальнена назва британсько-американського серіалу фільмів та ім'я головного героя серії романів англійської письменниці Джоан К. Ролінг), *My Littly Pony* (анімаційний серіал від компанії Hasbro), *Tobot* (південнокорейський мультсеріал виробництва Young Toys та Retrobot, створений за мотивами конструкторів Lego і автомобілів концерну Kia Motors. Vehicles).

Такий хід вважаємо з погляду маркетингу виправданим. Споживачі цього товару – діти, які є вимогливими клієнтами зі своїми потребами. Діти дошкільного та молодшого шкільного віку навряд чи будуть звертати особливу увагу на якість іграшки, яка їм подобається (це відповідальність дорослих), а от функція, вигляд, форма, колір впливають на їхній вибір. Проте для дитини все починається з пізнаваної назви добре відомого чи улюбленого фільму, гри, на яку вона й реагує. Діти старшого віку мають більш свідомий підхід до вибору, тобто більше факторів визначає їхнє уподобання, але номінування товару далеко не останнє. Тому виробники, орієнтуючись на дитячий сегмент ринку іграшок, зосереджуються на «перевазі назви», до якої наперед додається відповідна позитивна реакція.

Але ми бачимо в цьому процесі й певну особливість. Названі вище, як і інші відомі анімаційні чи ігрові фільми, демонструють на телеканалах українською мовою, так само можна знайти українськомовні сайти з тим самим змістом. Але назву відеопродукції часто подають саме мовою оригіналу. Як виявляється, цього достатньо для ідентифікації кіномистецького твору, а отже – для залучення спостереженого фактора у формуванні номінаційної політики. У рекламному тексті виробники також супроводжують назви й англomовним нагадуванням про походження персонажа, підтримуючи увагу і до фільмів або ігор, і до товару:

б) українськомовні компоненти в назвах-комплексах позначають:

- імена головних персонажів фільмів, комп'ютерних ігор, напр.: **Робот-трансформер Tobot S3 Дельтаатрон** з мультфільму «Тоботи». Цей робот-боєць з'явився лише в третьому сезоні; **Мініатюрна версія трансформера-робота Tobot S3 mini Zero** з мультфільму «Тоботи» хороша тим, що її завжди можна взяти з собою; **Іграшка-трансформер Тобот** зі звуком та світлом – копія героя з популярного південнокорейського мультфільму «Tobot»; **Нова іграшка My Littly Pony Твайлайт Спаркл**, створена за популярним мультфільмом *My Little Pony*, порадує кожну дівчинку; **Лялька Frozen 2 Яскрава Анна** з історії «Холодне серце 2» буде хорошим подарунком для всіх прихильниць популярного мультфільму;

- аксесуари, одяг, побутові предмети і т. ін., що використовують персонажі, напр.: **Серія неймовірних ігрових наборів про маленьку героїню мультфільму «Polly» підкорив серця багатьох дівчат! Набір Polly Pocket Секретні містечка** подарує море вражень вашій дитині; **Набір косметики Frozen Холодне серце 2** із дзеркальцем і сумочка від бренду «Markwins» – оригінальний модний подаруночок для дівчинки; **Чарівна паличка Wizarding World Гаррі Поттера**. Нею можна викликати заклинання, спробувати себе у справжній дуелі, як у фільмі «Гаррі Поттер і Таємна кімната»; **Одяг Barbie** стильні принти синє плаття з зірками *Wonderwoman* – модний та якісний; **Лялька Barbie Fashionistas Модник Кен** жовта безрукавка; **Набір Barbie. Догляд і гра з малюками**;

- імена не основних персонажів фільмів, ігор, напр.: **Іграшка TY Frozen Олаф** зі звуковим ефектом. Маленьким шанувальникам мультфільму «Крижане серце» сподобається Олаф із серії *Frozen*; **М'яка іграшка TY Frozen «Свен»** – добродушний та веселий олень із мультфільму *Disney «Крижане серце»*; **Фігурка Sponge Bob**

Masterpiece memes **Здивований Пампик** <...> оригінальне дизайнерське рішення сподобається всім шанувальникам мультфільму; Ельф-домовик **Wizarding world** **Доббі** зі звуком – подарунок для всіх шанувальників саги про Гаррі Поттера; Ігрова фігурка **Funko Pop Fortnite S4 Банан** стане чудовим подарунком для любителів комп'ютерної гри «Fortnite»;

• ігрові набори, набори для рукоділля, пазли, брелоки, альбоми для малювання чи наклейок, конструктори, фотоапарати і т. ін., що унаочнюють сюжет певного фільму, гри, напр.: **брелок Jazwares Fortnite S1 Ворон** буде красиво виглядати на рюкзаку фаната гри Fortnite; **конструктор LEGO Disney Princess Скринька Ельзи** присвячений сюжету мультфільму «Холодне серце 2»; **пазли 54 Mini – Холодне серце (Frozen)** з улюбленими героями; **мильні бульбашки Холодне серце Dulcor**; **альбом для наклейок Panini Fortnite**; **ігровий набір Fortnite Форт-порт**; **фотоапарат-проектор Перо My Little Pony** зі світловим модулем; **чарівна аплікація My Littly Pony Перо Солодка веселка**; **набір для рукоділля Ben & Holly's Little Kingdom Холлі-фея**; **конструктор Harry Potter Велика зала Hogwarts**.

Тож у цій групі фіксуємо англо-українські комплекси з оригінальними назвами та українськомовним визначенням типу та/чи функцій іграшки. Англійською мовою подано власні назви, що мають тісний зв'язок із кіномистецькими творами, слугують ідентифікатором модних ігрових предметів. Так виробники моделюють послідовність пізнання дитиною товару: спочатку реакція на відому власну назву, далі конкретизація об'єкта українською мовою. Ці чинники звично стимулюють попит на ДІ.

2. Українсько-англійські назви-комплекси. Українською виробники подають найменування іграшки, а англійською – інформацію про фірму-виробника, компанію, інколи про продавця. І якщо в першій групі об'єктивним фактором для переваги англійської назви є конкурентна комерційна складова – пізнаваність ДІ за фільмом чи грою, що і впливає на вибір дитини, то в цій групі такої апеляції до почуттів немає. Але змагальний маркетинговий характер залишається дієвим, тому ономастичний простір створюється завдяки привабливій назві закордонної або вітчизняної фірми-виробника, компанії і т. ін. Наприклад, магазин пропонує **дитячий магнітний конструктор «Динозавр» світло та звук Magformers** (офіційний інтернет-магазин знаходиться в Росії), **ігровий набір «Чаювання Петтер Павліни і Брі Кролі» Enchantimals** (ДІ від бренду Enchantimals Art Studio with Felicity Fox можна купити на сайті американської компанії Amazon), конструктори від українського бренду **Chic Box**, екологічний бренд українських дерев'яних іграшок та предметів інтер'єру від **Dimokl toys**, ляльки від бренду **Sunny Bunny**. Однак зауважимо, що іграшок українського виробництва на ринку дуже мало.

3. Українськомовні назви (їх фіксуємо найменше), напр.: **конструктор «Перші кроки в електроніці»**, **набір інструментів «Маленький столяр»**, **набір іграшок «Сафарі»**, **гра настільна «Морське лото»**, **гра настільна «Рінго Фламінго»**, **конструктор «Потяг з цифрами»**, **настільна гра «Вчимо професії»**.

Отже, кожна з названих вище груп містить номінації, що можуть як стимулювати, так і стримувати продаж ДІ. Зокрема, знання дитиною англійської назви кіномистецького твору чи комп'ютерної гри зумовлює підвищення споживацького попиту на іграшки. Але цей аспект їхнього вибору передбачає й моду на іменування ДІ, яка швидко змінюється. Сьогодні англо-українські назви-комплекси формують сталі першообрази у свідомості дитини, українськомовні головню слабо актуалізовані. Однак назви українською теж можуть успішно функціонувати у вітчизняному мовному просторі, адже вони транслюють національну інформацію. Тож наше дослідження унаочнює лише сучасні зміни в онімному полі сфери ДІ. На наш погляд, вивчення цього процесу дає змогу простежити і споживацькі вподобання дітей, і моду на назви ДІ. І якщо виробники хочуть привернути увагу дітей, їм доводиться проявляти максимум фантазії для створення оригінального продукту та його номінації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беленька Г. В. Образна іграшка як засіб формування життєвих цінностей дитини. *Народна освіта*. 2019. Вип. 2. С. 118–124.
2. Будинок іграшок : українська мережа магазинів іграшок. URL: <https://bi.ua/ukr/company/> (дата звернення: 05.03.2021)
3. Загарницька І. І. Роль сучасних іграшок в житті дитини. *Нова парадигма. Філософія. Політологія. Соціологія*. Київ. 2011. Вип. 103. С. 11–17.
4. Козак Л. Вплив сучасної іграшки на психічний розвиток дитини. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2019. № 2 (94). С. 25–42.
5. Піроженко Т. О. Становлення ціннісних орієнтацій дітей дошкільного віку в сучасному соціокультурному середовищі. *Актуальні проблеми психології*: зб. наук. праць інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Т. IV. *Психологія розвитку дошкільника*. Київ, 2012. Вип. 8. С. 212–223.
6. Сучасні діти – відображення цінностей дорослого світу / Піроженко Т. О., Ладивір С. О., Карасьова К. В. та ін. Київ : Імекс-ЛТД, 2014. 120 с.
7. Теодорська Л. Особливості рекламування «дитячих» товарів. *Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації»*. 2018. № 12. С. 97–101.
8. Шубін О. О., Кривоніс А. О. Особливості формування та просування дитячого бренду. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2012. № 4. С. 105–111.

Л. Т. Буднікова (м. Ужгород)

ВІДПРИКМЕТНИКОВІ НАЗВИ ОСІБ У СЛОВАЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Агентивні та атрибутивні назви осіб – це різні щодо семантики розряди, але щодо способів та засобів творення дуже близькі. До розряду агентивних і професійних назв осіб (тут і далі використовуємо термін «розряд», за проф. І. І. Коваликом) зараховуються іменники, які називають осіб за їх професією, місцем роботи, видом заняття, способом дії, родом діяльності, назви спортсменів, військових і церковнослужителів, а також назви осіб, в семантиці яких закладена дія.

До розряду атрибутивних назв зараховуються іменники, які називають особу за її зовнішністю, внутрішніми якостями, улюбленим заняттям, поведінкою, типом і рисами характеру, віком, тобто назви, в семантиці яких закладена якась ознака.

Спільними для обох розрядів є твірні основи: тобто як атрибутивні, так і агентивні назви осіб утворюються від дієслів, іменників, прикметників, хоча продуктивність кожної із зазначених твірних основ у них неоднакова. Спільним для дериватів цих розрядів є й те, що вони утворюються за допомогою тих самих формантів.

У словацькій мові, як і в інших слов'янських мовах, науковці розрізняють декілька видів морфологічного способу творення особових назв, а саме: суфіксальний, префіксальний, префіксально-суфіксальний, постфіксальний, флексійний та інші, а дехто до морфологічного способу зараховує навіть усічення, тому що усічуються звуки, а не морфеми [3].

У нашому дослідженні розглянемо відприкметникові атрибутивні та агентивні назви осіб чоловічого роду словацької та української мов, утворені суфіксацією.

Суфікс **-ár** як у словацькій, так і в українській мові слугує для творення назв осіб за їх діяльністю та за професією, атрибутивних назв, назв за місцем проживання та за ідеологічною належністю. Крім назв особових, за допомогою суфікса **-ár** утворюються також назви предметів.

Від прикметників у словацькій мові суфіксом **-ár** утворені такі назви осіб, як *ľahčiar*, *mosnár*, а в українській мові – *ледар*, який уже втратив словотвірну мотивацію.

Суфікс **-ník** як у словацькій, так і в українській мовах слугує для творення агентивних і професійних назв осіб, атрибутивних назв та ідеологічних, а також назв предметів.

Я. Горецький суфікс **-ník** виділяє у назвах осіб, утворених від дієслів (*milovník, pracovník, tlmočník*), від девербативних іменників (*náhradník, nápadník, začiatovník*), від іменників (*robotník, výletník*) та від прикметників (*naničhodník, nehanebník, uličník*). Він зазначає також, що з суфіксом **-ník** ще в деяких випадках співіснує суфікс **-ík**, і наводить як приклад, що в слові *smrteľník* можна виділити як суфікс **-ník**, так і суфікс **-ík** [8, с. 85].

Щодо суфіксів **-ик, -ник** І. І. Ковалик указує, що за допомогою суфікса **-ик** від основ відносних прикметників на **-ов, -ив, -ев** та **-н** утворюються іменники переважно з узагальненим означенням роду діяльності (*водник, кадровик, передовик, сезонник*). Професор зауважує, що в деяких випадках нелегко вирішити, який суфікс виділити у словах: **-ик** чи **-ник**. Услід за В. В. Виноградовим він пропонує розрізнявати суфікс за допомогою наголосів, оскільки «правило постановки наголосу вказує на те, що слова цього типу слід вважати похідними від основ прикметників за допомогою суфікса **-ик**» [4, с. 37]. Щодо суфікса **-ик/-ник** в атрибутивних назвах осіб, то автор указує, що є всі підстави говорити про наявність суфікса **-ик** у складі атрибутивних назв у сучасних слов'янських мовах. Атрибутивні назви осіб за допомогою суфікса **-ик** утворюються від основ прикметника на **-н-ий**, наприклад, *негідник* (негідний), *праведник* (праведний).

Суфікс **-ес** як у словацькій, так і в українській мовах часто слугує для творення атрибутивних назв осіб, агентивних та професійних, ідеологічних назв, назв осіб за національною або територіальною ознакою, за місцем проживання. За допомогою суфікса **-ес** утворюються також назви предметів та назви звірів.

Генетично суфікс **-ець** сягає спільнослов'янського суфікса **-ьць**, який, у свою чергу, являє собою фонетичний варіант суфікса **-ьк-** [1, с. 112]. А. Мейє засвідчує, що суфікс **-ьсь** з **-ько** зіграв дуже важливу і різноманітну роль у спільнослов'янській мові та широко представлений у сучасних слов'янських мовах [6, с. 291].

Найбільшу групу утворень із суфіксом **-ес** у словацькій мові становлять атрибутивні назви осіб, утворені від дієприкметників (120 назв). Це здебільшого назви, які позначають особу за її внутрішніми якостями (*nafukanec, namyslenec, oblubenec, ošklbanec, pomätenec, poplašenec, popletenec, poškodenec, rozmazanec, šialenec, usmrkanec, zafúl'anec, zaľubenec, zaslepenec, zadržanec*). Багато назв, утворених із заперечною часткою **не-** (*nedonosenec, nenarodenec, penazranec, neokrôchanec, neotesanec, nepodarenec, nezasvätenec*). В українській мові теж наявні віддієприкметникові назви осіб, але їх значно менше (*вихованець, запроданець, обідранець, одщепенець, пристосуванець*).

Агентивні назви осіб словацької мови, утворені від дієприкметників, позначають здебільшого особу за її місцем роботи або видом заняття (*svičenec, ozbrojenec, poslanec, preškolenec, pridelenec, zamestnanec, zriadenec*). В українській мові таких назв більше 10 (*найманець, посланець, призначенець*).

Зафіксовано багато відприкметникових атрибутивних назв осіб словацької мови (понад 100 утворень). Це назви, які позначають особу за її зовнішнім виглядом (*kostlivec, plešivec, ryšavec, svalovec, šedivec*) та за внутрішніми якостями (*blbec, hrabivec, hrubec, lakomec, lenivec, nadutec, poctivec, smelec, surovec, šťastlivec, tupec, vášnivec*). Окрім того, наявні атрибутивні назви осіб, утворені від прикметників на **-v-ý**, які, в свою чергу, є похідними від дієслів (*blúznivec, hanblivec, hašterivec, hltavec, mlčanlivec, snaživec, váhavec, zúrivec, žiarlivec, žičlivec*), та назви осіб, утворені від прикметників на **-l-ý**, похідних від дієприкметників (*nedbalec, odrodilec, trúfalec, vytrvalec, zaostalec, zbabelec, zbludilec, zhyralec, zúfalec, zurvalec*). В українській мові

зафіксовано близько 50 відприкметникових атрибутивних назв осіб (*жалісливець, зичливець, лінивець, лукавець, мудрець, ревнивець, сліпець, спесивець*).

Відприкметникових агентивних назв осіб у словацькій мові є небагато. Це назви на позначення особи за її видом заняття (*sporivec, umelec, vyslúžilec*). В українській мові таких назв осіб не виявлено.

У словацькій мові наявна також група атрибутивних назв осіб на **-ec** із префіксом **bez-**, що позначають особу, якій бракує якоїсь частини тіла (*bezbradec, bezhlavec, bezdomovec, bezverec, bezzubec*), утворені від прикметників.

Відприкметникових атрибутивних назв осіб із суфіксом **-áč** у словацькій мові значно менше. Це здебільшого назви, які позначають особу за її зовнішнім виглядом (*bucľáč, chlpráv, naháč, strapáč, zelenáč*). В українській мові наявні відприкметникові назви осіб типу *багач, кострубач, кудлач, лихач, патлач, смаркач*.

Суфікс **-ák** і у словацькій, і в українській мовах слугує для творення атрибутивних та агентивних назв осіб, ідеологічних назв, а також назв осіб за місцем проживання.

Відприкметникові атрибутивні назви осіб словацької мови із суфіксом **-ák** позначають здебільшого осіб за їх внутрішніми якостями (*bosák, burlivák, čudák, dobrák, hlupák, hniliak, chytrák, maznák, mizerák, mudrák, podliak, sprosták, ťarbák, tupák, ubožiak, všivák, zdochliak, zmrzliak*) та рідше – за зовнішнім виглядом людини (*blondiak, červenák, lysák, ryšiak, šmatliak*). В українській мові теж наявні подібні назви осіб (*глупак, добрак, здоров'як, мізерак, мудрак, простак, сліпак*).

Відприкметникових агентивних назв осіб словацької мови у словнику зафіксовано лише 2 – *pešiak, predák*. В українській мові агентивні назви осіб від прикметників не утворюються.

Суфікс **-ик** походженням спільнослов'янський. Однак давні слов'янські пам'ятки засвідчують лише поодинокі утворення, в яких виступає цей суфікс у чистому вигляді (*старикъ, златикъ*). Здебільшого ж за допомогою суфікса **-икъ** творилися особові назви від прикметникових основ на **-ьн-** [1, с. 110].

Найбільше (понад 100) атрибутивних назв осіб у словацькій мові утворюється від прикметників на **-n-ý**. Здебільшого це назви, які позначають осіб за їх внутрішніми якостями (*chlipník, falošník, labužník, ľahostajník, lakotník, malicherník, maškrtník, ohavník, pahlník, príživník, rozkošník, roztopašník, samopašník, smrteľník, zlostník, zmyselník*). Багато таких назв осіб утворено від прикметників із префіксом **ne-** (*nehodník, nemravník, nenásytník, nenávisťník, neposedník, neposlušník, nerestník, neslušník, nespratník, nešikovník, nešťastník, neverník*). Від основ прикметників утворено декілька назв типу *mladík*. В українській мові від прикметників на **-н-ий** також утворено чималу кількість атрибутивних назв осіб за внутрішніми якостями або зовнішніми ознаками (*невдатник, негідник, праведник, розпусник*). Від основ прикметників утворюються назви осіб типу *молодик, новик, хитрик*.

У словацькій мові також наявні атрибутивні назви осіб, утворені від дієприкметників на **-l-ý** (*odpadlík, prebehlík, spustlík, ubehlík, uprchlík, usadlík, zvrhlík*). Однак від дієприкметників цього типу нові назви у словацькій мові уже не утворюються.

Відприкметникових агентивних назв осіб у словацькій мові майже 30. Це здебільшого назви осіб за професією або родом діяльності (*divadelník, kormidelník, náhradník, povereník, prísažník, príslušník, stoličník, súkromník*). В українській мові також наявні подібні назви осіб (*водник, очник, пиріжник, сезонник, транспортник*).

Суфікс **-oš** у словацькій мові слугує для творення атрибутивних назв осіб і меншою мірою – агентивних. Дослідники вважають, що суфікс **-oš** походить з угорської мови, оскільки серед іменників на **-oš** багато слів з угорськими основами [2, с. 158]. В українській мові їх особливо багато в закарпатських говорах. П. І. Білоусенко стверджує, що суфікс **-oš** приєднується як до угорських основ, так і до слов'янських [2, с. 158]. В. В. Німчук відзначає, що велика частина слів на **-ош**,

-аш мають еквіваленти з іншими суфіксами, наприклад, *орендаш* і *орендар*, *крадош* і *злодій*. Бувають випадки, коли слово в угорській мові має суфікс **-ош**, а в українській **-аш** [7, с. 178].

Відприкметникові атрибутивні назви із суфіксом **-oš** позначають здебільшого особу за її внутрішніми якостями та рисами характеру (*hladoš, hniloš, hrdoš, junoš, kryptoš, srdoš*).

Суфікс **-áň** як у словацькій, так і в українській мовах слугує для творення атрибутивних назв осіб.

Походженням суфікс **-áň** праслов'янський, він утворився внаслідок розширення іменників з **а**-основами формантом **-ň** у період балто-слов'янської єдності [5, с. 52].

Відприкметникові атрибутивні назви осіб у словацькій мові характеризують особу за її зовнішнім виглядом (*beláň, čaptáň, dlháň, hlucháň, holáň, hrdáň, chl páň, kriváň, krpáň, krutáň, mrzkáň, peháň, plecháň, rapáň, slepáň, škuláň, skupáň, štrbáň, strapáň, sucháň, tupáň*). Подібні назви осіб наявні і в українській мові, але їх значно менше (*здоровань, кудлань, патлань, цибань, щербань*).

Суфікс **-k-o** і у словацькій, і в українській мові слугує для творення атрибутивних назв осіб. Відприкметникові назви із суфіксом **-k-o** позначають осіб за їх зовнішнім виглядом (*belko, brčko, bucko, tučko*). В українській мові є назви осіб типу *безштанько*.

Отже, словотвірний аналіз особових назв сучасної словацької мови в зіставленні з відповідними групами мови української показує, що в обох мовах для творення атрибутивних та агентивних назв осіб протягом століть використовуються переважно тотожні способи та засоби праслов'янського походження, що забезпечувало близькість зіставляваних мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бевзенко С. П. Історична морфологія української мови. Нариси із словозміни та словотвору. Ужгород: Вид-во Ужгород. ун-ту, 1960. 416 с.
2. Білоусенко П. І. Історія суфіксальної системи українського іменника (назви осіб чоловічого роду). Київ: КДПІ, 1993. 215 с.
3. Вакарюк Л., Панцьо С. Українська мова. Морфеміка і словотвір. Тернопіль: Лілея, 1999. 220 с.
4. Ковалик І. І. Питання іменникового словотвору східнослов'янських мов у порівнянні з іншими слов'янськими мовами. Книга 2. Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1957. 55 с.
5. Мартынов В. В. Праславянская и балто-славянская суффиксальная деривация имен. Минск, 1973. 59 с.
6. Мейе А. Общеславянский язык. Москва, 1951. 492 с.
7. Німчук В. В. Спостереження над словотвором іменника в говірці села Довге Іршавського району. *Наук. зап. Ужгород. ун-ту. Діалектологічний збірник*. Т. XIV, 1955, С. 169-192.
8. Horecký J. Slovo tvorná sústava slovenčiny. Bratislava: SAV, 1959. 218 s.

О. Г. Важеніна (м. Вінниця)

ФРАЗЕОЛОГІЧНЕ НОВАТОРСТВО ЄВГЕНА ГУЦАЛА

В останні десятиліття значно посилився інтерес мовознавців до вивчення природи та мовних механізмів такого багатоаспектного і складного явища, як авторська фразеологія. У цьому контексті химерна проза Євгена Гуцала є своєрідною лабораторією з винайдення митцем оригінальних прийомів використання загальнонародної української фразеології, її авторської обробки та продукування нових фразеологічних одиниць.

Творчий доробок Євгена Гуцала став неоціненним внеском письменника у збагачення фразеологічного фонду сучасної української мови. Свідченням цього є авторські фразеологізми з химерної трилогії письменника, що увійшли до складу фразеологічних словників української мови. Суцільне обстеження академічного видан-

ня «Словника фразеологізмів української мови» (Київ: Наук. думка, 2008. 1096 с.), у якому найповніше відображено загальноновживану фразеологію української мови, свідчить, що зазначене видання містить ілюстрації з творів Є. Гуцала до 260 ФО², з досліджуваної нами трилогії – ілюструються 67 ФО, зокрема з першого роману «Позичений чоловік» (1981) – 61 ФО, з другого роману «Приватне життя феномена» (1982) – 5 ФО; з третього роману «Парад планет» (1984) – 1 ФО. Прикметно, що до 15 ФО подається єдина ілюстрація з химерних романів Є. Гуцала, що дає підстави вважати, що ці одиниці увійшли до словника саме завдяки мовотворчості Євгена Гуцала.

Нові оригінальні форми романного мислення письменника неодноразово ставали предметом наукового вивчення в українському мовознавстві. Вони привертали увагу таких дослідників, як: Н. Бойко, Ж. Колоїз, А. Поповський, Л. Давиденко, О. Семенюк та ін. Констатуючи наявність лінгвістичних досліджень химерної прози Євгена Гуцала, наголосимо, що її лінгвістичний вимір на сьогодні комплексно не охоплено. До цього часу немає докладного й усебічного опису фразеологічних okazіоналізмів Євгена Гуцала.

Метою нашої публікації є висвітлення okazіонального фразеотворення у текстовпросторі химерних романів Євгена Гуцала.

Для висвітлення обраної проблеми вважаємо за необхідне з'ясувати, які одиниці варто зараховувати до okazіональних фразеологічних одиниць. Зауважимо, що у науковій літературі на позначення нового в фразеології натрапляємо на різні термінологічні дефініції, зокрема авторська фразеологія, фразеологічні інновації, фразеологічні новотвори, фразеологічні okazіоналізми, фразеологічні девіації, фразеологічні неологізми, індивідуально-авторська фразеологія, фразеологічні деривати тощо. Відсутність чіткості і послідовності у їх тлумаченні унеможливорює розтотожнення новостворених і нетрадиційно вживаних автором у текстах різних стилів і жанрів фразеологічних одиниць. Слідом за Жанною Колоїз, вважаємо доцільно творення цілком нових одиниць фразеологічного рівня, виникнення яких зумовлюють потреби номінації та образної оцінки, охопити терміном фразеологічний okazіоналізм. Синонімічними до нього виступатимуть терміни фразеологічний новотвір, фразеологічний дериват, фразеологічна інновація, фразеологічний неологізм [5, с. 206], неофразеологізм [7, с. 205]. Частковий вияв фразеологічної інноваційності (оновлена структура, значення чи модальність узуальної ФО) позначимо термінами фразеологічні трансформації, фразеологічні модифікації, контекстуальні фразеологізми, видозмінені фразеологізми. При цьому терміни авторська фразеологія, індивідуально-авторська фразеологія використовуватимемо як такі, що виступають родовими, інтегральними до номінації повної чи часткової фразеологічної інноваційності. У такому означуванні досліджуваних явищ намагатимемося реалізувати термінологічну послідовність і тим самим уникатимемо численних термінологічних розбіжностей.

Спробуємо визначити інтегральні та диференційні ознаки повних і часткових фразеологічних новацій.

До інтегральних ознак відносимо репрезентативність процесів неологізації, мовленнєву реалізацію, існування в контексті. При цьому okazіональні фразеологізми є непохідними ФО. Це одиниці вторинної номінації, які не мають узуального прототипу. Часткові фразеологічні новації (трансформації, модифікації) є похідними ФО. Це одиниці третинної номінації з наявним узуальним фразеологічним прототипом. Зауважимо також, що узус впливає на образність ФО – чим віддаленіша ФО від узуального свого прототипу, тим вона образніша, що більша узуальність ФО, то слабша її образність.

² У тексті на позначення терміна фразеологічна одиниця послуговуватимемося загальноновживаним умовним скороченням ФО

Зупинимося на авторських інтенціях, що лежать в основі виникнення фразеологічних okazіоналізмів Євгена Гуцала. Польський дослідник фразеологічних новацій Станіслав Бомба вважає причиною виникнення свідомих авторських інновацій: 1) необхідність назвати нове явище, полегшити спосіб висловлення думки; 2) бажання здивувати, вразити слухача або читача (інновації, мотивовані дотепом, жартом, мовним комізмом); 3) запрограмована «недовіра» до мови як знаряддя суб'єктивного опису та інтерпретації світу (інновації у т. зв. лінгвістичній поезії і сучасній експериментальній прозі); 4) «мовна впертість»; 5) прагнення творити неповторний, оригінальний стиль висловлювання, намагання влучно «одягти» думки у слова [11, с. 67–70].

Євген Гуцало у химерній трилогії демонструє не тільки добру обізнаність в українській фразеології та пареміології, але й талант письменника-творця, який створив оригінальні okazіональні ФО. Okazіональні фразеологізми досліджуваного автора породжується контекстом, і саме контекст допомагає читачеві сприйняти цей okazіональний новотвір вперше й дешифрувати його значення.

Виявлені авторські okazіоналізми химерних романів Євгена Гуцала можна типологізувати за такими розрядами: фраземи, тавтологічні фразеологічні вирази та компаративні звороти. Проілюструємо заявлене на прикладах: **фраземи:** *вступати в теревені* (розпочинати тривалі розмови), *зійти на шаховий олімп* (стати переможцем шахових змагань), *не лопуцьком роблений* (запліднений природним способом), *завести в тяж* (зробити вагітною), *ввійти в тяж* (завагітніти), *спроворив дитинку на стороні* (став незаконним батьком), *спромогтись на дитину* (знайти можливість народити дитину), *зацвісти дитям (дитиною)* (народити дитину), *підупасти на пару-боцькому завзятті* (втратити чоловічу потенцію), *гладити дорогу* (йти), *увійти в хори голови* (запам'ятати), *поскладати в картотеку пам'яті* (запам'ятати, упорядкувавши інформацію), *зійти з мислі* (перестати бути об'єктом думки), *щирий любитель оковитої* (п'яниця), *бити поклони скляному богу* (виявляти залежність від алкоголю), *погомоніти зі скляним богом* (пити горілку), *самозваний злодій* (який сам себе називає злодієм за певні вчинки), *ескулапський вертеп* (демонстрація колекції законсервованих людських органів) тощо; **тавтологічні фразеологічні вирази,** *мізками мізкувати, мелуна молоти, химерії химеряться* (в голові), *пень пнем, рань рання, лебеділи лебедиками* (слова), *марно-марнюща марнота, чесняк із чесняків, бевзь бевзем* (мовчки), *мара марою, педант із педантів, блудом блудити, батальні баталії* (зчиняти), *тума тумою* (ходити), *суш сушить* (памороки), *варом обварене* (болить), *тетерею стетеріти* (злякатися), *моцак із моцаків* (міцний), *найдивовижніша дивовижа, гіркий, мов гірчак, памороки запаморочилися, полотном сплотніти* (побіліти з переляку) тощо. **компаративні звороти:** *танцюрист із мене – як з соняшникової бадилли мисливська рушниця; орудував язиком, як безногий протезом; шелестів сипкими словами, наче зів'яле листя шарудить; сипонув словами, наче покотив чавунці по долівці; цокотіли [слова], неначе горох у підрешітку; ворухився беззвучно [язик], мовби на пательні підсмажений; сказала ніжно, мов ладаном із лампадкою війнула; ударив голосом, наче громом у грозу; говорив, наче кайлом рубав граніт у кар'єрі; кричить, наче в неї в животі бурчить; горлає, наче її кілька діймає; реве, наче відьом-сестер до себе зве; розцвіла обличчям, як найрозкішніша мальва; глипнув очима так, наче не тільки зайвих кілька трудоднів записав, а й видав ягничку у премію; дивився очима так, наче передумав мені записувати кілька зайвих трудоднів і ягничку в премію теж передумав давати; надой покотяться донизу, як дурний голою сідницею із снігової гори; стріляє поглядом, наче лобуряка з рогатки; чорноокий, мовби очі свої на ніч ховає у комин, у сажу; чорний [про коваля], мов халява в дьогті; стомлений, як вірьовка, на якій з ранку до вечора воду із колодязя витягають тощо.*

Авторське фразеотворення Євгена Гуцала досить чітко імітує закони творення ФО за існуючими моделями. З цією метою письменник обирає найпродуктивніші моделі. У мові химеріади оказіональні ФО часто неможливо відрізнити від загальнонародних, бо письменник робить це природно, як природно ним твориться і сама фольклорна образність химеріади. Оказіональні ФО Євгена Гуцала наділені вишуканим красномовством і оригінальною авторською метафоричністю.

Отже, зазначене дає змогу зробити такі узагальнення: мовотворча практика Євгена Пилиповича Гуцала стала потужним джерелом витворення авторської химерної стилістики письменника, однією з домінант якої виявилось оказіональне фразеотворення письменника. Породжене прагненням автора витворити нові виражальні засоби, воно посилює образність художнього поля химерійної оповіді, заряджає його експресивністю, емоційністю, жартівливою мовною грою, створює своєрідну розкутість стилю, робить його «бароково закучерявленим» [6, с. 135]. Витворені митцем нові ФО привносять колорит незвичності, вигадки, химерності та свідчать про лінгвокреативне мислення Євгена Гуцала та його фразеотвірний хист.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бардукова Г. О. Норма і девіація в сучасній українській фраземіці: монографія. Київ: Аграр Медіа Груп, 2016. 252 с.
2. Важеніна О. Г. Авторська трансформація загальнонародних фразеологізмів у химерній прозі Євгена Гуцала: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Вінниця, 2018. 20 с.
3. Глуховцева І. Я. Словник модифікованих стійких сполучень слів в узусі кінця XX – початку XXI століття. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 328 с.
4. Колоїз Ж. В. Українська оказіональна деривація: монографія. Київ: Акцент, 2007. 311 с.
5. Колоїз Ж. В. Інтегральне та диференційне в трансформації та оказіональній деривації фразем. *Мовознавчий вісник*: зб. наук. праць Черкаського нац. ун-ту ім. Богдана Хмельницького. 2009. Вип. 8. С. 204-212.
6. Рябчук М. «Осяяна» і саяво прози. *Жовтень*. 1981. № 6. С. 131–137.
7. Скиба Н. Неофразеологізми в українському публіцистичному тексті. *Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht*. II Internationale virtuelle konferenz der Ukrainistik, 3–6 November 2011 = *Діалог мов – діалог культур. Україна і світ*. II Міжнар. наук. Інтернет-конференція з україністики, 3–6 листопада 2011 / [Herausgegeben von Olena Novikova, Peter Hilkes, Ulrich Schweier]. München–Berlin–Washington D.C.: Verlag Otto Sagner, 2012. S. 204–210.
8. Стефанишин Ю. М. Фразеологічні інновації в сучасній польській прозі: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.03 «Слов'янські мови (польська)». Львів, 2016. 251 с.
9. Третьякова И. Ю. Оказиональная фразеология (структурно-семантический и коммуникативно-прагматический аспекты): автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.01 – русский язык. Ярославль, 2011. 51 с.
10. Третьякова И. Ю. Оказиональная фразеология: монография. Кострома: КГУ им. Некрасова, 2011. 290 с.
11. Bąba S. Innowacje frazeologiczne współczesnej polszczyzny. Poznań: Wyd-wo Naukowe Un-tu im. Adama Mickiewicza, 1989. 215 s.

М. Ю. Варлыгина (г. Харьков)

РУССКОЯЗЫЧНЫЙ РЭП КАК ВИД ПОЛИКОДОВОГО ТЕКСТА

Русскоязычный рэп как объект лингвистической мысли рассматривается нами в рамках интермедиальных штудий. В данном исследовании приводится краткий обзор существующих определений семиотически разнородных информационных систем, фиксируются свойства аудиального поликодового текста и рассматриваются типологические черты рэп-текста как поликодового явления.

Вопрос гетерогенного текстового полотна проистекает из более глобального вопроса о способах получения и воспроизведения человеческого опыта. Виды пер-

цепции, задействованные при получении информации, внутренние и внешние факторы перцепции определяют то, как будет происходить смыслопорождение реципиента. Параллельно с тем, как реципиент непрерывно получает информацию извне, он пребывает во внутреннем идеальном потоке чувствования и осмысления. Таким образом анализ гетерогенного текста нуждается в привлечении данных лингвopsиxологии и семиотики.

Семиотический, герменевтический подход к сообщениям, в которых так или иначе задействован вербальный текст, восходит в том числе к структуралистской и постструктуралистской философии Р. Барта, М. Фуко, Ж. Деррида и др., чье расширенное понимание текста, использование текста как рабочей модели для всей сверхсложной коммуникативной социальной системы привело к дискурсивному повороту и качественному расширению лингвистического поля. В связи с этим в этом поле оказались интермедиальные явления. Начиная с 70-х годов XX века учеными-русистами выдвигаются следующие наименования для текстов, которые реализуются за счет контаминации с другими семиотическими системами: креолизованный (Ю. А. Сорокин, Е. Ф. Тарасов, 1990, Е. Е. Анисимова, 2003), видеовербальный (О. В. Пойманова, 1997), поликодовый (Г. В. Ейгер, В. Л. Юхт, 1974, Л. М. Большакова, 1987, А. Г. Сонин, 2006.), контаминированный (А. П. Сковородников, 2006), семиотически осложненный текст (Е. Е. Анисимова, 2003) и др. [1;2;3;7;8;9;11;12;13].

Опорными и наиболее часто упоминаемыми выступают определения *поликодовый* и *креолизованный текст*.

В статье 1990 г. Ю. А. Сорокин и Е. Ф. Тарасов предложили понятие креолизованных текстов (далее КТ), определяя их как “тексты, фактура которых состоит из двух негомогенных частей: вербальной (языковой/речевой) и невербальной (принадлежащей к другим знаковым системам, нежели естественный язык)” [13, с. 180–181].

Ученые описали структуру КТ как сочленение текстового и затекстового пространств, между которыми возникает продуктивное коммуникативное напряжение. Также исследователи пришли к выводу об инструментальности, зависимости невербальной части, которая лишь выполняет вербальную программу. В дальнейшем определение креолизованный подвергалось неоднократной критике, а более предпочтительным для обозначения родового понятия всех типов интерсемиотических отношений в текстах стал термин поликодовый текст, предложенный Г. В. Ейгером и В. Л. Юхтом в 1974 г.

Мы придерживаемся позиции А. А. Бернацкой и О. И. Максименко, считая термин поликодовый текст наиболее репрезентативным [2]. Г. В. Ейгер и В. Л. Юхт разделяли все тексты на моно- и поликодовые, а Л. С. Большакова развила это деление до троичной системы: моно-, ди- (они же креолизованные) и поликодовые тексты. Для нас существенным является бинарное деление на моно- и поликодовые тексты, при котором акцентируется внимание на природе гетерогенных знаков.

Ряд исследователей (Е. Д. Некрасова, А. Г. Сонин) отмечают, что поликодовые произведения делятся на моно- и полимодальные. Термин *полимодальность* апеллирует «к психологическому термину модальности как принадлежности к определенной сенсорной системе» [8, с. 45]. и обозначает текст, который воспринимается несколькими перцептивными каналами, например, аудиальным и визуальным (кинематограф), в то время как мономодальный может включать несколько семиотических систем, но они реализуются только в одной модальности, например, комикс – визуальная модальность. А. Г. Сонин отмечает сложность в разработке психолингвистической модели понимания поликодового текста, поскольку формирование допущений и экспериментальная часть исследования представляется крайне ресурсозатратной [12]. Поскольку на сегодняшний день нет единой теории понимания и интерпретации монокодового текста, то с включением гетерогенных (поликодовых)

текстов в поле лингвистических исследований, формировать целостную картину становится в разы сложнее.

К исследованиям поликодовости примыкает разработка интермедиальности (Н. В. Тишунина [14].) и интерсемиотичности (Л. П. Воскобойникова, А. П. Сковородников [3]). В научной традиции эти термины в большей степени выступают как междисциплинарные, используемые лингвистами, литературоведами, культурологами, семиотиками и др., в то время как разработка поликодового текста является преимущественно лингвистической проблемой. В русистике Н. В. Тишунина отмечает, что «в узком смысле интермедиальность – это особый тип внутритекстовых взаимосвязей в художественном произведении, основанный на взаимодействии художественных кодов разных видов искусств. В более широком смысле интермедиальность – это создание целостного полихудожественного пространства в системе культуры (или создание художественного "метаязыка" культуры). И, наконец, интермедиальность – это специфическая форма диалога культур, осуществляемая посредством взаимодействия художественных референций» [14, 153].

Таким образом, может быть установлена непосредственная связь между понятиями поликодового текста и его интермедиальной природы как разных подходов к анализу гетерогенного знака.

Вокальная музыка, в сущности, является сращением двух семиотических систем и представляет собой в интермедиальном аспекте тип плюральной медиальности по классификации В. Вольфа [15]. А.П. Сковородников предлагает называть такой подвид поликодового текста музOVERбальным [11, с. 45].

Сегодня исследователи все еще редко работают с песенным текстом, вероятно, в связи с его междисциплинарным статусом и отсутствием разработанного методологического аппарата и терминологической традиции. Поэтому пока преобладают описательные и характеризующие работы, о чем писала Н. А. Алексеева [1].

М. В. Загидуллина подчеркивает актуальность исследования музOVERбального текста: «С этой точки зрения интересен, например, триумф песни в современной культуре – это именно поликодовый литературно-музыкальный (иногда и перформативно-театральный) жанр, когда художественный мир создается с помощью слова в его музыкальной форме (и смысл рождается в синтезе смысла самого слова и образа, порождаемого мелодией)» [5, с. 72].

Рэп-дискурс (дискурсивная формация, основанная на рэп-музыке) на сегодня не включен в литературоведческую традицию, однако не включен и в музыковедческую традицию, таким образом находясь на этапе встраивания в парадигму исследуемых культурных явлений. Предпринимаются попытки охарактеризовать рэп по аналогии с поэзией [4], однако существенные формальные черты русскоязычного рэпа не исследованы.

Установлено, что воздействие текста зависит от его модальности восприятия, в подавляющем большинстве либо визуальной, либо аудиальной. Рэп-тексты воплощены в устной форме, но при этом состоят из подготовленных текстов, так что роль спонтанного и импровизационного говорения существенна только в направлениях рэп-батлов и фристайлов.

Письменная форма любого текста песни не может восприниматься как полноценная, поскольку теряет существенные признаки синкретичного музOVERбального знака и используется только для фиксации и передачи. В случае рэп-текста не приходится говорить о нотных записях, когда реципиенту с их помощью предлагается воспроизвести и текст, и его музыкальный рисунок. Нет традиции поддавать рэп-текст в нотной записи (возможно, тому есть сущностные причины), в связи с чем из письменного текста реципиент не получает информации об условиях исполнения рэпа.

Рэп-тексты обладают сложным ритмически-интонационным рисунком, который выходит за рамки мелодического текста. Это связано с их речитативной формой воплощения, организация и свойства которой рассматриваются музыковедами обособленно от мелодических песенных текстов [10]. В музыковедческой традиции речитатив определяется в подавляющем большинстве случаев как вид ритмико-интонационного оперного языка. Однако и в поле оперы исследователями отмечается специфичность речитатива: «оперный речитатив рассматривается как особое стилевое явление в своих малоисследованных сторонах и становится тем не вполне обычным материалом» [6, с. 16]. Этот факт в ещё большей степени указывает на необходимость экспликации существенных черт и особенностей функционирования речитатива как формы бытования рэп-текста.

Так как русскоязычный рэп конституируется как масштабное и симптоматичное для настоящего времени культурное явление сравнительно недавно (начиная с 2000-х), в русистике только разрабатываются возможные подходы к исследованию структуры русскоязычного рэпа как музOVERбального культурного артефакта. Неоднородная структура рэпа осмысливается как следствие поликодовой природы рэп-текста. Атрибутирование рэпа как поликодового текста является начальным этапом его когнитивно-дискурсивного исследования, определяет дальнейшую оптику работы и включает исследование в определенной философскую и лингвистическую традицию.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алексеева Н. А. Музыкальный компонент как составляющая креолизованного текста песни. *Вестник Ленинградского государственного университета им. А. С. Пушкина*. Санкт-Петербург, 2012. С.180–187. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/muzykalnyy-komponent-kak-sostavlyayuschaya-kreolizovannogo-teksta-pesni/viewer> (Дата обращения: 19.03.2021).
2. Бернацкая А. А. К проблеме “креолизации” текста: история и современное состояние/ *Речевое общение: Специализированный вестник*. Красноярск, 2000. Вып. 3(11). С. 104–110.
3. Воскобойникова Л. П. Реализация категории интерсемиотичности в художественном тексте. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. Тамбов, 2015. № 8 (50): в 3-х ч. Ч. III. С. 48–51.
4. Завалишина А. Ю., Костюрина Н. Ю., Русская рэп-культура: специфика научного анализа. *Журнал интегративных исследований культуры*. 2020. Т. 2. № 1. С. 60–67. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/russkaya-rep-kultura-spetsifika-nauchnogo-analiza> (Дата обращения: 19.03.2021).
5. Загидуллина М. В. Интермедиальность в эпоху тотальной медиатизации: как технологии влияют на литературу и ее теорию. *Павермановские чтения. Литература. Музыка. Театр*: сб. науч. тр. Москва, 2017. С. 60–77.
6. Людько М. Г. Стилевое сольфеджио в современном видении: автореф. дис. ... канд. искусствовед.. Санкт-Петербург, 2011, 23 с.
7. Максименко О. И. Поликодовость vs. креолизованный текст: проблема терминологии. *Вестник РУДН. Серия: Теория языка. Семиотика. Семантика*. 2012. № 2. С 93–101. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/polikodovyy-vs-kreolizovannyi-tekst-problema-terminologii> (дата обращения: 19.03.2021).
8. Некрасова Е. Д. К вопросу о восприятии полимодальных текстов. *Вестник Томского гос. ун-та*. Томск. 2014. № 378. С. 45–48.
9. Никольская Г. В. Современный песенный текст как вид креолизованного текста. *Приволжский научный вестник*. 2014. № 7 (35). С. 75–77.
10. Ручьевская Е. А. Слово и музыка. Ленинград, 1960. 56 с.
11. Сковородников А. П. О типологии контаминированных текстов (к проблеме терминологии). *Лингвистика. Текст. Жанр. Прием. Русский язык за рубежом*. № 5, 2006. С. 43–47.
12. Сонин А. Г. Моделирование механизмов понимания поликодовых текстов: автореф. дис. ... д-ра филол. наук. Москва, 2006. 48 с.
13. Сорокин Ю. А., Тарасов Е. Ф. Креолизованные тексты и их коммуникативная функция. *Оптимизация речевого воздействия*. Москва, 1990. С.180–186.

14. Тишуніна Н. В. Методологія інтермедіального аналізу в світє междисциплинарных исследований . Серия «*Symposium*», *Методологія гуманитарного знання в перспективє XXI века*. Санкт-Петербург, 2001. № 12. С.149. URL: <http://anthropology.ru/text/tishunina-nv/metodologiya-intermedialnogo-analiza-v-svete-mezhdisciplinarnyh-issledovaniy> (Дата обращения: 19.03.2021).
15. Wolf W. Intermediality Revisited. Reflections on Word and Music Relations in the Context of a General Typology of Intermediality. *Word and Music Studies*. 2002, pp. 13–34.

Н. В. Вдовиченко (м. Одеса)

ВЕРБАЛЬНО-КОГНІТИВНА МЕРЕЖА «ОДЯГ» (ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ НА МАТЕРІАЛІ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ)

Дослідження вербально-когнітивних мереж (далі – ВКМ) людини відповідає уявленням про концепт «як психонетичний комплекс», який охоплює вербальні репрезентанти концепту на різних рівнях абстрагування. До цього часу концепт «ОДЯГ» і система слів-денотативів на позначення назв одягу була предметом вивчення великої кількості вітчизняних і зарубіжних лінгвістичних досліджень (Г. Войтів, Г. Гримашевич, Н. Іванова, Н. Пророкова, М. Колосніченко, К. Процик, Р. Саттарова, Г. Хмара та ін.).

Мета нашої роботи – порівняти мережеву модель, яка відтворює міжконцептуальні конекції концепту «ОДЯГ», зафіксовані у словниках російської мови, з вербально-когнітивною організацією цього концепту в мовній свідомості сучасної молоді.

Для опису першого об'єкту порівняння у роботі використано фактичний матеріал, одержаний шляхом суцільної вибірки з академічного чотиритомного нормативного тлумачного словника сучасної російської літературної мови (далі – МАС), і електронного словника моди («Словарь моды и одежды» – містить близько 2 000 лексичних одиниць). Для порівняння дефініцій та моделювання окремих ділянок ВКМ було залучено тлумачні словники В. І. Даля та Д. І. Ушакова, а також нові онлайн-словники.

Для моделювання другого об'єкту порівняння у лютому 2021 року було проведено низку експериментів за каскадним принципом. Респондентами обрано мешканців м. Одеси віком 18–20 років з незакінченою вищою освітою (50 осіб: 34 особи жіночої статі і 16 чоловічої).

Першим і необхідним кроком на шляху моделювання ВКМ є вивчення значень мовних величин, організованих у «мовну систему словників», які зберігають історичну пам'ять носіїв мови [10, с. 25].

Розглянувши словникові дефініції поняття «одежда», у яких закріплені понятійні й лінгвокультурологічні особливості мовного знака, ми з'ясували, що одяг – це сукупність предметів з різних матеріалів, якими покривають тіло [3, с. 650; МАС, II, с. 590; 7, с. 391]. Однак В. І. Даль не включив до поняття одягу головні убори, рукавиці, взуття, а МАС вказує на те, що до цього поняття не входить білизна. Словник Д. І. Ушакова наводить вузьке та широке тлумачення цього слова, але зовнішні конститuentи: *ткани, кожа, мех; тело человека; надевать, покрывать* залишаються незмінними.

Ланкою між мовним (= класично-системним) та узусним розумінням одягу є концепт «МОДА». Було з'ясовано, що ці поняття перетинаються, саме тому мінлива свідомість фокусує не всю когнітивну мережу «ОДЯГ», а ту її частину, яка має назву – «МОДА». Поза модою перебуває «униформа – форменная одежда» та національний одяг. Спільними когнітивними елементами одягу та моди є «крой» і «фасон» [МАС, II, с. 133].

На першому етапі моделювання ВКМ «ОДЯГ» ми виявили всі лексеми, які називають предмети і деталі одягу, назви фасонів, крою, а також назви тканин, зафіксовані в МАС (було вилучено 374 лексеми). Інтроепективно-лексикографічний аналіз

показав, що тлумачення багатьох слів є застарілим і відсутні назви сучасного одягу, насамперед англіцизми, які проникають у мовну і комунікативну свідомість носіїв російської мови, як-от: *боди, боксери (труси), бохо, оверсайз, снуд, стрейч, чокер, кейп, свитшот, ботильоны, лоферы, эспадрильи, слипоны* тощо [8; 9].

Електронний «Словарь моды и одежды», який є зібранням термінів з «Энциклопедии моды» Р. П. Андреевої [1], і «Терминологического словаря одежды» Л. В. Орленка [5], містить терміни, назви, визначення комплексу предметів, об'єднаних поняттям «одяг», включаючи шкарпетно-панчішні й корсетні вироби, аксесуари, прикраси. Аналіз дефініцій виявив системні зв'язки, які нерідко створюють замкнене коло, а також низку протиріч. Так, наприклад, родовою номінацією для слова *свитер* є лексема *фуфайка*, у значенні якої акцентована сема 'теплий' («короткая теплая поддевка», «теплая вязаная рубашка», «рубашка из теплой ткани») [1, с. 366; 3(IV), с. 589; 5]. Вербально-когнітивний ланцюжок веде нас до слова *рубашка* – «одежда из легкой ткани, надеваемая на верхнюю часть тела (мужская) или как нижнее белье (женская) [3(III), с. 324]. Таким чином, виявляємо когнітивне протиріччя у ланцюжку: *свитер* – *фуфайка* = *мужская легкая одежда + теплая + вязаная + высокий воротник*. Подібного типу протиріччя ми спостерігали й у випадку з лексемою *пуловер*: *пуловер* – *фуфайка* = *мужская легкая одежда + теплая* [2, с. 26].

З метою виявлення місця ВКМ «ОДЯГ» у мовній свідомості інформантів було проведено експеримент на безпосереднє тлумачення слова та вільний асоціативний експеримент. У результаті аналізу суб'єктивних дефініцій з'ясовано, що в мовній свідомості молоді одяг має підкреслено функціональне значення: виконує утилітарну й соціально-естетичну функцію (25% респондентів назвали – експресивну, 25% – потребу захисту від погодніх умов, 15% – естетичну, 10% – фізіолого-гігієнічну, 10% – інформаційну, 15% – інше).

Проведений нами вільний асоціативний експеримент полягав у тому, що респондентам було дано завдання протягом однієї хвилини написати максимальну кількість асоціацій на слово «одежда».

Асоціації виявились переважно ланцюжковими, як-от: *одежда, туфли, лаковые, металл, ехать, кроссовки, быстро, удобно, много, облака, свобода, независимость, Америка, птица, цветы, аромат, духи, вдохновение, фантазия, сон, мечта* (Ж1); *одежда, обувь, размер, много, ветер, холод, грязь, стирка* (Ж2); *красивая, модная, одевать, новая, удобная, стильная, лучшая, оверсайз, кофточка, придумывать, образ, очки, сумочка* (Ж3).

15 % асоціацій було пов'язано з конкретизацією поняття: *куртка, пальто, свитер, шапка, брюки, туфли, сапоги, майка, свитер, пиджак, джинсы, блейзер*.

Таким чином, ми сформували асоціативне поле стимулу «одежда», яке включає до ВКМ «ОДЯГ» взуття, головні убори, прикраси та білизну. При цьому у дівчат виявилась тенденція до синтагматичних асоціацій, а також егоцентричного, естетичного сприйняття світу та накопичення речей. Хлопці нерідко пов'язували одяг із самотвердженням, іміджем, наприклад: *самовыражение, классно, я так хочу, я лучше всех, счастливая жизнь, внимание, восхищение, интерес*.

Для виявлення прототипової назви концепту інформантам було запропоновано назвати типові предмети свого одягу. Отримані лексеми ранжувалися за порядковим показником, який відображає популярність певних предметів, та частотністю згадування. Шляхом обрахування середньої арифметичної кількості відповідей інформантів обох статей у процентному відношенні прототипова структура ВКМ «ОДЯГ» набула такого вигляду:

Ядро (> 65 %): *юбка, свитер, брюки, кофта, белье, куртка, платье, футболка, джинсы, пальто, кроссовки, ботинки*.

I рівень (< 65 % > 60 %): *штаны, сарафан, шорты, майка, топ, рубашка, колготки, костюм, пиджак, блейзер, ветровка, жакет, косуха*.

II рівень (< 60% > 50 %): *шапка, халат, гольф, комбинеzon, блузка, носки, пуховик, плащ, сапоги, тренч, свитшот, парка, клатч*.

Периферія (< 50%): *бриджи, капри, обувь, кеды, туфли, чулки, шляпа, килт*.

Відзначимо, що інформанти не вагалися у віднесенні білизни до предметів одягу, очевидно, у мовній свідомості сучасної молоді відбулося відродження внутрішньої форми слова одяга – «то, что одевают = 'одевают сверху на наготу'».

Третій експеримент на виявлення лакун у мовній свідомості сучасної молоді також було проведено з використанням методики безпосереднього тлумачення слова. Методом випадкової вибірки зі «Словаря моды и одежды» ми вилучили 28 лексем, значення яких інформантам потрібно було пояснити: *аграф, акрил, анорак, батик, блейзер, бюстье, годе, гольфы, грипелевый цвет, гульфик, дафлкот, декольте, джемпер, кардиган, килт, парка, поплин, плиссе, плюмаж, панева, салоп, сатин, свитка, твинсет, туника, фрак, хакама, хитон*.

35 % слів не знайшли відповідного тлумачення, зокрема: *анорак, дафлкот, годе, гульфик, панева, поплин, салоп, твинсет, грипелевый цвет, хакама*. 40 % назв були витлумачені неправильно: *годе* – *прическа*, *акрил* – *ногти*, *твинсет* – *разновидность танца*, *свитка* – *завернутая ткань*, *сатин* – *тонкая, прозрачная ткань* тощо. Лише 10 % опитаних змогли дати правильне пояснення термінів і поняття, пов'язаних із матеріалами. 50 % слів тлумачилися за допомогою гіперонімів чи синонімів, наприклад: *джемпер* – «*свитер*», «*пуловер*», *туника* – «*длинная кофта*», «*короткая кофта*», *фрак* – «*парадный пиджак*», *кардиган* – «*кофта*» тощо. Ті слова, які пояснювалися одне за допомогою іншого, було використано в наступному етапі експерименту на опозиційне зіставлення семантики слів.

Ми розглянули словникові дефініції лексем *джемпер* – *пуловер* – *свитер* – *кофта* – *кардиган*, *фрак* – *смокинг* – *пиджак* – *жакет* і порівняли їх з тлумаченнями респондентів. У результаті аналізу було з'ясовано, що тлумачні словники орієнтовані на давні найменування таких базових форм одягу як *фуфайка, кофта, жакет, сюртук, куртка, пальто*, які виступають гіперонімами щодо певних компонентів лексичних ланцюжків *джемпер* – *пуловер* – *свитер* – *кофта* – *кардиган* та *фрак* – *смокинг* – *пиджак* – *жакет*, а молодь формує свій досвід навколо слів *свитер, кофта, пиджак*, які є прототиповими назвами концепту ОДЕЖДА. Це дозволяє зробити висновок, що мовна свідомість молоді тяжіє до найбільш простої, широко вживаної лексики, яка позначає психологічно найбільш упізнаваний (популярний) предмет.

Висновки. Аналіз словникових дефініцій та низка проведених експериментів виявили відмінності в організації ВКМ, закріплених у словниках і мовній свідомості сучасної молоді. У словникових статтях наводиться як ядерне поняття лексеми «одяг», що розкривається через його функціональність, так і термінологічне. У мовній свідомості молоді класифікаційною ознакою одягу насамперед є його призначення. Встановлено, що значна кількість лексем нині стала внутрішньомовними лакунами, їх можна знайти лише в термінологічних словниках моди та одягу, працях з історії костюму тощо, а лексеми пов'язані з модою фіксують найновіші електронні словники. У ході асоціативного експерименту було встановлено, що через одяг особистість виражає себе, але під час експерименту на опозиційне зіставлення слів найбільш частотними виявились прототипові назви одягу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева Р. П. Энциклопедия моды. Санкт-Петербург: Литера, 1997. 416 с.
2. Вдовиченко Н. В. Опозиційне зіставлення семантики слів на позначення назв одягу (на матеріалі російської мови та експериментального дослідження). *Лексико-граматичні інновації в сучасних слов'янських мовах*: матер. IX Міжнар. наук. конф. (м. Дніпро, 12–13 квітня 2019 року); [уклад. О. К. Куварова; за ред. проф. Т. С. Пристайко]. Дніпро: Ліра, 2019. С. 25–27.
3. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. Москва: Рус. яз., 1981–1982. Т. 2: И–О. 1981. С. 650.

4. Малый академический словарь русского языка: в 4-х т. / АН СССР, Ин-т рус. яз.; под ред. А. П. Евгеньевой. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Рус. яз., 1981–1984.
5. Орленко Л. В. Терминологический словарь одежды. URL: <http://modnaya.ru/articles/dictionary/glossary-of-clothing/index.htm#207>.
6. Словарь моды и одежды. URL: <http://www.moda-dic.ru/>.
7. Ушаков Д. Н. Толковый словарь современного русского языка. Москва: Аделант. 2013. С. 391.
8. Шушарина И. А. Слова XXI века (пополняемый онлайн-словарь). URL: <http://xn--g1arj2c.xn--p1ai/blog/s/2017-10-09-27>.
9. Шагалова Е. Н. Самый новейший толковый словарь русского языка XXI века: ок. 1500 слов. Москва: АСТ: Астрель, 2012. 766 с.
10. Щерба Л. В. О тройном аспекте языковых явлений и об эксперименте в языкознании. *Языковая система и речевая деятельность*. Москва–Ленинград: Наука, 1974. С. 25.

Е. И. Волощенко (г. Днепр)

СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ИГРА В ТВОРЧЕСТВЕ ОЛЕГА ГРИГОРЬЕВА

Олег Григорьев, поэт поколения андеграунда 1960-х гг., получил известность благодаря своим коротким стихотворениям, описывающим мир взрослых и мир детей (в большей степени). О. Григорьев смотрит на действительность совершенно иначе, нежели большинство тех, кто уже вырос, – по-детски, как бы «изнутри». Дети, как правило, имеют особый взгляд на понятия взрослых, играют с разными предметами, видят то, на что взрослые вряд ли бы смогли обратить внимание, сочетают не сочетаемые вещи. Так же поступает в своих произведениях и О. Григорьев, описывая для взрослых своеобразный мир детей.

В таких произведениях представлена ирония над логикой детей, над их мировидением и объяснением реалий. Герои в художественных произведениях Олега Григорьева показаны как чудачки со своим детским взглядом на мир, наивностью, некоторой грустной иронией. Поэт представляет читателям особую логику, в которой преобладают фантастика и примитивизм. Буквально в каждом произведении мы видим знакомые нам ситуации, над которыми можно посмеяться, ведь там довольно мягкий, светлый юмор, нет особой морали, назидания. Это в значительной степени игровая, шутливая поэзия.

В целом, и комическое, и языковая игра направлены на удвоение реальности, воссоздание чего-то мнимого, видимого, воображаемого, условного, иллюзорного [10, с. 101]. Важнейшее специфическое свойство языковой игры в сфере художественной литературы – это её осознанность, преднамеренность. [7, с. 11]. Языковая игра как результат творческой речевой деятельности, связана с довольно широким изобразительно-выразительным потенциалом. Специфика языковой игры – открывать дополнительные авторские смыслы, в которых содержатся и языковая выразительность, и комический эффект [9, с. 179].

По мнению лингвиста Чжэна Гуанцзе, одним из основных средств комического в современной детской поэзии является создание каламбуров при помощи окказионального словообразования [5, с. 55]. Известный языковед, специалист в сфере дериватологии Е. А. Земская описывает приёмы так называемого «весёлого словообразования», среди которых также важное место отводится окказионализмам [6]. В творчестве Олега Григорьева довольно ярко прослеживаются эти тенденции.

Чаще всего можно увидеть словообразовательные каламбуры, в которых начальные части слов обмениваются своими звуками (буквами), и образуются новые, ранее никогда не использовавшиеся производные.

Приведём пример словообразовательных каламбуров в контексте:

*И тут же большая **гора**,
И я на вершине **горы**,*

Но эта гора – дыра,
И я на дне той дыры,
То есть дырогоры или городыры... [1, с. 37].

Подобные образования являются следствием размышления лирического героя о горах и дырах. Противоположность этих понятий поддерживается антонимией слов *вершина (горы) – дно (дыры)*, таким образом, соединив основы *гор-* и *дыр-* в окказиональных неологизмах *дырогоры* и *городыры*, О. Григорьев подчёркивает абсурдность мира, в котором может совмещаться несочетаемое, а объект, преломляясь в творческом мышлении поэта, легко превращается в свою противоположность. Так автор показывает сложность, запутанность, цикличность явлений в мире (в нашей жизни постоянно мелькают то горы, то дыры, т. е. успехи и поражения).

Четверорукими ногами
Макака к дереву идёт,
Четвероногими руками
Она бананы с веток рвёт [4, с. 75].

Ребёнок в этом стихотворении осознаёт, что у макаки четыре лапы (конечности), но он не может понять, что это конкретно – руки или ноги, может, всё вместе. В результате подобных размышлений и рождаются такие необычные слова-композиции *четверорукие (ноги)* (состоящие из *четырёх рук*) и *четвероногие (руки)* (имеющие *четыре ноги*).

Другой пример слов-композиций таков:

В небе раздалось на все мироздание
Ведрокастрюльное стукобренчание [1, с. 20].

Здесь *стук* и *бренчание* исходят от *ведёр* и *кастрюль*, но, конечно, намного быстрее, проще и оригинальнее сказать именно так, как в этом стихотворении.

Некоторые слова образуются по аналогии с другими словами из того же контекста:

Стала левая **ударная**
Параллелепипедарная [8];
И оказался везде.
И сразу мне стало всяко,
Даже не **двояко** или **трояко**,
А как-то **двадцатиряко** [1, с. 37].

В рассказе «Летний день» О. Григорьев использует образованный суффиксальным способом неологизм *сегодник*: *Завтрак это не потому что завтра, так бы он сегодником назывался* [2]. Для ребёнка то, что происходит сегодня, является *сегодником* (по аналогии с *месяц – месячник*). Детски наивный взгляд на мир в этом случае приводит к совершенно правильному в плане этимологии слова *завтрак* выводу: оно действительно не мотивируется наречием *завтра*.

Рассмотрим ещё два контекста:

На **табурете** – **батурете**
Сидели **дети** – **одурети**,
Болтахая ногами ногими,
Матахая руками многими [11].

В этом стихотворении использованы окказиональные образования (*батурете*, *одурети*), являющиеся повторами-отзвучиями. Также автор применяет здесь псевдоархаичные и не существующие в современном языке морфологические формы (*болтахая*, *матахая*), которые также можно расценивать как окказионализмы. В этом контексте подобные слова необходимы для того, чтобы наладить контакт с детьми, у которых ещё не установились чёткие грамматические ориентиры. Дети мыслят ещё образами, аналогиями, примерами. Такой язык довольно чётко характеризует их не до конца сформированную речь.

Приведём ещё несколько примеров языковой игры, основанной на окказиональном словообразовании, в прозе О. Григорьева:

Что за стекло мне они поставили?! Косое, кривое, с буграми, с пузырями. Смотришь через него в **искажённый мир** и видишь: вместо **человеческих фигур**, которые **строят дом, фигуреческие челогуры**, которые **доят стром**.

Вместо **рабочих в комбинезонах**, идущих домой, какие-то **Рамбинзоны в заботине, грядущие** за мной.

Я под **раскловать**. Они **кочинягами в мотобель**. (Пускай дальше разбираются стеклодувы).

Я от них по **шаромырам в ступальницу**, через **вертобу на шпуль**. Они по **витинягам** за мной, **ногорукно вертя и кулачно помахивая**. А навстречу були с **чепуром на гулятине**. Я в **чепур плюх головутуловом**. **Очипурился**. А мимо идут Рамбинзоны в заботине [3, с. 16].

Такие слова, как **ногорукно** и **кулачно** также являются композитами: это новые слова, в котором передано значение двух других слов-составляющих (вертит **ногой / ногами в окно**, **машет кулаками в окно**). Остальные новообразования выглядят довольно экзотично: **чепур**, **гулятина**, **вертоба**, **шпуль**, **витиняги**, **очипурился** и некот. др. Значения данных слов точно установить довольно сложно, поэтому данное явление мы характеризуем как эффект щербовской «глокой куздры»: значения слов, как правило, непонятны, но морфологические характеристики очевидны, например, **кочинягами** – существительное, взятое в форме множественного числа творительного падежа; **очипурился** – глагол совершенного вида, прошедшего времени, третьего лица мужского рода и т. д. Такие формы ориентированы на отражение искажённого, крайне странного, неустойчивого и неорганизованного мира.

Таким образом, Олег Григорьев очень точно подметил особенности детской речи, в частности создание необычных слов. Словообразовательная игра в творчестве поэта представлена в виде различных окказионализмов (слова-композицы, аналогии, повторы-отзвучия, псевдоархаичные морфологические формы, эффект щербовской «глокой куздры»).

Изучение языка произведений Олега Григорьева дополнит сложившееся представление о русской детской литературе, её роли в формировании эстетического чувства комического у детей, оно может представлять интерес также в психолингвистическом аспекте для исследователей развития речи в детском возрасте.

ЛИТЕРАТУРА

1. Григорьев О. Е. Куб, шар, цилиндр. Избранные стихотворения. Москва: РИПОЛ классик / Пальмира, 2019. 320 с.
2. Григорьев О. Е. Летний день (рассказ детёныша). URL: <http://zerkalo-litart.com/index.php?> (дата обращения 14.03.2021).
3. Григорьев О. Е. Прямо по башке. Москва: Мартин, 1997. 176 с.
4. Григорьев О. Е. Стихи для детей (для семейного чтения). 3-е изд. Москва: Самокат, 2010. 80 с.
5. Гуанцзе Чжэн. Средства создания комического в современной детской литературе. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. Тамбов: Грамота, 2016. № 12(66): в 4-х ч. Ч. 2. С. 54–58.
6. Земская Е. А. Весёлое словообразование. *Логический анализ языка. Языковые механизмы комизма*. Москва: Индрик, 2007. С. 642–650.
7. Игнатъева Т. В. Языковая игра в художественной литературе (на материале русской прозы XX века): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Вологда, 2012. 24 с.
8. Ироническая и юмористическая поэзия. URL: <https://ironicpoetry.ru/authors/grigorev-oleg/> (дата обращения 14.03.2021).
9. Нухов С. Ж. Языковая игра как одна из форм проявления общеэстетической категории комического. *Вестник Башкирского университета*. 2012. Том 17. № 1. С. 171–178.
10. Рюмина М. Т. Эстетика смеха. Смех как виртуальная реальность. Изд. 3-е. Москва: ЛИБРОКОМ, 2010. 320 с.
11. Стихи Олега Григорьева. URL: http://lib.ru/ANEKDOTY/grigor.txt_with-big-pictures.html (дата обращения 14.03.2021).

КОНЦЕПТ «ЛЕБЕДЬ» В ТВОРЧЕСТВЕ М. И. ЦВЕТАЕВОЙ

Концепт *лебедь* в творчестве М. И. Цветаевой имеет множество смыслов, как традиционных для мировой литературы, так и окказиональных.

В толковых словарях русского языка он характеризуется как 'белая водоплавающая птица с длинной, красиво изогнутой шеей'. Оценочная сема красоты прослеживается во многих метафорах поэта. Так, в поэме «Певица» лебедем назван красавец мужчина, грузчик, влюбившийся в талантливую соседку, живущую этажом выше (что тоже символично), из-за ее необыкновенного голоса.

*Ну, просто – жить приятней,
В калитке повстречав.
И вовсе непонятно:
Как этот лебедь – шкаф
Несет?*

Почему грузчик так странно и необычно назван? Очевидно, потому, что его душа имеет крылья, т. е. он, обычный человек из социальных «низов», способен воспринимать прекрасное, сосредоточенное в «крылатом» голосе певицы:

*...На крыльях голоса своего
Спустилась верхняя - к нижним.*

Здесь как бы дар идеального мира земному; на короткое время – время пения – восстановление в земном мире «правильной», «справедливой» иерархии отношений, когда земное подчинено идеальному, тело подчинено душе [1]:

*Пела – слушал. Тело – душу
Слушало – и слушалось.*

Изгиб прекрасной лебединой шеи метафорически переосмыслен Цветаевой во внешности царевича (*Шея лебедем, высок, белогруд, / В нем Царевич мой, и я с ним сам-друг* («Царь-девица»), коня (*Прижималась как – щекой золотой / К конской шее лебединой, крутой* «Царь-девица»), очертаниях лиры (*От тебя у меня, шепот – тот – шип - / Лира, лира, лебединый изгиб!* «Не для лъстивых этих риз, лживых ряс...»).

Лира – символ творчества, вдохновения, поэтического дара.

*Над кабаком, где грехи, гроши,
Кровь, вероломство, дыры –
Встань, Троиединство моей души:
Лилия – Лебедь – Лира!
(«Так, высоко запрокинув лоб...»).*

В стихотворении «Доблесть и девственность» крылатость - символ отречения Цветаевой-амазонки от своей женской сущности ради сущности поэтической: *Нежную руку кладу на меч – / На лебединую шею Леры.*

Лебедь связан с представлением о способности души странствовать по небу, абсолютно удаленному, неизменному, огромному; месту, где живут ангелы. Птица здесь олицетворяет возрождение, чистоту, гордое одиночество, мудрость, мужество [2]. М. И. Цветаева неоднократно сравнивает себя с ней: *«Ястребиную ночь / Бог не пошлёт на мою лебединую душу».*

Лира – атрибут Аполлона и его сына, Орфея. Неслучайно (по Платону) после смерти тот выбирает жизнь лебедя. Особенно ярко метафора *лебедь-творчество* представлена в цикле «Стихи к Блоку». В нем 8 стихотворений.

*Снежный лебедь
Мне под ноги перья стелет.
Перья реют
И медленно никнут в снег
(«Нежный призрак»).*

Мы видим множество аллюзий из «Снежной маски»: снег (цвет лебеда), крылья:

Падай же, падай, тяжкая медь!

Крылья извели право: лететь!

(«Други его – не тревожьте его!»).

«Крылатость» – то, что, по мнению М. И. Цветаевой, отличает поэта от обычных людей. Крылья – метонимический символ вдохновения, а сам образ снежного лебеда в поэзии Цветаевой выступает как символ возрождения, чистоты, целомудрия, гордого одиночества, пророческих способностей.

Лебединая тема звучит в стихотворении «В седину – висок», посвященном Б. Пастернаку. Здесь лебединое перо – эмблема поэтического творчества.

По Эзопу, лебедь поет лишь однажды – перед смертью. Концепт этой птицы в произведениях М. И. Цветаевой включает в себя семы гибели и возрождения. «Как известно, М. Цветаева связывает легенду со смертью Блока и со своей гипотетической смертью поэта» [3, с. 90].

Знаю, умру на заре! Ястребиную ночь

Бог не пошлет на мою лебединую душу

(«Знаю, умру на заре»).

Тема смерти лебеда-Блока отражена в стихотворении «А над равниной!»

А над равниной –

Крик лебединый.

Мать, ужель не узнала сына?

Считается, что в момент смерти лебедь взмывает навстречу солнцу, стонет и падает в воду. В свое время (525–456 гг. до н. э.) Эсхил писал, что лебедь – пророческая птица, она знает, когда умрет, а в момент смерти издает удивительные мелодичные звуки (лебединая песня). Еще в 1916 году юная Цветаева предрекла раннюю смерть Блока, поэтому стихотворение имеет трагическую окраску:

О поглядите, как

Веки ввалились темные!

О поглядите, как

Крылья его поломаны!

(Стихи к Блоку. «Думали – человек!..», 1916.)

В 1921 году в своей черновой тетради Марина Цветаева сделала следующую запись: «Крылья – свобода, только когда раскрыты в полете, за спиной они – тяжесть. Крылья – синонимы не свободы, а силы, не свободы, а тяжести».

Правда, в тот же период в стихотворении «Други его – не тревожьте его!..» крылатость она воспринимает как символ полета, духовного восхождения, и смерть уже не имеет трагической окраски:

Падай же, падай, тяжкая медь!

Крылья извели право: лететь!

Губы, кричавшие слово: ответь! –

Знают, что этого нет – умереть!

В цикле стихов, написанных в августе 1921 года, Цветаева использует лексему *крыло* шесть раз. Слово символизирует и поэтический дар, и нездешнюю – птичью – певческую – серафическую суть творческой личности. Это то, что в поэте умирает последним [1].

Цепок, цепок венец из терний!

Что усопшему – трепет черни,

Женской лести лебяжий пух...

Проходил, одинок и глух,

Замораживая закаты

Пустотою безглазых статуй.

Лишь одно еще в нем жило:

Переломленное крыло.

Крыло – как то, что давит («требуется», по Пушкину) поэта – «Плечи сутулые гнулись от крыл...»; как самое ранним у поэта – «Рваные ризы, крыло в крови...». И как то, что его возносит [4].

Лебедь в творчестве И.И. Цветаевой – это и белый офицер. Как известно, Сергей Эфрон (муж) служил в Добровольческой армии. Ему и сослуживцам был посвящен цикл «Лебединый стан» и ряд других стихотворений. Концепт «лебедь» имеет здесь два смысла: 'благородство' и 'гибель' [3, с. 90]. О Белой армии, которая являлась для поэта воплощением чести и достоинства, Цветаева пишет так: *«Не лебедей это в небе стая: / Белогвардейская рать святая / Белым видением тает, тает...»*. Отрицательное сравнение, характерное для фольклора, соотносит образ лебедя с народной мифологией: лебедь, с одной стороны, символ чистоты, преданности, с другой – птица смерти: *«А останетесь вы в песне – белы-лебеди! / ...И никто из вас, сынки! – не воротится, / А ведет ваши полки – Богородица!»*. Птицы сопоставляются с душами умерших праведников (*«ушедших – отошедших – / В горный лагерь перешедших, / В белый стан тот журавлиный – / Голубиный – лебединый»*).

Лебедь сопоставляется в стихотворениях Цветаевой о Белой армии с другими птицами. В оппозиции с ним находится ворон. Ворон символизирует зло, в то время как лебедь – добро и красоту. В цикле «Лебединый стан» черными воронами называются большевики, несущие разрушение и смерть, в то время добровольцы – белые лебеди (белая кость).

– Где **лебеди**? – А лебеди ушли.
– А **вороны**? – А вороны остались.
– Куда ушли? – Куда и журавли.
– Зачем ушли? – Чтоб крылья не достались

– А папа где? – Спи, спи, за нами Сон,
Сон на степном коне сейчас придет.
– Куда возьмет? – На **лебединый** Дон.
Там у меня – ты знаешь – **белый лебедь**... («Где лебеди?»).

Л. А. Косарева проводит такие параллели: «лебедь – «добросовестная» птица в отличие от «зловещих», белизна – символ девичьей красоты, струны вещего Бояна и струны цветаяевской лиры – лебединая стая» [5, с. 144].

Лебедь сопоставляется с орлом. В стихотворении «Новогоднее» главный герой ассоциируется с чистой, прекрасной, но все же слабой птицей. Он хрупкий, одинокий, «вздохом взлелеянный», с лебединой тоской глядит «очами невнятыми... в новогоднюю рань». Орел символизирует у Цветаевой отвагу, свободолюбие, величие и независимость. Он сильнее лебедя, но между ними в стихотворении нет конфликта.

Тот – вздохом взлелеянный,
Те – жестоки и смуглы.
Залётного лебедя
Не обижают орлы.
К орлам – не по записи:
Кто залетел – тот и брат!
Вольна наша трапеза,
Дик новогодний обряд.
Гуляй, пока хочется,
В гостях у орла!
Мы – вольные лётчики,
Наш знак – два крыла!

Еще одна птица, сопоставляемая с лебедем, – журавль.

Об ушедших – отошедших –
В горный лагерь перешедших,
В белый стан тот журавлиный –
Голубиный – лебединый ...

Символика этой птицы в русской поэзии во многом перекликается с лебединой: журавль – полет, печаль, память, гордый дух, время, журавль – солдат, журавль – душа, журавль – преодоление, возрождение, мечта поэта, журавль – родина, журавль – смерть.

Ещё раз эпитет «лебединый» появляется в стихотворении «Вёрстами – врозь – разлетаются брови», где Цветаева обыгрывает традиционную метафору «разлёт бровей», возвращая ей буквальный смысл, в то же время превращая в метафору разлуки. Ещё одно метафорическое обозначение бровей героя – «*Летописи лебединые стрелы, Две достоверности белого дела*» указывает на вещественное свидетельство подвига, участия в «Божьих боях». Это стихотворение завершает сюжетную линию, обращённую к возлюбленному герою-журавлю, герою-лебедю, хотя сама тема добровольчества ещё прозвучит в трагическом стихотворении «Посмертный марш» [6].

Лебединая тема звучит в стихотворении М. Цветаевой «О всеми ветрами», героем которого является Георгий Победоносец – могущественный воин и святой. Если в начале стихотворения он восхваляется как воин, красивый, мужественный и храбрый в сражениях, то затем тональность меняется: панегирик плавно переходит в плач. Это уже не канонический святой, а воин Белой армии, чей-то муж, сын, возлюбленный...

Подобная тональность наблюдается и в «Плаче Ярославны»:

*Торопись, ветрило-вихрь-бродяга,
Над тем Доном, белым Доном лебединым!*

Цветаева оплакивает «белый поход» точно так же, как Ярославна печалится о князе Игоре.

Итак, образ лебедя связан в поэзии М.И. Цветаевой с мотивами творчества, жизни и смерти, белогвардейского движения. Семантика концепта подвижна, изменчива, раскрывается в контексте стихотворения, лирического цикла, а порой и всего творчества. Перспективным считаем изучение всех орнитонимов в произведениях поэта.

ЛИТЕРАТУРА

1. Елькина Т. Состояние творчества есть состояние наваждения. *Лукоморье*, 2020. URL: <http://www.polit-nn.ru/?pt=politfiction&view=single&id=836>
2. Озернова Н. В. «Стихи к Блоку» М. И. Цветаевой. *Русская речь*. 1992. № 5. С. 20–24
3. Лаврова Е. Л. Художественный мир М. Цветаевой: поэтика стихий: монография. Горловка: Видавництво «Коллегія», 2014. 323 с.
4. Швейцер В. Марина Цветаева: жизнь замечательных людей. Москва: Молодая гвардия, 2009. 591 с.
5. Косарева Л. А. Возможности символизации при построении лирической книги М. Цветаевой «Лебединый стан». *Константин Бальмонт, Марина Цветаева и художественные искания XX века*: межвуз. сб. науч. трудов. Иваново, 1999. Вып. 4. С. 141–150.
6. Скрипова О. А. «Быть голубкой его орлиной»: образы птиц в книге стихов М. Цветаевой «Ремесло». *С рабочего стола ученого*. URL: <http://elar.uspu.ru/bitstream/uspu/12586/1/fkls-2019-02-28.pdf>

О. И. Гамали, О. Б. Каневская (г. Кривой Рог)

РЕПРЕЗЕНТАНТЫ КОНЦЕПТА ИСТОРИЯ В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ КАРТИНЕ МИРА М. АЛДАНОВА

История входит в круг понятий и явлений, которые являются ценностно акцентированными независимо от эпохи. Соответствующая тема относится к числу важнейших, концептоформирующих из исследовавшихся художественной литературой на всех этапах ее развития. Связанные с концептом *ИСТОРИЯ* знания получили в художественных текстах значительную детализацию.

Отметим, что в последние десятилетия наблюдается повышение интереса исследователей к концептуальному анализу художественного текста (С. Л. Мишланова, И. А. Минакова, Е. А. Огнева, Т. М. Пермякова и др.). В этом аспекте изучение конкретных концептов и их репрезентантов в художественной картине определенного автора позволяет выявить особенности развития его концептосферы.

Марк Алданов (настоящая фамилия Ландау) (1886 – 1957) – известный писатель-прозаик первой половины XX века. Писатель эмигрировал, не приняв революцию и режим большевиков, опиравшийся на террор и насилие. В эмиграции занимался химией и параллельно литературным творчеством, в частности создавал произведения на исторические темы («Святая Елена, маленький остров», тетралогия «Мыслитель», «Девятое Термидора», «Чёртов мост», трилогия «Ключ» – «Бегство» – «Пещера» и др.), осмысливая события современности и далекого прошлого. Долгое время его творчество не было известно широкому кругу читателей и было под запретом на территории СССР. Поэтому библиография исследований творческого наследия М. Алданова сравнительно невелика (Н. Ч. Ли, Р. Рахманалиев, А. И. Серков, А. А. Чернышов, Н. М. Щедрина). Концепт «История» в произведениях писателя не описан. Все вышесказанное обеспечивает теме исследования актуальность и элемент новизны.

Цель статьи – выявить и описать текстовые репрезентанты концепта *ИСТОРИЯ* в художественной картине мира М. Алданова.

Материалом для исследования послужил роман М. Алданова «Девятое термидора».

Анализ дефиниций слова *история*, представленных в различных толковых словарях (В. И. Даля, Д. Н. Ушакова, С. И. Ожегова, С. А. Кузнецова), показывает, что для языка *история* – это ход развития человечества; прошлое конкретного человека, его воспоминания, а также наука о прошлом, о достоверных фактах; рассказ; некий интересный, часто комический случай, произошедший с кем-либо. Следовательно, *история* является многогранным понятием, включающим в себя различные значения: от общечеловеческих до конкретно-личностных. *История* – это то, что волнует людей на протяжении многих веков: каждый хочет знать историю своей семьи, страны, человечества в целом. *История* – это предмет, которым интересуются представители различных профессий, в том числе и писатели, которые, как и ученые-историки, пытаются объяснить причины тех или иных событий минувших лет, стараются не только дать читателю объяснение происшествий, но и описать их, погрузить адресата в ту или иную эпоху, дать ему полное представление о том, что и как происходило в описываемое время. Писатель, в отличие от историка, не может отстраненно анализировать историю. В своих произведениях он дает оценку событиям, проникает в сознание политических деятелей, хочет докопаться до истины.

Значима историческая тема и для М. Алданова. Так, в романе «Девятое термидора» автор размышляет над вопросом: «*Кто вершит историей? И вершит ли кто-то?*». Писатель хочет понять, кто же и что первопричина всех мировых движений, исторических событий, действительно ли политические лидеры виновны во всем или здесь замешан некий рок, судьба. Выстраивается синонимический ряд со значением 'история': *судьба, рок, фатализм*. М. Алданов сравнивает *историю* с чем-то неуправляемым, зависящим только от Бога, но никак не от человека. Человек может способствовать течению истории, но не изменить его или предотвратить. Появляется некая трагичность, создается впечатление беспомощности человека, его неспособности не только изменить ход истории, но и повлиять на свою собственную судьбу.

Говоря об истории, Алданов использует такие выражения: *великое историческое представление, великое землетрясение, Лиссабонское землетрясение* (метафоры); *пролог, страшная революция* (эпитет); *дура* (оценка); *самая мирная, лояльная оппозиция; смена стихийных, бесцельных действий, порожденных разнуз-*

данными страстями, – в первую очередь человеческим тщеславием. Автор выражает свое мнение устами Талейрана и Берка: **«На месте разрушенного великим землетрясением здания мы выстроим новое, которое будет, вероятно, немного лучше, – произнес Талейран <...> – А потому слава великому землетрясению! – сказал Берк, злобно усмехаясь. – Vive le tremblement de terre!...»**. Называя историю **великим землетрясением**, разрушающим всё вокруг, М. Алданов утверждает: не стоит оправдываться неизбежностью, судьбой, обстоятельствами, роком.

В романе «Девятое термидора» М. Алданов упоминает страны, в которых происходят те или иные события, людей, политических деятелей, исторических лиц. Описаны страны и города, в которых побывал главный герой Штааль (*Англия, Россия, Франция, Лондон, Париж, Петербург*), исторические деятели конца XVIII века (*Екатерина, Емельян Пугачев, Потемкин, Воронцов, Людовик XVI, Марат, Робеспьер, Дантон, Талейран, Питт, лорд Чатам* и др.), а также собственно происходившие события, которые потрясли Европу (*Французская революция, казнь французского короля, восстание Емельяна Пугачева* и др.). Характеризуя Францию времен Революции, писатель подчеркивает тот факт, что значение данного события оказалось более важным для других стран, нежели для самой Франции. Французы старались жить, как жили, хотя это не всегда получалось, их мало волновала политика, все сосредоточивались больше на собственных личных проблемах: *Революция очень давно стала из праздника буднем*. Для некоторых появились новые возможности, для других напротив – полное их лишение: *Денежные интересы вообще занимали огромное место в жизни населения революционной столицы; Революция была только гигантским перемещением людей с одних ступеней благополучия и почета на другие; Общая масса благ в стране уменьшилась – и об этом все сожалели. Но для большинства французов произошедшая общественная перетасовка, по-видимому, все-таки оказалась выгодной*. М. Алданов подчеркивает никто не «занимался Революцией», скорее *«жизнь населения текла независимо от революции»*.

Писатель часто употребляет слово *революция* в значениях ‘переворот’, ‘изменение обычного хода истории’, ‘террор’, представляет ее кровавой и ужасной, называет *«сентябрьской резней роялистов», «небывалым террором», «сентябрьскими убийствами», «страшными событиями»*. С другой стороны, Алданов называет революцию *«событием, о котором в последние годы старого строя мечтали чуть ли не все французы...», «самой бескровной из всех революций истории»*. Таким образом, в романе формируется ряд синонимов к слову *революция*: *резня, убийство, переворот, событие, террор*. При описании революции, используя антонимы: *кровавый и бескровный, страшное событие и желанное событие*, – автор подчеркивает, что событие, которого все так ждали, которое сначала было мирным, обернулось ужасом с массой жертв. Более того, часто используется слово *эшафот* как символ Французской революции, на который шли и сторонники революции, и ее противники, используется оно как своего рода символ бессмысленности принесенных жертв.

Марк Алданов, поднимая проблему «суда истории», задается вопросом: кому виднее и яснее исторические события и их предпосылки – потомкам или современникам? Легче рассматривать их со стороны или изнутри? В «Девятом термидора» автор пишет: – *По-моему, вы совершенно ошибаетесь, – сказал он. – Именно нам, современникам, трудно судить о событиях и о людях революции. Мы слишком пристрастны. Надо отойти на расстояние от того, что происходит. Всё выяснит суд истории. – Нет суда истории, – сказал Пьер Ламор. – Есть суд историков, и он меняется каждое десятилетие; да и в течение одного десятилетия всякий историк отрицает то, что говорят другие*. В итоге, на наш взгляд, М. Алданов приходит к выводу, что пытаться понять историю совершенно бессмысленно, так как даже историки, люди, которые непосредственно занимаются этим вопросом, не могут точно ответить на него. Они постоянно меняют свое мнение, пере-

писывают историю, открывают новые факты и опровергают старые. Следовательно, в художественной картине мира писателя концепт «История» приобретает дополнительное значение – ‘субъективность’. По мнению писателя, каждый видит в истории лишь то, что хочет видеть, и всегда находит аргументы и доводы, чтобы выразить свою точку зрения относительно тех или иных событий. Нет абсолютной истории и быть не может.

М. Алданов выражает негативное отношение к абсолютной истинности суждений об истории, исторических событиях словами Пьера Ламора: *«Поверьте, <...> через пятьдесят лет все это забудется или, по крайней мере, умным людям будет совестно об этом вспоминать. А вот Декларацию прав человека, всеобщее избирательное право, конституцию 1793 года, отражение неприяельского нашествия – история будет помнить вечно. – Да, этого я не отрицаю <...> Я не сомневаюсь, что «перед лицом истории» будете правы вы. История всё осмыслит, она на это мастерица. В действительности, разумеется, прав я. Извините меня, история – дура»*. Автор называет историю душой, потому что люди всегда запоминают и оценивают лишь последствия, результаты, для них не важно, каким образом эти результаты были достигнуты и что для того, чтобы они жили хорошо сейчас, кто-то *«шел на эшафот»* в прошлом.

М. Алданов считает, что судьба человека находится в его руках, а судьба истории – в руках политиков, мировых деятелей, но не без помощи народа, один человек неспособен изменить историю, как и народ без предводителя не может совершить переворот. Однако писатель утверждает, что *«истории ломать нельзя»*, история каждого государства должна развиваться и протекать плавно и постепенно, нельзя менять ее ход методом войн, революций, переворотов. По его мнению, «история» – это то, на что человек способен повлиять и чем даже может управлять, и глупцы, трусы те, кто оправдываются ее фатальностью и предопределенностью.

М. Алданов хочет понять не только то, кто влияет на историю, но и причины изменений, а также то, почему люди меняют ее течение, *перенаправляют в другое русло: Люди чувствуют время от времени потребность скинуть с себя совершенно все цепи так называемой культуры; Но потребность стать дикарем неискоренима в человеке, и ей Господь Бог дает выход либо в форме войны, либо – гораздо реже – в форме революции. По природе война и революция совершенно тождественны; Осуждать террор во время революции не менее глупо, чем осуждать убийство во время войны; Бескровная революция такая же смешная нелепость, как бескровная война.*

Итак, ИСТОРИЯ для Марка Алданова – это череда событий в жизни человечества. Она может быть плавной и последовательной, например, в Англии, или скачкообразной и революционной, как во Франции, России. Автор считает, что история должна развиваться постепенно, не приемлет жестокости, резкости, кровавости и резни. *«Нельзя ломать историю»* – это самое главное. История для писателя ассоциируется с рядом таких понятий, как революция, переворот, события. По мнению М. Алданова, невозможно до конца понять историю ни современникам, ни потомкам. Более того, ИСТОРИЯ кажется автору несправедливой, потому что в итоге все видят лишь результат тех или иных исторических событий, но не помнят последствий всего, что сопровождало достижение этого результата. Жертвы обесцениваются, человеческие жизни становятся разменной монетой в руках умелых кукловодов, которые, в свою очередь, могут попасть под маховик истории.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алданов М. А. Собрание сочинений в шести томах. Том 1. Москва: Пресса, 1993. 660 с.

ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ: ПРАКТИЧНИЙ ЗРІЗ

Сьогодні українська освіта, зокрема, медична, стає все більш популярною серед іноземців. Ми можемо спостерігати значне зростання груп студентів, для яких українська мова не рідна. Однак їм потрібно опанувати її в короткий термін в повному обсязі. Звичайно, для вирішення цієї задачі залучається чимала кількість філологів. В Національному медичному університеті імені О. О. Богомольця, а також інших медичних університетах відбувається розширення кафедр україністики. З'являються нові підручники та посібники, орієнтовані на студентів, для яких наша мова не є рідною. Ці видання, звичайно, суттєво змінили ситуацію із викладанням української мови для іноземців. Однак попри численні здобутки, появу нових методичних напрацювань ми досі не можемо відповісти на всі виклики, пов'язані з цим питанням. В умовах дистанційної освіти ситуація лише погіршується. Через технічні проблеми, нестабільний зв'язок студенти не можуть опанувати програми в повному обсязі. Такий стан речей зумовлює актуальність нашого дослідження.

Варто зазначити, що в науковій літературі це питання вже оглядалось. Так, О. Туркевич у своїй розвідці оглянула становлення методики викладання української мови в 90-х роках минулого століття, вказавши основні аспекти формування підручників та порядок їх виникнення [3]. С. Цуркан звернула увагу на сучасні тенденції у викладанні, зокрема, науковиця зазначила, що нині в Україні панує комплексний, компетентнісний підхід [4]. С. Палінська відзначила, що у нас досі відсутній єдиний заклад, який займався би питаннями викладання української як іноземної, через що сучасні методичні розробки носять спорадичний характер [1]. Г. Шелест у власній розвідці пропонує практичні прийоми для полегшення засвоєння лексичного та граматичного матеріалу [5]. Цікавих та ґрунтовних розвідок з цього питання чимало. Однак педагогічна практика щороку зростає, і її необхідно аналізувати та трансформувати з урахуванням здобутків та проблем, з якими ми маємо справу.

Мета цієї статті: окреслити основні складнощі у вивченні української мови іноземними студентами. Для реалізації мети було виконано низку завдань: розроблено опитувальник, проведено анкетування студентів-іноземців, проаналізовано їх відповіді та дано загальні поради щодо подальшої роботи із цією групою здобувачів вищої освіти.

Найбільшим викликом для сучасних мовознавців, на нашу думку, є забезпечення відповідними методичними матеріалами тих україністів, які викладають в медичних закладах. Адже склад студентів-іноземців тут різноманітний. Сьогодні в ньому зростає частка тих здобувачів вищої освіти, в яких рідною є мова, що дуже відрізняється від української, наприклад, хінді чи фарсі. Відповідно, саме в цих групах слухачів освітніх курсів будуть виникати найбільші проблеми з опануванням матеріалу. Аби дізнатися, чи так це насправді, нами було організоване анкетування студентів. Воно проводилося на добровільній основі. Однак взяти участь в ньому змогли лише студенти першого і другого курсу, оскільки в старших рівнях володіння матеріалом традиційно вищий. Це анкетування мало підважити досвід викладання в групах та допомогти узагальнити певні аспекти.

В анкеті містилися питання з фонетики, граматики, лексики, синтаксису. Студент мав можливість дати відповідь на кожне або ж лише на кілька (які для нього видадуться легкими). Загалом було опитано 20 студентів другого курсу і 17 студентів першого. Для отримання найбільш достовірних результатів здобувачів освіти було розсаджено по одному, аби вони не могли списувати. Також було проконтрольовано, щоб учасники анкетування не могли в цей момент підказувати один одному відповіді за допомогою мови жестів або інших сигналів.

Практика викладання української мови як іноземної, а також анкетування, проведене в двох групах студентів виявили низку проблем у засвоєнні матеріалу. Серед них найбільш виразними виявились наступні:

- Засвоєння фонетичної системи мови. Це пов'язано з тим, що фонетичний склад рідної мови студентів (зокрема, хінді) суттєво відрізняється. Проблеми виникають із розумінням букв, які позначають два звуки, буквосполучень, які позначають один звук, подвоєнь тощо. подібні складнощі виражаються при транслітерації прізвищ та імен студентів (що підтверджується результатами анкетування).
- Опанування граматики. Найбільші складнощі викликають закінчення у іменниках, прикметниках, числівниках. При цьому студенти розрізняють відмінки та чітко визначають, скільки їх є в українській мові.
- Синтаксис. Понад 80 % респондентів не змогли впоратися з поставленим завданням: визначити граматичну основу простого речення. при цьому ці ж студенти раніше правильно відповідали на тестові питання, які було пов'язані з визначенням ролі у реченні тієї чи іншої мовної одиниці. Це свідчить про те, що їм важко засвоїти синтаксичну систему загалом.

Звичайно, велику проблему для іноземних студентів становить засвоєння лексичних та фразеологічних одиниць. Проведене нами опитування показало, що навіть ті студенти, які вивчають українську мову рік і більше, не можуть впоратися навіть з одним поширеним фразеологізмом із запропонованих, наприклад, *«накивати п'ятами»*. Однак подібна проблема якраз не має викликати суттєвого занепокоєння у викладачів, оскільки рівень розуміння ідіом є найвищим рівнем опанування мовної системи.

Сучасна методика викладання української мови може вирішити подібні проблеми. Але для цього необхідне виконання кількох вимог: збільшення часу на вичитування мовного матеріалу, розробка додаткових матеріалів, в тому числі, навчальних відео та аудіо, надання студентам можливості спілкуватися між групами в процесі навчання. Важливо, щоб вони спілкувалися не лише з такими самими студентами-іноземцями, які демонструють невисокий рівень володіння матеріалом, а й з носіями мови. Такий підхід якраз допоможе їм краще засвоїти граматику, фонетику, лексикологію, зробити підступи до фразеології.

Звичайно, подане дослідження не може в повній мірі окреслити проблемні аспекти вивчення української мови як іноземної. Існує необхідність проводити серію анкетувань та досліджувати стан ситуації в динаміці. При цьому, на наш погляд, до подібних опитувань варто залучати як нових студентів, які тільки почали вивчати українську (аби відслідковувати якість підготовки на початках), а також тих, хто раніше пройшов анкетування (аби відслідкувати зміни і виділити основні проблеми). В сучасних умовах такі опитування будуть проводитися нами за допомогою програмного забезпечення, зокрема, Google-форм. Однак такий варіант анкетування ми вважаємо менш достовірним, аніж просте письмове опитування (оскільки при його проведенні респонденти зможуть скористатися додатковою літературою). Але це перспективи для подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Палінська О. Принципи оптимізації роботи на занятті з української мови як іноземної. Българска украинистика. 2012. Брой 1. С. 104–115.
2. Пальчикова О. О. Реалізація крос-культурного підходу до навчання української мови іноземних студентів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (українська мова)» Київ: Київський ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 20 с.
3. Туркевич О. Методика викладання української мови як іноземної: основні тенденції становлення терміносистеми протягом 90-х років XX століття. *STUDIA UKRAINICA POSNANIENSIA*. 2013, vol. I, pp. 231–235. I

4. Цуркан М. Методика викладання української мови як іноземної на синхронному зрізі ХХІ століття: тенденції розвитку. *Нова педагогічна думка*. 2019. № 1 (97). С. 97–101.
5. Шелест Г. Ю. Вивчення української мови як іноземної: проблеми, нові методики, перспективи. *Закарпатські філологічні студії*. 2018. Вип. 3. Т 1. С. 51–55.

Н. С. Голікова (м. Дніпро)

ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІ НОВОТВОРИ У СМІХОВІЙ КУЛЬТУРІ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО

В емоційно-оцінній площині мовотворчості П. Загребельного смислово навантаженими є текстові одиниці – *стилістем*, що оприявлюють категорію гумору в індивідуально-мовній картині світу прозаїка й водночас становлять один із художньо ословлених сегментів сміхової культури в ціннісній картині світу української етноспільноти. До лінгвальних репрезентантів письменницької сміхової культури належать численні авторські новотвори (потенціоналізми, okazіоналізми, okazіональні сполучення слів), okazіональні антропоніми, фольклоризми (загальномовні й okazіональні фразеологізми та паремії), різнотипні інтертекстем тощо. Дослідження таких стилістем дає змогу актуалізувати низку питань, пов'язаних із потребою всебічного аналізу лінгвоодиниць, які маркують ідіолект П. Загребельного, відбиваючи індивідуально-стильові особливості «стратегічних» засобів сміхотворення в його художній прозі.

Відомо, що саме явище сміхової культури в художній літературі обґрунтував М. М. Бахтін у 60-х роках ХХ ст. Науковець розглянув жанрові особливості роману Ф. Рабле «Гаргантюа і Пантагрюель», проаналізував, зокрема, систему образів твору й дійшов висновку, що народна культура карнавалізує повсякдення під час свят і в такий спосіб перетворює сміх на багатовимірну культурну гру [1, с. 536]. Кваліфікуючи гумор як світоглядний феномен, М. М. Бахтін під гаслом сміхової культури дослідив усі твори М. Гоголя, що дало змогу й іншим літературознавцям (С. С. Аверінцев, Д. С. Лихачов, В. Я. Пропп та ін.) поширити це поняття на творчість тих чи тих письменників.

В українській літературі традиції сміхотворення започаткував І. Котляревський в «Енеїді» (1798) – епічній бурлескно-травестійній поемі, у якій змодельовано й вербалізовано поняття сміхової культури. Багато письменників ХІХ – ХХ ст. наслідували класика, реалізувавши в різножанрових творах багатство виражально-зображальних засобів, що репрезентують категорію гумору. На нашу думку, традиції сміхотворення, започатковані в «Енеїді» І. Котляревського, помітно вплинули на формування гумористично-оповідної тональності романів «Левине серце» і «Вигнання з раю» П. Загребельного, які між собою пов'язані сюжетом і персонажами. З перших і до останніх сторінок діалогії сприймаємо тексти цих художніх творів як вмістище філософських знань українського народу про світ. Герої романів з оптимізмом ставляться до будь-яких проблем, неодмінно вирішуючи їх за допомогою сміху. Наприклад: – **Сміх** – це здоров'я трудящих, – поважно сказав Варфоломій Кнурець. І повторив: – Здоров'я трудящих [4, с. 112]; Стотурботний день кінчився **реготом**, і Гриша повірив у силу життя [4, с. 318]; – **Ха-ха-ха!** – **Го-го-го!** – **Хе-хе-хе!** – **Га-га-га!** – **Хи-хи-хи!** – **Ги-ги-ги!** – **Хо-хо-хо!** – **Ге-ге-ге!** Отак би **сміялися** веселоярівці і так би жили, **сміючись**, коли б не... так якщо б не... та аби не... та що би не... [4, с. 318–319]. Слововживання **сміх**, **регіт**, **сміялися**, **сміючись** у проілюстрованих висловленнях, а також низка звуконаслідувальних вигуків в останньому синтаксичному сегменті є тими релевантними одиницями, які «насичують» гумористичною аксіологією семантичну структуру не лише наведених лінійних контекстів, а й увесь зміст творів. Вони підтверджують, що для персонажів романів «Левине серце» й «Вигнання з раю» сміх як вияв радості, веселощів, нервового збудження – це не просто психофізіологічна функція людини, а насущна потреба, невід'ємний атрибут їхнього життя [2, с. 70].

У лінгвонаративній партитурі діалогії П. Загребельного постійно натрапляємо на індивідуально-авторські новотвори, що, виконуючи низку важливих функцій – текстотвірну, смислотвірну, характеризувальну, емоційно-оцінну, ігрову та ін., слугують одним з основних засобів оприявлення категорії гумору. До списку неолексем такого зразка насамперед уналежнюємо по-різному змодельовані потенційні й okazіональні іменники, прикметники та дієслова. Наприклад, у низці висловлень із роману «Левине серце» субстантивні потенціоналізми на кшталт *фашистик*, *фашистєня*, *гітлерєня* фігурують як енантіосеманти, що, на відміну від узуальних демінутивів – виразників позитивних конотацій ‘зменшеність’, ‘здрібнілість’, ‘пестливість’ тощо, у мовотворчості письменника є своєрідним засобом «осмішнення» ворогів: *В очереті фашистик знайшов кілька човників, але жодного весла* [4, с. 78]; *«Ще воно й сміється, фашистєня паршиве!» – подумав зі злістю Утюжок* [4, с. 78]; *Дід Утюжок спершу злякався (бо отєє гітлерєня замірялося гвинтівкою)...* [4, с. 78].

П. Загребельний нерідко експериментує із суфіксоїдами та префіксоїдами. Зокрема, неолексеми *дамографія*, *дармографія*, *димогографія*, *домографія*, *думогографія*, *дюмографія* із суфіксоїдом *-граф(ія)* виконують ігрову функцію у низці лінійних контекстів, наявних у романі «Вигнання з раю». Такі okazіоналізми є дієвим засобом вираження гумору, наприклад: – *І що – демографічні дослідження? Справжня демографія в простому селі? – А які ж? І димогографія, і домографія, і дамографія, і дюмографія, і думогографія* [4, с. 384]; *Димогографія, для прикладу, що таке? Паливо для колгоспників, пальне для техніки. Все те, що йде димом* [4, с. 384]; *Дюма чули? [...] От вам і дюмографія! А вже до неї так і кортить дочепити ще й думографію, бо думати ми ніби вміємо, та не кожен хоче* [4, с. 385] та ін.

Досліджувані тексти засвідчують, що індивідуально-стильовою нормою для мовотворчості прозаїка є проведення численних експериментів зі складними словами. Індивідуалізми-композиції, нерідко «нанизані» в межах одного контексту як асоціативно зближені слова, гумористично характеризують тих чи тих персонажів, наприклад: *Землемір ... лякав дядьків ... химерними словами про далекоземелля, черезсмужність, вузькосмужність, правочин, вклинювання, нуль лімба, нуль аліади, кавальєр, пікетаж* [4, с. 47]. У мові діалогії «Левине серце» та «Вигнання з раю» П. Загребельний продукує композиції із кількох основ на зразок *жабомишодраківка*, *жабомишодралівка*. Ущільнюючи художній простір у такий спосіб, письменник підвищує експресивний потенціал стилістем, у складі яких поєднано семантично не поєднувані компоненти [3, с. 39]. Увагу реципієнтів привертають квазіномінації, тобто надскладні утворення, що виникають унаслідок злиття компонентів синтаксичної конструкції. Наприклад: *Хіба ж не розповідають, що в науково-дослідному інституті Проекткоровомолокофермододідання вже спроектовано ферму майбутнього...* [3, с. 411]; *Це був такий собі пересувний держплан районного масштабу, головностачзбутаобмінодопомогорятунок...* [4, с. 234]. Виділені okazіональні іменники, як і деякі дериваційно схожі індивідуалізми-дієприкметники (– *А що ви скажете, Ганно Панасівно, – поспитав він (Гриша), показуючи за вікно, – щодо отих доволоаклумбисідательствующих* [4, с. 370]) та okazіональні антропоніми на зразок *Нітудинісюдиди*, *Нісюдінитудиди* (*Не знав (Гриша), що ще з дівинства перед сільрадою серед квітників сиділа його опозиція у складі Благородного й Первородного, Інтригана й Хулігана, Таксобі й Нітудинісюдиди...* [4, с. 365]; *То ж ніби агенти від наших сільськогосподарських відомств: Первородний від сільгосптехніки, Благородний від мінводу, Таксобі від нафтозбутпостачу, Нісюдінитудиди від сільгоспбуду, Раденький від комбікормзбутпостачу, Солоденький від вовнозаготівель* [4, с. 370]) у багатьох лінійних контекстах виконують ігрову роль. Без сумніву, вони є наслідком авторських мовних експериментів, що відбивають одну зі специфічних рис сміхової культури прозаїка.

У структурі лексичних значень деяких okazіональних прикметників і дієслів так само наявні оцінні компоненти гумористичного змісту, пор.: *Слава про вродливу зоотехнічку йшла така, що їхали [...] з столиці, щоб зміцнити керівництво і розвинути тваринництво, щоб корови стали всі неврочливі й молочливі...* [4, с. 240]; *Він (Варфоломій Кнурець) не повчав, не вітійствував, не розглагольствував, не ціцеронив і не демосфенив* [4, с. 258]; *Колеги покивали, поусміхалися, поблагодушествовали* [4, с. 377] тощо. У контекстах аналізованих творів індивідуалізм такого зразка нерідко виконують характеризувальну роль.

Отже, різнотипні індивідуально-авторські новотвори становлять важливий сегмент сміхової культури П. Загребельного, вербалізованої у вертикальному контексті діалогії «Левине серце» та «Вигнання з раю». Виявлення стилістично-оцінних конотацій у їхній семантиці дає змогу окреслити аксіологічно-гумористичне поле мовотворчості письменника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. 2-е изд. Москва: Худ. литература, 1990. 543 с.
2. Голікова Н. Відлуння слова Івана Котляревського в мові художньої прози Павла Загребельного. *Культура слова*. Київ : ВД Дмитра Бурого, 2019. Вип. 91. С. 66–76.
3. Голікова Н. С. Мова художньої прози Павла Загребельного: від слова до концепту : монографія. Дніпро: Акцент ПП, 2018. 432 с.
4. Загребельний П. А. Вигнання з раю: Романи. Київ: Рад. письменник, 1986. 456 с.

В. М. Греченко-Журавская (г. Днепр)

ТОПОНИМЫ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ТЕКСТЕ: ТРАДИЦИИ И НОВАЦИИ

Имя собственное как эстетическая категория давно привлекает внимание исследователей языка художественных произведений. Являясь неотъемлемой частью художественного текста, собственные имена представляют собой одну из существенных особенностей стиля писателя и выступают в большинстве случаев как экспрессивное средство, выполняющее различные функции. Способность собственных имен указывать на большое смысловое содержание, вызывать, в силу широких суггестивных возможностей, ассоциации, однородные у значительного числа носителей языка, обуславливает познавательную и культурно-идеологическую ценность многих онимов.

Поэтика имен играет существенную роль и в произведениях Владимира Набокова, который употребляет многочисленные литературные и реальные собственные имена, творчески преобразовывая и переосмысливая их. Это имена исторических лиц, мифологических персонажей, наименования топонимических и топографических объектов, имена литературных героев, названия художественных произведений и под.

Принято считать, что в художественном тексте наиболее стилистически значимыми являются антропонимы, особенно вымышленные. Однако другие типы онимов также могут выполнять различные семантико-стилистические функции. Так, географические названия, кроме реально-географической, нейтрально описательной функции, могут использоваться в функциях конкретно-биографической, комической, возвышенно-лирической, поэтической, внося в повествование «конкретность и динамизм, живость и достоверность в обрисовке сюжетных ситуаций и пространственных представлений героев» [3, с. 88]. При этом они «создают реальный фон для развития сюжета и композиции произведения, локализуют место действия, помогая очертить контуры художественного пространства», а также «выполняют яркие стилистические функции в построении речевой характеристики персонажей или изображении внутреннего мира героя» [3, с. 89].

Повышению значимости литературных топонимов способствует и специфика их значения, которое, по определению В. А. Никонова, является трёхплановым, включающим в себя дотопонимическое, собственно топонимическое и посттопонимическое значения. Поэтому даже небольшое количество топонимов играет важную роль в структурировании художественного текста. В этом можно убедиться, анализируя данную категорию слов в романе «Приглашение на казнь», который называют самым фантастическим произведением В. В. Набокова.

Общее количество топонимов в произведении невелико – около двадцати. Инвентарь топонимического пространства представлен, в первую очередь, такими типами урбанонимов, как агороним (название городской площади) и годонимы (названия линейных объектов в городе); есть в тексте ойконимы (названия населенных пунктов), гидронимы (названия рек, прудов, моря), эргонимы (названия учреждений). Важную роль в формировании смысла произведения занимает урбаноним *Тамарины Сады*. Он характеризуется чрезвычайной значимостью для главного героя романа. Тамарины Сады – это место первых его встреч с Марфинькой, *«где в три ручья плачут без причины ивы, и тремя каскадами, с небольшой радугой над каждым, ручьи свергаются в озеро, по которому плывет лебедь рука об руку со своим отражением. Ровные поляны, рододендрон, дубовые рощи, ... какой-нибудь грот, какая-нибудь идиллическая скамейка, ... какой-нибудь олененок, выскочивший в аллею и тут же у вас на глазах превратившийся в дрожащие пятна солнца, – вот они были каковы эти сады»* [2, с. 249]. Не случайно Цинциннат постоянно возвращается мысленно к этим садам, с глубокой грустью всматривается в их туманные очертания во время прогулки: *«А еще дальше, по направлению к дымчатым складкам холмов, замыкавших горизонт, тянулась темная рябь дубовых рощ. там и сям сверкало озерцо, как ручное зеркало, – а другие яркие овалы воды собирались, горя в нежном тумане, вон там на западе, где начиналась жизнь излучистой Стропи. Цинциннат, приложив ладонь к щеке, в неподвижном, невыразимо-смутном и, пожалуй, даже блаженном отчаянии, глядел на блеск и туман Тамариных Садов, на сизые, тающие холмы за ними, – ах, долго не мог оторваться...»* [2, с. 258]. Исследователи считают, что сад в романе Набокова имеет символическое значение: это синоним рая, который давно утрачен героем, это мир, утраченный и отнесенный в прошлое. Именно поэтому, вероятно, Тамарины Сады всегда видятся Цинциннату в тумане, тающей дымке: это безвозвратно утраченное «там», навсегда оставшееся за стенами крепости.

Агороним *Интересная площадь* явно «говорящий». На этой (по-видимому, центральной) площади происходят все массовые, зрелищные мероприятия, привлекающие интерес жителей городка, публики), – одним словом, это место *«пересечения интересов»* всех без исключения жителей сонного провинциального городка. Интересная деталь: подробно перечисляя названия улиц, бульваров, по которым мысленно путешествует Цинциннат, автор нигде не называет город, где происходит действие. Это создает эффект обобщения: автор как бы подсказывает читателю, что такая история могла произойти в любом городе.

Годонимы представлены такими единицами: улицы *Садовая, Матюхинская, Телеграфная, Крутая, Бригадирная; Первый Бульвар, Второй Бульвар*. Все эти названия «прозрачны» по семантике, их топонимическое значение непосредственно связано с дотопонимическим (этимологическим) значением (Садовая улица ведет к садам, проходит возле них; по Крутой – поднимаются к крепости, где заключен Цинциннат; Телеграфная проходит рядом с дачами телеграфных служащих и т. д.). Морфологическое строение этих топонимов тоже стандартно: одни образуются путем суффиксации от соответствующих существительных, другие представляют собой сочетание существительного с порядковым числительным.

Ойконимов в романе немного: *Вышнеград* (город, откуда родом м-сье Пьер), *Докторское* (место проживания матери Цинцинната, акушерки, работающей в приюте), *Манчестер* (упоминается в эпизоде разглядывания фотографий в старом – двадцать шестого года – журнале матерью Цинцинната во время посещения тюрьмы), *Притомск* (город, где гостил управляющий городом в то время, когда происходила ритуальная встреча приговоренного к смерти и палача с «отцами города»). Реальный топоним *Манчестер*, как и другие подобные топонимы (гидронимы Дунай, Северное море; макротопоним Китай), упоминаются попутно, к слову, в связи с какими-либо эпизодами повествования. Например, Китай упоминается в размышлениях Цинцинната об «усталости вещества», о медленно текущем времени. Название далекой страны, о которой что-то может сказать один из жителей городка, как бы подчеркивает провинциальность городка, где живут герои романа, его «затерянность» во времени и пространстве: *«Вещество устало. Сладко дремало время. Был один человек в городе, аптекарь, чей прадед, говорят, оставил запись о том, как купцы летали в Китай»* [2, с. 258–259].

Остальные ойконимы – вымышленные. Но они образованы по стандартным моделям (*Вышнеград* – ср. Волгоград, *Докторское* – ср. Покровское, *Притомск* – ср. Прикамск). Топонимы *Докторское* и *Притомск*, может быть, связаны с профессиональной деятельностью матери Цинцинната (акушерка из Докторского) и указанием на близкое расстояние от города, какой-то пригород (в Притомске гостит управляющий городом). Топоним *Вышнеград* может быть истолкован по-разному. В названии *Вышнеград* исследователи видят обыгрывание одновременно несколько значений: «вышний», т. е. небесный, и «вышка» – на «советском языке» – расстрел, казнь. И наконец, вишни – плоды райского сада. М-сье Пьер обещает угостить своего собеседника «вышнями», если тот когда-нибудь пожелает приехать его навестить.

Гидронимы представлены такими единицами: реки *Стропь*, *Дунай*; *Пруды*, *Малые Пруды*; *Северное море*. Река *Стропь*, *Пруды* и *Малые Пруды* – это реалии жизни описываемого городка. Кроме того, они являют собой безвозвратно утраченное Цинциннатом «там» – его прошлое, отделенное от него, как и *Тамарины Сады*, высохшей безымянной речкой, которая, как считает Н. Букс, условно разделяет пространство города и крепости и является пародийным аналогом *Стикса* [1, с. 163].

Эргонимы *плавучая библиотека имени доктора Синеокова*, *мавзолей капитана Сонного*, *Киферский Склад* упоминаются в связи с повествованием о каких-либо фактах биографии Цинцинната. Например, публику, собравшуюся поглазеть на казнь, заместитель управляющего городом прямо перед казнью информирует: *«А еще хочу сказать, что послезавтра на углу Первого Бульвара и Бригадирной открывается выставка мебели, и я весьма надеюсь, что всех вас увижу там. Напоминаю также, что сегодня вечером идет с громадным успехом злободневности опера-фарс «Сократись, Сократик». Меня еще просят сообщить, что на Киферский Склад доставлен большой выбор дамских кушаков и предложение может не повториться»* [2, с. 358–359]. После чего выступают «другие исполнители». Вот так просто совмещаются в сознании горожан послезавтрашняя выставка мебели, театральный фарс, дамские кушаки и «представление», на которое их пригласили сегодня, – казнь одного из сограждан. Именно в этот момент, при чтении этих страниц романа, осознается смысл его названия: горожан приглашают на казнь точно так же, как зазывают на прочие развлекательные и полезные мероприятия.

Среди топонимов романа можно выделить наиболее и наименее употребительные географические названия. Это связано с их ролью в формировании смысла, с их значимостью для персонажей и самого автора, с местом в тексте. В наибольшей степени представлены топонимы, связанные прямо или косвенно с действием произведения, с фактами биографии главного героя. Это большинство микротопонимов и урбанонимов, которые обычно употребляются в прямом топонимическом значении.

У некоторых топонимов прослеживается актуализация дотопонимического значения (Интересная площадь, улицы Крутая, Садовая и др.). Ряд топонимов, употребленных в тексте, вызывает различные ассоциации, что приводит к появлению у них специфического посттопонимического значения (Тамарины Сады, Вышнеград).

ЛИТЕРАТУРА

1. Букс Н. Эшафот в хрустальном дворце. О романе «Приглашение на казнь». Звезда. 1996. № 11. С. 157–167.
2. Набоков В. В. Машенька. Защита Лужина. Приглашение на казнь. Другие берега (фрагменты): Романы. Москва, 1988. 512 с.
3. Фоякова О. И. Имя собственное в художественном тексте. Ленинград, 1990. 103 с.

Т. В. Громко (м. Кропивницький)

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЛЕКСИКОГРАФУВАННЯ КОЛОКАЦІЙ ЗА ДАНИМИ УСНОГО МОНОВІРКОВОГО МОВЛЕННЯ

Відповідно до відомої у лінгвістиці граматики текстів [9] в рамках колоквалістики як теорії усно-розмовної мови аналіз текстового матеріалу передбачає виокремлення конструкцій як основних одиниць лексичного і граматичного рівнів системи мови. З цих позицій підхід до мовно-мовленнєвого матеріалу актуальний для сучасної лінгвістики, особливо для сфер комунікації, що по суті найбільше стосується діалектології та її сучасної текстоцентричної орієнтованості досліджень. Конструкція – це одиниця певного мовного рівня, якщо вона має форму і зміст, тобто є «мовним виразом, у якого є аспект плану вираження або плану змісту, не виводиться із значення або форми складових частин» [5, с. 19]. До таких конструкцій відносять і колокації, які подають новий погляд на реалізацію певних слів у складі словосполучень, що виявляються саме на корпусному текстовому матеріалі, наприклад, окремого ідіому.

Колокація, за визначенням лінгвістів, це неоднослівне, стійке і таке, що регулярно трапляється в мовленні [8, с. 23], словосполучення, що позначає єдине поняття, й, ієрархічно знаходячись між словом і фразеологізмом як одиницями мовних виражень, є реалізацією полісемії слів. Лексикологічно колокації не представлені у мовній системі і доки ще мало помічені академічною лексикографією, оскільки вичленовуються в мовленні на матеріалі значних за обсягом текстових даних. Специфіка цих утворень полягає не тільки у відносній стійкості словосполучень, як перехідному етапі між вільними і фразеологічними словосполученнями, а у стійкій «зустрічальності» номінативних одиниць в межах певної системи мови, що забезпечується повторюваністю у вживанні, частотністю в мовленні, яка, за умови відсутності електронного корпусу текстів, може детермінуватися лише дослідником-збирачем текстового матеріалу.

Говірковий дискурс є багатим для перевірки таких аспектичних характеристик колокацій не лише за рахунок розширення корпусу даних говірки (довготривале укладання корпусу з постійно еліцитованою програмою збирання матеріалу), а і як репрезентант говіркового мовлення як колективного мовного досвіду. Тому лише емпіричне дослідження говірки «безпосередньо у функціонуванні: встановлення значення можливе саме через аналіз вживання форми» [6, с. 344] слів призводить до виявлення колокацій як особливих конструкцій.

Сучасні теоретико-методологічні положення опису колокацій та вивчення їх як феномена, за спостереженнями Т. В. Бобкової, в українському мовознавстві становлять дослідницькі пошуки, що в основному спрямовані на коло питань, які «стосуються системного вивчення лексико-синтаксичної сполучуваності, взаємодії внутрішніх форм слів, а також сполучуваності в аспекті лексико-морфологічної та синтаксичної деривації (І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, В. О. Горпинич, Н. В. Гуйванюк, Н. П. Дарчук, А. П. Загнітко, Н. Ф. Клименко, М. П. Кочерган, О. С. Снітко)» [1, с. 15].

Аналіз лексичного рівня емпіричного матеріалу говірки як системи мови (в межах її лінгварію) на контекстно-синтагматичній основі допомагає виявленню колокацій – типового й постійного оточення слова як мовної одиниці, яке в складі колокації є цілісною одиницею смислу, незалежно від наповнення складових та формальної зв'язності цього характерного стійкого сполучення слів.

Дескрипція говірки не ставить за мету оцінювання і виведення усіх моделей ступеня зв'язності слів, представлених в мовленні. Це є можливим лише за умови повного корпусного (за наявності електронного корпусу говірки, що забезпечує квантитативними методами їх вилучення, статистичними вибірками колокацій, вивчення інтенсивності і селективності сполучуваності слів у мовленні тощо; див. [4, с. 206]), адже колокації є одиницями, яким властиві семантична, синтаксична й дистрибутивна регулярність як неідіоматичних одиниць.

Лексикографічні технології сучасної української лінгвістики передбачають вилучення колокацій як окремих мовних одиниць з мовленнєвих текстів з урахуванням граматико-синтагматичних зв'язків, а також опис колокаційної складової в лексичній системі мови, що становить оптимум для синхронічного моноговіркового дослідження. Відтак дескрибування говірки як мовної системи передбачає токенизацію, фіксацію в тезаурусі й філіацію значень колокацій, що трапляються в говірковому мовленні. Глибше вивчення говірки (наприклад, монографічний її опис) потребує укладання окремої колокаційної лексикографічної системи [7, с. 32], що, очевидно, є запорукою багатоаспектного підходу до такого типу утворень з використанням корпусного методу і єдино вірною методологічною основою дослідження колокацій [2, с. 40].

Джерелом матеріалу для нашого дослідження став корпус усного мовлення, що є базою для дескрипції конкретної говірки як системи мови. На основі цього корпусу нами укладається тезаурус говірки – повний словник на основі мовно-мовленнєвих даних, який на сьогоднішній день найбільшою мірою представляє лінгвістичний потенціал говіркового дискурсу через відповідне моніторування мовлення носіїв одного населеного пункту як перший досвід масштабного лексикографічного опису та оптимум укладання лінгварію окремої говірки.

У цій лексикографічній презентації говірки вокабуляр базується не на традиційному для діалектології диференційному виокремленні та тлумаченні мовних одиниць, відмінних від літературного узусу або діалектнонормативних, а на токенизації усіх слів, що трапляються в мовленні говірконосіїв (від макроепізодів до еліптизованих конструкцій ситуативного мовлення, від тематично орієнтованих значних за обсягом текстів до хезитацій, квазімовних виразів тощо). У його межах – виокремлені з моноговіркового мовлення слова, звуконаслідування, колокації, колігації, прагматими та фразеологізми, що своєю орієнтацією не лише на словесний потенціал, а й водночас на граматичний лад говірки як мовної системи становлять новизну лексикографування тезаурусу як особливого типу повного словника ідіому [3].

Наша розвідка не має на меті класифікацію колокацій, проте побіжні спостереження вказують на тенденції утворення в мовленні колокацій зі опорним компонентом «людина»: *свободна людина, стара людина, пожила людина*, назвою тварини: *ялова корова, приблудний собака*. В якості становлення найрізноманітніших термінологічних сполук виступають колокації: *сумка на колесиках, автоматичний штопор, нитка муліне, самий верх горба* тощо.

Колокація з усіма її мовленнєво-мовними ознаками сполучуваності уже на етапі вилучення з текстів репрезентує свою ідентифікацію певного сегмента відображення дійсності і має відповідні лексико-синтаксичні характеристики, тобто належать до нетривіальних мовних одиниць, вилучених з усного мовлення як прерогативу діалектного дискурсу. Таке вилучення доцільно назвати ручною токенизацією. Це своєрідна декомпозиція текстового матеріалу на ряд мовних одиниць, іншими словами токенів – слів та колокацій та ін. – для генерування їх до тезаурусу, проводиться ав-

тором дослідження вручну й оформляється у відповідні електронні картки. Токенізація колокацій – це селекція їх як регулярних виразів, оптимізування якої можливе при виділенні семантичних відносин у тексті. Так, у текстовому фрагменті (який з використанням прийому т. зв. ручного конкордансingu – ілюстрування мікроконтекстами говіркового мовлення – увійде до ілюстративної зони відповідної статті тезаурусу) [ни¹ма шоб спо¹коїно// н¹е/ в а¹урал¹ном по¹р¹адку] токенізується колокація *авральний порядок*. Надалі дослідником лексикографічно визначається її семантика «Термінове незаплановане виконання роботи» та відповідно до рангу філіації значень уводиться словникової статті.

Методологічно такий відбір колокацій можна кваліфікувати як т. зв. метод кейсу, що для лексикографічних даних слугує первісним корпусним відбором цих мовних одиниць за говірковими текстами і за цитатними картотеками. При лексикографуванні застосовуються дистрибутивний і контекстологічний методи, які забезпечують урахування лінгвістичних (а не статистичних) ознак сполук за відповідним рангом лексичних чи синтаксичних відношень.

Розрізнення слова і колокації як значущих одиниць моноговіркових текстів відбувається не лише за граматичною (синтаксичною) організацією словосполук, а за лінгвістичним та екстралінгвістичним розпізнаванням називальних сутностей. Аналітично узагальнюючи, їх можна кваліфікувати як семантичні граfi, смислові одиниці тексту, що передаються вокабулою. Наприклад, у рамках словникової статті «АВАРІЙНИЙ» подаються колокації: *аварійна бригада, аварійна машина, аварійний трол*.

Для ілюстрації лексикографування колокацій за даними усного моноговіркового мовлення наводимо приклад словникової статті (за умовними позначеннями, прийнятими в тезаурусі, виділення колокації в межах словникової статті передається знаком ▲).

АВАРІЯ [а¹вар¹ійа], йі, ж. 1. Пошкодження машини під час руху; катастрофа або загибель, викликані збоєм руху машини. [на у¹г¹лу/ ко¹ло а¹у¹то¹с¹та¹ц¹ійі/ та¹ка ве¹ли¹ка а¹вар¹ійа]; [ж¹ін¹ка там/ в а¹вар¹ійі ро¹з¹би¹лас'/ шо стра¹х го¹с¹по¹д¹н¹ії]. ▲ **Машинна аварія** [ма¹шин¹:а а¹вар¹ійа]. [та¹ка к¹руп¹на ма¹шин¹:а а¹вар¹ійа/ шо до¹ро¹гу пе¹ри¹к¹ри¹ли ге¹т]. 2. Ситуація пошкодження машини внаслідок зіткнення з перешкодою. ▲ **Аварія машини** [а¹вар¹ійа ма¹шини]. [по¹па¹ли в а¹вар¹ійу ма¹шини ў¹с¹а с¹ім¹йа]; [а¹вар¹ійа ма¹шини зро¹би¹лас]. ▲ **Авіаційна аварія** [ав¹іа¹ц¹іон¹:а а¹вар¹ійа]. [по¹ги¹бну¹у в ав¹іа¹ц¹іон¹:і а¹вар¹ійі]; [о¹то ў¹ак ав¹іа¹ц¹іон¹:а а¹вар¹ійа бу¹ла/ шо бо¹ін¹г/ шо пе¹ре¹да¹ва¹ли о¹то].

Попередній аналіз говіркових даних виявляє значну кількість конструкцій-колокацій, що відрізняються і яскраво вираженою граматичною природою, і стійким характером, і статистичною представленістю в усному колективному мовленні, що є показником таких активних процесів сучасної української мови, як граматикалізація та ідіоматизація.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бобкова Т. В. Теоретико-методологічні підходи до вивчення колокацій у сучасному мовознавстві. *Вісник Київського нац. лінгв. ун-ту. Серія: Філологія*. 2014. Т. 17. № 2. С. 14–22.
2. Бобкова Т. Корпусний словник колокацій: методика укладання. *Наук. зап. Нац. ун-ту «Острозька академія»*. 2015. Вип. 52. С. 39–41.
3. Громко Т. В. Тезаурус говірки як показник її онтологічного статусу. *Вчені зап. Таврійського нац. ун-ту імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Київ, 2020. Том 31 (70). № 2. Ч. 1. С. 1–6.
4. Левицкий В. В. Семасиология. Винница: Нова Книга, 2006. 508 с.
5. Рахилина Е. В., Кузнецова Ю. Л. Грамматика конструкций: теории, сторонники, близкие идеи [в:] *Лингвистика конструкций* / Отв. ред. Е. В. Рахилина. Москва: Азбуковник, 2010. С. 18–81.

6. Хохлова М. В. Экспериментальная проверка методов выделения коллокаций. *Slavica Helsingiensia* 34. *Инструментарий русистики: корпусные подходы*. 2008. С. 343–357.
7. Шкурко В. В. Лексикографічний агент екстракції колокацій у природномовному тексті. *Вісник Київського нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Серія : Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2012. № 28. С. 31–35.
8. Firth J. R. *Papers in Linguistics, 1934-1951*. Oxford University Press, 1957. 233 p.
9. Goldberg A. E. *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago: University of Chicago Press. 1995. 265 p.

Ю. В. Датченко (м. Дніпро)

КОРОНАТВОРИ В ПОЛЬСЬКІЙ МОВІ

У словниковому складі багатьох мов відбуваються значні зміни через пандемію COVID-19. Із початку 2020 року мовлення поляків активно поповнилося новими словами й виразами, деякі слова набули нових значень, розширили творчий потенціал. Новотвори вже стали предметом дослідження польських мовознавців, зокрема: Малгожата Гембка-Волак [2], Агнешка Церпіх-Козел [1], Єжи Бральчик [3], М. Лазінський [4], Міхал Русінек [5] та ін.

Професор Торунського університету Миколая Коперника Малгожата Гембка-Волак у квітні 2020 р. репрезентувала статтю «Як польська мова радить собі з коронавірусом? Про мовні засоби, які використовуються для опису дійсності під час пандемії», в якій доводить, що польська мова є досконалою системою, готовою до опису й інтерпретації змінюваної дійсності. Авторка наводить граматично адаптовані запозичення з англійської мови, зокрема: *COVID-19* (аббревіатура від виразу *Coronavirus Disease*), *lockdown*; структурні кальки: *dystans społeczny* (*social distance*) – суспільна дистанція, *zamrażanie gospodarki* (*freezing the economy*) – заморозка економіки, *nowa normalność* (*new normality*) – нова нормальність, *samoizolacja* (*self-isolation*) – самоізоляція тощо. Мовні одиниці змінюються за відмінками, відповідно до мовних норм польської мови, наприклад: *...panicznie boją się drugiego lockdownu*. Про повну граматичну адаптацію виразів свідчить їх словотворча можливість: *ustawa covidowa*, *osiedle covidowe*, *lockdownowy oszółom*, *okres lockdownowy*, *koronawirusowa pandemia*. Дослідниця описує окремі граматичні механізми, що ефективно модифікують лексичні одиниці. Так, словотворчого потенціалу набув формант *korona-*, який може поєднуватися із питомими польськими словами, як-от: *koronasport*, *koronazakupy*, *koronapociąg*, *koronawesele*, *koronaszkoła*, *koronalekcje*. Особливу увагу привертає процес неосемантизації лексеми *korona*, оскільки набуває нових значень: 1) хвороба COVID-19, яка в 2020 р. призвела до пандемії (напр.: *zmarł na koronę* – помер в короні); 2) період пандемії, спричиненої коронавірусом (напр.: *szkoła w koronie* – школа в короні). Як зазначає автор, польська мова збагатилася новими лексичними одиницями, які служать для описування дійсності за часів пандемії COVID-19 [2].

У статті доктора Краковської академії Ігнатіум Агнешки Церпіх-Козел «Коронадійсність – про нові складені слова з елементом *korona-* в період пандемії» потрактовуються лексеми складеного типу. Досліджуючи питання етимології лексеми *коронавірус*, авторка доводить вплив англійської мови на композити з членом *корона-*, а також зіставляє елементи з відповідниками в польській, англійській і німецькій мовах.

На думку Марека Лазінського, у польській мові лексема *koronawirus* має нетипову структуру, оскільки складені слова повинні мати між двома основами морфему *-о-*, тобто *koronowirus* [4].

Коли в Польщі впродовж кількох днів закрили школи, торговельні центри, костьоли – дійсність змінилася, а мова миттєво відреагувала. Носії мови, змушені перебувати на ізоляції одночасно стали активними користувачами Інтернету, за короткий час утворили й поширили десятки неологізмів, що увійшли до мовного узусу. Дослід-

ниця польської мови Агнешка Церпіх-Козел дібрала неологізми з двох джерел: 1) розмовних (телевізійні інформаційні програми, радіопередачі, матеріали на сервісі Youtube); 2) писемних (преса: тижневики, блоги, інформаційні інтернет-сервіси тощо) й об'єднала їх в 11 груп.

1. Суспільна дійсність: *koronachaos* «*Koronachaos w firmie: na jakich fundamentach powinna być oparta komunikacja*» (Коронахаос у фірмі: на які фундаменти повинна спиратися комунікація); *koronamit* «*Wszystkie koronamity świata*» (Усі коронаміфи світу); *koronamitologia* «*Koronamitologia, czyli zupa z nietoperza*» (Коронаміфологія або суп з кажана); *koronaproblem* «*Koronaśmięci i koronaproblem*» (Коронасмерті й коронапроблеми).

2. Час суспільної ізоляції: *koronaczas* «*Koronaczasy. [...] Jak działać, gdy nie możesz być u klienta? Handlowiec w koronaczasy*» (Що робити, якщо не можеш бути у клієнта? Торгівець за часів короначасу); *koronaferie* «*Koronaferie – tak część uczniów ochrzciła przymusowe [...] wolne od zajęć w szkole*» (Коронаканікули – так частина учнів охрестила примусові ... вільні від занять в школі).

3. Товариські зустрічі: *koronamajówka*, *koronagrill* «*Przed nami koronamajówka i koronajanusz-e, którzy będą robić koronagrill-e*» (Попереду коронамаївка і коронаянуші, які будуть смажити коронагриль); *koronaparty* «*Od kilku dni organizowane są imprezy pod nazwą „koronaparty”, na których bawi się młodzież...*» (Кілька днів тому було організовано вечірки під назвою «коронапати», на яких веселиться молодь...); *koronaspotkanie* «*Nie można będzie spotkać koronaspotkań*» (Не можна буде зустріти короназустрічей); *koronaurlop* «*Widzę pewnego rodzaju zadowolenie, traktowanie tego pierwszego tygodnia jako „koronaferii” czy „koronaurlopu”*» (Бачу певного роду задоволення, сприйняття цього першого тижня як «коронаканікул» чи «коронавідпустки»).

4. Людина чи група осіб: *koronacelebryta* «*Jak powiedzieliście, jestem koronacelebrytą*» (Як ви знали, я короназірка); *koronaoszust* «*Uważaj na koronaoszustów*» (Стережись коронашахраїв).

5. Система освіти: *koronalekcja* «*Koronalekcje w szkole zawodowej*» (Коронауроки в професійній школі); *koronamatura* «*Młodzi mają głos! Chcą matury, nie koronamatury*» (Молоді мають голос! Хочуть екзамени, а не коронаекзамени!)

6. Політика: *koronademokracja* «*Czas koronademokracji*» (Час коронадемократії); *koronadyktatura* «*Węgrom grozi koronadyktatura*» (Угорщині загрожує коронадиктатура); *koronapolityka* «*Koronapolityka. Widać rosnącą liczbę osób, które nie wiedzą, na kogo zagłosować*» (Коронаполітика. Бачимо кількість осіб, що зростає, які не знають, за кого проголосувати); *koronawybory* «*Czy można pozwać państwo za koronawybory?*» (Чи можна вас запросити на коронавибори?).

7. Економіка: *koronacena* «*Rynek nieruchomości w czasie epidemii. Łowcy okazji czekają na „koronaceny”*» (Ринок нерухомості під час пандемії. Ловці чекають на «коронаціни»); *koronakryzys* «*Koronakryzys może zdemolować domowe finanse Polaków*» (Коронакризис може винести домашні збереження поляків).

8. Послуги: *koronabot* «*Masz pytanie dotyczące pandemii? Koronabot odpowie o każdej porze*» (Маєш питання, що стосується пандемії? Коронабот відповість в будь-яку пору), *koronaszpital* «*sieć koronaszpitali*» (мережа короналікарень); *koronamarketing* «*Nieudany koronamarketing McDonald's. Firma przeprosza po fali krytyki*» (Невдалий коронамаркетинг МакДональдс. Фірма перепрошує після хвилі критики).

9. Релігія: *koronamsza* «*”KORONA-Msze” wkrótce także w naszych kościołach(?!)*» («Коронабогослужіння» за короткий час в наших костелах).

10. Емоції: *koronahejt* «*Pierwsze sygnały dotyczące koronahejtu*» (Перші сигнали, що стосуються коронахейту); *koronanuda* «*Coś na koronanudę od pani Beaty*» (Щось від коронанудьги від пані Беати); *koronapanika* «*Koronapanika, czyli o tym, jak irracjonalność potęguje nasz strach przed nowym wirusem*» (Коронапаніка, або про те,

як ірраціональність підвищує наш страх перед новим вірусом); *koronaświrus* «*Koronaświrus – stan psychiczny po miesiącu przebywania w domu ze względu na pandemię*» (Коронашаленство – психічний стан після місяця перебування вдома через пандемію).

11. Творчість: *koronabajka* «*Koronabajki dla dorosłych*» (Коронаказки для дорослих), *koronachallenge* «*Korona Challenge – nastolatki pokazują, że nie boją się wirusa*» (Короначелендж – підлітки показують, що не бояться вірусу); *koronasłownik* «*Korona-słownik, czyli zabawa słowem*» (Коронасловник, або ігри зі словом) [1].

Отже, компонент *korona-* у переважній більшості випадків поєднується із питомими польськими лексемами, набагато рідше з англійськими, утворюючи деривати. Носії польської мови охоче використовують такі неологізми, за допомогою яких характеризують динамічні зміни в суспільному, економічному, культурному житті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Cierpich-Kozieł Agnieszka. Koronarzeczywistość – o nowych złożeniach z członem korona- w dobie pandemii. URL: <https://jezyk-polski.pl/wp-content/uploads/2020/09/Artyku%C5%82-Cierpich-Kozieł.pdf>.
2. Gębka-Wolak Małgorzata. Jak polszczyzna radzi sobie z koronawirusem? O środkach językowych wykorzystywanych do opisu rzeczywistości w czynie pandemii. URL: <http://dyskursdialog.org/wp-content/uploads/2020/12/G%C4%99bka.pdf>.
3. Językoznawca prof. Jerzy Bralczyk opowiedział o słownictwie Polaków podczas pandemii COVID-19. URL: <https://wiadomosci.dziennik.pl/wydarzenia/artykuly/8118831,koronawirus-prof-jerzy-bralczyk-koronamowa-słownictwo-polacy-pandemia-covid-19.html>.
4. Łaziński M. Korona (nie tylko wirusa). URL: <http://www.slowanaczasie.uw.edu.pl/korona-nie-tylko-wirusa>.
5. Michał Rusinek o wpływie pandemii na zmiany w języku. URL: <https://niestatystyczny.pl/2021/03/20/michal-rusinek-o-wplywie-pandemii-na-zmiany-w-jezyku/>

Г. Джинджолия (г. Пльзень, Чехия)

НАРОДНЫЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЯ О СНОВИДЕНИИ (ПО ДАННЫМ РУССКИХ УСТОЙЧИВЫХ СОЧЕТАНИЙ)

Статья посвящена изучению традиционных народных представлений о сновидении, воплощенных в русских фразеологизмах.

Материал исследования – фразеологизмы, описывающие состояние сна. Материал получен методом сплошной выборки из толковых и фразеологических словарей: «Пословицы и поговорки русского народа» (В. И. Даль, 1997); «Толковый словарь живого великорусского языка» (В. И. Даль, 1981–1982); «Словарь-тезаурус русских пословиц, поговорок и метких выражений» (В. И. Зимин, 2010); «Словарь русской фразеологии. Историко-этимологический справочник» (А. К. Бирих, В. М. Мокиенко, Л. И. Степанова, 1998); «Большой словарь русских народных сравнений» (В. М. Мокиенко, Т. Г. Никитина, 2008); «Большой словарь русских пословиц» (В. М. Мокиенко, Т. Г. Никитина, Е. К. Николаева, 2010); «Академический словарь русской фразеологии» (под ред. А. Н. Баранова и Д. О. Добровольского, 2015); «Большой фразеологический словарь русского языка: значение, употребление, культурологический комментарий» (отв. ред. В. Н. Телия, 2009); «Толковый словарь русского языка. В 4 т. (под ред. Д. Н. Ушакова, 1935–1940); «Словарь современного русского литературного языка. В 17 т. (под ред. В. И. Чернышева, 1948–1965); «Словарь русского языка. В 4 т. (под ред. А. П. Евгеньевой, 1981–1984).

Важнейший мотив «сновиденческих фразеологизмов» – пространство и время. Пространство в сновидениях как бы «вывернуто через себя» [14]. Одни и те же пространственные образы и детали «отсюда» и «оттуда» воспринимаются по-разному: *Видел мордвин во сне кисель, так не было ложки; положил за пазуху ложку – не ви-*

дел киселя. «Отсюда» – из реального пространства – *кисель*, увиденный в мнимом пространстве, кажется существующей на самом деле деталью сна, «оттуда» – из мнимого пространства – *ложка*, которую агент *положил за пазуху*, иллюзорна, поэтому их «сцепление» невозможно. Это объясняется тем, что в сновидении «одно- временно даны сознанию оба берега жизни, хотя и с разную степенью ясности. Это бывает, вообще говоря, при переправе от берега к берегу, а, может быть, еще и тогда, когда сознание держится близ границы перехода и не совсем чуждо двойственному восприятию» [14, с. 18].

Сновидение имеет «особую, не сравнимую с дневною, меру времени, "трансцендентальную". За короткое, по внешнему измерению, время «можно пережить во сне часы, месяцы, даже годы, а при некоторых обстоятельствах – века и тысячелетия... В сновидении время может даже, «выворачиваясь через самого себя, по переходе через бесконечную скорость, получать обратный смысл своего течения. А между тем, время может быть мгновенным и обращенным от будущего к прошедшему, от следствий к причинам, телеологическим» [14, с. 5–6].

Во фразеологизмах, описывающих состояние сна, понятие времени имеет разные смыслы: «сжатие» времени, его «удлинение», возвращение особо значимых моментов времени и др. Примером «сжатия» времени во сне, его «оплотнения» может быть фразеологизм *Мало спал, да много во сне видел*. Слова *много во сне видел* косвенно свидетельствуют о повышенной концентрации событий и чувств во сне. Такая наполненность времени непомерно его раздвигает, удлинняя короткий – по «здешним» меркам – отрезок времени до протяженного времени. Может быть и наоборот: *Много спал, да мало во сне видел*. Во фразеологизме *За сон не ручись* выражена идея непредсказуемости времени во сне: «не знаешь, долго ли проспишь и что пригрезится, какими событиями время будет наполнено».

Во сне человек становится «думным» или «думает не свою думу»: *Хмельной да сонный не свою думу думают; Во хмелю да во сне человек сам в себе неволен; Сонный да пьяный – божевольный (не в своем уме)*.

В состоянии сна теряется контроль над речью, человек нечаянно может сказать то, чего не следовало бы говорить: *Во сне проговорился, а наяву поплатился*.

Сонный во фразеологизмах уподобляется покойнику: *Спит как мертвый (мертвецким сном); Сон смерти брат; Сонный, что мертвый; Уснешь, что умрешь; Уснул – помер; Спит человек – не живой; Если сонный отпыхивает, то умрет; Много спать – мало жить: что проспано, то прожито*.

В фокусе внимания человека, пребывающего во сне, – *хомут, коровий след, хлеб-соль* и т. д., которые могут быть знаками для прогноза на будущее: *Видел мужичок хомут во сне, не видать ему клячи довеку; Видел во сне коровий след: ин наяву маслом отрыгается; Не хорош сон, сказала старуха: дай полтинник, поправлю; Добро и во сне хорошо; Хлеб-соль и во сне хороша*.

Для осмысления состояния сна важны животные, например, *лиса, наседка, соловей* и др., которые наделяются символическими значениями: *Лиса одним глазом спит, а другим кур считает; Наседка одним глазом спит, а другим коршуна видит; Наседка одним глазом спит, а другим цыплят сторожит; Спать соловьиным (будким) сном*.

Фразеологизм *Сонного пса не буди* содержит отголоски традиционного народного понимания сновидения как отделения души от тела. Эта идея распространена во многих славянских регионах [4, с. 119–121]. Во время сна душа «временно покидает человека в зооморфном облике и путешествует по местам, которые человек видит во сне» [4, с. 119–121]. Опасно «резко будить крепко спящего человека (болг.), переворачивать его тело во время сна, так как его душа не сможет найти пути назад (укр. ровен.), лишится памяти, рассудка (укр. ровен., болг.) и даже умрет (бел. гомел.)» [4, с. 119–121].

В некоторых фразеологизмах проступают представления о «физической дисфункции» в состоянии сна: *спать без задних ног* («очень крепко, беспробудно»). Выражение возникло на основе наблюдений за животными. «После тяжелой работы лошадь ложится и спит, расслабив задние ноги. Если попытаться поднять ее, она будет вставать на передние ноги, но задние ее не будут слушаться» [2, с. 404–405; 7, с. 86].

Фразеологизмы отражают традиционные народные представления о границе. Идея границы во фразеологизмах имеет древние корни, связанные с традиционными народными верованиями славян [13, с. 97–115]. Граница – это одна из кардинальных идей и категорий традиционного сознания. Она разделяет две стороны чего-то, и нахождение на границе очень опасно для человека [13, с. 97–115].

О состоянии сновидения как границе между мирами – «здешним» и «тамошним» – пишет П. Флоренский: «Сновидение насыщено смыслом иного мира, оно – почти чистый смысл иного мира, незримый, невещественный, непреходящий, хотя и являемый как бы вещественно... Сновидение есть общий предел ряда состояний дольных и ряда переживаний горних, граница уточнения здешнего и оплотнения тамошнего. При погружении в сон, в сновидении и сновидением символизируются самые нижние переживания горнего мира и самые верхние дольного: последние всплески переживаний иной действительности, хотя уже предназначаются впечатления действительности здешней» [14, с. 16–17].

Сон понимается как окно в иной мир, откуда человек может получить какие-то знаки своей судьбы: *Вещий сон не обманет; Как сон в руку; Сон правду скажет, да не всякому.*

Подведем итоги.

Фразеологизмы, описывающие состояние сна, отражают и осмысливают изменение когнитивных способностей человека – восприятия, мышления, речи и др.

«Двойственность восприятия» во сне [14] имеет пространственно-временные характеристики, которые проступают во фразеологизмах. Кардинальные идеи «сновиденческих фразеологизмов» с этой семантикой – повышенная концентрация «тамошнего» времени событиями и чувствами, расширение времени, неслучайность пространственных случайностей во сне и др.

Сонный «думает не свою думу» и теряет контроль над речью. Активна семантическая модель уподобления мертвецу, а также некоторым животным и птицам.

ЛИТЕРАТУРА

1. Академический словарь русской фразеологии / под ред. А. Н. Баранова и Д. О. Добровольского. Москва: ЛЕКСРУС, 2015. 1164 с.
2. Бирих А. К., Мокиенко В. М., Степанова Л. И. Словарь русской фразеологии. Историко-этимологический справочник. Санкт-Петербург: Фолио-Пресс, 1998. 704 с.
3. Большой фразеологический словарь русского языка / отв. ред. В. Н. Телия. Москва: АСТ-ПРЕСС, 2009. 781 с.
4. Гура А. В. Сон. *Славянские древности. Этнолингвистический словарь*. В 5 т. / под общ. ред. Н. И. Толстого. Москва: Междунар. отношения, 1995–2012. Т. 5. С. 119–121.
5. Даль В. И. Пословицы и поговорки русского народа. Санкт-Петербург: Диамант, 1997. 544 с.
6. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4 т. Москва: Рус. яз., 1981–1982.
7. Зимин В. И. Словарь-тезаурус русских пословиц, поговорок и метких выражений. Москва: АСТ-Пресс, 2010. 729 с.
8. Мокиенко В. М., Никитина Т. Г. Большой словарь русских народных сравнений. Москва: ОЛМА Медиа Групп, 2008. 800 с.
9. Мокиенко В. М., Никитина Т. Г., Николаева Е. К. Большой словарь русских пословиц. Москва: Алма Медиа Групп, 2010. 1024 с.
10. Руднев В. П. Сновидение // Руднев В. П. Словарь культуры XX века. Ключевые понятия и тексты. Москва: Аграф, 1999. С. 281–284.

11. Словарь русского языка: В 4 т. / под ред. А. П. Евгеньевой. Москва: Рус. яз., 1981–1984.
12. Словарь современного русского литературного языка: В 17 т. / под ред. В. И. Чернышева. Москва: Изд-во АН СССР, 1948–1965.
13. Толстая С. М. Семантические категории языка и культуры. Очерки по славянской этнолингвистике. Москва: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. 368 с.
14. Флоренский П. Иконостас. Избранные труды по искусству. Санкт-Петербург: Рус. книга, 1993. 364 с.

Н. В. Дьячок (г. Днепр)

ОПЫТ СОЗДАНИЯ ПОЛИЛИНГВАЛЬНОГО СЛОВАРЯ УНИВЕРБОВ

Скорость современной жизни во всех ее аспектах предполагает использование в речи так или иначе сокращенных наименований. Одним из способов такого сокращения, а следовательно и экономии речевых усилий является универбация. Следует отметить, что данное явление сегодня представлено в речи носителей различных языков: укр. *унеможливлуювати* (*робити неможливим*), *вибілити* (*зробити білим*), *атовець* (*воїн АТО*); русск. *звездить* (*быть звездой*), *реконструировать* (*выполнять реконструкцию*), *токс* / *токсик* (*токсичный человек*), *штучка* (*штучный товар*), *микроволновка* / *микроволнушка* (*микроволновая печь*); болг. *любопитка* (*любопытна информация (новина)*), *найлонка* (*найлонова торбичка*); слвц. *obývačka* (*obývacia izba*), *mikrovlnka* (*mikrovlnová rúra*); пол. *mikrofalowka* (*kuchenska mikrofalowa*), *komórka* (*telefon komórkowy*); англ. *microwave* (*microwave oven*), *mobile* (*mobile phone*); нем. *Mikrowelle* (*Das Mikrowellengerät*), *Handy* (*Handheld-Telefon*).

Продолжительное время в лингвистической науке отсутствовало единое мнение относительно трактовки данного явления. Термин *универбация* принято понимать и в широком, и в узком значениях. Первое предполагает понимание универбации как синтетического словообразовательного процесса, сущность которого заключается в воплощении в одном слове значения, выражаемого также словосочетанием. В этом значении универбация также определяется как образование слова на базе словосочетания, с которым оно имеет тождественное значение. При таком рассмотрении в разряд универбации следует отнести аббревиацию, субстантивацию, суффиксацию (в том числе и нулевую). В связи с этим ее трактуют как практически любой акт появления нового слова на базе словосочетания как синтаксической единицы [4, с. 21].

Второе – узкое – значение предполагает определение универбации как процесса образования слова (синтетической единицы) на базе одного из компонентов аналитического наименования (словосочетания). Суффиксальная универбация представляет собой частный случай общего процесса универбации, которая характеризуется наличием в языке двух формально связанных номинативных единиц с общей семантикой: расчлененной (аналитической – словосочетание, сочетание слов) и нерасчлененной (синтетической – слово). Результатом указанного процесса является **универб** или **универбат**.

Мы также склонны рассматривать «универбацию как особый способ внутреннего – речевого – словообразования, характеризующийся внутренней мотивированностью, определяющийся тождеством семантики исходной номинативной единицы и ее речевых / текстовых воплощений, которые отличаются друг от друга формально» [3, с. 10].

По нашему мнению, единицы, появляющиеся в разных языках в результате одного и того же – универсального – процесса, необходимо упорядочивать, создавая полилингвальные словари.

Опыт «Материалов к словарю универбов современного русского языка» [1; 2] показывает следующую подачу универбального материала:

универб	словосочетание	модель словосочетания	модель универба	лексико-семантическая группа	ономасиологическая модель
записняк	записная книжка	Прил1ед + Сущ1ед	оснПрил1ед + суфСущ + черед.	предмет	[предмет (базис)] + [дестинатив (признак)]
засекречивать	делать секретным	Инф Прил5ед +	оснПрил5ед + префГл + суфГл + черед. + усеч.	действие	[действие (базис)] + [атрибутив (признак)]
затеганный	включенный в теги	Прич предл + Сущ4ед	оснСущ4ед + префГл + суфГл	признак	[признак по действию (базис)] + [объект (признак)]
оцифровав	переведя в цифровой формат	Деепр предл + Прил4ед + Сущ4ед	оснПрил4ед + суфГл + префГл + суфДеепр	действие	[действие (базис)] + [коррелятив (признак)]

Очевидно, что при формировании структуры словарной статьи полилингвального словаря универбов этих данных недостаточно. Словарная статья должна демонстрировать «лексическое значение универба, его тип (универб либо квазиуниверб), тип процесса его возникновения (универбация, номинализация – для универбов, деривация – для квазиунивербов, лексикализация – для этимологических универбов), а также примеры употребления каждого универба и соответствующего ему словосочетания в том или ином стиле письменной речи со ссылкой на источник – в качестве доказательства универбального либо квазиунивербального статуса каждой словарной единицы» [3, с. 11].

Структура полилингвальной словарной статьи может быть представлена следующим образом. 1. Универб: а) способность к изменению, родовая принадлежность, б) частеречная принадлежность, в) стилистическая принадлежность. 2. Его дублет-словосочетание. 3. Модель словосочетания. 4. Модель универба. 5. Ономасиологическая модель, где маркёр ономасиологического базиса совпадает с наименованием лексико-семантической группы. 6. Лексическое значение универба, являющееся развернутой трактовкой дублетного словосочетания. 7. Тип универба по происхождению. 8. Квалификация процесса возникновения универба (согласно типу, определенному в п. 7). 9. Контексты функционирования универба и семантически тождественного ему словосочетания.

Примерами заголовков словарных статей могут служить универбы и квазиунивербы, функционирующие в разных языках индоевропейской семьи. *Мобілка(u)*, укр., ж.р., прост., *мобилка(u)*, русск., ж.р., прост., *komórka(i)*, польск., ж.р., прост., *mobile*, англ., м.р., прост., *Handy*, нем., м.р., прост. Укр. *мобільний телефон*, русск. *мобильный телефон*, польск. *telefon komórkowy*, англ. *mobile phone*, нем. *Handheld-Telefon*. Модель универбов оснАдъект + суфСущ. Ономасиологическая модель: [приспособление (базис)] + [медиатив (признак)]. Устройство мобильной связи, переносной беспроводной телефонный аппарат. В славянских языках – квазиуниверб, в германских – универб. Тип процесса соответственно – квазиунивербация / универбация. *Мобілка – телефон, призначений для роботи в мережах стільникового зв'язку* (<https://slovotvir.org.ua/words/mobilka>). *Девушка, дрожащими пальцами вытащила из кармана мобилку, набрала 03* (<https://studentlib.ru/>). *So z komórka* (<https://classes.ru/all-polish/dictionary-polish-russian-term-11134.htm>). *You can also call landlines and*

mobiles from the videophone (<https://context.reverso.net/>). *Dann hätte mein Handy geläutet, denn ich bin der Kerl* (<https://context.reverso.net/Handy>).

Мікрохвильовка(у), укр., ж.р., прост., *микроволновка(у)*, русск., ж.р., прост., *mikrovluka(i)*, словц., ж.р., прост., *mikrofalowka(i)*, пол., ж.р., прост., *microwave*, англ., ж.р., прост., *Mikrowelle*, нем., ж.р., прост. Укр. *мікрохвильова піч*, русск. *микроволновая печь*, словц. *mikrovlnová rúra*, пол. *kuchenka mikrofalowa*, англ. *microwave oven*, нем. *Das Mikrowellengerät*. Модель універбів оснАдъект + суфСущ. Ономасиологическая модель: [приспособление (базис)] + [медиатив (признак)]. Электроприбор, позволяющий совершать разогрев водосодержащих веществ благодаря электромагнитному излучению дециметрового диапазона (обычно с частотой 2450 МГц) и предназначенный для быстрого приготовления, подогрева или размораживания пищи. Универб. Универбация. *Мікрохвильовá піч* (*надвисокочастотна піч, МХП, НВЧ-піч*) – побутовий електроприлад для швидкого приготування або швидкого підігріву продуктів харчування, а також для їх розморожування. *Мікрохвильова піч* є одним з найпопулярніших побутових електроприладів (<https://www.google.com/>). *Микроволновая печь* (также СВЧ-печь; устар. ... *микроволновка*) – электроприбор, позволяющий совершать разогрев водосодержащих веществ благодаря электромагнитному излучению дециметрового диапазона (обычно с частотой 2450 МГц) и предназначенный для быстрого приготовления, подогрева или размораживания пищи (<https://ru.wikipedia.org/wiki>). *Tam chýbajú niektoré základné veci- strúhadlo, otvárač na konzervy, a samozrejme mikrovluka by pomohla* (<http://apartments-hr.megabon.eu/index.php?>). *Jean-Paul, to nie jest moja mikrofalówka, ok?* (<https://classes.ru/all-polish/dictionary-polish-russian-new-term-12006.htm>). *I overheated the food in the microwave* (<https://www.google.com/>). *Übrigens, du brauchst eine neue Mikrowelle* (<https://context.reverso.net/>).

Итак, словарная статья полилингвального словаря универбов имеет особую структуру, учитывающую эквивалентность этих единиц в различных индоевропейских языках.

ЛИТЕРАТУРА

1. Дьячок Н. В. Материалы к словарю универбов современного русского языка. Часть I (А-Л). Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2018. 254 с.
2. Дьячок Н. В. Материалы к словарю универбов современного русского языка. Часть II (М-Я). Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2019. 270 с.
3. Дьячок Н. В., Облап А. Н. Принципы составления словаря универбов (на материале игровой лексики). *Проблеми загального і слов'янського мовознавства*. 2019. № 3. С. 10–15.
4. Устименко И. А. Ономасиологический аспект семантической конденсации. *Лексикология. Семасиология*. Белгород: БелГУ, 2001. С. 19–25.

Г. П. Євсєєва (м. Дніпро)

СТВОРЕННЯ ТЕРМІНОСИСТЕМИ: 3D-ДРУК БУДІВЕЛЬНИХ ОБ'ЄКТІВ

Наука будь-якої галузі стрімко розвивається і це стосується навіть такої установленної галузі, як будівництво. Виникнення нових напрямків науки в галузі впливає на суміжні науки. Так зокрема виникнення 3D-друкування в машинобудуванні зумовило виникнення такого напрямку науки і в галузі будівництва. На економічному форумі «Україна 2030» в доповіді національного агентства кваліфікації щодо галузі будівництва зазначається: «Є вагомій підставі вважати, що наступне десятиліття стане часом особливо інтенсивних змін у розвитку будівництва, зокрема затребуваними стануть висококваліфіковані проектувальники 3D-друку в будівництві» [2] Про популярність та активність науковців в напрямку 3D-друкування свідчить факт зро-

стання патентів та винаходів. Так, за ствердженням Г. О. Андрощука «Україна входить до 20 провідних країн світу (11 місце), де було подано перші патентні заявки в 1995–2001 рр. і 2005–2011 рр. у сфері 3D-друку» [1]. Сьогодні Україна посідає п'яте місце в патентуванні винаходів у сфері 3-D друку, пропустивши попереду себе лише США, Японію, Китай та Південну Корею. Придніпровська державна академія будівництва та архітектури у цій сфері посідає перше місце в Україні, саме науковій школі, очолюваній професором М. Савицьким, належить більшість патентів з 3D-друкування у галузі будівництва.

3D-друкування – це процес відтворення реального об'єкта за зразком 3D-моделі. На відміну від звичайного принтера, який виводить інформацію на аркуш паперу, 3D-принтер дозволяє виводити тривимірну інформацію, тобто створювати певні фізичні об'єкти. В основі технології 3D-друкування лежить принцип пошарового створення (виروضування) твердої моделі. 3D-друкування може здійснюватися різними способами і з використанням різних матеріалів, але в основі будь-якого з них лежить принцип пошарового створення твердого об'єкту. Цей метод знаходить своє застосування в багатьох сферах виробництва: елементи машинобудування, різноманітні макети, елементи інтер'єру тощо. У будівництві 3D-друкування вимагає створення технологій, ефективного устаткування, нормативної бази. Різнноманітність будівельної друкарської техніки відкриває широкі можливості в будівельній індустрії. На сучасному етапі конструкції принтерів дозволяють створювати малоповерхові споруди різних конфігурацій із застосуванням різних будівельних сумішей.

Наразі потребує упорядкування процес створення, узгоджування й удосконалювання української науково-технічної термінології 3D-друкування в галузі будівництва. Це полегшить сприймання та розуміння науково-технічного тексту 3D-друкування й поліпшить формування національних термінологічних стандартів щодо змісту й оформлення.

Науковці-термінологи ставлять такі вимоги до терміна:

- термін повинен бути однозначним у межах однієї наукової системи;
- термін повинен точно називати поняття, риси, ознаки позначуваного поняття (явища);
- термін повинен бути позбавленим емоційно-експресивного забарвлення і має бути стилістично нейтральним;
- термін не повинен мати синонімів, принаймні у межах однієї терміносистеми;
- термін повинен узгоджуватися і з внутрішніми законами мови, яка ним користується, від нього мають легко утворюватися похідні терміни;
- термін повинен бути стандартним (загальновизнаним) і зафіксованим у термінологічному словнику.

Термінологічна лексика української мови формувалася і продовжує поповнюватися різними шляхами, зокрема через створення нових інноваційних напрямів в усталених галузях виробництва. В українській науковій сфері унормування терміносистеми здійснюється на підставі нормативно-правових документів, зокрема ДСТУ3966:2009 [3], ДСТУ3008:2015 [4] та ін. Терміни 3D-друкування у галузі будівництва становлять окрему терміносистему. Терміносистема – відносно замкнена, кількісно обмежена множина термінів, що відбиває поняттєву систему певної предметної сфери на відповідному етапі її розвитку [3].

Термінологія з питань 3D-друкування у галузі будівництва має бути стандартизованою для того, щоб унормувати та затвердити в різних напрямках будівельної галузі однозначно зрозумілі, несуперечливі терміни для всіх сфер застосування, зокрема в довідковій, методичній, технічній і науковій та навчальній літературі, державних стандартах. Як нам здається, це забезпечить однаковість описування об'єктів у процесі гармонізування національних стандартів з міжнародними стандартами (МС),

регіональними чи національними стандартами інших країн. Усуне термінологічні перешкоди в разі створення конкурентоспроможної продукції в Україні та забезпечить її вихід на економічний ринок. Унормована термінологія 3D-друкування виявить й усуне вади термінології, уживаної в документації, сприятиме підвищенню рівня загальної та фахової освіти в українських фахових вишах, удосконалисть подальший розвиток української науково-технічної мови в галузі 3D-друкування.

Предметна сфера 3D-друкування і властиві їй поняття різноманітні та багатогранні, але є спільні ознаки, які визначають суть будь-якого терміна як лексичної одиниці, якою позначено певне поняття. Щоб виконувати свої функції, термін має задовольняти такі вимоги: системність; відповідність лексичного значення терміна позначеному ним поняттю; однозначна відповідність терміна поняттю; раціональна стислість; стилістична нейтральність; словотворча (дериваційна) здатність; мовна правильність; переважність рідної мови; згармонізованість; наявність визначення поняття.

Системними вважають прості терміни, якщо їх утворено системним застосуванням словотворчих або інших мовних засобів, наприклад: *вантажомісткість*, *вантажопідйомність*, *випробувальний майданчик*, *екосистема*, *адитивне виробництво*, *стереолітографія* тощо.

Іменники на позначення властивостей об'єктів 3D-друкування можна утворювати за допомогою одного з найпродуктивніших суфіксів *-ість*, доданого до основи прикметника (*асинхронність*, *біполярність*, *надійність*, *безпечність*, *точність*, *адитивність*, *стереолітографність*). Для назв знаряддя дії 3D-друкування необхідно використовувати продуктивні суфікси *-ач* і *-ник*, додаючи до основи дієслова (*вимикач*, *вимірювач*, *охолоджувач*, *затискач*; *замінник*, *запобіжник*, *лічильник*, *адитивник*, *стереолітографник*).

Щодо вимоги відповідності лексичного значення терміна позначеному ним поняттю, то варто зазначити, що ДСТУ3966:2009 так регламентує вимоги: «Визначення поняття у термінологічних стандартах — це зазвичай опис поняття через найближче родове поняття та суттєві видові ознаки, пов'язані логічними зв'язками. Щоб сформулювати визначення, треба встановити зв'язок позначуваного поняття з поняттями, які належать системі. Визначення поняття є основною підставою, щоб аналізувати та добирати терміни для стандартизування» [3]. Наприклад: «**Будівельні 3D-принтери** — це устаткування нового покоління для зведення будівель і споруд, а також елементів будівельних конструкцій»; «**Екструдер** — частина друкувального елемента, який формує товщину витисненого шару будівельної суміші»; «**Екструдкування** — технологічний процес, який забезпечує пошарове витиснення будівельної суміші»; «**3D-сканування** — автоматичне збирання та аналіз даних реального об'єкта, а саме форми, кольору та інших характеристик, з подальшим перетворенням в цифрову тривимірну модель», «**Адитивні технології** — одна з форм технологій адитивного виробництва, де тривимірний об'єкт створюється шляхом накладання (друку, вирощування) послідовних шарів матеріалу (будівельних сумішей) за даними цифрової моделі. Друк здійснюється спеціальним пристроєм — 3D-принтером, який забезпечує створення фізичного об'єкта шляхом послідовного накладання пластичного матеріалу на основі віртуальної 3D-моделі» [5, 6].

На думку науковців, які працюють у сфері 3D-друкування в галузі будівництва, терміносистема 3D-друкування має розвиватися та систематизуватися відповідно до вимог нормативно-правової бази та міжнародних стандартів у таких напрямках: 1) обладнання, механізми та устаткування 3D-друкування; 2) технологія 3D-друкування; 3) матеріали та суміші 3D-друкування; 4) будівлі та вироби 3D-друкування. Оскільки 3D-друкування тісно пов'язане з цифровими технологіями (створення цифрового об'єкта будівництва), важливою ланкою терміносистеми є терміни комп'ютерного програмування, які також потребують унормування. Кожен з

визначених напрямів повинен мати основні визначення й поняття, які повинні корелюватися між собою та утворювати спільну терміносистему технології 3D-друкування у галузі будівництва. Наші подальші дослідження полягатимуть у розвитку і систематизації кожного напрямку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрощук Г.О. Патентний ландшафт – стратегічний інструмент інноваційного розвитку (на прикладі 3D-друку). *Science and Science of Science*. 2017. № 2 (95). С. 52–68.
2. Доповідь національного агентства кваліфікації «Глобальні навички майбутнього». «Україна 2030». URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/LYUDSKYJ-KAPITAL-2030.-GLOBALNI-NAVYCHKY-MAJBUTNOGO-1.pdf>
3. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять. Термінологічна робота. *ДСТУ 3966:2009. Національний стандарт України*. Київ: Держспоживстандарт, 2010. 31 с.
4. Звіти у сфері науки і техніки. Структура та правила оформлювання. *ДСТУ3008:2015. Національний стандарт України*. Київ: Держспоживстандарт, 2010. 31 с.
5. Savytskyi N. V., Shatov S. V., Ozhyshchenko O. A. 3D-printing of build objects. *Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури*. 2016. № 3. С. 18–26.
6. Архітектурно-конструктивно-технологічна система 3D-друку будівельних об'єктів: колективна монографія / за заг. ред. Савицького М. В. Дніпро: ФОП Удовиченко О.М., 2019. 233 с.

М. И. Жадлун (г. Днепр)

СЕМАНТИКА ОБРАЗА ПРУДА В ПОЭЗИИ М. ЦВЕТАЕВОЙ

Исследование поэтического текста с позиции его концептуальной природы является значимым не только для выявления стержневых концептов поэтической модели мира, но и для познания личности автора.

Творчество М. Цветаевой – неиссякаемый источник смыслов, образов, символов, мотивов и идей. В настоящее время учёные продолжают очерчивать круг цветавской концептосферы, включая в неё такие лексемы как *вода* (Н. А. Афанасьева, Ю. В. Кравцова), *дом* (С. Р. Габдуллина, В. А. Маслова, О. А. Фещенко), *жизнь* (Е. В. Дзюба, О. В. Четверикова), *любовь* (Н. Н. Конарева, В. А. Маслова), *поэт* (Е. В. Волкова, О. Ю. Шишкина), *природа* (И. И. Бабенко, С. Ю. Лаврова, В. А. Маслова), *пространство* (В. А. Маслова, Д. А. Салимова), *птица* (Н. А. Афанасьева, Ю. В. Кравцова), *сад* (Н. А. Афанасьева, В. А. Маслова), *судьба* (В. А. Маслова, Е. А. Чигрин), *смерть* (Е. В. Дзюба, В. А. Маслова) и др.

Изучение корпуса поэтических текстов М. Цветаевой показало, что особое место в концептосфере автора занимает концепт **вода**. Водная стихия неоднократно объективировалась поэтом посредством ряда репрезентантов, среди которых *болото, бухта, водоем, залив, источник, канал, колодец, море, озеро, океан, полынья, прорубь, пруд, река, родник, ручей* и др.

Цель данного исследования – эксплицировать семантику образа **пруда** в поэтической картине мира М. Цветаевой.

Прежде всего обратимся к словарной дефиниции лексемы. **Пруд** – это «небольшой (обычно искусственный) водоём (преимущественно как составная часть садово-паркового ансамбля или как основа развития рыбного хозяйства). *Нижний п. усадьбы. Разводит карпа в прудах.* || Место разлива реки или ручья перед запрудой. ♦ [Хоть] пруд пруди. Очень много, большое число, количество» [6, с. 651]. Из приведённого толкования следует, что слово **пруд** актуализируется в двух значениях (прямом и переносном).

Словарную трактовку правомочно дополнить наивными представлениями людей. Так, пословичные пропозиции со словом **пруд** представлены в рубриках:

СУД – ЛИХОИМСТВО: «Из суда, что из пруда: сух не выйдешь» [2, с. 190]; НАЧАЛО – КОНЕЦ: «Камень на шею, да в пруд головой (да в воду)» [2, с. 646]; РАБОТА – ПРАЗДНОСТЬ: «Без труда не вынешь и рыбку из пруда» [2, с. 659]; МНОГО – МАЛО: «Хоть пруды пруди; хоть мосты мости; как собак (много)» [3, с. 36]; СВОЁ – ЧУЖОЕ: «В чужой прудок не кидай неводок!» [3, с. 128]; ПОМОЩЬ – КСТАТИ: «Хорошо по пруду быть и плотине» [3, с. 166]; КАБЫ – ЕСЛИ Б: «Кабы не кабы, так было б море, не пруды» [3, с. 459]. Пословицы с лексическим компонентом **пруд** главным образом отражают культуру народа, физическую деятельность людей, особенности их мышления, восприятия и понимания мира.

В русской поэзии образ **пруда** фигурирует в творчестве многих поэтов: «...О глубокая вода / В мельничном пруду, / Не от горя, от стыда / Я к тебе приду. / И без крика упаду» (А. Ахматова), «Ясным утром на тихом пруде / Резво ласточки реют кругом, / ... / И стоит, словно зеркало, пруд. / Отражая свои берега» (И. Бунин); «Ты знаешь пруд: со всех сторон / Склонились ивы над водою» (М. Волошин), «Спускаюсь тропинкою отлогой / К давно затихшему пруду. / ... / Вода прозрачнее стекла / ... / Вода немая умерла. / И неподвижен тихий пруд...» (З. Гиппиус), «Стрекозы быстрыми кругами / Тревожат чёрный блеск пруда, / И вздрагивает, тростниками / Чуть окаймленная, вода» (О. Мандельштам), «Зелёную ряску / Покрыта гладь пруда. / Под зыбкою замазкою / Колышется вода ...» (С. Черный). Отметим, что поэты запечатлели воду в пруду, с одной стороны, в состоянии покоя, когда она тиха и прозрачна, с другой – слегка движущейся. Присутствуют также цветовые характеристики поверхности пруда. Помимо этого, пруд ассоциируется со смертью.

В поэзии М. Цветаевой было выявлено 19 словоупотреблений лексемы **пруд**, что позволило определить доминантные смыслы этого водного пространства:

1) пруд – элемент пейзажа: «У приоткрытого окна я / Читаю сказки Соловьёва. / ... / Не лучше ль уличного шума / **Зелёный пруд**, где гнутся лозы?» [7, с. 77]; «Камень, кинутый в **тихий пруд**, / Всхлипнет...» [7, с. 288];

2) пруд – среда обитания рыб и земноводных: «Соперница, а я к тебе приду / Когда-нибудь, такую ночью лунной, / Когда **лягушки воют на пруду**» [7, с. 320]; «Голосистых **прудов пискари**...» [9, с. 103];

3) пруд – географическая координата: «А там, на маленьком холме, / За каменной оградой, / ... / Двенадцатиколонный дом / С террасами, **над прудом**. / ... / **Сонный пруд**» [7, с. 200]. Упомянутый дом – это Музей изящных искусств, создателем и директором которого был И. В. Цветаев; «Говорю вам, что это – **пруд** / **Гаммельнский**: триста лет, как сгнил!» [9, с. 83] – события, изображенные в поэме «Крысолов», происходят в немецком городе Гаммельне;

4) Трёхпрудный переулоч (урбаноним, образованный от наименования водного пространства) – биографическая координата: «**В переулоч сходи Трёхпрудный**, / Если любишь мои стихи, / ... Умоляю – пока не поздно, / Приходи посмотреть наш дом! / ... / **В переулоч сходи Трёхпрудный**, / В эту душу моей души» [7, с. 196]. Известно, что в Москве в Трёхпрудном переулке жила М. Цветаева с рождения и до замужества;

5) пруд – объективатор библейского сюжета о царе Соломоне и царице Савской: «Шагом царицы Савской, / Спускающейся в **пруд** / (Шагом – без провожатых!) / И знающей, что ждут / Ризы – прекрасней снятых / По выходе из вод...» [8, с. 505];

6) пруд – символ опасности: «Девочка в красном и девочка в синем / Вместе гуляли в саду. / – «Знаешь, Алина, мы платица скинем, / Будем **купаться в пруду**?». / Пальчиком тонким грозя, / Строго ответила девочка в синем: / – «Мама сказала – нельзя» [7, с. 75]; «Как дева в зеркало, в чайный круг / Глядится, как в **пруд зловещий** / Глядится лебедь» [9, с. 751];

7) пруд – смерть (самоубийство): «Ему в задумчивые глазки / Взглянула мама так светло! / Когда ж **в пруду она исчезла** / И успокоилась вода, / Он понял – жестом злого жезла / Её колдун увлек туда» [7, с. 24]; «Не хочу сосновой шишкой / В срок – упасть, и от мальчишки / **В пруд** – до срока – не хочу» [7, с. 563];

8) пруд – могила: «Он бродил одинокий и хмурый / ... / Был смешон мальчуган белокурый / ... / Через мостик склонясь над водою, / Он шепнул (то последний был бред!) / – «Вот она мне кивает оттуда!» / Тихо плыл, озаренный звездой, / **По поверхности пруда** / Темно-синий берет / ...Над могилой, где дремлет ее маленький паж» [7, с. 51].

Итак, проведённое исследование показало, что семантика образа **пруда** в поэзии М. Цветаевой коррелирует с некоторыми поэтическими и фольклорными традициями, в которых данный образ выступает пейзажным элементом, а также ассоциируется с чем-то зловещим, смертельным, что свойственно для водной стихии в целом.

Примечательным является то, что поэт наделяет **пруд** индивидуальными смыслами, когда тот выполняет функцию топонимической и биографической координаты, а также объективирует библейское предания, что свидетельствует о привлечении широкого контекста для репрезентации образа водной стихии в целом.

ЛИТЕРАТУРА

1. Афанасьева Н. А. Символы как семиотические концепты языковой «модели мира» М. Цветаевой: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Череповец, 2001. 23 с.
2. Даль В. И. Пословицы русского народа: сборник: в 2 т. Санкт-Петербург – Москва, 1879. Т. 1. 685 с.
3. Даль В. И. Пословицы русского народа: сборник: в 2 т. Санкт-Петербург – Москва, 1879. Т. 2. 638 с.
4. Кравцова Ю. В. Метафорическая концептуализация мира в художественном тексте. *Наук. часопис НПУ імені Н. П. Драгоманова. Серія 9: Сучасні тенденції розвитку мов.* 2013. Вип. 10. С. 149–159.
5. Маслова В. А. Поэт и культура: концептосфера Марины Цветаевой: учеб. пособие. Москва, 2004. 256 с.
6. Современный толковый словарь русского языка / гл. ред. С. А. Кузнецов. Москва, 2004. 960 с.
7. Цветаева М. Собрание сочинений: в 7 т. Т. 1: Стихотворения / сост., подгот. текста и коммент. А. Саакянц и Л. Мнухина. Москва, 1994. 640 с.
8. Цветаева М. Собрание сочинений: в 7 т. Т. 2: Стихотворения. Переводы / сост., подгот. текста и коммент. А. Саакянц и Л. Мнухина. Москва, 1994. 592 с.
9. Цветаева М. Собрание сочинений: в 7 т. Т. 3: Поэмы. Драматические произведения / сост., подгот. текста и коммент. А. Саакянц и Л. Мнухина. Москва, 1994. 816 с.

С. Ю. Жарко (м. Дніпро)

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОРОНАВІРУСУ В УКРАЇНСЬКОМУ МЕДІАДИСКУРСІ

Мова вітчизняних медіа ХХІ ст. як своєрідний маркер суспільно-політичних, економічних та інших змін зазнає суттєвих коректив завдяки розширенню словникового складу під тиском вагомих для суспільства обставин. Одним з таких чинників є спалах та поширення коронавірусу, що охопив увесь світ і паралізував чи суттєво змінив уклад життя народу, виробництво, освітньо-навчальні процеси. Пандемія коронавірусу внесла новий – карантинний – формат життя, навчання, трудової діяльності, дозвілля; змінила свідомість людей, заповонила медіапростір.

Відтак українські медіа, зосереджуючи свою увагу на висвітленні гострої для більшості країн світу проблеми, стали головним і разом з тим доступним «консультційним пунктом» щодо перебігу хвороби, її симптоматики, засобів захисту тощо. Щоденне обговорення спалаху коронавірусу в соцмережах, на телебаченні, у пресі,

створення рекламних роликів спричинило до поширення в медіадискурсі та в мовленні пересічних українців значної кількості медичних термінів, а також до їх залучення в продукування нових лінгвістичних одиниць. Стрімкі зміни в лексиконі сучасних мов і слугували підставою для зосередження уваги лінгвістів на номінаціях, пов'язаних з епохою коронавірусу.

У колі зацікавлень науковців активно студіюються питання, що стосуються причин актуалізації лексики на позначення явищ COVID-19 у сучасних мовах, її походження, тлумачення, словопороджувального потенціалу, стилістичних особливостей. Мета нашого дослідження – окреслити спектр ознак та виявити закономірності функціонування й утворення лексики на позначення явищ, пов'язаних з пандемією, в українському медіадискурсі. Джерельною базою дослідження постали інтернет-статті та електронні словники неолексем 2020–2021 років.

Формування нового масиву найменувань, покликаного екстралінгвальними чинниками, відповідно стимулюють внутрішньомовні потреби. До внутрішніх механізмів, зумовлених зовнішніми факторами, належать аналогія, синтагматичні зв'язки, що впливають на лексико-семантичні перетворення [6, с. 10].

За підрахунками науковців упродовж року з'явилося понад 1000 нових слів та висловів на позначення явищ COVID-19. Більшість найменувань цього лексико-семантичного поля формують медичні терміни *карантин*, *епідемія*, *імунітет*, *вірус*, *обсервація*, *антитіла*, *антисептик*, *T-клітини*, *вакцинація*, *сатурація* тощо, які умовно поділяємо на дві групи: перша – досить відомі пересічним українцям номінації (*маска*, *вірус*, *вакцинація*, *карантин* тощо); друга – вузькоспеціалізована лексика, якою послуговуються лише фахівці (*COVID-19*, *обсервація*, *сатурація*, *ПЛР-тест* тощо).

Ядро описуваної лексики, на нашу думку, становлять запозичені з англійської мови іменники *коронавірус*, *ковід* / *COVID-19*, а також усічена номінація *корона* (від *коронавірус*), що, як і перші, вживається на позначення вірусної інфекції. Науковці по-різному кваліфікують статус цих англіцизмів: одні [3; 4] називають їх неологізмами, інші [1] спростовують таку думку, пояснюючи це тим, що перший представник сімейства коронавірусів був виявлений у 1960-х роках, а «COVID-19 = COronaVirus Disease-2019 утворений способом телескопії трьох усічених основ та року першої фіксації цієї хвороби» [1, с. 8].

Слова *коронавірус*, *ковід* / *COVID-19* мають виразний відтінок новизни в лексиконі української мови, утім вони швидко адаптувалися в україномовному просторі, про що свідчить висока частота їх уживання та дериваційна активність. Перебуваючи в синонімічних зв'язках, вони вільно варіюються навіть у рамках одного тексту. Як і більшість іменників української мови, англіцизми *коронавірус*, *ковід* слугували основою для утворення за наявною в мові словотвірною моделлю прикметників *коронавірусний*, *ковідний*. Останні покликали до вжитку атрибутивні словосполучення *коронавірусна інфекція*, *коронавірусне захворювання*, *коронавірусна епідемія*, семантично тотожні зі словами *коронавірус*, *ковід* / *COVID-19*, та цілу низку таких, як *коронавірусна паніка*, *коронавірусний міф*, *коронавірусна дезінформація*, *коронавірусний феномен*, *коронавірусна лексика*, *коронавірусна міфологія*, *ковідна лексика*, *ковідні неологізми* тощо.

Серед назв реалій, пов'язаних з перебігом захворювання та новими умовами життя соціуму, за частотою вживання домінує лексема *карантин*. Як і попередні запозичення, вона функціонує у складі атрибутивних словосполучень *адаптивний карантин*, *карантин вихідного дня*. Завдяки повторюваності й частотності уживання наведені атрибутивні одиниці набувають характеру стійких лексикалізованих назв, які виконують суто номінативну функцію.

Адаптація іменників *коронавірус*, *ковід*, *корона*, *карантин* в українському медіадискурсі стимулювала їх словопороджувальну активність. Основними способами утворення неологізмів від зазначених запозичень постає афіксація та словоскладання.

Найбільшу групу серед афіксальних найменувань становлять суфіксальні (переважно в системі іменникових та дієслівних неологізмів): *ковідник* – «людина, хвора на ковід» та «лікарня для хворих на ковід», *ковідка* – «те саме що й ковід», *карантинка* – «надіслане під час карантину повідомлення», *карантинити* – «проводити час на карантині», *коронований* – «хворий на ковід», *ковідище*, *ковідло* – «пейоративи зі зневажливим значенням, утворені від *ковід*».

У масиві складних дериватів помітне місце посідають юкстапозити: *ковід-лікарня*, *ковід-пацієнт*, *ковід-аналізи*, *ковід-палата*, *ковід-дисиденти* / *корона-дисиденти* – «люди, які заперечують існування коронавірусу або не вірять у те, що захворювання може бути таким небезпечним, як розповідають лікарі й епідеміологи». У цих похідних іменники «ковід» та «корона» постають прикладкою й уточнюють семантику стрижневого іменника. Також популярності набувають неологізми, що є результатом основоскладання: *коронакриза*, *коронапереворот*, *карантинесесія*, *коронафобія* тощо.

Своєрідну групу складають похідні, утворені способом контамінації, або телескопії, що полягає в накладанні однієї морфеми одного вихідного компоненту на морфему іншого вихідного компоненту, наприклад: *ковідіот* (ковід + ідіот) – «той, хто ігнорує карантинні заходи», *карантікули* (карантин + канікули) – «час студентів та учнів на карантині», *ковідео* (ковід + відео) – «коротке відео про дітей на карантині», *карантіні* (карантин + мартіні) – «алкогольний напій», *ковігіст* (ковід + пофігіст) – «людина, яка байдуже ставиться до всього, що стосується ковіду», *карантьє* (карантин + рантьє) – «власник собаки, який готовий за плату здати її в оренду комусь для вугулу», *ковідарня* (ковід + лікарня) – «лікарня для хворих на ковід».

На відміну від аббревіації, члени якої підлягають скороченню, але зберігають порядок, котрий є типовим для мотивувальної одиниці, телескопія характеризується зміною порядку складових частин [2, с. 13]. Словотвірною одиницею є не основа, а її довільний фрагмент (іноді такий, що збігається з основою). Такий фрагмент не існує в мові, а з'являється тільки в момент утворення слова, що пояснює і відсутність єдиної моделі в утворенні слова [2, с. 13]. Семантика телескопізмів прозора, оскільки вони утворені за аналогією до узуальних номінацій.

Особливість наведених похідних неологізмів зумовлена їх формуванням та побутуванням в медіапросторі, зокрема соцмережах, – відносно новому комунікативному середовищі, що надзвичайно стрімко розвивається й постає своєрідною ареною мовотворчості й мовної креативності. Поясненням цьому є, по-перше, той факт, що під час карантину соцмережі стали середовищем як для особистої, так і ділової комунікації, зокрема розв'язання робочих питань в онлайн-режимі (отже, зросла кількість учасників або ж їх активність саме в соцмережах); по-друге, технічні можливості інтернету сприяють, з одного боку, залученню до комунікації значної кількості абонентів, що є представниками різних культур, професій, а з іншого – швидкому поширенню як інформації, так і нових слів.

Утворені непрофесіоналами в умовах відсутності заборон, цензури, що сприяє самовираженню особистості, такі номінації мають виразне емоційно-оцінне забарвлення, переважно неприязності, зневажливості. Цілком логічно ці деривати вважати сленговими, оскільки вони володіють яскравою конотацією новизни, характеризуються відсутністю синонімії в стандартній лексиці, перебувають на стадії соціалізації і належать до обмеженого функціонального стилю [3, с. 63]

На думку О. С. Деркачової, аналогічні утворення – результат певної гри, розваги, які можемо сприймати як спробу своєрідного захисту мовців та опору коронавіру-

сній паніці. Ці новотвори «викликані до життя потребою індивідуума тільки для певного випадку і не претендують на подальшу загальновживаність» [4, с. 73].

Отже, поширення коронавірусної хвороби сприяло еволюції лексики української мови, що виявилось в стрімкому формуванні нового масиву номінацій в україномовному медіадискурсі та повсякденній комунікації пересічних українців. Ядро окреслених номінацій становлять медичні терміни, які з периферії перемістилися до активного словника мови й слугували базою для моделювання цілої низки суфіксальних та складних слів. Неодеривати, на відміну від базових (непохідних лексем), що виконують суто номінативну функцію, виражають настрої соціуму й позначені тенденцією до розмовності, спонтанності, позасистемності й оригінальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабелюк О. А., Дідух Л. І. Способи творення неологізмів на позначення явищ covid в англомовному епідеміологічному дискурсі. *Львівський філологічний часопис*. 2020. (7). С. 5–12. URL: <https://doi.org/https://doi.org/10.32447/2663-340X-2020-7.1>.
2. Винокуров А. М. Новообразования и неологизмы морфологического типа в современном английском языке. *Языковая динамика в синхронии и диахронии*. Тверь, 1993. С. 10–17.
2. Дзюбіна О. І. Лінгвопрагматичний аналіз англомовних неологізмів (на матеріалі соціальних мереж Facebook та Twitter). *Наук. записки нац. ун-ту «Острозька академія». Сер.: Філол.* 2015. Вип. 56. С. 88–91.
3. Деркачова О. С. COVID-неологізми в системі української мови. *Міждисциплінарні наукові дослідження: особливості та тенденції*: міжнар. конф. 04.12.2020. Чернівці. Т. 4. С. 73–74.
4. Корж Ю. Ковід-дисиденти та короїнали: іронічний словник пандемії коронавірусу. URL: <https://gwaramedia.com/kovid-dysydeny-ta-koroyinaly-ironichnyj-slovyk-pandemiyi-koronavirusu/>.
5. Стишов О. А. Динамічні процеси в лексико-семантичній системі та в словотворі української мови кінця ХХ ст. (на матеріалі мови засобів масової інформації): автореф. дис. ... д-ра філол. наук / 10.02.01 / . Київ, 2003. 33 с.

В. В. Зайцева, М. С. Ковальчук (м. Дніпро)

ЛЕКСИКО-МОРФОЛОГІЧНЕ ВИРАЖЕННЯ МЕТАФОР У РОМАНІ Л. КОСТЕНКО «ЗАПИСКИ УКРАЇНСЬКОГО САМАШЕДШОГО»

Творчість Ліни Костенко завжди привертала увагу дослідників, які відзначають надзвичайну метафоричну образність її творів, тонке відчуття значення слова. Вивченню метафор присвячено праці багатьох учених: В. Гака, В. Телії, Н. Арутюнової, Г. Іжакевич, М. Кочергана, Л. Кудрявцевої, І. Нечитайло, Н. Слободи, В. Зайцевої, М. Ковальчука, – проте питання про метафоричне значення вивчено недостатньо. Дослідження граматичної структури метафори передбачає, по-перше, визначення частин мови, якими вона може виражатися, і, по-друге, якими способами розгортається й ускладнюється метафоричний образ. Мова йде про різні ступені ускладнення метафоричного образу. Залежно від того, які семантичні відношення обумовлюються метафоричними конструкціями, які компоненти, крім метафоризованого й метафори-зуючого, виокремлюються, можна говорити про різноманітні структурні типи метафор: прості, ускладнені чи складні.

Розглянемо, за допомогою яких частин мови можуть виражатися метафори у творі Ліни Костенко «Записки українського самашедшого». Найчастіше метафора виражається дієсловом та його формами або ж прикметником (метафоричний епітет), внаслідок чого, зокрема, метафора виражена іменником, сприймається дещо свіжіше. Таку ж частотність спостерігаємо й у творчості Ліни Костенко [1, с.75]. Більша продуктивність дієслова в процесі метафоризації пояснюється саме природою цієї частини мови, яка має чимало синонімічних форм, що представлені категоріями виду, часу, особи, стану. Семантика дієслова відрізняється абстрактністю, що дає бі-

льші можливості для узагальнення характеру дії, перенесення її на інші предмети і явища.

Дієслівні ознаки відкривають невичерпні можливості для виникнення найрізноманітніших семантичних відношень. Що ж до поезії та прози, то в цих жанрах, за влучним висловом В. Русанівського, «метафоричний образ, побудований на дієсловах, виступає як спосіб подвоєного бачення світу: реальне представляється на фоні фантастичного, створеного уявою поета» [4, с. 115].

У творі Ліни Костенко «Записки українського самашедшого» розкривається процес метафоризації тематичних груп дієслів, що позначають внутрішній світ людини, фізичні дії, а також багато інших аспектів руху чи стану атрибутів реальної дійсності. Найпоширенішими є метафори, що відображають внутрішній світ людини. Переважно це словосполучення «дієслово + іменник». Наприклад: *Душа пручається вірити...* [2, с. 14]; *...обмацують очима цей народ* [2, с. 16]; *Колона йде потопом по моїй душі* [2, с. 23]; *Він розгублено провів її очима...* [2, с. 222].

Метафоричні словосполучення, компонентами яких є дієслова зі значенням «хвилювання або переживання будь-яких почуттів, стану», найчастіше є традиційними поетичними й індивідуально-авторськими метафорами.

Психічний стан людини передається метафорами, де використовується семантика дієслів мовлення, пов'язаних зі звуковими асоціаціями, наприклад: *Репродуктор на кухні бубонить і виспіває. Телевізор підморгує срібним більмом. Деренчить телефон. Дзумкотять комп'ютерні ігри* [2, с. 13]; *Ридали клавіші й струни, децибелівали перетинки...* [2, с. 32]. Хоч тут і зображено фізичну дію предмета (об'єкта), але насправді письменниця описала психічний стан представників суспільства, які залишилися у своїй країні з принципу.

Найбільшу групу індивідуально-авторських метафоричних структур типу «дієслово + іменник» репрезентують ті, де зображено явища природи. Наприклад: *...місяць ковзнув, як по ожеледицях* [2, с. 197]; *Коли вона очі примружує – говорять стихії* [2, с. 217]; *Дим залоскотав ніздрі Європи* [2, с. 45]. Процес збагачення й оновлення лексико-семантичної структури традиційних метафор можна прослідкувати на прикладах словосполучень з дієсловами, що позначають рух – *йти, насуватися, пробігати, ходити, клекотати*: *Столиця клекоче мітингами* [2, с. 48]; *Вибори насуваються, як цунамі* [2, с. 382]; *Хвилі чорного піару накривають суспільство* [2, с. 382]; *Світ входить у фазу безвиході* [2, с. 334]. Узагальнювальне значення таких дієслів – переміщення в просторі, рух. Вони вживаються для характеристики змін у суспільстві, змін у часі, відображення психічних процесів.

Отже, аналіз словосполучень «дієслово + іменник» переконує в тому, що для визначення лексико-семантичної структури метафори важливі насамперед семантичні процеси. Постійною структурною характеристикою метафори є взаємодія двох значень однієї і тієї ж словникової одиниці в контексті. Ця особливість структури може проявлятися по-різному, залежно від типів і видів метафор.

Метафоричні словосполучення, що складаються з двох іменників, створюють генітивну конструкцію, в якій метафоризоване слово, зазвичай, виступає у формі залежного родового відмінка. У сучасній прозі генітивні метафори різняться значною тематичною розмаїтістю і функційною багатоплановістю.

Семантичне ядро мінімального генітивного словосполучення має тенденцію розширюватися або уточнюватися за рахунок залежних прикметників, наприклад: *Ми птиці інформаційного простору* [2, с. 200]; *Я не Хлебніков, фатальних закономірностей не виводжу* [2, с. 259].

Означальна функція іменника в генітивних конструкціях розкриває можливості в передачі найрізноманітніших переносних значень слів. Генітивні словосполучення є концентрованою формою вираження ознак предмета, явища, що зіставляються з іншими предметами, явищами. При цьому особлива роль належить метафоризуючому

іменнику, що відрізняється семантичною багатоплановістю й водночас конкретністю. Розглянемо деякі приклади з твору Ліни Костенко: *Відтак безумовних цінностей немає* [2, с. 191]; *Нова ера набирає динаміки* [2, с. 195]; *Сурмлять фанфари секс-революції* [2, с. 284]; *Хай живе свобода інстинктів* [2, с. 284].

Аналіз метафор-генітивних конструкцій доводить, що вони функціонують у контекстах, як поширені, емоційно навантажені назви предметів, ситуацій, ознак, протиставлюваних логічно-понятійним структурам. Метафора виступає другою назвою певного предмета, явища, події. При цьому нове найменування завжди припускає елемент зіставлення, відображає процес перенесення ознак. У цьому процесі актуалізуються або первинні, або вторинні значення слів – компонентів словосполучення. Генітивні конструкції з метафоричним значенням – поширене явище в сучасній прозі. У творах майстрів художнього слова вони відзначаються новизною й оригінальністю, у них відображається уміння переосмислювати явища навколишнього середовища і цим сприяти естетичному збагаченню художнього слова [5, с. 54].

Розглянемо способи метафоризації ознак, виражених формою прикметника. Прикметникові, порівняно з іншими частинами мови, властиво виокремити той чи той предмет, явище, називаючи його якісні ознаки. У метафоричному словосполученні прикметник виконує функцію метафоризуючого компонента, підпорядкованого логічним валентним зв'язкам іменника й який залежно від цього компонента змінює свою семантику, наприклад: ... *вони вже як містичні ієрогліфи вічності, – наче Вічність тобі щось пише, а ти ніяк не можеш збагнути* [2, с. 224]. Джерелом метафоризації прикметника виступають поняття фізичних ознак предмета, явища, особливості психічних процесів: *Ось такий Дід Мороз під всесвітню ялинку людства* [2, с. 332]; *Крик, галас, зламани шії мікрофонів. У парламенті – як у селі Мандрики з незавершеної повісті Гоголя «Страшний кабан»* [2, с. 332].

Використання прикметників на позначення кольору – характерна особливість прози Ліни Костенко. По-різному трансформується колір у лексико-семантичній структурі метафоричних образів. Семантика колірних понять *білий, чорний, рожевий, синій* розкриває себе в усій системі художньо-образотворчих засобів. Ліна Костенко має свою гаму кольорів, своє улюблене коло понять, що асоціюються з певним кольором: *Золоті потоки зерна сиплються в засіки Батьківщини* [2, с. 228]; *Синій птах з пербитими крилами, майже до смерті заклъований двоголовим орлом* [2, с. 11]. Чорний колір має негативну конотацію, асоціюється з чимось недобрим, зі смертю: *Все одно вже цей чорний лебідь з трьома нулями завершує свій царствений круг* [2, с. 10]; *Чорна діра терору втягує всі країни* [2, с. 322]; *Хвилі чорного піару накривають суспільство* [2, с. 382]. Іншу ознаку має помаранчевий, вогняний колір: *Рік пролетів, як дресирований тигр крізь вогненне кільце катаклізмів* [2, с. 331].

Розглянуті способи метафоризації ознак прикметника різноманітні. Однак їх можна звести до двох основних: а) приписування предметові чи явищу невластивих ознак; б) віднесення певної якості до сфери іншого виду відчуттів (спосіб характерний в основному для якісних прикметників).

Порушення традиційного семантичного зв'язку між прикметником та іменником відбувається найчастіше завдяки відносним прикметникам.

Між цими двома способами метафоризації ознак прикметника немає і не може бути чіткої межі, оскільки ці ознаки часто зближуються. Уживаний в переносному значенні прикметник відривається від традиційного значення предмета і поєднується з іншим, стаючи його ознакою. Відбувається перехід відносних прикметників у якісні. Семантичні процеси у сфері прикметників відображають подальший процес абстрагування ознак, їхню активну метафоризацію [3, с. 65].

Отже, метафора є невід'ємною ознакою художнього тексту, одним із найбільш ефектних та яскравих компонентів у системі тропів. Метафора консолідує компаративні тропи, більшість із яких можна кваліфікувати як її структурні різновиди завдяки

подібності образного значення цих мовних одиниць. Здатність до образного вживання залежить від категоріальних характеристик слова, що і зумовлює домінування морфологічного підходу до вивчення структури метафори. Виділювані на цій основі метафоричні іменники, прикметники, дієслова набувають образного значення в різних за компонентним складом контекстах.

Метафори у прозі Ліни Костенко утворюють образно-семантичний комплекс, кожен елемент якого внаслідок індивідуального осмислення стає здатним виявляти свій смисловий потенціал, виконувати певні стилістичні функції, чим і визначається специфіка образної системи прозового твору Ліни Костенко.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горблянський Ю., Кульчицька М. Кривава фієста сучасності в одкровенні від Ліни Костенко (зауваги про «Записки українського самашедшого»). *Слово і час*. 2011. № 5. С. 73–83.
2. Костенко Ліна. *Записки українського самашедшого*. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. 416 с.
3. Кравець Л. В. Генітивна метафора як елемент текстової структури. *Українська мова*. 2005. № 1. С. 60–71.
4. Русанівський В. М. Структура лексичної і граматичної семантики. Київ: Наук. думка, 1988. 235 с.
5. Федорова Т. А. Генитивная конструкция как способ реализации метафорического значения существительного. *Функциональные стили и методика обучения*. Москва: Изд-во Ун-та дружбы народов, 1987. С. 49–56.

Vera Zirka (Dnipro)

ADVERTISEMENT'S CREATIVE WRITING: TAKING AS A MODEL

Having a clear idea of difference in the conceptual pictures of the world of native speakers, and the ability to see the world through their eyes are undoubtedly important conditions for the learners of English - future translators .

In the linguistic picture of the world, there is a whole layer of lexical units of emotionally-figurative reflection of reality with connotations of a different plan, the use of which is due to the national and cultural context. The transfer of stylistic, figurative and evaluative aspects in translation plays no less important role than the subject-logical content in making up a text – an advert.

Competence is known to be ability to do something well or effectively. And a skill is a type of work or activity which requires special training and knowledge. In the question under consideration it is the ability to make up a text through modelling. A separate point in the use and presentation of the concept of MODEL in the educational process is the training of students of the Higher Educational Establishments (HEE) to creative writing – making up smart texts (adverts). They could be primarily related to the notification of the properties of goods, works of art and services in order to attract attention. It is a matter of advertising, which is increasingly turning into a manipulative MODEL, observing the plausible nature of the presentation. In fact, through words it appeals to the topic of constant renewal, and the advertising text sells beauty, health, success, joy, possession, etc., relying on the hidden mechanism of imperative impact on the consumer. From the point of view of language manipulation - advertising is an appeal to the consumer, "clothed" in emotional-evaluation signs - manipulative components. The latter are designed (on the basis of emerging associations) to give free rein to the imagination, to summon and impose the necessary images and desires, in general, to attract attention of the audience for revealing the true meaning of the real text.

In the social space, the advertising text is a symbolic sign of the thing/subject/service, behind which the material thing itself disappears in the process of consumption. If we consider the process of consumption of things widely, in modern soci-

ety it boils down to the consumption of verbally defined things, implemented through advertising text, which today is created on the basis of *freedom of speech*.

The smart texts we are considering (with the lexis saturated them), both functioning in this country and in the USA/Great Britain of recent years, have become wide-spread, sophisticated, admonishing, intrusive, tiresome but ... creative (in the sense of successful creativity), as well as unsuccessful or intellectual, humane, decent and aggressive, that absorbed all the free surrounding space of our lives. All this makes us think of the powerful influence of advertising on the formation of a linguistic picture of the world.

While selecting the material of teaching students to translate/compose a smart text, we were guided, firstly, by existing in the world of advertising patterns, or models of the existing Adverts. We took into account facts, information, and skills acquired through experience or education; the theoretical or practical understanding of a subject, certain skills of advertising texts, a definite set of language material, important for smart texts saturation, as well as individual texts as patterns/samples/ models. They would provide students with skills necessary to create or translate short promotional texts. We consider it important to include speech situations, different linguistic information (concepts, terms, etc.). All these mentioned above help contribute to the formation of foreign language and speech competence with students. It is also worth to analyze the manipulative components of an Ad (both English-language and Russian-Ukrainian-language ad texts), providing authentic English-language advertisements for translation. Learners are invited to make out their advertising text on the well-known existing models:

If you are not completely satisfied ...

Let us know...

We'll double your money back...

If a headache, then (Copacyl)...

Must-have (of a season) ...

It's (a Sony) ... ; It's (Dniper), baby....

It is very easy to find special or ordinary lexis in any advertisement. But in explaining how it works, we will need to think about how far the copywriter is using a particular register, or feature of style, which in turn is related to the product brand and image, and the attitudes or values of the audience.

If we look for the lexis (*nouns, verbs, adjectives and adverbs*) in the ads we should see *what* can stand after those words. Or think of the ideas these words suggest in the text: the ideas of *good value and low price, of style, status, sophistication, convenience, fitness* and so on. Most of them repeat the idea of *good value (good-better-the best: quality, safe, true, durable, reliable, etc.) or novelty (new, innovative, trendy, etc.) and cheapness (free, gift, sale etc.)*, while at the same time suggesting something personal about health, technology, style etc. A consumer ought "to think far from horizon" – "*Open you world with the trip agency...*".

In making up creative self-made ad special attention should be given to "Wordplay". One can create some good effects by using similar words but with slight differences of form and meaning. Semantics in advertising is very peculiar. There are some state controls on what advertisers may or may not claim about their products. Advertisers, therefore, often exploit the possibilities of connotation (suggested meaning) rather than strict denotation (stated meaning) and imply that products have various merits, without saying so explicitly.

While making up any ad, a copywriter should think that it must work.

МЕХАНІЗМИ ДЕЕТИМОЛОГІЗАЦІЇ ОДИНИЦЬ, ЩО Є НАСЛІДКОМ ДІЕСЛІВНОЇ УНІВЕРБАЦІЇ

Велику увагу в контексті неологізації приділяють універбалізаційним процесам у слов'янських мовах. Ці процеси витлумачують по-різному, залучаючи до їх аналізу різні критерії. Терміном «універбація» загалом позначають втрату формального та семантичного розчленування найменування, тобто явища словоскладання, зрощення, еліптичного пропуску одного з елементів комплексного найменування (еліпсис залежного компонента словосполучення, еліпсис головного компонента словосполучення), афіксальної деривації, нульової суфіксації, різних типів аббревіації (О. В. Ісаченко).

Пізніше зміст терміна було зведено до позначення такого типу перетворення словосполучення на слово, унаслідок якого до структури похідного слова входить основа лише одного з компонентів словосполучення; отже, дериват-універб формально вмотивовано одним словом, а семантично – вихідним словосполученням загалом (Л. І. Осипова). Такий тип універбації О. В. Ісаченко позначив терміном «афіксальна деривація».

Отже, дієслівний універб разом зі словосполученням є мовленнєвою реалізацією номінативи, що містить у своїй структурі обидва ці компоненти. Перетворення ж словосполучення на слово повинно бути визначено не як деривація і не як лексикалізація, що допускає семантичний саморозвиток мовленнєвої реалізації вихідної номінативи і розпад її актуальної тотожності, а як універбалізація (або універбація)» (Н. В. Дьячок), для якої характерна не зміна, а, навпаки, збереження семантики словосполучення в дієслові.

У межах аналізу механізмів появи дієслівних універбів у мові чи мовленні актуальним постає питання про явища деетимологізації та реетимологізації. Деетимологізація як процес втрати родинних зв'язків між номінативними одиницями можлива в разі лексикалізації універбів і переходу їх до розряду самостійних номінативів [1]. Наслідками деетимологізації вважаємо такі етимологічні універби-дієслова: *закруглять, закругляться, ранжировать, горевать* тощо.

Наприклад, дієслово *горевать*, яке є етимологічним універбом, з позицій історичної семантики відповідає словосполученню *пребывать (находиться, быть) в горе*. Деетимологізувавшись, пройшовши етап лексикалізації, воно постало непохідним словом, таким, що втратило споріднені зв'язки зі своїм етимомом.

Механізм деетимологізації дієслівних універбів зреалізований схемою *номінатива1 → універб → (лексикалізація + деетимологізація) → номінатива2*, яка розгортається у більш структуровану:

WCom

Nom1

U

→ лексикалізація + деетимологізація

UL > Nom2

Word

WCom,

де **Nom1** – номінатива з домінантою-словосполученням; **WCom** – її аналітична реалізація – словосполучення; **U** – її синтетична реалізація – універб; **UL** – універб – наслідок лексикалізації; **Nom2** – номінатива, сформована внаслідок лексикалізації універба і деетимологізації; **Word** і **WCom** – синтетична та аналітична реалізації **Nom2**.

Наприклад:

пребывать в горе (WCom)

пребывать в горе

(номінатива1)

горевать (W)

горевать (U) лексикалізація + деетимологізація

горевать (UL) >
горевать
(номінатема2)

горевать по дому (WCom).

Нет треб церковных, которые были бы частными: разве кто-нибудь в семье может **быть в горе** – и другие ее члены не были бы в горе? (митрополит Антоний (Блум). О рождении и крещении (1967); Национальный корпус русского языка, www.ruscorpora.ru) – Мне было бы лучше **горевать** в одиночку – **горевать** своё собственное горе; да, **горевать** своё и не делить его с ними – потому что в их взглядах читалось, будто я что-то у них отнимаю (Андрей Волос. Недвижимость (2000) // «Новый Мир», 2001; Национальный корпус русского языка, www.ruscorpora.ru) – Людям свойственно потом **горевать о своих поступках** (Марина Ахмедова. Место подвига // «Русский репортер», 2012; Национальный корпус русского языка, www.ruscorpora.ru).

свести к нулю (WCom)

свести к нулю
(номінатема1)

обнулить (U) лексикалізація + деетимологізація

обнулить (W)
обнулить (UL) >
обнулить
(номінатема2)
обнулить отношения
(WCom).

Ущерб от недоотпуска электроэнергии даже при установке резервных агрегатов связан с тем, что даже при большой степени резервирования **свести к нулю** вероятность снижения мощности невозможно – можно лишь бесконечно ее уменьшать (Управление надежностью электроснабжения объектов ЕСГ (2004) // «Газовая промышленность», 2004.07.28; Национальный корпус русского языка, www.ruscorpora.ru) – Возможно, есть смысл **обнулить** ставку налога на дивиденды (ведь дивиденды выплачиваются из чистой прибыли компаний, которые уже уплатили налоги) – сделать маленький шаг в сторону того, чтобы владеть активами было проще (Кредиторы вдвойне // «Эксперт», 2013; Национальный корпус русского языка, www.ruscorpora.ru) – Алкоголика, таким образом, никак не получалось **обнулить**, и, видимо, мать, доставая из почтового ящика очередной, отправленный Мариной перевод, все-таки спрашивала себя, отчего остепеневшийся родственник не кажет глаз и не приходит даже на праздники, бывшие для него всегда святыми датами восстановления в правах и единения с людьми (Ольга Славникова. Бессмертный. Повесть о настоящем человеке (2000-2001) // «Октябрь», 2001; Национальный корпус русского языка, www.ruscorpora.ru).

Словосполучення та універб з тотожним лексичним значенням функціонують у мовленні в ідентичному оточенні. В цьому полягає принципова відмінність дієслівних універбів від інших дієслів зі спільною морфемною структурою, як-от: *фиксировать*, *функционировать* із суфіксом *-(ир)ова-*, *теснить*, *хохмить* із суфіксом *-и-* тощо.

Постаючи наслідками зовнішнього чи внутрішнього словотвірного процесу, дієслівні універби опціонально збігаються з дериватами у межах словотвірного або універбального типу. З огляду на це, крім спільного словотвірного форманта універб і звичайне дієслово мають спільну частиномовну належність твірної основи. В контексті нашого дослідження це може бути основа іменника або прикметника, або, що набагато рідше, основи прислівників або вигуків. Отже, деетимологізовані універби за походженням є лексикалізованими синтетичними втіленнями номінатем.

З позицій етимологізування всі дієслівні універби можна класифікувати так:

1) непохідні з позицій синхронії, деетимологізовані, такі, що втратили зв'язок із відповідними словосполученнями (*закругляться, ранжировать, горевать* тощо);

2) номіналізовані, які не постають наслідками деетимологізації і співвідносяться із залежними словами відповідних словосполучень (*массажировать – делать массаж, асфальтировать – укладывать асфальт, гримировать – накладывать грим* тощо);

3) універби, які постають синтетичними реалізаціями певних номінатем та не є наслідком деетимологізації (*гуелить – искать при помощи «гуел», кавээнитесь – быть участником КВН*).

Отже, внаслідок деетимологізації здебільшого формуються одиниці мовної номінації – номінатеми (у нашому контексті, лексикалізовані універби).

ЛІТЕРАТУРА

1. Булаховский Л. А. Деетимологизация в русском языке. *Труды ин-та русского языка АН СССР*. Москва–Ленинград: Изд-во АН СССР, 1949. Т. I. С. 147–209.
2. Дьячок Н. В. Универбация в русском языке: структурно-семантическое и ономазиологическое описание: дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.02. Киев, 2016. 460 (522) с.
3. Исаченко А. В. К вопросу о структурной типологии словарного состава славянских литературных языков. *Slavia*. 1958. Roč. 27. Seš. 3. S. 334–352.
4. Осипова Л. И. Суффиксальные универбы с непредметной семантикой в русском языке. *Научные докл. высш. школы: Филол. науки*. 1991. № 5. С. 61–69.

І. І. Ільченко (м. Запоріжжя)

СЛОВОТВІРНІ ТА ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТОПОНІМІВ-ТЮРКІЗМІВ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

Всі тюркські географічні назви, зафіксовані на території Запорізької області – це назви іменникового типу, серед яких можна виділити:

1. Топоніми, утворені лексико-семантичним способом;
2. Топоніми, утворені морфологічним способом;
3. Топоніми, утворені складанням основ (синтаксично-морфологічним).

Топоніми, утворені лексико-семантичним способом (первинні назви), співвідносять з іменами й загальними назвами, досить рівномірно поширені на всій території України. Треба зауважити, що саме географічні назви цієї групи у величезній кількості випадків ставали основами для творення морфологічним способом похідних топонімів усяких інших словотворчих типів. На території Запорізької області ці топоніми походять від назв:

1. Водних об'єктів: річка *Юшанли* → хутір *Юшанли*, річка *Каратюк* → залишки стародавнього поселення *Каратюк*, протока *Кушугум* → селище *Кушугум*, балка *Більманка* → село *Більманка*, *Чингул* (чонгул 'невеликий ставок, болітце'), річка *Аталикова* → долина *Аталикова*, балка *Курошани* → село *Курошани*;

2. Родових груп: ногайська родова група *Невкус* → *Невкус*, тюркський рід *Таз* → *Таз*, рід *Кічкине-Бескекли* → *Кічкине-Бескекли*, рід *Бешаул* → *Бешаул*, родова група *Емір* → *Емір*, ногайське родове відгалуження *Есабей* → *Есабей*, ногайський рід *Бодай* → *Бодай*, ногайські родові підрозділи *Машкир* → *Машкир*;

3. Термінів спорідненості: *Баба* (баба 'предок, батько');

4. Назв занять, професій, ремісництва: *Салган* (*salhan* 'скотобійня'), *Хоча* (хоча 'вчитель');

5. Локативних ознак: *Бурчак* (бурчак 'дзюркотливий, стрімкий потік води'); балка *Більмак* → *Більмак*;

6. Назв населених пунктів: селище міського типу *Кушугум* → *Кушугум*, село *Більманка* → *Більманка*.

При морфологічному способі творення топонімів використовували тільки суфіксацію, префіксального способу творення географічних назв узагалі як такого не було. На досліджуваній території серед топонімів, утворених морфологічним способом, за допомогою афіксів, на першому місці стоять суфіксальні форми. Проте в структурі досліджуваних топонімів, що постали на основі суфіксальних дериватів, виявлено форманти, які представлені одиничними прикладами: *-ан-* + *-ов-* (суфікс вказує на приналежність об'єкта певній особі або ж виражає відношення цієї особи до певної реальності): *гему* → *Гейманова*; *-енл-*: *джага* → *Джагенли*; *-ичч-*: *кільте* → *Кільтиччя*; *бурчак* → *Бурчицчя* (*Буртіччя*); *-с-* + *-ак-*: *гюру* → *Гурсак*; *-лик-* (суфікс присвійності) + *-ов-*: *ата* → *Аталикова*; *-айл-*: *Сари* → *Сарайли*; *-івк-* (формант виражає присвійно-відносне значення): *Темир* (тюркське ім'я) → *Темирівка*; *-ськ-*: *Більманка* → *Більманська*, *Чингул* → *Чингульський*; *-цьк-*: *Бурчак* → *Бурчацьк*; *-н-*: *аул* → *Аульна*; *-л-*: *домузи* → *Домузла*.

Складання як окремий різновид морфологічного способу деривації передбачає розрізнення власне складання, зрощення й аббревіації. У Запорізькій області зафіксована значна кількість топонімів, які творяться шляхом слово- та основоскладання: *Каратюк* – назва утворилася від слів *кара* ‘чорний, ґрунт’ і *чукур* ‘яр’, тобто топонім перекладається як ‘чорний яр’; *Янчур* – назва перекладається дослідниками як ‘нова ріка’ (від тюркського *єні* ‘нова’ й *чул* ‘вода, річка’); *Карачокрак* – топонім виводять з тюркського *кара* ‘чорний, ґрунт’ і *чокрак* ‘джерело’; *Янчокрак* – імовірніша етимологія топоніма від тюркського *ян* ‘бік’ та *чокрак* ‘джерело’; *Янчекрак* – назва перекладається як ‘нове джерело’ або ‘побічне джерело’; *Гайчур* – в літературі перекладається як *гал* (хай) ‘вільна’ і *чул* ‘степ’, тобто ‘вільний степ’ та ін.

Складені слова, що утворилися шляхом зрощення як поєднання кількох слів в єдину лексичну одиницю, рідко трапляються у досліджуваному регіоні: *Ак-Су* (*Ак-Суй*) – ‘біла вода’; *Татли-Кулак* – *татли* (‘прісний’) + *кулак* (‘балка’) → ‘балка з водою, придатною для вживання’; *Бегим-Чокрак* – *бехими* (‘скотарський’) + *чокрак* (‘джерело води’) → ‘скотарське джерело’; *Кабіл-Івак* – *kabile* (‘рід’) + *Ivak* (‘власне ім'я’) → ‘рід Івака’; *План-Абдулганар* – *Абдулганар* (‘відгалуження ногайського роду’) + *план* (‘дільниця, яка була виділена для новобудов’) → ‘дільниця (роду) Абдулганар’; *Кабіл-Теллак* – *kabile* (‘рід’) + *Tellak* (‘власне ім'я’) → ‘рід Теллака’.

Багатокомпонентних топонімів зафіксовано невелику кількість. Така особливість топонімікону є для досліджуваної території визначальною, оскільки в цілому в Україні такі назви більше тяжіють до спрощення. Серед складених назв можна виділити підрядні словосполучення, а саме такі моделі:

1. «прикметник + іменник»: *Великий Утлюк* – *великий* + *otlak* (‘пасовисько’) або *учлюк* (‘з трьох частин’), тобто ‘річка із пасовиськами’, ‘річка з трьох частин’; *Верхня Терса* – *верхня* + *дере* (‘долина’) і *су* (‘вода’), тобто ‘водяна долина’. Можливо, походження топоніму від тюркського *терс* ‘кривий через форму гирла’; *Малий Кушугум* – *малий* + *Кушугум* (‘назва селища міського типу’); *Мала Токмачка* – *мала* + *Токмак* (‘назва гори, кам'яного пагорба’).

2. «іменник + іменник»: *Мамаєва Могила* – *Мамай* (‘власна назва’) + *могила*; *Геме Тубе* – *геме* (‘поховання’) + *тубе* (‘пагорб’), тобто ‘поховальний пагорб’; *Кіше Тубе* – *кіше* (‘зима’) + *тубе* (‘пагорб’), тобто ‘зимовий пагорб (курган)’.

За будовою досліджувані топоніми поділяються на прості, складні та складені. До простих (одночлених) належать лексеми, які мають просту чи складну основу, оформлену за лексико-граматичною моделлю іменника або прикметника в чоловічому, жіночому, середньому роді у формі однини чи множини. Онімів такої конструкції в топонімії Запорізького краю найбільше.

Одночленні топоніми об'єднують: 1. Лексеми з неподільною основою, що збігається з коренем (*Юшанли*, *Кушугум*, *Більманка*, *Каратюк*, *Чингул*, *Аталикова*, *Не-*

вкус, Таз, Бешаул, Емір, Есабей); 2. Похідні афіксальні деривати (Гейманова, Джагелли, Кільтиччя, Гурсак, Аталикова, Сарайли, Темирівка, Більманська).

У топонімії найменування, утворені в результаті основоскладання, є досить продуктивними. Здебільшого відбувається складання прикметникової та іменникової основ (Каратюк, Янчур, Карачокрак, Янчокрак, Гайчур, Куляб, Алтаул, Едикурень, Юшанли, Ак-Су (Ак-Суй), Татли-Кулак, Бегим-Чокрак).

Отже, проаналізувавши топонімію Запорізької області, можна зробити висновок, що творення власних географічних назв не виходить поза межі історично складених типів творення топонімів всієї України. Водночас установлено, що певні відмінності у словотворі топонімів все-таки простежуються. Зокрема, таким диференційними особливостями є: високий відсоток творення власних назв лексико-семантичним способом словотворення, а також досить висока продуктивність морфологічного способу творення онімів.

У порівнянні з іншими регіонами ми можемо стверджувати, що ці дані дають підставу для окреслення індивідуального підходу до вивчення топонімів Запорізької області. Здебільшого топоніми утворені за допомогою специфічних суфіксів, які зовсім не характерні українській мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. Київ: Наук. думка, 1982-2012. URL: <http://bookre.org/reader?file=1490345&pg=2>.
2. Князьков Ю. П. Запорізька область. Історико-географічний і топонімічний словник (Василівський, Вільнянський, Гуляйпільський, Запорізький, Новомиколаївський райони). Запоріжжя: Тандем-У, 2004. Вип. 1. 320 с.
3. Князьков Ю. П. Запорізька область. Історико-географічний і топонімічний словник (Великобілозерський, Кам'янсько-Дніпровський, Куйбишевський, Михайлівський, Оріхівський, Пологівський, Розівський, Токмацький райони). Запоріжжя: Тандем-У, 2006. Вип. 2. 339 с.
4. Князьков Ю. П. Запорізька область. Історико-географічний і топонімічний словник (Бердянський, Веселівський, Мелітопольський, Приазовський, Приморський, Чернігівський, Якимівський райони). Запоріжжя: Тандем-У, 2007. Вип. 3. 332 с.

И. А. Каменева (г. Харьков)

МЕТАФОРИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ «ХАОС → СОН» В ПОЭЗИИ Ф. И. ТЮТЧЕВА

В философском смысле «хаос» рассматривается как универсальное понятие, определяющее цикл бытия, представляет собой трагический образ космического первоединства, начало и конец всего, вечная смерть всего живого и одновременно принцип и источник всякого развития, он неупорядочен, всемогущ и безлик. Он начинает творение и завершает разрушением. Хаос связан с макрокосмосом вселенной как начало всего. Согласно античным и христианским представлениям хаос является частью души человека, которая сливается со Вселенной и создает из хаоса гармонию [2]. Такое представление о хаосе находит свое отражение в философской лирике Ф. И. Тютчева.

Понятие «хаос» коррелируется с такими понятиями, как «время», «пространство». Так, с понятием «время» понятие «хаос» связывают признаки: таинственность, страх, ужас; с понятием «пространство» – безграничность, вечность, таинственность, загадочность.

Особенности вербальной репрезентации понятия «хаос» на основе текстовых ассоциатов состоят в том, что хаос может быть метафорически изображен как беспорядок, вселенная, вечность, бездна, смерть, движение, катаклизм, страх, ужас, величие, вечность, начало и конец, мрак, темнота тьма, ночь [1, с. 436]. На основе данных ассоциативных связей с понятием «хаос» выделена метафорическая модель «хаос → сон».

Образ сна для лирики Ф. И. Тютчева является одним из основополагающих, так как, неразрывно связан с образом хаоса-ночи, отражает их взаимодействие не только на семантическом уровне, но и на ассоциативном. Оба понятия обозначают пограничные состояния, длящиеся в течение определённого времени, когда возможно проникнуть в чуждый мир и увидеть нечто, скрытое от глаз обычного человека. Поэт редко использует лексему *сон* в ее прямом значении: «наступающее через определенные промежутки времени физиологическое состояние покоя и отдыха, при котором полностью или частично прекращается работа сознания» [3, с. 610].

Тютчевский сон есть противопоставление хаотического и космического начала, дневного и ночного мироздания, а также жизни и смерти. Именно поэтому когнитивная интерпретация сна у Ф. И. Тютчева неоднозначная. *Сон* ближе всего к хаосу и небытию. Слово *небытие* трактуется в философском ключе: «отсутствие, отрицание бытия, несуществование вообще, несуществующая реальность» [3, с. 342]. На основании этого значения можно выделить общий ассоциативный признак хаоса и небытия – «безграничность», а также признак «покой», объединяющий образы сна и небытия, и, как следствие, объединения этих признаков выделяется **метафорическая модель «хаос → сон»**.

Сон у Ф. И. Тютчева представлен метафорами, выраженными словосочетаниями *сон жизни, сон волшебный, утомительный сон, край незнакомый, мир волшебный*. Сну приписываются характеристики с положительной оценочностью, эксплицируемые адъективами: *благодатный, волшебный, младенчески-прекрасный*. Мы полагаем, что поэт сравнивает состояние сна с неявными волнениями, происходящими в мире ночного хаоса.

В стихотворении «Сны» формируется устойчивый набор ключевой лексики, позволяющей выделить основные образы-корреляты: *ночь, сон, океан, стихия, хаос, бездна*.

**Как океан объемлет шар земной,
Земная жизнь кругом объята снами...
Настанет ночь – и звучными волнами
Стихия бьет о берег свой** («Сны»).

Поэт образы ночи и сна связывает со стихией воды, что выражается единицами синтаксического уровня как *океан объемлет шар земной, земная жизнь кругом объята снами*. Проводится параллель между живой жизнью природы и человеком. Параллелизм достигается использованием метафорических глаголов в значении всеохватности *объемлет, объята*. Благодаря смысловому параллелизму создается полная картина мироздания, главенствующая роль в которой отведена водной стихии, связанной у Ф. И. Тютчева с внутренней основой человеческого существования.

Понятие «ночь», снимающее всяческие границы между явлениями природы и состоянием души человека, выявляет общие когнитивные признаки, объединяющие сон и океан как стихии, характеризующие проявления хаоса как бессознательности.

Ночной пейзаж засыпающего мира усыпляет сознание человека, и вторжение хаоса в бессознательный мир людей интерпретируется поэтом как *таинственное* явление. Посредством сумерек, сна в природе и в человеке в мир проникает стихийное начало хаоса.

Тютчевский сон характеризуется как нечто эфемерное, способное подавить, заглушить хаос звуков и одновременно сделать ярче все вокруг: *болезненно-яркий, волшебнотонемой*. Авторские адъективные конструкции выражают стремление поэта передать магическую зыбкость состояния. Толкования этих слов представляют собой сочетание разнородных признаков: болезненный и яркий, волшебный и немой. Образ сна воспринимается через такие признаки, как «свет» и «тишина».

**Я в хаосе звуков лежал оглушен,
Над хаосом звуков носился мой сон.
Болезненно-яркий, волшебнотонемой,
Он веял легко над гремящею тьмой** («Сон на море»).

Борьба сна и моря Ф. И. Тютчевым представляется как отсутствие гармонии. Но в то же время метафора *сон* является когнитивным приемом, с помощью которого поэт раскрывает тайны мира благодаря своей близости к первоначальному хаосу в виде *хаоса ночного*.

Образ сна, полузабытья, видения является у Ф. И. Тютчева проявлением «высшего состояния» человека, в котором для него оказываются размыты все координаты.

На тютчевскую концепцию хаоса повлияли античные, мифопоэтические представления, о чем свидетельствует использование поэтом ассоциаций, связанных с понятием «хаос»: хаос → сон, сон → мир волшебный, сон → виденье.

Лексема *хаос* используется в прямом и переносном значении в стихотворениях Ф. И. Тютчева, наполняясь разным содержанием: хаос метафоризируется в образах ночи, сна, водной стихии: *ночной хаос; волшебный сон; сон пророчески-неясный*; хаос представлен метафорами, актуализирующими таинственность, страх, ужас: *таинственно-волшебный, роковой, безымянный, тревожно-пустой, мертвый, поздний час, гремящая тьма*.

Индивидуально-авторская специфика в актуализации понятия «хаос» исследована на уровне содержания, эстетической природы и языкового выражения. Использование лексических единиц в качестве метафор при описании понятия «хаос» в лирике Ф. И. Тютчева отражает особенности его языковой поэтической личности. Мир хаоса поэта оказывается подобием эмоционального мира автора, картиной, которая «опредмечивается» когнитивными признаками «звук», «цвет», «движение», благодаря экспликации которых передается неуловимое в мире хаоса.

ЛИТЕРАТУРА

1. Караулов Ю. Н. Русский ассоциативный словарь в 2-х томах. От стимула к реакции. Москва: Астрель. Т. II, 2002. 992 с.
2. Лосев А. Ф. Очерки античного символизма и мифологии. Москва: Мысль, 1993. 714 с.
3. Ожегов С. И. Словарь русского языка: 70 000 слов. Москва, 1989. 797 с.

J. Kesselová (Prešov)

SYNTAKTICKÉ PROSTRIEDKY ZRETEĽA V SLOVENČINE VO SVETLE TEÓRIE JAZYKOVÉHO OBRAZU SVETA

Je známe, že v teórii jazykového obrazu sveta sa na jazykové fakty nahliada ako na prostriedky, ktoré vypovedajú o spôsobe chápania sveta istej jazykovo-kultúrnej society. V českej kognitívnej lingvistike [6, s. 21] sa za východiskovú pokladá idea, že jazyk je súčasťou poznania a poznávania (cogniton), podieľa sa na tom, ako svetu rozumieme, ako ho kategorizujeme, aký obraz sveta si vytvárame a ako ho sprostredkujeme ďalej. Za jazykové fakty, z ktorých sa chápanie sveta odvodzuje, sa v rôznych variantoch teórie jazykového obrazu sveta pokladajú frazémy, folklórne texty, etymológia, synonymické rady, asociácie a konotácie, stereotypy späté s pomenúvanými objektmi, ale aj tzv. precedentné texty (všeobecne známe texty vychádzajúce z kultúrnych a historických tradícií nositeľov jazyka), vybrané sémantické triedy slov (priestor, čas, zmyslové vnemy, farby a pod.).

V tomto príspevku sa zacielfujeme na otázku, akú informáciu o spôsobe konceptualizácie, kategorizácie, prežívania a hodnotenia sveta môže poskytnúť gramatika slovenčiny. V užšom zmysle pôjde o tú časť gramatického systému slovenčiny, ktorá je funkčne určená na utváranie logicko-sémantických vzťahov medzi propozičnými obsahmi výpovede, t. j. na prepozície a spojkové výrazy.

Je nepochybné, že na veci a javy možno nahliadať z rozličných zorných uhlov či pozícií. Hľadisko, z ktorého sa niečo posudzuje, alebo perspektíva, z ktorej sa na niečo nazerá, sa označuje ako zreteľ. Týmto myšlienkovým postupom sa substancia špecifikuje

a identifikuje tak, že sa uvádza do súvislostí s inými javmi a vníma sa vo vzťahu k rozličným aspektom jej jestvovania, ale aj k rozličným aspektom jej hodnotenia. Všeobecne platí, že výrazové prostriedky zreteľa konštituuujú výpovede hlavne s komunikačnou funkciou hodnotiaci postoj. Vďaka výpovednému obsahu uvedenému zreteľovou predložkou alebo spojkovým výrazom zreteľa výpovedný obsah nadobúda relatívny charakter. Všeobecne ho môžeme vymedziť takto: *x platí, ale vzhľadom na okolnosti y*. V syntaktickej literatúre [2, s. 286–289] sa uvažuje o troch typoch zreteľového vymedzenia:

„*z hľadiska niečoho platí, že...*“ (zreteľovo vymedzovacie určenie);

„*z hľadiska porovnania s niečím platí, že...*“ (zreteľovo porovnávacie určenie);

„*z hľadiska niekoho platí, že...*“ (zreteľovo autorizujúce určenie).

Spojkové výrazy zreteľového vzťahu vznikli a vznikajú ako nadstavba nad sekundárnymi prepozíciami zreteľa. V slovenčine predstavujú štyri štruktúrne typy rozlíšené podľa slovnodruhového východiska lexikalizácie:

– tvar substantíva (*voči, ohľadom/ohľadne*);

– primárna predložka + substantívum (*z hľadiska, zo stanoviska, zo stránky, z pohľadu, z pozície, z perspektívy, vo svetle, v rámci, cez prizmu, na pozadí, vo veci*);

– substantívum + primárna predložka (*vzhľadom na*);

– primárna predložka + substantívum + primárna predložka (*v porovnaní s, na rozdiel od, so zreteľom na, s ohľadom na, bez zreteľa na, bez ohľadu na, vo vzťahu k, v pomere k*).

Pomocou Slovenského národného korpusu (verzia prim-8.0-public-all) vyhľadávame a verifikujeme spojkové výrazy zreteľa, ktoré vznikajú kombináciou uvedených prepozícií s ukazovacími zámenami, konjunkciami a relatívami. Spomedzi nich je lexikograficky doložený jediný spojkový výraz, a to ako nadstavba nad prepozíciou *vzhľadom na* – *vzhľadom na to, že*.

Predmetom osobitnej korpusovej sondy je prepozicionalizácia spojení primárna predložka + substantívum (v korpuse sú tieto spojenia tagované diskkrétne). Z analýzy 200 náhodne vybraných spojení primárna prepozícia + substantívum v iniciálvej a 200 spojení v neiniciálvej pozícii vo výpovedi vyplynulo, že stupeň prepozicionalizácie úzko súvisí so sémantikou východiskových substantív. Ako zreteľové predložky fungujú predovšetkým tie spojenia, v ktorých substantíva vykazujú významovú a/alebo aj morfeematicky podporenú súvislosť s vizuálnou percepciou (*cez prizmu, z perspektívy, z pohľadu, z hľadiska, vo svetle*), oveľa menej sa prepozicionalizujú spojenia s priestorovou sémantikou (*zo stanoviska, z pozície, na pozadí*), prípadne inou sémantikou (*vo veci, zo stránky, v rámci*).

Na základe frekvenčného výskytu v korpuse možno vymedziť jadro komunikačne najviac zaťažených spojkových výrazov, vzniknuvších zo sekundárných prepozícií. Spojkové výrazy s piatimi najvyššími frekvenciami *vzhľadom na to, že* – *bez ohľadu na to, či* – *v porovnaní s tým, čo* – *voči tomu, čo* – *s ohľadom na to, že* – *z hľadiska toho, že* reprezentujú 98 % všetkých použitých skúmaných spojkových výrazov zreteľa v korpuse.

Z okruhu komunikačne dominantných sekundárných predložiek a spojkových výrazov zreteľa patrí prevažná väčšina k výrazom zreteľovo vymedzovacieho určenia s parafrázou „*z hľadiska niečoho platí, že*“ (prepozície *voči, vzhľadom na, z hľadiska* – spojkové výrazy *vzhľadom na to, že; bez ohľadu na to, či; voči tomu, čo; s ohľadom na to, že; z hľadiska toho, že*). Prepozície napomáhajú kondenzované menné vyjadrenie a pojmovú nasýtenosť textu (1a), kým spojkové výrazy väzbou so slovesami podporujú dejovosť textu, naratívnosť a väčšiu explicitnosť výrazu (1b).

(1a) *Na výrub boli vytipované tie stromy, ktoré boli najmenej zdatné po zdravotnej a estetickej stránke i s ohľadom na bezpečnosť prevádzky v parku.*

(1b) *Chov sa nevyplácal, v každom by musel byť zubrí samec, a to nejde s ohľadom na to, že zubry môžu byť pre ľudí nebezpečné.*

Relativizujúca optika je cestou k hlbšiemu porozumeniu sveta, videnie vecí vo vzťahu k iným veciam je nástrojom dôkladnejšieho poznania siete vzťahov a súvislostí. Stopa jednej zo základných metafor VEDENIE JE VIDENIE [5, s. 54] je očividným zjednocujúcim prvkom morfeumatickej štruktúry všetkých v reči najviac preferovaných prepozícií a spojkových výrazov zreteľa tohto typu (prítomnosť morfému -oč-, -hľad-). Odkazuje na preferenciu vizuálneho vnemu ako mosta medzi externým prostredím človeka a jeho spracovaním v ľudskej kognícii: morféma -oč- na orgán videnia, -hľad- na proces zrakového vnímania, videnia.

Spomedzi predložiek a spojkových výrazov zreteľovo autorizujúceho určenia s parafrázou „z hľadiska niekoho platí, že...“ sú korpusovo doložené ako komunikačne najviac zaťažené predložky vo svetle a z pohľadu. Prepozícia vo svetle preferuje hľadisko niekoho, kto je reprezentantom myšlienkového alebo vedeckého smeru (*kardiorespiračné vzťahy vo svetle chronofyziológie a spánkovej medicíny*; pozri aj názov tejto štúdie), náboženského učenia (*spiritualita evanjelizácie vo svetle encykliky Evangelii Nuntianti*) či svetonázoru (2a). Prepozícia z pohľadu zase preferuje hľadisko individuálnych hovoriacich vstupujúcich do vzťahu konverzívnej a pragmatickej antonymie, napr. *laik – odborník, výrobca – spotrebiteľ, občan – štát, majiteľ – sporiteľ* (2b).

(2a) *Pozývam vás počas tohto Pôstneho obdobia nájsť si čas na ticho a utiahnutosť, aby ste sa mohli pozrieť na svoj život vo svetle plánu nebeského Otca.*

(2b) *Podvodnícky investičný fond môže z pohľadu majiteľa až do okamihu explózie vykazovať fantastickú „ekonomiku“, horšie je to z pohľadu sporiteľa.*

Myšlienkovou reláciou blízkou zreteľu je prípustka. Prípustkovým vzťahom sa výpovedný obsah hodnotí z hľadiska toho, čo je bežné, zvyčajné, normálne, očakávané. V komunikačne preferovaných spojkových výrazoch (*bez ohľadu na to, že – nehľadiac na to, že – odhliadnuc od toho, že*) sa síce komponent „videnie“ neguje morfémi *bez-, ne-, od-*, ale v skutočnosti nejde o odhliadnutie od obsahu, ktorý je spojkovými výrazmi uvedený. Práve naopak. Spojkovými výrazmi sa aktualizuje a akcentuje závažný výpovedný obsah, zásadný argument, dôležitá okolnosť, problém, na ktorý sa upozorňuje. V tomto prípade sa ukazuje, že spojkové výrazy zreteľa, ktoré sú kognitívne a jazykovo už raz spracované štruktúry do podoby sekundárnych predložiek, sa v nových konštrukciách – spojkových výrazoch – môžu funkčne úplne pretransformovať. Uplatňujú sa v komunikačnej stratégii zameranej predovšetkým na argumentáciu (3a). Závažnosť výpovedného obsahu uvedeného spojkovým výrazom sa vysúva do centra pozornosti osamostatnením výpovede (3b).

(3a) *Počet žiadateľov o azyl z radov slovenských Rómov nedosahuje kritickú úroveň. Takýchto osôb nie je viac ako tisíc, odhliadnuc od toho, že azyl zatiaľ nikto nezískal.* (=nielenže žiadateľov nie je viac ako tisíc, ale ani azyl zatiaľ nikto nezískal)

(3b) *Socialistická výstavba na Kube pokračovala rýchlym tempom a dosiahla vynikajúce výsledky vo všetkých oblastiach. Nehľadiac na to, že blokáda zo strany USA spôsobovala vážne problémy.*

Záver. Zjednocujúcim prvkom morfeumatickej štruktúry všetkých v reči najviac preferovaných predložiek a spojkových výrazov zreteľovo vymedzovacieho určenia a zreteľovo autorizujúceho určenia je odkaz na preferenciu vizuálneho vnemu. Chápe sa ako spojivo medzi externým prostredím človeka a jeho spracovaním v ľudskej kognícii. Dôkazom je prítomnosť morfému -oč-, -hľad/hliad-, svetl- vjadre najviac zaťažených zreteľových prepozícií aj spojkových výrazov. Jedno z konceptuálnych východísk konštituovania spojkových výrazov zreteľa a prípustky predstavuje metafora VEDENIE JE VIDENIE. Zdrojovou oblasťou tejto metafory sú viaceré aspekty vizuálneho vnímania:

– proces videnia (*vzhľadom na, z pohľadu, z hľadiska, vzhľadom na to, že; z hľadiska toho, že; z pohľadu toho, kto; s ohľadom na to, že; z hľadiska toho, kto*);

- prostriedok videnia (*voči, voči tomu, čo; so zreteľom na; so zreteľom na to, že*);
- podmienka videnia (*vo svetle*);
- deficit videnia (*bez ohľadu na to, či; bez ohľadu na to, že; nehladiac na to, že; odhliadnuc od toho, že*).

Metaforu videnia registrujeme v sekundárnych prepozíciách a spojkových výrazoch zreteľa a prípustky, teda v myšlienkových vzťahoch s vyšším stupňom abstrakcie, ktoré sú prejavom súvislostnej kompetencie človeka. Metafora videnia v prípade zreteľového a prípustkového vzťahu preto nepredstavuje len zrakovú percepciu ako súčasť zmyslového vnímania, ale prestupuje do oblasti poznávania a hodnotenia a reflektuje späť videnia s vedením. Konštituovanie spojkových výrazov potvrdzuje jeden z predpokladov kognitívne orientovanej lingvistiky, podľa ktorého „[z]drojovými областmi konceptuálných metafor jsou mimořádně často jevy bezprostředně vnímatelné, tedy jevy, které můžeme vnímat svými smysly. Proto i mnoho jevů nefyzických, tj. mentálních a společenských, konceptualizujeme právě prostřednictvím výrazů smyslových. Nejde o vztahy náhodné, ale o relativně systematické korelace“ [3, s. 301].

Predchádzajúca analýza empiricky doloženého jazykového materiálu implikuje otázku, prečo sa vedúcou metaforou pre vedenie stalo videnie (a nie napríklad počúvanie). Z vnímania zrakom, ako sa uznáva v našej kultúre, pochádza rozhodujúca časť informácií o okolitom svete. H. Arendtová [1, s. 66] uvádza, že od čias, keď existuje filozofia ako disciplína, bolo myslenie predstavované ako videnie. A keďže myslenie je najzákladnejšia a najradikálnejšia duchovná činnosť, tvrdí, že videnie bolo s obľubou považované za modelový príklad vnímania vôbec, za meradlo všetkých ostatných zmyslov. Prednosť videnia je v gréčtine, a teda aj v našej jazykovo-kultúrnej tradícii, zakotvená tak hlboko, že sa chápe ako samozrejmá, ako niečo, o čom sa netreba nejako zvlášť zmieňovať. Metaforu videnia pokladá za základnú metaforu pre poznanie podľa tradície gréckej filozofie na rozdiel od židovskej kultúry, v ktorej má k poznaniu a mysleniu bližšie počúvanie umožňujúce sledovať odvíjanie myšlienok. Jazykový dôkaz o existencii metafory VEDENIE JE VIDENIE podávajú aj sekundárne prepozície a spojkové výrazy zreteľa v slovenčine.

LITERATÚRA

1. Arendtová H. Řeč a metafora. Metafora a nevysloviténé. In: Myšlení o divadle. II. Praha: Hermann a synové, 1993. S. 45–78.
2. Grepl M., Karlík P. Skladba češtiny. Praha: Votobia, 1998. 510 s.
3. Nebeská I. Vidění v češtině. In: Z. Hladká – P. Karlík (ed.). Čeština – univerzália a specifika. 4. Praha: Ústav českého jazyka, 2002. S. 299–304.
4. Slovenský národný korpus (prim-8.0-public-all). Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV. (<http://korpus.juls.savba.sk>)
5. Vaňková I. Nádobá plná řeči. Učební texty Univerzity Karlovy. 11. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2007. 314 s.
6. Vaňková I., Nebeská I., Saicová Římalová L., Šlédrová J. Co na srdci, to na jazyku: Kapitoly z kognitivní lingvistiky. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2005. 343 s.

Е. Л. Колесниченко (г. Бахмут)

МОРФОЛОГИЧЕСКАЯ КОМПЕНСАТОРНОСТЬ В РУССКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ (НА ПРИМЕРЕ МОРФОЛОГИЧЕСКИХ ХАРАКТЕРИСТИК ИМЕН)

Воплощением тенденции межъязыковой компенсаторности являются, с одной стороны, образования, способные полноценно заменять аналитические первичные наименования объектов, признаков и действий реальной действительности, а с другой, – более простые грамматические системы, в которых объективируются соответствующие грамматические категории, способные заменить более сложные по своему компонентному составу. Иными словами, компенсаторность предполагает уравнивание количества лингвальных единиц, выражающих те или иные категории, в

близкородственных языках. Поскольку русский и украинский языки относятся к общему праязыку, можно считать, что указанная тенденция берет начало в праславянский период. Интересно то, что первые результаты таких процессов наблюдались при трансформации комплексных фигур, образов мыслительной деятельности человека в синтетические речевые единицы. А. А. Потебня писал: «Облекая свою мысль в языковую форму, говорящий делает выбор, в силу своего знания языка, из многообразных средств, предоставляемых ему языком. Этим самым говорящий участвует в общем движении языковых процессов, подчиняясь одновременно норме, узусу либо выходя за пределы того или другого в своем индивидуальном речеобразовании» [4].

Межлингвальная компенсаторность – это свойство того или иного языка возмещать недостаточность (отсутствие) либо уравнивать избыточность, в данном случае, морфологических характеристик (категорий, парадигм) определенной части речи в процессе интерлингвального взаимодействия. Её, частично обусловленную экономией речевых усилий, формально реализуют те или иные слово- и / или формообразовательные средства, появившиеся в том или ином языке на определенных этапах его развития. Реализацию этой тенденции наблюдаем при сопоставлении грамматических парадигм имени существительного и имени прилагательного в русском и украинском языках.

Сопоставительная таблица грамматических характеристик имени существительного в русском и украинском языках

Русский язык	Украинский язык
6 падежей (традиционно роль звательного выполняет И. п., но в разговорном стиле отслеживается звательный вторичный). Предложный падеж сочетает в себе собственно предложный и местный, поэтому в зависимости от контекста могут быть варианты (<i>быть в лесу – думать о лесе</i>).	7 падежей
3 склонения + разносклоняемые + адъективный, дейктический и др. типы	4 склонения, к последнему из которых относятся названия детёнышей животных на А, что в рус. яз. трансформировалось в сущ. м. р. с суффиксом -онок- (кроме <i>дитя</i>) + 0-е скл. для неизменяемых слов.
Заимствованные существительные традиционно сохраняют постоянный облик и не изменяются (<i>интересное кино – интересное кино</i>).	После закрепления в языке подобные слова начинают склоняться (<i>гарного пальта, кіна не буде</i> тощо).
Феминитивная семантика в литературном языке больше реализована аналитическими конструкциями (<i>женщина-врач</i>) или иными словами без родовой корреляции (<i>Ирина – опытный хирург</i>).	Образование феминитивов с помощью суффиксов -к-, -ин- и т. д. представляет тенденцию развития современного укр. яз. (<i>майстриня, місткиня, філологіня, поетка, лікарка</i> тощо).
Возможны родовые колебания в зависимости от значения слова или вхождения в состав устойчивого выражения (<i>табель – м. р., табель о рангах – ж. р.</i>) и без этих параметров (<i>зал – зала – зало</i>).	Потенциально колебание рода в устойчивых сочетаниях возможно, но пока что оно не обнаружено.
Слова с семой 'лицо' редко употребляются в ср. р. (<i>дитя, лицо</i> – в знач. «человек», а также перен. <i>святило, совершенство</i>). Негативно окраш. просторечия: <i>мурло, пугало, лузо</i> и т. д.	Средний род часто употребляется для образования слов с семой 'лицо'. Это названия незрелых особей: <i>дівча, дівчатко, хлоп'я, хлопчисько</i> тощо.
Существительные общего рода не столь многочисленны и представляют собой узкий	Слова общего рода образуются часто за счёт суффиксов -к-, -ал-, -яг- и безаф-

круг «так-исторически-сложившихся» слов.	фиксным способом от глаголов (<i>базіка, непосида, базікало, валяка</i> тощо), существительных (<i>бандюга</i>), прилагательных (<i>бідняга</i>); словосложением (<i>варивода, білоручка</i>).
Слова со значением вещественности имеют варианты окончаний в зависимости от контекста употребления (<i>море чая – чашка чаю, горы сахара – ложка сахару</i>).	Слова со значением вещественности имеют постоянное окончание -у (<i>гора цукру – ложка цукру</i>). Окончания -а и -у для сущ. м. р. в украинском языке распределяются по тематическому принципу.
Винительный падеж в литературном языке у неодушевлённых сущ. м. р. ед. ч. традиционно тождественен И. п., кроме слов в переносном значении и устойчивых выражений (<i>посадить дуб, но дать дуба; перепрыгнуть через козла – снаряд</i>).	Варианты словоформ В. п. единственного числа неодушевлённых сущ. мужского рода, омонимичных И. и Р. п. находятся в пределах литературной нормы (<i>посадити дуб/дуба, вирвати зуб/зуба, відправити лист/листа</i>).

Сопоставительная таблица грамматических характеристик имени прилагательного в русском и украинском языках

Русский язык	Украинский язык
Краткие формы образуются от большинства качественных прилагательных, их употребление стилистически не ограничено.	Краткие формы прилагательных используются в устойчивых, часто фольклорных выражениях типа <i>ясен місяць, зелен клен, океан повен</i> тощо.
У полных прилагательных только одна морфологическая форма.	У полных прилагательных может быть стяженная (<i>синє море</i>) и нестяженная формы (<i>синєє море</i>). При склонении нестяженные формы фиксируются только в И. и В. п.
Местоименные и притяжательные прилагательные, а также слово <i>третий</i> изменяются по смешанному склонению.	Все аналогичные формы вписываются в рамки той или иной парадигмы склонения.
Дополнительные смысловые оттенки степеней сравнения грамматиками не зафиксированы.	Формы степеней сравнения могут включать дополнительные смысловые оттенки (уменьшительно-ласкательный, например) посредством соответствующих формантов: <i>одного з найменшеньких</i> .
Аналитическая форма сравнительной и превосходной степени используется широко и для целого ряда слов является единственной возможной (<i>более рассыпчатый плов</i>).	Аналитическая форма используется редко, и её употребление связано с формальными качествами слов (длина, заимствование) или смысловоразличительной функцией.
Выделяют только морфологический тип адъективации – перехода какой-либо части речи в прилагательное.	Рассматривают морфологическую, синтаксическую и семантическую адъективацию.
Грамматики фиксируют адъективный и смешанный, сочетающий адъективный и именной, типы склонения.	Грамматики не выделяют разных типов склонения прилагательных, но выделяют твёрдую и мягкую разновидности.

Итак, примерами межъязыковой компенсаторности служат различия в 1) падежной парадигме имен существительных анализируемых языков; 2) системе склонений существительных обоих языков; 3) адаптационных слово- и формообразовательных особенностях заимствованных существительных; 4) формообразовательных потенциях передачи феминитивной семантики; 5) количественном соотношении существительных общего рода; 6) трансформационных особенностях Genetivus Partetivus; 7) влиянии семантической компоненты на выбор падежной формы; 8) употреблении кратких и полных форм прилагательных; 9) количестве выделяемых

підходів к способам адъективации; 10) типах адъективного склонения; 11) особенностях форм степеней сравнения прилагательных.

ЛИТЕРАТУРА

1. Басова Г. Д. Сопоставительная грамматика русского и украинского языков. Киев: Наук. думка. 2003. 536 с.
2. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови. Київ: Пульсари. 2003. 400 с.
3. Горпинич В. О. Морфологія української мови. Київ: Академія. 2004. 337 с.
4. Потебня А. А. Мысль и язык. Москва. Директ-Медиа, 2012. 395 с. URL: <https://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=83909>.

В. В. Корольова, І. С. Попова (м. Дніпро)

ДЕЯКІ КОМЕНТАРІ ДО ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ 2019 РОКУ

2019 року вийшов Український правопис у новій редакції, розроблений Українською національною комісією з питань правопису, яка працювала над правописним законом із червня 2015 року. Нове видання правопису, що заступило версію 1993 року, покликане передусім забезпечити конституційні положення про державний статус української мови та уніфікувати правописні норми. У редакції Українського правопису 2019 року відбулися власне зміни в написанні слів (без варіантів), а також зміни в пунктуаційній системі, що надалі чітко регламентують правописні норми. Утім, у правописі є варіантні доповнення до чинної норми, які можна узагальнити в такий спосіб.

Деякі слова мають відповідно до вимови варіанти з голосними *i-u*: *ірії* та *урії*, *ірод* та *урод* («дуже жорстока людина»).

У родовому та давальному відмінках іменники третьої відміни мають закінчення *-і*: *галузі, любові, незалежності*, але іменники на *-ть* після приголосного, а також слова *кров, любов, осінь, сінь, Білорусь, Русь* у родовому відмінку однини можуть набувати як варіант закінчення *-и*: *гідности, незалежности, радости, любови, осени, соли, Білоруси, Руси*.

У прізвищах та іменах людей можна передавати звук [q] двома способами: через адаптацію до звукового ладу української мови – буквою *г* (*Вергілій, Гарсія, Гегель, Георг, Гете, Грегуар*) і через імітацію іншомовного [q] – буквою *ґ* (*Верґілій, Гарсія, Гегель, Гете, Грегуар, Гуллівер*).

У словах грецького походження з буквосполученням *th*, узвичаєних в українській мові з *ф*, можлива орфографічна варіантність на зразок: *анафема* і *анатема*, *ефір* і *етер*, *кафедра* і *катедра*, *міф*, *міфологія* і *міт*, *мітологія*, *Афіни* і *Атени*, *Борисфен* і *Бористен*, *Марфа* і *Марта*.

У запозиченнях з давньогрецької та латинської мов, що мають стійку традицію передавання буквосполучення *ai* через *au*, допущено орфографічні варіанти: *аудієнція* і *авдієнція*, *аудиторія* і *авдиторія*, *лауреат* і *лавреат*, *пауза* і *павза*, *фауна* і *фавна*.

Наявна варіативність у великій-малій буквах для державних посад: в офіційних листах – *Президент України, Голова Верховної Ради, Прем'єр-міністр*, у неофіційних – *президент України, голова Верховної Ради, прем'єр-міністр* тощо.

У назвах церковних звань, титулів і чинів можна вживати префікси *архи-* та *архі-*: *архимандрит* і *архімандрит*, *архиєрей* і *архієрей*, *архистратиг* і *архістратиг* та ін.

Щодо фемінітивів у новій редакції визначено, за допомогою яких суфіксів їх можна утворювати, але не обов'язково використовувати. Іменники на означення осіб жіночої статі утворюють від іменників чоловічого роду за допомогою суфіксів *-к(а)*, *-иц(я)*, *-ин(я)*, *-ес(а)* та ін. Найуживанішим є суфікс *-к(а)*, бо він поєднуваний з різними типами основ: *авторка, дизайнерка, директорка, редакторка, посолка, виступантка, демократка, керівницка* тощо. Суфікс *-иц(я)* приєднують до основ на *-ник* та *-ень*: *верстальниця, набірниця, порадиця, учениця*. Суфікс *-ин(я)* сполуча-

ють з основами на *-ець* та на *приголосний*: *кравчиня, продавчиня, бойкиня, майстриня, філологиня, лемкиня*. Суфікс *-ес-(а)* рідковживаний: *дияконеса, патронеса, критикеса, фотографеса, поетеса (поетка)*. Можна погодитися з думкою мовознавців про те, що не від усіх іменників коректно утворювати фемінітиви (на зразок *вівчар, скляр, бетоняр* тощо), але загалом оскільки така тенденція в мові є, то її правопис фіксує.

На початку речення або слова перед приголосним допускають варіантне вживання прийменників *у-в* та префіксів *у-в*, оскільки прийменник та префікс *в* позначає нескладотворчий: *У лісі пахло квітами. В лісі пахло квітами. Унаслідок змін. Внаслідок змін*.

У правописі запропоновано від дієслова *молоти* варіантні форми дієприкметника *молотий* і *мелений* (з позначкою «рідше»), хоч мовознавці вважають, що основним є дієприкметник *мелений*.

У відмінюванні географічних назв з іменниковими закінченнями, що належать до II відміни, у давальному відмінкові надали перевагу закінченням *-у, -ю*, а не *-ові, -еві, -єві*, що є основним закінченням. Отже, потрібно було б писати *Світязь – Світязеві* (з варіантом *Світязю*), а не навпаки: *Світязю (Світязеві)* [2, с. 188].

На окремий коментар заслуговують деякі суперечливі моменти в написанні слів, до вирішення яких намагалися повернутися в процесі обговорення нової редакції Українського правопису, але які так і залишилися на рівні дискусії. Це стосується переважно слів іншомовного походження.

Зокрема, невідмінюваними залишилися слова іншомовного походження на зразок *кіно, метро, дело* тощо під впливом російської мови, через посередництво якої ці слова ввійшли до українськомовної практики. Російська мова запозичила ці слова із французької і лишила їх так само незмінюваними. Утім, так було не завжди. П. Тичина, який був міністром освіти й підписував правопис 1946 року, хотів відновити норму відмінювання цих слів, але йому дозволили відмінювати лише слово *пальто*, а трохи згодом почали відмінювати й *ситро*. Отже, безперечно, що в чинному правописі «спрацювала» неперервана й переважальна за своєю сутністю практика запозичення чужих слів не з першоджерела, а з російської мови. Одним з аргументів на користь невідмінювання цих слів стало, наприклад, те, що не відмінюють назву ноти *до*. Справді, назви нот в українській мові не відмінюють. З іншого боку, за невідмінюваної ноти *ля* все ж відмінюють іменники *земля, рілля*. До речі, у польській та чеській мовах слова, що в українській мові залишені невідмінюваними, відмінюють [1, с. 33].

Не змінено, як вважають мовознавці, усупереч здоровому глуздові написання на кшталт *артерія-артеріальний, колонія-колоніальний, матерія-матеріальний*, хоч і було запропоновано усунути цю нелогічність і писати *артеріальний, колоніальний, матеріальний, діаспора, діалектика* тощо.

Не зменшено кількості винятків із правила не зберігати подвоєння приголосних у загальних назвах іншомовного походження. За традицією з подвоєнням потрібно писати назви: *аннали, білль, бонна, брутто, булла, ванна, вілла, донна, дурра, мадонна, мірра, мулла, нетто, панно, пенні, тонна, Аллах*. Особливу увагу в цьому випадку мовознавці звертають, наприклад, на слово *мірра* «запашна олія», яке пишуть усупереч вимові (це слово того самого кореня, що й *миро* «запашна олія» – гр. *тучол* «ароматична смола»), тож логічно його потрібно було б писати *мира*.

У стані невідмінювання залишено форми запозичених імен на *-о* на зразок *Альфредо, Ернесто, Рудольфо, Антоніо*, мабуть, тому що в російській мові немає офіційних чоловічих імен, що закінчуються на *-о*. Ці імена, імовірно, можна було б відмінювати за зразком імен *Данило, Кирило, Михайло*, як відмінюють імена *Альфред, Ернест, Рудольф* за зразком *Артем, Захар, Іван* тощо.

Наявна непослідовність у чергуванні приголосних *г, к, х* із *з, ц, с* на стикові кореня і суфікса (*Прага – пражський, Прилуки – прилуцький, чех – чеський*). Зокрема, як

виняток постає *казах* – *казахський*, можливо, тому що в російській мові немає такого чергування.

Не стали однаковими правила позначення голосних *и* та *і* у власних і загальних назвах іншомовного походження, що було б цілком логічним підходом, бо в такий спосіб прирівняли б написання загальних і власних назв, як це є в мовах, звідки ці слова походять. Утім, позитивним у цьому питанні постає те, що є визначеність, зокрема:

1. Щодо написання основ загальних назв як діяло, так і діє правило «дев'ятки» (після приголосних *д, т, з* (*дз*), *с, ц, ж* (*дж*), *ч, ш, р* перед наступним приголосним (крім *й*) пишемо *и*: *диплом, тип, система*.

2. В основах власних назв (географічних й особових) букву *и* пишуть лише після шиплячих *ш, ч, ж, дж* та *ц* перед наступним приголосним, крім *й*: *Алжир, Чилі, Вашингтон, Шиллер, Цицерон*; літера *и* залишається і в похідних словах: *алжирець, чилійський*.

3. В основах географічних власних назв букву *и* перед наступним приголосним, крім *й*, пишуть ще також:

- після *р*: *Мадрид, Рига*;
- у кінцевих *-ида, -ика*: *Америка, Мексика*;
- за традицією: *Бразилія, Ватикан, Китай*.

4. В усіх інших випадках в основах власних назв іншомовного походження пишуть *і*:

- в особових назвах: *Арістотель, Дізель, Овідій, Грімм*;
- в географічних назвах: *Лісабон, Міссісіпі, Хіросіма*;
- у компоненті власних назв *-стріт*: *Бейкер-стріт, Волл-стріт*.

5. Залишено розбіжності в написанні загальних і власних назв на зразок: *дизель* – *Дізель, сименс* – *Сіменс*.

Залишено без змін написання назви сузір'я *Козеріг*, хоч, як вважають деякі мовознавці, назва сузір'я українською мовою має бути *Козерог* (УРЕ за ред. Миколи Бажана. Т. 5. С. 304), бо в слові *коза* звук [з] твердий, тож сполучною голосною є *о*, а не *е*.

У правописі справжнє прізвище *Ігоря Клена* подано як *Освальд Бургардт* замість правильного, на думку мовознавців, *Освальд Бурггардт*.

Наведені узагальнення, на нашу думку, стануть у нагоді в писемній українськомовній практиці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Корольова В., Попова І. Український правопис: коментарі до видання 2019 року. Дніпро: ЛІРА, 2021. 47 с.
2. Український правопис / Ін-т мовознавства імені О. О. Потебні НАН України, Ін-т української мови НАН України. Київ: Наук. думка, 2019. 392 с.

Т. А. Космеда (м. Познань, Польща)

СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧНИЙ ТА ДЕРИВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛЕКСЕМИ *ЗЕЛЕНИЙ* У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Колір – це абстрагована і усвідомлена та загальна сторона предмета, яка в ньому знаходить здійснення, але не належить йому і, як загальне, може належати всякому явищу чи предмету. Не існуючи сам по собі, колір обов'язково позначається в предметі і може переноситися з предмета на предмет, у чому проявляється його загальне значення [1, с. 22].

Лексика кольору має давню традицію вивчення. Її розглядають у різних ракурсах, насамперед у зв'язку з культурою (А. Вежицька, Л. Голуб, Л. Марчук, В. Маслов, О. Шеховцова), адже мова кожного етносу й соціуму моделює специфіку функціонування колороназв, своєрідність їх сприйняття (Б. Берлін, П. Кей). На сьогодні існує

чимало праць, присвячених аналізу колороназв в українській мові (І. Бабій, А. Іншаков, Т. Семашко, В. Старко, Л. Топчій), досліджують і терміни-колороназви (Г. Матковська, Б. Михайлишин, Л. Ріднева), фразеологічні одиниці зі стрижневим словом-колороназвою (І. Авраменко, О. Башманівський, Ю. Жароїд, Н. Рудь, Б. Філоненко), що здійснюється на матеріалі і однієї мови (О. Дзівак, А. Критенко, Н. Кухар), і в зіставному плані на матеріалі кількох мов (І. Гавриляк, О. Зубач, А. Кириченко, Н. Кулик, Н. Кульпіна, О. Огуй, К. Філатова), студіюють етимологію колороназв (Н. Бахіліна, Е. Коміна, М. Чікало), їх функціонування в ідіостилі окремих елітарних мовних особистостей (Г. Губарева, С. Ігнат'єва, Т. Ковальова, А. Критенко, О. Строкаль, Н. Страхова, Л. Явір). Це здійснюється з огляду на теорію психолінгвістики (О. Василевич, А. Залєвська, Р. Фрумкіна), лінгвоконцептології (О. Деменчук, О. Мазєпова, К. Філатова, Г. Яворська), гендерної лінгвістики (Л. Ставицька), невербальної комунікації (Т. Осіпова, І. Привалова), семасіології та ономасіології (О. Деменчук, С. Жаботинська, О. Кубрякова, К. Філатова) тощо. Колороназви докладно розглядаються як фрагмент МКС (І. Бабій, Т. Венкель, І. Голубовська, О. Кривоюка, Т. Швець).

Мета цієї наукової розвідки – продемонструвати розширення семантики, синтактики, номінативного потенціалу та конотативних функцій колороназви *зелений*, указавши на характер його епідігматичних зв'язків (семантичної і словотвірної деривації).

Зелений колір має широку палітру символів і значень, що докладно досліджував, наприклад, М. Пастуро [2]. Загальномовне значення слова *зелений* в українській мові «пов'язане з рослинним світом і виявляється в прямому називанні кольору: *зелений яр, зелені осоки, зелені стебла, зелений мох*. Існують стійкі словосполучення, які набули права використання: *зелене сукно, зелена туга* (нудьга), *зелене світло*. У психологічній науці існує точка зору, що фізичне сприйняття кольору через зір взаємодіє з психічним відчуттям: «зелений» символізує свіжість, молодість, надію, спокій. Це колір вічного юнацтва, терпіння, покірливості, вірності. Він уособлює кругообіг випробувань та перемог. Зелений – символ гармонії, радості, бажання, ніжності. Українському менталітетові властиве діяхронічне вживання зеленого й жовтого кольорів» [4]. Загальновідомо, що *зелена барва* для європейців символізує мирні надії.

У тлумачному словнику української мови маємо такі значення лексеми *зелений*: 1. 'Який має забарвлення одного з основних кольорів спектра – середній між жовтим і блакитним'; 'який має колір свіжої трави, листя, зелені'. 2. 'Зробл. із зелені, рослинисті'. // 'Який заріс зеленню, травою, кущами і т. ін.' 3. 'Уживається як складник назв груп, течій, неурядових та політичних організацій і т. ін., головною метою яких є захист довкілля та гармонія між людиною і природою' // у знач. ім. зелені, них, мн. 'Ті, хто належить до таких груп, течій, неурядових та політичних організацій і т. ін.' 4. у знач. ім. зелені, них, мн., іст. 'Учасники нерегулярних збройних формувань під час громадянської війни в Росії й Україні, які, ухиляючись від мобілізації, переховувалися в лісах'. 5. 'Недозрілий, недостиглий (про злакові рослини, фрукти, овочі і т. ін.)'. 6. перен., розм. 'Який не має життєвого досвіду; недосвідчений'. 7. розм. 'Хворобливо-блідий (про колір обличчя, шкіри людини)'. 8. у знач. ім. зелений, ного, ч., перев. мн., розм. 'Долар США' [3, с. 1137]. Однак попри вісім зафіксованих тлумачним словником значень лексеми *зелений* вона продовжує розширювати свою семантику в українській мові завдяки новій сполучуваності, розбудові української терміносистеми, інтернаціоналізації термінів та понять, порівн.: з Правил користування «зеленим» та «червоним» коридорами – *Канал, позначений символами зеленого кольору («зелений коридор»), призначений для декларування шляхом вчинення дій громадянами, які переміщують через митний кордон України товари в обсягах, що не підлягають оподаткуванню митними платежами та не підпадають під встановлені законодавством заборони або обмеження щодо ввезення на митну територію України або вивезення за межі цієї території і не підлягають письмовому декларуванню*.

Порівн. також символіку дорожнього руху – *зелене світло* репрезентує значення ‘дозвіл руху’.

Нещодавно з’явився й термін *сільський зелений туризм*. Це складна багатоаспектна діяльність, що включає пішохідні прогулянки, гірські походи та альпінізм, кінні прогулянки, спортивні та оздоровчі подорожі, полювання й рибальство, а також інші форми туризму. Існує офіційний сайт розсадника «*Зелені янголи*», сайт для закупівлі насіння та добрив «*Зелений світ*», український знак екологічного маркування продуктів харчування «*Зелений журавлик*», рух з охорони зелених насаджень в Одесі «*Зелений лист*», кредитний банк «*Зелена енергія*», новий навчально-методичний комплекс «*Зелений пакет*» (його мета – сформувані у школярів екосвітогляд). «*Зелений електропостачальник*» – це той, хто пропонує енергоефективні рішення до енергосервісних контрактів. «*Зелений енергетичний перехід*» – це максимізація енергоефективності, максимальне розгортання відновлюваних джерел енергії та електрифікації, перехід до екологічно чистого транспорту, технології та інновації в акумулюванні електроенергії, запровадження циркуляційної економіки замкнутого циклу, розширення біоенергетики та природне поглинання вуглецю та ін. «*Зелені відходи*» – гілля з приватних господарств, яке потрібно знищувати. «*Зелений клас*» – наскрізна екологічна освіта, що є одним з пріоритетних напрямів сучасних освітянських стандартів, яка повинна бути пов’язана з практичною складовою функціонування навчального закладу, що передбачає системне покращення його екологічної дієвості. *Зелений офіс* – освіта, що встановлює критерії оцінювання показників впливів на довкілля та здоров’я людини, що пов’язані з функціонуванням закладів освіти. «*Зелений університет*» – Сумський державний університет, що задекларував проведення екологічної політики. «*Зелені професії*» – це професії, що пов’язані з інтегруванням «зелених» технологій у сфери транспорту, виробництва, будівництва, енергетики, і які вимагають гарних знань зі STEM-предметів. «*Зелений бізнес*» – глобальний еко-ренд, який охоплює усі сфери сучасного життя, що знайшовши втілення у концепції «*зеленого офісу*», яка вже стала візитівкою багатьох провідних компаній світу й з року в рік набуває дедалі більшої популярності. *Зелений тариф* – особливості продажу та обліку електричної енергії, виробленої приватними домогосподарствами та розрахунок за неї. *Європейський зелений курс* – можливості та загрози для України (документ аналізує кожен компонент Європейського зеленого курсу: зміна клімату, енергетика, транспорт, промислова стратегія, сільське господарство і т. д.). «*Зелений перехід*» – концепція, що лежить в основі документу, який передбачає майже повне припинення викидів парникових газів. «*Зелений меморандум*» – довгоочікуваний меморандум з виробниками екологічно чистої електрики, який підтримують «*зелені інвестори*». «*Зелений компроміс*» – заклик енергетичного співтовариства продовжити переговори з інвесторами, які незадоволені законом про зниження «зелених» тарифів. «*Зелені готелі*» – це готелі, що не тільки заощаджують гроші своїм господарям, але й дбайливо ставляться до довкілля, зберігаючи природні ресурси: відповідальність за довкілля – чи то економія води та енергії, переробка і вторинне використання сировини, не забруднене повітря та багато іншого. «*Зелені принципи*» – економія ресурсів і їх вторинна переробка як невід’ємна частина життя. «*Зелений рівень*» системи оповіщення – ситуація, коли відбувається зниження температури зовнішнього повітря та високий рівень вологості: при таких погодних показниках можливе утворення ожеледиці, тому рекомендується бути уважними на дорогах. «*Цифровий зелений сертифікат*» – документ, що має посприяти відкриттю кордонів та відновленню міжнародного туризму. «*Зелений паспорт*» – документ, який видають громадянам в Ізраїлі після щеплення двома дозами вакцини проти коронавірусу. «*Зелена зона*» – засвідчення відсутності спалаху коронавірусу.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. назви кольорів розширюють свою семантику і прагматику залежно від політичної кольорової символіки, кольору ідеології. В 2014

році, коли Росія розпочала гібридну війну проти України і на територію Криму зайшли «зелені чоловічки», то колороназва *зелений* у наведеній словосполучі набула значення ‘російський військовослужбовець, загарбник, агресор’. Як зазначено у Вікіпедії, «Зелені чоловічки», у російському медіапросторі переважно «ввічливі люди» – інтернет-мем, кліше російської пропаганди для позначення окупаційних військ, які висадилися в Криму без розпізнавальних знаків та жартівливо-іронічна назва російських військових без відзнак на одязі та техніці, які у складі спецпідрозділів проводили таємні, на першому етапі часто небойові операції із захоплення і блокування об’єктів у ході російського вторгнення в Україну в 2014 році. Однак зазначена словосполучка набула омонімічного значення у вустах нардепа Ірини Геращенко, оскільки співголова фракції «ЄС» назвала фракцію «Слуга Народу» «зеленими чоловічками»: *«Друзі ви знаєте, 5 років тому “зеленые человечки” захопили Крим, зараз “зеленые человечки” захоплюють український парламент. І насправді повністю його перекреслюють»*.

В останні роки у зв’язку з тим, що Президентом України було обрано Володимира Зеленського (прізвище пов’язане з колороназвою) також маємо унікальне суто українське явище – значне розширення семантики і прагматики лексичної одиниці *зелений* та похідних від неї, порівн.: Членів партії «Слуга народу», заснованої В. Зеленським, називають *зеленими*. Від прізвища *Зеленський*, що асоціюється зі словом *зелений*, утворені усічені форми, порівн.: *ЗЕ, Зе-Голобородько, Камікад-Зе* (Адже ті, хто не знає правди і підтримує Зеленського – просто обманюються, вірячи в диво, що, мовляв, спуститься з екранних підмостків *«Зе-Голобородько»* і за тиждень закінчить війну, а після всім дасть європейську зарплату, після чого буде працювати виключно на благо країни, порвавши всі зв’язки з Коломойським /Малко Р. Камікад-Зе. Електронний ресурс. *Тиждень UA*, 2019.04.05/), а також перифрази *«Зелений» мільонер* (*«Зелений» мільонер. Реєструючись у ЦВК, Зеленський задекларував, якими маєтностями володіє* /Електронний ресурс. *Новинарня*, 2019.01.25/). У перифразі *зелений президент* зіштовхуються два значення: назва кольору як асоціат прізвища і одне зі значень лексеми *зелений* – ‘молодий, недосвідчений’ (*Мій «зелений» президент: яких кроків очікуємо* /Електронний ресурс. *AgroPolit.com: гаряча агрополітика*, 2019.04.23/). У перифразах на прізвище Зеленського простежуємо натяк на його попередню професійну діяльність, порівн.: *Зелений клоун* (*Шоумен Володимир Зеленський, який активно бореться за пост президента напередодні виборів президента України, як «зелений клоун» став головним героєм пісеньки* /Куценко В. Клоун в країні Дурнів: Зеленський став героєм пісні. Електронний ресурс. *UAportal: українське інформаційне інтернет-видання*, 2019.03.10/). Мовну гру графічними засобами простежуємо, коли зустрічаємо усічення прізвища Зеленського – *Зе*, і в змодельованому okazіональному слові *Камікад-Зе*, що вжито як назва публікації (Малко Р. Камікад-Зе. Електронний ресурс. *Тиждень UA*, 2019.04.05). Слово *камікадзе* штучно членується на два компоненти і так моделюється мовна гра, де актуалізуються значення слова *комік*, і усічений варіант прізвища *ЗЕ*. Компонент *ЗЕ* часто використовують в образній номінації *команда ЗЕ*. Слово президент також підлягає графічній трансформації для вербалізації відповідного смислу, порівняймо: *Купа цих та інших питань постають глухою стіною при дискурсі з прихильником преЗЕдента-голограми* (Укропченко Укроп. Інструкція для боротьби з зеленоботами. Електронний ресурс. *Enigma, Блог*, 2019.05.11). Наведемо й новотвори, коли метафора базується на актуалізації прецедентного імені й моделюється мовна гра. Наприклад, Зеленського порівнюють з Монікою Лівінські, яка зіграла злий жарт з колишнім президентом Америки Клінтоном, підступно його викрикнувши в сексуальних домаганнях. Прізвище Левінська і Зеленський зіставляються й утворюється змішана модель. Так виникла зневажлива номінація *«Моніка Зеленські»* (*Після скандалу навколо липневої телефонної розмови між президентом США і*

України Дональдом Трампом і Володимиром Зеленським, через яку американському лідеру загрожує імпідмент, українського лідера прозвали **«Монікою Зеленські»** /Президент України отримав прізвисько «Моніка Зеленські» через розмови з Трампом. Електронний ресурс. Букви: інтернет-видання, 2019.09.28 /).

Висновки. Лексема *зелений* засвідчує семантичний, синтагматичний та прагматичний потенціал, зберігаючи універсальну типологічну модель, репрезентує поступ від конкретного порівняння до колірною узагальнення. Семантична завантаженість назви зеленого кольору асоціюється з відповідними соціальними явищами в житті суспільства. За допомогою цієї колороназви утворюються назви сайтів, організацій, програм, документів та ін., назви предметів, явищ і процесів, пов'язаних з екологією, очищенням від вірусів. Лексема *зелений* розвиває свою багатозначність, що простежуємо, виявляючи нові можливості сполучуваності цього слова на основі актуалізації системи асоціатів. Колірна метафоризація може реалізуватися в конкретному образі. Простежуємо мовну гру, маніпуляцію прецедентними іменами, що формально пов'язані з назвами кольору. Формальна подібність прізвища з назвою кольору породжує семантичні та словотвірні похідні: має місце активна реалізація епідигматичних зв'язків. Завдяки формальній мотивації прізвища президента України Зеленського колороназвою *зелений* породжується низка унікальних суто українських образних політичних термінів чи квазітермінів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Крижанська О. Яким буває червоне? (Синонімічні колороназви в українській мові). *Урок української*. 2001. № 2 (24). С. 22–24.
2. Пастуро М. Зеленый. История цвета / пер. с франц. Н. Кулиш. Москва: Новое лит. обозрение. 2018. 260 с.
3. Словник української мови: у 20 т. Т. 1–11 (А–ОЯСНЮВАТИ) / НАН України. URL: <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=35936&page=1136>. С. 1137/
4. Форманова С. В., Базик О. И. Семантико-стилістичні функції хроматизмів як засіб формування національно-мовної картини світу. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/74395/29-Formanova.pdf?sequence=1>

Ю. В. Кравцова (з. Киев)

ТИПЫ МЕТАФОРИЧЕСКИХ СЛОВАРЕЙ

Самостоятельные описания метафоры в русской лексикографии до недавнего времени отсутствовали, хотя они и сейчас занимают в ней незначительное место. Объективные трудности составления метафорических словарей заключаются в том, что метафора является одним из наиболее продуктивных способов смыслообразования и широко используемых в речи образных языковых средств, поэтому устанавливать все имеющиеся факты метафоризации, систематизировать и описывать метафорические номинации крайне сложно.

Предпосылками для возникновения метафорических словарей как отдельной лексикографической отрасли послужили такие устойчивые тенденции, как регулярная фиксация переносных (метафорических) значений слов в толковых словарях (Д. Н. Ушаков, С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова, В. В. Лопатин, Л. Е. Лопатина и др.), развитие фигуративной и художественной лексикографии (В. В. Виноградов, Г. О. Винокур, В. П. Григорьев и др.), создание идеографических словарей (Ю. Н. Караулов, В. В. Морковкин, О. С. Баранов и др.). «Метафора – традиционная часть лингвистических исследований, но далеко не традиционный объект для лексикографии, хотя некоторые шаги в этом направлении уже сделаны» [2, с. 3].

Первыми самостоятельными лексикографическими описаниями русской метафоры стали словари А. Н. Баранова и Ю. Н. Караулова, разработанные в конце XX в. на материале политического дискурса. Позднее появились словари на мате-

риале художественного (В. Н. Телия, Н. А. Туранина) и медицинского (А. П. Дьяченко) дискурсов, а также идеографические словари метафор определенных тематических сфер (Н. А. Кожевникова, З. Ю. Петрова, Е. А. Юрина). Однако необходимо отметить, что в данных метафорических словарях практически не разграничиваются языковые и речевые метафоры, а приводимый иллюстративный материал представляет собой цитаты из художественных и публицистических текстов, в которых используются как узуальные, так и окказиональные метафоры.

Все метафорические словари по способу лексикографического описания, на наш взгляд, можно условно разделить на следующие типы:

1. Идеографические (тематические) метафорические словари

Словари этого типа разрабатываются наиболее активно: «Русская политическая метафора (материалы к словарю)» (1991), «Словарь русских политических метафор» (1994) А. Н. Баранова, Ю. Н. Караулова; «Материалы к словарю метафор и сравнений русской литературы XIX–XX вв.» (2000, 2010, 2015) Н. А. Кожевниковой, З. Ю. Петровой; «Словарь русской пищевой метафоры» (2015, 2017) под редакцией Е. А. Юриной.

В метафорических словарях А. Н. Баранова и Ю. Н. Караулова собраны контексты употребления метафор, характерных для русского политического дискурса эпохи перестройки (1985–1991 гг.). В соответствии с разработанной авторами дескрипторной теорией все метафоры описываются в виде метафорических моделей как тематических полей значимых дескрипторов в их соотношении с политическими реалиями. Каждый дескриптор включает в себя иерархически упорядоченные «дерева». В данных словарях представлен значительный корпус метафор и описаны типичные метафорические модели, свойственные политическому дискурсу указанного периода.

Основным принципом описания метафоры в «Материалах к словарю...» Н. А. Кожевниковой и З. Ю. Петровой является «тезаурусный» принцип, при котором обозначения реалий и их образно-метафорические соответствия группируются в семантические поля. Разработаны такие идеографические сферы, как «Птицы» (2000), «Звери, насекомые, рыбы, змеи» (2010), «Растения» (2015). Разные выпуски «Материалов к словарю...» отражают конкретные семантические фрагменты образной системы русской литературы и эволюцию этой системы. Предметы метафоризации и сравнения подразделяются на три основных класса: «Человек», «Время» и «Окружающий мир». Каждый класс тропов описывается как совокупность элементов, структуру которой задают соответствующие семантические поля прямых значений слов.

В «Словаре русской пищевой метафоры» под редакцией Е. А. Юриной собраны метафоры русского языка, называющие явления действительности по аналогии с различными продуктами питания и процессами приготовления и поглощения пищи. Расположение материала в данном словаре строится по тематическому, гнездовому и алфавитному (внутри гнезда) принципам. Каждая словарная статья включает заголовочное слово, его краткую грамматическую характеристику, указание на стилевую принадлежность и эмоционально-экспрессивную окраску посредством соответствующих помет, толкование метафорического значения слова или образного выражения, иллюстративные контексты, лингвокультурологические комментарии.

2. Авторские (идиолектные) метафорические словари

Первым опытом создания авторского словаря метафор стал «Словарь метафор В. Маяковского» Н. А. Тураиной (1997). В нем собраны все метафоры поэта, извлеченные из полного собрания его сочинений. Все метафоры в данном словаре расположены в алфавитном порядке. Словарная статья содержит метафоризируемое слово и полный перечень соответствующих его употреблений в минимальных метафорических контекстах. Примеры авторских метафор расположены в хронологическом порядке и сопровождаются «выходными данными»: год появления мета-

форы, том издания, страница, на которой употреблена метафора. «Словарь метафор Александра Блока» Н. А. Тураниной (2000) составлен по типу «Словаря метафор В. Маяковского».

3. Толковые метафорические словари

Идея создания толкового словаря метафор была частично реализована нами в «Материалах для словаря метафор русской поэзии и прозы первой половины XX в.» [1, с. 295–317], но в задачи нашего словаря не входила строгая фиксация всех метафорических контекстов из произведений русских поэтов-прозаиков. Наиболее важным представлялось выявление различных метафорических номинаций, характерных для русской литературы этого исторического периода, и толкование их значений, причем толкования языковых метафор приведены в соответствии с толковыми словарями русского языка, а толкования речевых (окказиональных) метафор даны в нашей формулировке. Все метафорические номинации размещены в алфавитном порядке, их толкования в словарных статьях представлены по типу толкований в нормативных толковых словарях. Иллюстративный материал приводится в минимальных контекстах, когда наиболее существенным является реализуемое значение метафорической номинации. Поэтому предлагаемый тип словаря по способу подачи материала приближается к толковым словарям.

4. Терминологические метафорические словари

К терминологическим метафорическим словарям можно отнести первый словарь-справочник «Метафоры и терминологически устойчивые выражения в медицине» А. П. Дьяченко (2000), включающий медицинские метафоры. Данный словарь содержит профессиональные толкования каждой метафоры (*клиническая картина*, *сонная артерия* и т. п.). Предлагаемый автором тематический классификатор позволяет получить представление о терминологическом аппарате более сорока разделов медицины.

Анализ существующих словарей метафор позволил выделить такие основные принципы метафорической лексикографии: фиксация метафоры в качестве заголовочного слова; сложная структуризация словарной статьи за счет введения новых компонентов (указание мотивирующего значения, метафорической модели; толкование типового образного представления и т. п.); добавление разнообразных комментариев и помет; интегративный характер описания, включающий не только толкование метафорической семантики, но и другие сведения (из истории, культурологии и т. д.).

Таким образом, появление разных типов словарей русских метафор обусловлено многоаспектностью данного явления и спецификой языкового материала. Продуктивная работа по составлению метафорических словарей будет способствовать эффективному осуществлению исследовательской, учебной и переводческой деятельности. Перспективы дальнейшего развития метафорической лексикографии, на наш взгляд, состоят в составлении толкового словаря метафор и разработке национального метафорического корпуса русского языка.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кравцова Ю. В. Материалы для словаря метафор русской поэзии и прозы первой половины XX в. // Кравцова Ю. В. Метафорическое моделирование мира в художественном тексте: семантико-когнитивный анализ. Киев: Изд-во НПУ им. М. П. Драгоманова, 2014. С. 295–317.
2. Махницкая Е. Ю. Метафора в современном экономическом дискурсе и принципы ее лексикографического описания: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 «Русский язык». Ростов на/Д, 2003. 18 с.

THE VERBALIZATION OF MOTIF DISCOVERY IN THE TEXT OF ANIMATED CARTOON “OVER THE HEDGE”

The diversity of contemporary multimedia texts is appealing to a modern person who seeks to find there certain regularities. It should be noted that the dominating fragmented postmodernist paradigm implies that all newly created texts comprise a mosaic of the elements from already existing texts. It means that all texts are interrelated, i.e. intertextual, and involve a number of culturally significant semantic elements that are called motifs. It refers not only to purely literary genres but also to any intermedia and multimedia texts, including animation cartoons, which combine audio, video, and graphic elements. For the Western Christian culture, one of the essential motifs is that of *discovery* (broadly, it also includes or at least overlaps with *revelation* and *invention*). This motif is an integral part of person's life, reflected in various texts, and it is relevant to study the ways of verbalizing it in such a popular mass-culture multimedia genre as animated cartoons.

The issue of literary motifs was considered by a number of researchers, e. g. A. N. Veselovsky, V. Ya. Propp, B. M. Gasparov, Yu. Ye. Berezkin etc. Nearly a century ago, V. Ya. Propp suggested a classification of major motifs as semantic story elements in a fairy tale. It should be mentioned that these may be used to classify motifs in numerous multimedia texts [4]. B. M. Gasparov provided a comprehensive study of the motif structure of novel “Master and Margarita” by M. Bulgakov (see [2]). Yu. Ye. Berezkin created a fundamental highly detailed catalogue of folklore and mythological motifs in [1]. Regarding the theory of media texts, it is necessary to note the position of M. McLuhan who believed that the medium, i.e. the channel of information transmission is at least as important as the content of the text itself (see more in M. McLuhan Understanding Media: The Extensions of Man (1964)). Multimedia texts were attended to by M. A. Pilhun, where the researcher states that these synthetic texts may be examined multi-disciplinarily only, because they integrally combine verbal and non-verbal components, unite speech, video, static and dynamic images, sound and color effects [3, p. 201].

The aim of the work is to analyze cultural mythological motif of *discovery* in the text of the animated cartoon “Over the Hedge”. For the purpose of this motif analysis it should be noted that it functions not merely as a semantic element but also as a part of the motif system that comprises a number of interwoven motifs and images. Further, the motif of *discovery* is related to the images of the hero and his helper(-s), with the motif of *search* (since no discovery is possible without prior search), with the motifs of friendship and responsibility, which appear to be essential and appealing to the basic universal cultural values.

At the level of the whole text it is evident that the hero, the raccoon, is always in search, e.g. of food (for himself and the others), of rescue (from the bear and people), of friends and family, true feelings and also of himself. This searching process is inherent in the classical mythological motif of hero's travelling and adventures, where he has to overcome difficulties either by himself or jointly with his helper(-s), so as to find the “treasure”. Therewith, it is important to mention that in the text of the analyzed film, the hero is not a classical protagonist because he is capable of theft, cannot resist temptations (e. g. a repeated advertising text being “a text within a text” rhetorical structure). In addition, the hero provokes animals to the actions that harm them whereas his helpers (symbolizing the image of the family and friends) suffer since they were initially betrayed by him. However, the discovery of his true feelings activates the motif of rescuing that is manifested in the friends and the hero rescuing one another.

The name of the animal community head, later becoming the hero's helper, Verne, is intertextual as it alludes to Jules Verne, the author of adventure novels. Verne is wise, honest, cautious, responsible for himself and his community. It is he who holds the raccoon responsible for the troubles that happen to the animals *over the hedge* (“*I am holding*

you personally responsible" [5]). This hedge is a symbolic natural border between two worlds, and the raccoon primarily calls it "*the gateway to the good life*" [5]). However, at that stage the hero was still in search and is not prepared for assuming responsibility for others' lives. He had not discovered the role of the animal community in his life, and declared his responsibility only for animals' entertainment in the other world over there (hero: "*They're having a good time. I'll take responsibility for that*" [5]). This clearly shows the lack of responsibility in the real world of consumption and entertainment, in the world which is also full of risks and violence. The discovery of his understanding of his personal *responsibility* is gradual, but the wise and responsible Verne observes and sees that the raccoon changes, and he helps friends by saving their lives.

As mentioned above, advertising texts penetrate the film text implicitly and semi-explicitly (textually and intermedially). Such texts are formulaic and include certain semantic motifs, in particular, the motif of *discovery*, which is essential since text recipients learn about a specific object. The task of these texts addressors is to appeal to the addressees through wording. For instance, opening a crisps package and their fall onto the heads of the animals charms them – the smell is tempting and creates a wow effect. Thus, the mythological foundation of this factual and symbolic opening is revealed – it is an ironic reminiscence to the biblical motifs of revelation and miracle. In this case, the animals do not understand the nature of this *manna from heaven*, but they trust the chemical smell and hero's deceptive words. Owing to the deception and rhetorical skills the hero manages to gain support of the community, to which he reveals the modern human world, where there is no more space for wild nature, but where everything looks good at first sight. The animals discover a new world, which the raccoon calls "*suburbia*" (i. e., the land nearby). Even the grass there seems greener than usual: "*...the grass seems to be greener over here*" [5]. Here is a Persian cat that lives together with people. His name is Tiger, while the full name is Prince Tigerius Mahmoud Shabazz. This cat discovers love (to Stella, from Latin *star*) and looks at the wild animals differently. Stella herself also discovers the feeling to Tiger as well as a new worldview perspective.

Another discovery, also being a biblical reminiscence, is the hero's ability (though fake only) to walk on water: (Verne) "*I mean it's not like he can walk on water*" [5] (at the same time the video demonstrates the raccoon, walking on the foam plastic that is floating on the water in the swimming pool, saying the following to his hungry friends: "*Hey, everybody! This way to the food*" [5]).

When adventures cause damages to property and nearly the death of the raccoon and Verne, the latter, as a protagonist, explicitly calls the former his opposite "*You are the devil*" [5].

He understands that the raccoon is a liar and fraud that manipulates pure though naïve feelings of the community animals. Verne knows that his friends are like children (being a Biblical reminiscence where the following lines are found: "*Do not be carried away by all kinds of strange teachings. It is good for our hearts to be strengthened by grace, not by eating ceremonial foods, which is of no benefit to those who do so*" [Hebrews 13, p. 9] / "*Let no man deceive you with vain words: for because of these things cometh the wrath of God upon the children of disobedience.*" [Ephesians 5, p. 6]) and openly speaks about it, calling them *stupid* i *naïve*, and then euphemistically correcting himself by the word *ignorant* (still being in line with the text of the Bible "*Blessed are the poor in spirit, for theirs is the kingdom of heaven*" [Matthew 5, p. 3–12]). The raccoon (or RJ) suddenly realizes what he has done through his fear – he lied and betrayed his friends. This newly revealed truth occurs as the response to the words of the bear (which acts as a dark angel), to whom the raccoon seeks to repay the debt. The bear states that the raccoon is the same as himself, that the hero made "*the most vicious, deceitful and self-serving thing I've ever seen... You take the food, they take the fall*" [5]. It is these words that open the raccoon's eyes and enable him to admit that those whom he betrayed are his family. The bear claims that be-

trayals provide him (as potentially the raccoon) “*everything you’ve ever wanted*” [5]). The hero’s reflection thereto is “*but I already had that*” // (bear) “*Trust me, you don’t need them*” (raccoon) “*I actually do. And right now they really need me*” [5]. That way the hero discovers his true feelings and the sense of true friendship as a core value in life. Indeed, the whole text ends in finding the family and welfare for kind-hearted characters while justice as one of the basic cultural mythological motifs is manifested in punishment for evil actions and deeds.

The motif of *discovery* refers not only to the characters of the text, but also to its recipients. Idiomatically (“*We eat to live, these guys live to eat*” [5]) and further textually, the hero demonstrates the vices of the society of consumption and comfort. Unlike animals that constantly seek food to live, people have various means to get it easily and eat (even more than they actually need). For the wild animals, the problem is in the fact that people simply did not leave them any space to search for food because they have built a town in the area that used to be the wood. Discovering people’s world and potentially easy food prey, the animals are deceived by raccoons words and they start stealing foods. People reveal the theft and look for the ways to protect themselves. In turn, the opossum (a family of father and daughter in the film) first tells about their ability to pretend to be dead (which may be a discovery for young recipients of the text), and then uses this ability to conceal the theft. According to the text, people do not know about these skills and so the revival of the opossum appears a miracle to them. At the same time the head of the human community decides to destroy the animals and calls a *vermin8tr* [5] (verminator), i.e. a service that kills pests. She orders prohibited means of animal destruction, but, later they will be investigated and revealed by the police.

Thus it may be concluded that the motif of *discovery* is essential in the motif system of the synthetic text of the animated film “Over the Hedge”, and it can be traced throughout the text. Semantically, this motif is related to such motifs and images as the motif of miracle, search of (treasure), responsibility, the images of the mythological hero, the border between the world and some others. Further research should be focused on the holistic analysis of this text motif structure.

RERERENCES

1. Березкин Ю. Е., Дувакин Е. Н. Тематическая классификация и распределение фольклорно-мифологических мотивов по ареалам. Аналитический каталог. URL: <http://www.ruthenia.ru/folklore/berezkin/>.
2. Гаспаров Б. М. Литературные лейтмотивы. Очерки по русской литературе XX века. Москва, 1993. С. 28–83.
3. Пильгун М. А. Мультимедийный текст: особенности функционирования и перспективы развития. *Учен. зап. Казан. ун-та*. 2015. Т. 157, кн. 5. С. 192–204.
4. Пропп В. Я. Морфология сказки. Ленинград: Academia, 1928. 152 с.
5. Over the Hedge. Netflix. URL: <https://www.netflix.com/watch/70044882?trackId=13752289&tctx=0%2C0%2Cd9569565d61d866671a65af034a85344d66d3050%3A34c51c427c59cc853dc25c0d6c5f9ca32fd7e6e0%2Cd9569565d61d866671a65af034a85344d66d3050%3A34c51c427c59cc853dc25c0d6c5f9ca32fd7e6e0%2Cunknown%2C>

Е. К. Куварова (г. Днепр)

КОРРЕКТНАЯ ЛЕКСИКА: КОНСТРУИРОВАНИЕ «НОВОЙ ЭТИКИ» ИЛИ ДЕКОНСТРУКЦИЯ СТИЛИСТИКИ ЯЗЫКА?

Среди факторов, обеспечивающих успешную коммуникацию, важную роль играет соблюдение требований речевого этикета. Динамичное время, в которое мы живём, вносит изменения и в систему этикетных конвенций, формирует новые подсистемы этикета, какой стал, например, нетикет, или сетевой этикет, регулирующий правила поведения в сетевых сообществах. В социуме происходит и переосмысле-

ние существующих правил общения, и это касается, в частности, коммуникации с людьми, имеющими некоторые физические или психические особенности. В связи с этим возникло понятие *языковая толерантность*, которое активно обсуждается не только лингвистами, но и социологами, политологами, психологами, специалистами в сфере массовой коммуникации [1; 4; 5; 7]. По определению А. Г. Кудрявцева, языковая толерантность – «это совокупность вербальных и невербальных средств общения, которые индивид использует при взаимодействии с человеком или группой людей, так или иначе отличающихся от него» [4, с. 8]. Г. Х. Яворская и Э. В. Ларина, рассматривая феномен толерантности в парадигме различных социально-гуманитарных наук, подчёркивают, что сущностное ядро толерантности можно зафиксировать как систему норм языкового и социального действия, которая распространяется на разные уровни индивидуального, общественного, государственного и межгосударственного бытия и определяет характер нашего взаимодействия и отношения к разным проявлениям социально-культурного разнообразия [7, с. 105].

Нормы речевого общения, реализующие принцип толерантности, вырабатываются в практике речевой коммуникации, нередко становясь предметом обсуждения и дискуссий на различных Интернет-форумах, где собираются люди, объединённые общими проблемами, и специалисты, которые помогают им решать эти проблемы. На таких форумах можно найти мини-словарики с рекомендациями относительно того, как следует называть, например, глухих, слепых или страдающих теми или иными заболеваниями людей. Своеобразным обобщением такого рода рекомендаций стала книга М. Бобылёвой «Мы так говорим. Обидные слова и как их избежать: книга о корректной лексике» [2]. Её автор – журналист, автор издания «Такие дела», создатель проектов «Мы так не говорим» и «Поэтика феминизма». Среди прочего М. Бобылёва пишет о стигматизированных группах, гендерном неравенстве, насилии, правах ЛГБТ, интересуется языком и его связью с социальными явлениями и проблемами. Объясняя цель, с которой написана книга, автор отмечает: «Привычный нам язык – это часто язык вражды. Многие люди – и особенно СМИ – спокойно говорят и пишут “бомж”, “колясочник”, “прикован к постели”, “шизофреник”, “трансгендер”, действительно не имея в виду ничего плохого. Но эти и многие другие слова уже стали обидными: они отражают пренебрежительное отношение общества к самым разным группам людей, которые в чем-то “не такие, как все”. Мы убеждены, что язык, если и не определяет сознание, то точно на него влияет. Поэтому в своих попытках изменить общество мы хотели использовать язык, который поможет это сделать. Мы уверены, что то, как мы говорим, влияет на наше отношение к предмету. Поэтому мы решили создать глоссарий корректной лексики» [2, с. 11–12]. И хотя далее М. Бобылёва оговаривает, что это не настоящий словарь, а, скорее, приглашение к дискуссии, основная часть книги построена именно как словарь, причём словарь нормализующего характера, который содержит рекомендации, как говорить не стоит, какие слова и словосочетания лучше использовать в тех или иных ситуациях.

Словарная часть книги состоит из пяти тематических разделов: 1) заболевания и ограничения, 2) психические расстройства, 3) социально уязвимые группы, 4) ЛГБТ+ и 5) секс. Перед каждым разделом есть небольшая вводная часть, а для каждого слова или выражения в графе «не стоит» указаны три степени «неправильности»: неверно (самая крайняя степень, т. е. слово ошибочно или противоречит действительности), некорректно (обидное, неуважительное, устаревшее или патологизирующее слово) и можно по-другому (в целом слово или выражение терпимо, но существует еще более вежливый и корректный вариант). Например, термин «раздвоение личности» характеризуется как устаревший и неверный, в качестве альтернативы ему предлагается использовать «диссоциативное расстройство личности» и т. п. [2, с. 118]. Во многих случаях рекомендации сопровождаются комментариями специалистов в соответствующих областях: Г. Урманчеевой, начальника отдела

развития Санкт-Петербургской Ассоциации общественных объединений родителей детей-инвалидов; Т. Константиновой, исполнительного директора фонда «Соединение»; И. Фоминцева, исполнительного директора Фонда профилактики рака; А. Синкевич, психолога и координатора проекта «Близкие люди» благотворительного фонда «Волонтеры в помощь детям-сиротам» и др.

Использование корректной лексики, рекомендуемой для употребления, направлено на формирование так называемой «новой этики», которая, по мысли М. Бобылёвой, «подразумевает собой некий новый свод правил и кодекс взаимоотношений между мужчинами и женщинами, начальниками и подчиненными, преподавателями и студентами – вообще, между любыми людьми, одни из которых наделены властью больше, чем другие» [2, с. 19]. Думается, что определение *новая* здесь довольно условно, ведь и оставаясь в парадигме «старой» этики, мы знали, что в общении с людьми не стоит забывать о деликатности, а обижать человека нехорошо, особенно если он в чём-то более уязвим, чем другие. Для лингвиста здесь интересно совсем иное. Книга М. Бобылёвой, по-видимому, первое издание, обобщающее опыт использования «корректной лексики» и адресованное массовому читателю. Полагаем, что оно будет востребовано и определённая часть говорящих примет изложенные рекомендации и будет ориентироваться на них в практике речевого общения, а значит, эти рекомендации задают определённый вектор языкового развития. Нам представляется, что важно проанализировать, в какой мере данный вектор соответствует общим закономерностям развития языка и как предлагаемые инновации могут модифицировать языковую систему в целом. В поисках ответа на эти вопросы рассмотрим, какие же слова и словосочетания предлагается ввести в речевой обиход в качестве корректной лексики.

Вместо слова *больной* в отношении человека автор книги рекомендует употреблять слово *пациент* или *человек с (диагнозом)*, объясняя целесообразность такой замены следующим образом: «Слово “больной” ставит клеймо и даже может быть использовано как ругательство: “Ты что, совсем больной, что ли?” Поэтому лучше говорить “пациент”, если это уместно, или уточнять диагноз, если нужно» [2, с. 75–76]. Отметим, что такая замена во многих случаях будет неточной, поскольку толковый словарь описывает значение слова *пациент* как ‘больной, лечащийся у врача’ [6, с. 496]. Следовательно, если человек не лечится у врача, хотя и болеет, его нельзя назвать пациентом. Что касается второго варианта (*человек с (диагнозом)*), то как раз называть диагноз – не вполне этично: он может составлять врачебную тайну, и не всегда человек, страдающий тем или иным заболеванием, согласен обнародовать свой диагноз.

Неточный подбор эквивалентного слова или словосочетания усматриваем и в следующих советах: предпочесть слову *глухой* (‘лишённый слуха, способности слышать’ [6, с. 133]) словосочетание *слабослышащий человек* или *человек, пользующийся жестовым языком*, слову *немой* – *человек, пользующийся жестовым языком*, *слабоумие* – *деменция*, *слепой* – *человек с нарушением зрения* [2, с. 78–94] (нарушения зрения могут быть разными, и не всегда они приводят к слепоте) и др.

Ряд вопросов возникает в связи с тем, что автор книги не уточняет, кому адресованы рекомендации по словоупотреблению, в каких ситуациях их нужно придерживаться. Так, слова *олигофрен*, *дебил*, *идиот*, *кретин* предлагается заменять словосочетанием *человек с ментальными особенностями*, причём отмечено, что «эти слова давно превратились из медицинских диагнозов в ругательства. Многие люди даже не знают, что изначально это медицинские термины. Поэтому употреблять их где-то, кроме как в специализированных врачебных кругах, нельзя» [2, с. 112–113]. Действительно, толковый словарь русского языка фиксирует у лексем *идиот* и *кретин* значение ‘глупый человек, тупица, дурак’ с пометой «разг. бран.» [6, с. 236, 306], и несомненно, ругательств следует избегать, однако эвфемизм *человек с менталь-*

ными особенностями имеет слишком размытое значение, а в профессиональном общении без медицинских терминов, по-видимому, всё же не обойтись.

Аналогичная ситуация с советом заменять слово *паранойя* на *тревога* или *параноидальный синдром* с комментарием: «В общеупотребительном смысле это, скорее всего, “тревога”, так и нужно говорить. Если же речь о параноидном синдроме как о психическом расстройстве, то и называть его нужно полностью» [2, с. 113–114]. При слове *паранойя* дана помета «неверно», и если речь идёт об обыденном понимании лексического значения слова, с этим можно согласиться, однако толковый словарь включает данную лексему с пометой «мед.», указывая на терминологический её характер, а в таком случае замена не кажется достаточно обоснованной и необходимой.

В большинстве случаев предложенные в книге М. Бобылёвой номинации представляют собой словосочетания, которые, по мнению автора, должны заменить однословные наименования: *инвалид* – человек с инвалидностью, *аутизм* – расстройство аутистического спектра, *невротик* – человек с невротическим расстройством, *психопат* – человек с психопатическим расстройством, *колясочник* – человек, передвигающийся на коляске / человек, использующий инвалидную коляску / человек с двигательной инвалидностью, *алкоголик* – человек с алкогольной зависимостью, *эпилептик* – человек с эпилепсией, *наркозависимый* – человек, употребляющий наркотики / человек с химической зависимостью, *нелегал* – недокументированный мигрант и т. п. [2, с. 80–145]. Такие словосочетания нередко содержат производные от табуируемых слов (*инвалидность* < *инвалид*), а следовательно, всё равно отсылают к ним. Использование неоднословных номинаций противоречит закону экономии языковых усилий, действие которого усматривается в образовании универбов, свойственных разговорной речи (*колясочник*, *эпилептик* и т. п.), дериватов с усечением основы (*нелегал* < *нелегальный*). Более того, многие субстантиваты типа *глухой*, *слепой* сопровождаются комментариями такого рода: «Обязательно добавлять слово “человек”, чтобы прилагательное оставалось прилагательным, а не заменяло существительное» [2, с. 79–80]. Между тем, субстантивация прилагательных с одновременным элиминированием определяемого имени существительного характерна не только для разговорной речи как одно из следствий той же экономии языковых усилий, но и является продуктивным способом словообразования в кодифицированном литературном языке.

Среди предлагаемых номинаций немало канцеляризмов, уместных в официальном общении, но совершенно не соответствующих стилистике коммуникации в ситуациях неофициальных, например *дети, оставшиеся без попечения родителей* (вм. *дети-сироты*), *человек с инвалидностью по слуху* и др. Расширяется использование непонятных широкому кругу людей, не посвящённых в соответствующие проблемы, медицинских терминов, таких, как *дети с буллёзным эпидермолизом*, *люди с несовершенным остеогенезом*, *человек с боковым амиотрофическим склерозом* [2, с. 82–98] и т. п.

Итак, предлагаемые изменения в речевой практике общества, не будучи ограниченными ни социальными группами, которым адресованы предписания автора, ни сферой функционирования рекомендуемых языковых средств, в случае лояльного отношения к ним общества в целом, изменяют сложившееся распределение языковых средств в стилистической системе русского языка. Отдавая себе отчёт в том, что развитие языка происходит по его собственным законам, а возможность сознательного влияния на него людей довольно ограничена, всё же отметим, что выработка рекомендаций по словоупотреблению, адресованных широкому кругу людей, будет более эффективной, если в этот процесс, наряду со специалистами в сфере работы с отдельными социальными группами, представителями этих групп, журна-

листами, будуть вовлечені лінгвісти, професійно займаючі питаннями мовного розвитку і проблемами мовної комунікації.

ЛИТЕРАТУРА

1. Белякова І. Г. Моделювання міжкультурної комунікації на основі мовної толерантності. *Культура і цивілізація*. 2017. Т. 7. № 2А. С. 214–225.
2. Бобылёва М. Ми так говоримо. Обидні слова і як їх уникнути: книга про коректну лексику. Москва: Вид-во АСТ, 2021. 224 с.
3. Большой толковый словарь русского языка / РАН; Ин-т лингв. исследований; гл. ред. С. А. Кузнецов. Санкт-Петербург: «Норинт», 2000. 1536 с.
4. Кудрявцев А. Г. Мовна толерантність як елемент культурної компетентності. *Вестник гос. гуманит. ун-та. Филологические науки*. 2011. № 4. С. 8–12.
5. Муллағалиева Л. К. Мова толерантності: монографія. Уфа: Вид-во БГПУ, 2012. 165 с.
6. Ожегов С. І., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений / РАН. Ин-т русского языка им. В. В. Виноградова. 4-е изд., доп. Москва: Азбуковник, 1999. 944 с.
7. Яворська Г. Х., Ларіна Е. В. Мовна толерантність у контексті соціально-гуманітарних наук. *Наук. вісник Міжнар. гуманит. ун-ту. Сер.: Філологія*. 2016. № 20. Т. 1. С. 103–106.

Н. В. Левун, Я. І. Рибалка (м. Дніпро)

РОЛЬ СУЧАСНОЇ ПЕРІОДИКИ У МОВЛЕННЬОВОМУ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ

Кожна історична епоха має свої специфічні риси й особливості освітніх систем, які відповідають інтересам суспільства.

Провідною тенденцією розвитку сучасної науки є її повернення до своїх світоглядних витоків, «повернення» до людини. Відродження гуманістичних традицій у системі освіти – важлива мета, яку висуває саме життя.

Гуманістична мета освіти вимагає перегляду її засобів, змісту і технологій. Щодо змісту матеріалу сучасної освіти, то він має складатися не лише з найновішої науково-технічної інформації. В однаковій мірі, зміст сучасної освіти має складатися з гуманітарних, особистісно-розвивальних знань і умінь, досвіду творчої діяльності, емоційно-ціннісного ставлення до світу й людини в ньому, а також системи морально-етичних відчуттів і переконань, що визначають її поведінку в різноманітних життєвих ситуаціях.

Передовсім успішне вирішення завдань, що стоять перед системою освіти, можливе через мовний розвиток дітей. Мовлення допомагає дитині не лише спілкуватися з іншими людьми, а й пізнавати світ. Опанування мовою – це спосіб пізнання дійсності. Чим повніше засвоюються багатства мови, тим вільніше людина користується ними, тим краще вона пізнає складні зв'язки в природі й суспільстві. Для дитини гарне мовлення – запорука успішного навчання і розвитку. Мова – чинник розвивального навчання.

Історично методика розвитку зв'язного мовлення давніша за інші розділи методичної науки, вона сформувалася на ґрунті досвіду з риторики, що виникла в античному світі у VI–IV століттях до н.е. як теорія і мистецтво красномовства. У XIX–XX століттях вітчизняна педагогіка перейняла з риторики поняття теми та методів роботи з нею, збір, накопичення матеріалу, його уналежнення, план і композицію творів і усних оповідей, особливості жанрів і типів текстів, логіку побудови текстів, діалогу і монологу, стилістичні навички, розвиток голосу, дикції, інтонації тощо.

У XXI столітті методика розвитку мови отримала новий імпульс – головним її завданням визначено якнайраніше опанування дітьми рідної мови в усному й писемному варіантах, засвоєння культури мовлення, закладання на теорії мовленнєвої діяльності, з опорами на лінгвістику тексту.

Водночас, на жаль, усе частіше говоримо про децелерацію – масову затримку дітей у фізичному і психічному розвитку. Констатуємо помітний занепад інтересу до

читання, діти чують збіднене, інколи неправильне мовлення, що призводить до викривлення, спотворення розуміння дитиною зв'язків у природі й суспільстві.

Не останню роль у ранньому мовленнєвому розвитку дітей, у відновленні інтересу до читання відіграє, на наш погляд, дитяча періодика. Звісно, сучасним друкованим освітнім виданням важко конкурувати із Інтернетом. Саме тому, на наш погляд, знайомство через періодику з літературою пізнавального характеру має відбуватися якомога раніше – у 3-4 роки. Тим більше, що редакційні колеги більшості з них («Барвінок», «Вулик», «Яблунька», «Пізнайко») вміють зацікавити маленьких читачів грою, хвилюючими художніми текстами, цікавими завданнями, конкурсами.

У сучасному науковому дискурсі термін *дитяча періодика* використовують для позначення масиву періодичних видань, створених спеціально для дитячої читацької аудиторії з урахуванням вікової диференціації, психофізіологічних можливостей, когнітивних потреб та особливостей сприйняття. Відтак дитяча періодика була і є одним з основних комунікативних каналів, за допомогою якого до дитини надходить інформація різного змісту та форми.

Однією з прикмет сьогодишнього літературного процесу в Україні є розмаїття періодичних видань. Однак поряд з тим виникає проблема періодичних видань, адресованих дітям. І це питання *не кількості* газет та журналів для дітей, а *якості* інформації та смислового навантаження, які несуть дитячі видання. Адже реалізація пізнавальної, розвивальної, виховної мети залежить від того, яка інформація буде закладена у видання: які твори, на яку тему, якого жанру будуть пропонуватися юним читачам, які ілюстрації їх будуть супроводжувати тощо.

На важливості існування дитячих журналів наголошував свого часу ще видатний письменник, педагог, лексикограф, літературознавець, етнограф, історик, публіцист, громадсько-культурний діяч Б. Грінченко, який відстоював ідею національної освіти. Справу національної просвіти він не відділяв від справи національного виховання. Розуміючи, що для досягнення такої мети лише уроків мало, педагог продовжував роботу й у позашкільний час. Сформувавши власну педагогічну систему, Борис Дмитрович виховував за нею свою доньку, навчаючи її грамоті за українськими книжками і журналами, що писав для неї сам [2, с.15].

Мета дитячого журналу, як вважав Б. Грінченко, – «систематично впливати на дитячу душу, виховуючи її у відомому напрямі, покладаючи в ній основи для гарного морального світогляду» [1, с. 29]. Б. Грінченко наголошує не лише на необхідності випуску журналів, щоб духовно піднести дитину, а й на великій відповідальності тих, хто займається виданням таких журналів, позаяк «тільки-но навчилася дитина читати, – вона вже придбала нове поле для роботи своєї думки. Раніше тільки та чи інша життєва обстановка, серед якої дитина жила, була для неї цим полем. Тепер же дитячий кругозір значно розширився. У сфері моральних понять ще нічого немає остаточно виробленого, свідомо зрозумілого. Книга зустрічається з майже незайманим світом дитини. Надалі положення дитини у питаннях особливо морального плану непостійне, воно все змінюється до тих пір, поки у людини виробляється той чи інший світогляд» [1, с. 31].

На сучасному етапі перед дослідниками постає ряд інших не менш важливих питань стосовно розвитку дитячої періодики. Зокрема, лишається проблема наповнення журналів для дітей. Типовим для українських дитячих періодичних видань 30-х рр. ХХ ст. було публікування літературних текстів, які можна поділити на дві групи: художні та нехудожні. Твори художньої літератури (казки, оповідання тощо), адресовані дітям, розвивали емоційну сферу особистості, допомагали засвоїти основні моральні принципи, здійснювали виховну функцію. Вони не були створені спеціально для періодики, зазвичай, це були передруки творів українських та зарубіжних письменників (Т. Шевченка, І. Франка, О. Іваненко, М. Трублаїні, Д. Дефо, Г.-Х. Андерсена та ін.) [3].

У сучасній періодиці таких передруків наразі немає, а їхнє місце посідають твори сучасних письменників, хоч і маловідомих, однак ці тексти виконують ті ж функції, що й твори художньої літератури минулого.

Тексти нехудожнього характеру в більшості сучасної періодики є обов'язковою рубрикою. Це специфічна група: замітки, статті, науково-художні оповідання, нариси та ін. Їх створення залежить від реальних пізнавальних потреб читацької аудиторії, психічного розвитку та можливостей сприймання. Метою таких публікацій є донести до дітей зрозумілою мовою знання про системність навколишнього світу, охарактеризувати окремі предмети та явища і пояснити причиново-наслідковий зв'язок між ними, розкрити дітям сутність наукових понять і навчити оперувати ними у подальшій пізнавальній діяльності.

Вважаємо, однак, що наріжним завданням дитячої періодики на сьогодні має стати не лише розвиток аналітичного інтелекту. На наш погляд, головне завдання дитячого журналу сьогодні – стати наставниками дітей, їх друзями і співбесідниками в кращому сенсі слова. Лише таким способом ми зможемо викликати в дітей інтерес до поданого матеріалу, а відтак і до його прочитання.

Читання дитячої періодики вводить дитину у світ, розвиваючи інтелект за допомогою гри, вчить цікавитися навколишніми явищами й подіями, перейматися суспільними проблемами, брати участь у спільній справі, готує її до активної громадської участі в майбутньому.

Важливо, що сьогодні нам треба відмовитися від прямого примусу, настійливого принукування до читання як методу, який не діє у сучасних умовах. Натомість запропонувати нашим дітям тексти, які не лише науково-популярними відомостями розширюватимуть їх розумовий кругозір, а й викличуть у молодих читачів осмислене ставлення до життя, направлятимуть їх живі здібності на шлях добрودійства й корисної праці, на основі природної допитливості розвиватимуть в них естетичний смак, а наочними прикладами з історії і життя чудових людей виховуватимуть в дітях любов до батьківщини, повагу і толерантне ставлення до людини в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гринченко Б. К вопросу о журнале для детского чтения в земской народной школе. *Земский сборник Черниговской губернии*. 1895. № 4–5. С. 27–50.
2. Огар Е. Дитяча книга: проблеми видавничої підготовки. Львів, 2002. 160с.
3. Стадницька Юлія Особливості викладу інформації в пізнавальних текстах для дітей (психологічні та когнітивні аспекти). URL: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1959>

Л. П. Летюча (м. Переяслав)

ЦІННІСНІ ЗРУШЕННЯ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА КРІЗЬ ПРИЗМУ ЛЕКСИКИ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ

Загальновизнано, що зміни, які відбулися в нашому суспільстві за останні роки, є революційними. Це, передусім, зміни в суспільній психології, у системі цінностей.

Ціннісні зрушення першочергово знаходять відображення в лексичному складі мови: поява нових слів, зміна сполучуваності, конотацій, частотності вживання вже наявних у мові лексичних одиниць, виникнення нових змістових напрямів, тем у їх семантиці.

Із цієї позиції є абсолютно виправданим інтерес лінгвістичної науки, зокрема лінгвістичної аксіології, до мовних інновацій, що свідчать про зміни в духовній сфері соціуму (Березович 2008; Вєпрева, Купіна 2007; Залізняк, Левонтіна, Шмельов 2008; Левонтіна 2010, 2011; Осипова 2011; П'янкова 2010; Седакова 2010; Феоктістова 2009; Фролова 2008, 2010; Шмельова 2011 та інш.).

Мета статті: здійснення спроби аналізу змін у семантиці російської аксіологічної лексики початку XXI ст., об'єднаної темою прагматизму і матеріального благополуччя. До розгляду залучалися в першу чергу неосемантизми – «старі» слова з « новою» семантикою. Ілюстративні контексти базуються на даних Національного корпусу російської мови (НКРМ) або з актуальних на березень 2021 р. сайтів Інтернету, виявлених через пошукову систему Google.

В «осучасненій» шкалі цінностей уже не одному поколінню молодих людей гроші видаються абсолютним пріоритетом. Матеріальні цінності, гроші сьогодні стали мірилом «успішного», щасливого благополуччя людини. Звідси помітна в дискурсі потреба в лексемах, що мають сему «престижності», високої (з огляду на матеріальне забезпечення) якості життя.

Для прикладу розглянемо прикметник російської мови *статусный*. Тлумачні словники не фіксують його значення. К. Андреева в «Теория эталонного имиджа» пропонує таке визначення: «СТАТУСНЫЙ 1. относящийся к статусу (статусам), определяющий статус и т. п. 2. подчеркивающий статус своего владельца». Знаходимо наступне тлумачення словотвірної основи: «Статус, -а, м. 1. Офиц. Совокупность прав и обязанностей гражданина или юридического лица. С. *свободного предпринимательства. Дипломатический с. С. независимости государства*. 2. Положение, состояние. *Его статус в коллективе достаточно высок. Иметь с. доктора наук. Прошу уважать мой с. Социальный с.* < В статусе кого-чего. в зн. предлога. В качестве, в роли кого-, чего-л. *Область в статусе зоны особого подчинения. Работать в статусе научного сотрудника* [1, с. 1263]. Можемо спостерігати, що ілюстративний матеріал до другого значення лексеми не демонструє прагматичної семи, пов'язаної із матеріальним станом людини. Це підтверджують і приклади НКРМ, позначені початком століття:

... Я бы хотел сказать, что для РИА «Новости» это издание «Российское военное обозрение» достаточно **статусный** проект. Мы считаем его одним из ключевых в нашей группе издательских проектов. ... [Расшифровка пресс-конференции по презентации журнала «Российское военное обозрение» (26.04.04) // РИА Новости, 2004.04.28].

В частности ориентация на какую-то инновацию на **статусный** рост, профессиональный рост. [Семинар «Базовые ценности и социальные установки: проблемы взаимодействия» (2001) // Из коллекции НКРЯ].

Словник системи ASIS «Большой русский словарь-справочник синонимов» за ред. В. М. Трішина (2013) перераховує такі синоніми до аналізованої лексеми: *весомый, красивый, модный, престижный, роскошный, фешенебельный*. Це є, на нашу думку, свідченням зміни пріоритетів, цінностей, зміщенням семантики аналізованої лексеми до «комерційного значення».

Что значит **статусно**? Это, когда наш внешний вид отражает социальное, профессиональное и даже материальное положение. А также цели, амбиции, намерения и стремления. (Одежда и социальный статус. Блог Т. Тимофеевой). Слід зазначити, що в цьому контексті відзначається рефлексія мовця з приводу незвичного трактування значення лексеми *статусно*. І хоча це не повноцінна метатекстова вставка на кшталт *якщо можна так сказати, як зараз прийнято говорити* тощо, а лише натяк на рефлексив, виражений посилювальною часткою *даже*, можна припустити, що явище трансформації значення сприймається мовцем дійсно новим, незвичним.

Водночас цього не можна сказати про інший приклад: *Статус пространства придает уникальная мебель, не похожая на ту, что выпускается массово на фабриках и заводах. Как правило, для ее изготовления используются дорогие и редкие материалы, а обработка делается самая деликатная - полировка с использованием воска. Такая свежесть и экологичность обходятся недешево, поэтому и позволить себе подобные покупки могут лишь люди с определенными финансовыми*

возможностями. **Статусный** интерьер не может обойтись дешево. (Источник: domik.ua). Контекст перенасичений акцентом на «матеріальну складову» (**дорогие материалы, недешево, люди с определенными финансовыми возможностями, не может обойтись дешево**), що і визначає головну сему лексеми **статусный**. Кількісне перенасичення вживання цих лексем у тексті свідчить про цілком звичне для мовця значення.

Розглянемо лексему **позитивный**, частотність якої також різко зросла у мовленні сучасної молоді.

«Большой толковый словарь русского языка» за ред. С. А. Кузнецова пропонує наступне визначення: «ПОЗИТИВНЫЙ», -ая, -ое; -вен, -вна, -вно. 1. к Позитивизм. П-ая философия. 2. Книж. Положительный (противоп.: негативный). П-ое суждение. П-ые стороны учения Сократа. П-ая оценка работы. П-ая программа [1, с. 891].

Отвѣт: От визита Юрия Лужкова и возглавляемой им правительственной делегации Москвы мы ожидаем новый **позитивный** импульс для сотрудничества между столицами наших государств, в том числе в практических сферах [НКРЯ, И. И. Студенников. Интервью латвийской газете «Телеграф» // «Дипломатический вестник», 2004]. Многих от явки с повинной останавливают как раз последствия. Если будет закон, который не оставляет органам следствия и дознания возможности выкручивать руки, то это будет очень **позитивный** шаг, – отмечает она [НКРЯ, Петр Козлов. Сенаторы предлагают снимать уголовное преследование за явку с повинной // Известия, 2014.06.10].

Натомість у мовленні сучасної молоді з'явився смисловий відтінок, який можна трактувати як «прагматично позитивний, що сприяє задоволенню потреб»: *Людочка, бутерброды супер **позитивные**, все наелись от души, просят еще сделать* (Отзыв в блоге Позитивная кухня).

Подібні модифікації можна спостерігати і на прикладі лексеми **самодостаточный**. «Большой толковый словарь русского языка» за ред. С. А. Кузнецова пропонує наступну дефініцію: «САМОДОСТАТОЧНЫЙ -ая, -ое; -чен, -чна, -чно. Книжн. 1. Обеспечивающий вполне достаточные условия для кого-, чего-л. без привлечения чего-л. другого, дополнительного. С-ые условия задачи. С-ая система обеспечения» 2. О человеке, обладающем большой степенью внутренней независимости. □ Самодостаточно, нареч. Для решения задачи с. обратиться к условиям. Самодостаточность, -и; ж. [1, с. 1143].

*Но все вместе это складывается в цельный и **самодостаточный** музыкальный образ такой степени честности и проработанности, какой не было, пожалуй, с рихтеровских времен* [НКРЯ, Екатерина Бирюкова. Мне грустно, потому что весело тебе. Сольный концерт Михаила Плетнева в Большом зале консерватории // «Известия», 2003.02.18].

– Многодетная семья – это **самодостаточный** механизм, который сам по себе воспитывает, – считает Светлана [НКРЯ, Дмитрий Соколов-Митрич. Матушка в отставке // «Русский репортер», № 29 (29), 20-27 декабря 2007].

Сьогодні лексема все частіше демонструє у своєму семантичному наповненні «комерційні» нотки. Самодостатність не тільки характеризує внутрішній світ людини, але все відчутніше «вказує» в бік фіксації матеріальної незалежності та спроможності. Саме завдяки цьому смислу лексема стає частим епітетом самопрезентації на численних сайтах, в усному мовленні:

[Медуница, піск] Оговорюсь, что дядя наш **самодостаточный** вполне богатый человек, а моя мама средний класс ближе к бедному. [НКРЯ, Новые родственники – как уживаемся? (форум) (2008)]. Например, если женщина пишет, что она ищет **самодостаточного**, успешного и состоятельного мужчину, она подбирает человека, который будет ее содержать [2].

Отже, проведений нами аналіз свідчить про зміни у семантиці російської аксіологічної лексики, зокрема, об'єднаної темою прагматизму і матеріального благополуччя. Проведений аналіз також можна вважати демонстрацією нового відношення мовців до понять моральних цінностей, що не повинно ігноруватися як поступове формування нової ціннісної системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кузнецов С.А. Большой толковый словарь русского языка. Санкт-Петербург: Норинт, 2008. 1536 с.
2. Можно ли найти «половинку» в Сети? Психологи – о правилах успешного поиска URL: https://www.m24.ru/articles/obshchestvo/12032018/152367?utm_source=CopyBuf (Дата звернення: 9.03.2021).
3. Национальный корпус русского языка. URL: <http://ruscorpora.ru/> (Дата звернення: 8.03.2021).
4. Тришин В.Н. Большой русский словарь-справочник синонимов URL: www.trishin.ru/left/dictionary/ (Дата звернення: 8.03.2021).

Л. Лукіна (м. Умань)

ПЕРСВАЗІЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕТОД МОВНОГО ВПЛИВУ В СУЧАСНИХ ПОЛЬСЬКОМОВНИХ ПРОПОВІДЯХ

Мова – найважливіший засіб людського спілкування. Людина використовує мову, щоб повідомити про що-небудь, спонукати адресата до певних дій, висловити свої почуття, дати оцінку. Вивчення мови як інструменту впливу займається напрямом лінгвістики – лінгвістична прагматика. Лінгвістична прагматика – напрям сучасної лінгвістики, який ґрунтується на виявленні та описі функціонування суб'єктивного чинника в Мові, Мовленні та Комунікації як модусах існування живої природної людської мови [2, с. 12].

Сучасний американський лінгвіст Джефрей Ліч наголошує, що «завдання прагматики – пояснення стосунків поміж смислом (який часто описують як «буквальне» або таке, що лежить на поверхні, значення) та ілокутивною силою (тобто скерованим мовленнєвим впливом мовця на слухача)» [2, с. 23].

Мовний вплив – це вплив на співрозмовника в процесі спілкування за допомогою різних прийомів з метою змінити його погляди і думки або спонукати до якихось дій. Мовний вплив можна розуміти також як управління людською поведінкою, вироблене за допомогою мови і невербальних засобів спілкування. Одним із ефективних методів мовного впливу є переконування або персвазія.

Засоби переконування та аргументації в мовній діяльності активно досліджували вітчизняні (Н. Бабич, Ф. Бацевич, М. Бєлова, В. Дем'янова, О. Зарецька, О. Івіна, Л. Мацько) та польські (А. Батко, І. Борг, Д. Здункевич-Єдинак, Г. Осіка, К. Хоган) науковці.

У «Великому словнику польської мови» (WSJP) знаходимо таке тлумачення терміну «Персвазія» (Perswazja) – (лат. persuasio – умовляння; лат. persuadere – намовляти, переконувати) – переконання когось робити чи поводитися так, як хоче того особа, яка говорить.

Особливо яскраво персвазія виражена в релігійному (фідеїстичному) дискурсі, зокрема в жанрі проповіді. За словами Ф. Бацевича основною ознакою фідеїстичного слова як складової мовного коду релігійної комунікації є не конвенціональне розуміння мовного знака, тобто сприйняття слова не як умовного позначення предмета (в широкому сенсі слова), а як його (предмета) складову або навіть сутність. Також Ф. Бацевич констатує, що специфіка фідеїстичних текстів полягає в тому, що вони несуть у собі знаки (слова, словесні формули, повідомлення, послідовності повідом-

лень тощо), яким у комунікації віруючих приписують певні трансцендентні (лат. *transcendens* – той, що виходить за межі) властивості, зокрема магічні: божественне або демонічне походження, сакральність або профанність (лат. *profano* – оскверняти) тощо. Ця особливість фідеїстичного слова великою мірою залежить від фасцинуючого впливу на адресата, тобто максимальної здатності переконувати, хвилювати, навіювати тощо [1, с. 143].

Персвазія або переконування за структурою складається з гіпотези (того, що треба довести), доказів чи аргументів (того, за допомогою чого доводиться гіпотеза) і демонстрації (способу доведення) [3, с. 135].

Усі ці структурні елементи персвазії ми можемо побачити в сучасних польських проповідях.

Гіпотеза – наукове припущення, яке висувають для пояснення явищ дійсності. Вона має бути чітко сформульованою, позбавленою логічної суперечності, не змінюватися в процесі доведення [5, с. 126].

Гіпотезами можуть бути теоретичні положення, правила моральної поведінки, життєві факти, явища, події, які вимагають морального оцінювання. Переконати когось – означає викликати в нього впевненість в істинності гіпотези. Наприклад: *«Chrzest to słowo jednoznaczne i wymagające. Przypatrzmy się całej akcji. Żyjący nadzwyczaj ubogo, Jan Chrzciel pod natchnieniem ducha Bożego odważnie wychodzi nad Jordan i czyni świadectwo ostatniego proroka. Chrzci wodą na pokutę. Tym samym rozpoczyna rekolekcje przed wielkim przyjściem Syna Bożego. Przybywają do niego tysiące ludzi. Niektórzy z ciekawości. A on oznajmia im wielką wiadomość: przychodzi Mesjasz, który zmieni oblicze ziemi. Tej ziemi. Następuje kompletna zmiana sytuacji. Jan Chrzciel w końcu pokazuje tę zmianę dłonią: „Oto Ten, Który Jest tu”. Dodajmy, że ta historia mogłaby wydarzyć się nad Wisłą, ale stała się faktem w dolinie rzeki Jordan. Tak upodobał sobie Pan dziejów»* [8].

Доказ (аргумент) – думка, істинність якої перевірена й доведена. Він має бути чітко сформульований, відповідати обговорюваній проблемі. Наприклад: *«Kiedy Jezus przychodzi nad Jordan rozpoczyna tajemnice światła i nowego życia świata. Zaczyna odważnie nauczać jako dojrzały, 30-letni mężczyzna. Z jaką On to czyni mocą? Dokonuje znaków, wielu cudów publicznych, głosi bezkompromisowo nową drogę i opowiada ludziom na nowo historię świata. Naprawia ją. Pomaga nowożeńcom w kłopotliwej sytuacji w czasie wesela w Kanie Galilejskiej. Wybiera uczniów, późniejszych misjonarzy. Gromadzi przy sobie tłumy. Rozdziela cudownie chleb. Uzdrawia setki żydów i cudzoziemców, wskrzesza z grobu troje z nich: córkę Jaira, młodzieńca z Nain oraz swojego przyjaciela Łazarza. Odnawia przykazania zapisanego w kamieniu Dekalogu, wnosząc nowe ich interpretacje w świetle miłości. Stanowi sakramenty. Idzie odważnie przez życie aż na Golgotę, aby przypieczętować ofiarę Bożego Syna. Rysuje wszystkim wyzwolenie z grzechu jako nie tylko możliwość, ale konieczność. Zmartwychwstaje i odchodzi do Domu Ojca, gdzie przygotował nam miejsce. W Nim dostąpimy zmartwychwstania, jak ufamy. Jezus Chrystus realizuje odważny plan Ojca w Duchu Świętym. Wyzwała świat i ludzi z impasu. Dynamizuje historię»* [8].

Демонстрація – логічне розмірковування, під час якого із доказів (аргументів) доводять істинність чи хибність гіпотези. Аргументування може посилатися на авторитет, базуватися на взаємозалежності причин і наслідків, на аналогії. За формою обґрунтування доказ може бути прямим (ґрунтується на безсумнівному факті, який переконує в істинності гіпотези) та опосередкованим (істинність гіпотези доводять запереченням істинності суперечливого положення) [4, с. 221]. Наприклад: *«Dlatego chrzest jest czymś więcej niż tylko przebaczeniem grzechów. Chrzest jest jak umowa zawarta z Bogiem, by nauczyć się mówić Ewangelią i prowadzić życie ucznia. Chrzest to skrzydła. Wiara od tej pory czyni cuda i zmienia smutnego zjadacza chleba w odważnego zmartwychwstaniem twórcę. Apostoł Piotr nawet przyrównuje chrzest do potopu w*

czasach Noego (1 P 3,18–21). Od czasów chrztu w Jordanie Syna Bożego już Bóg nie sądzi jak za dni Noego, że wielka jest niegodziwość ludzi na ziemi i że usposobienie ich jest wciąż złe. Bóg wówczas pożałował, że stworzył ludzi na ziemi, i zasmucił się (Por. Rdz 6, 5–6). W Nowym Testamencie chrzest symbolizuje koniec wegetacji ludzi, a początek nowego życia, w którym mniej lub bardziej udolnie planują z Bogiem. Wody chrztu wymagają tej odwagi i postępowania wg planu Jezusa Chrystusa» [8].

Отже, переконування – це свідоме вживання письмового або усного слова, образ з метою ефективного впливу на чиїсь переконання, погляди, рішення; здобуття чиєїсь підтримки, схвалення пропонованих поглядів, способів поведінки, намірів, ухвал. Першочерговим завданням персвазії є не стільки логічно правильно довести слушність певних поглядів, скільки результативно переконати в цьому якомога більшу кількість осіб. Ефективність переконувального впливу залежить від його сили (визначається аргументами та авторитетом того, хто переконує), знання психологічних рис особи, яку переконують (потреби, інтереси, установки, смаки, особливості мислення), відповідності інтелектуально-емоційного стану переконувача і переконуваного в момент взаємовідносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ: Академія, 2004. 143 с.
2. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної прагматики. Київ: Академія, 2011. С. 12–23.
3. Batko A. Sztuka perswazji czyli język wpływu i manipulacji. Gliwice, Wydawnictwo Helion, 2004. S. 134–138.
4. Borg J. Perswazja. Sztuka pozytywnego wpływu na ludzi. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2011. S. 220–225.
5. Hogan K. Ukryta perswazja. Gliwice, Wydawnictwo Helion, 2006. S. 125–128.
6. Zdunkiewicz-Jedynak D. Językowe środki perswazji w kazaniu. Ruch Biblijny i Liturgiczny 49(4), Kraków, 1996. S. 279–282.
7. Wielki słownik języka polskiego. URL: <https://wsjp.pl> (дата звернення: 10.03.2021).

Джерела ілюстрованого матеріалу

8. Ks. Dariusz Raś Odważni. URL: <http://mariacki.com/odwazni-2/> (дата звернення: 10.03.2021).

Н. М. Маторіна (м. Слов'янськ)

ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ІННОВАЦІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ ПЕРІОДУ КОРОНАВІРУСНОЇ ПАНДЕМІЇ

Мова й суспільство перебувають у постійному взаємозв'язку: з одного боку, розвиток і функціонування мови зумовлені станом суспільства, з іншого, – мова є невичерпним джерелом пізнання життя суспільства, його історичної долі та особливостей світосприймання. Отже, мова – явище суспільне. Вона виникла в суспільстві, обслуговує його, є однією з найважливіших ознак суспільства й поза ним існувати не може. І, навпаки, суспільство без мови не існуватиме.

Важливим аспектом дослідження динаміки будь-якої мови, інноваційних процесів у ній є вивчення задіяних механізмів поповнення чи оновлення словникового складу. У розвинених мовах світу, за свідченнями лінгвістів, у середньому за рік з'являється майже 800 неологізмів. Це спонукає науковців не лише фіксувати нові слова, а й здійснювати їх ґрунтовний аналіз.

Наукова студія присвячена опису семантики й функціонуванню т. зв. *коронавірусної лексики і фразеології* в українській мові, вияву нових тенденцій у процесі неологізації окресленого прошарку мовних одиниць. Хронологічно аналіз таких номінацій охоплює 2020 рік – початок 2021 року, фактичним матеріалом для нього – понад 300 одиниць – слугували тексти сучасної української періодичної преси й електронні ресурси (інформаційні сайти й портали, інтернет-видання).

Серед основних процесів поповнення української лексики та фразеології в окреслений період, зумовлених пандемією COVID-19, важливе місце посідає неологізація, що має вияв у творенні нових слів, словосполучень з новими значеннями, родових словоформ, в актуалізації та функціональній переоцінці лексичних одиниць, які вже давно наявні в мові, у трансформації фразеологізмів тощо. Усі ці інновації потрібно не лише констатувати, фіксувати, а й піддавати ґрунтовному аналізу, окреслити основні тенденції розвитку, функціонування, схарактеризувати структурно-семантичні, словотвірні, граматичні особливості тощо.

У сучасній україністиці на сьогодні майже немає наукових праць, у яких би дослідники аналізували неологізаційні процеси в царині лексико-фразеологічних інновацій періоду коронавірусної пандемії [1; 2]. Саме тому поглиблене дослідження порушеної проблеми видається актуальним, надзвичайно важливим і перспективним для розвитку сучасної україністики.

До неологізмів зараховуємо нові лексичні одиниці, нові значення, відновлену лексику, okazіональні утворення і потенційні слова, запозичені слова й вислови, які виникли, розширили чи змінили сферу свого функціонування або конотативне забарвлення під час пандемії в Україні коронавірусу COVID-19.

Відсутність чіткої термінологічної бази дослідження так само створює дискусійні проблеми. Так, для позначення нового слова є кілька термінів, наприклад: *новотвір, новоутворення, новація, інновація, нова номінація, неологізм, неонім* тощо. Ми переважно послуговуватимосся термінами *інновація* та *неологізм* на позначення лексико-семантичних нововведень (у широкому значенні, розуміючи під ними не лише загальноновживані мовні одиниці, прийняті та закріплені узусом, а й індивідуальні, okazіональні утворення, яким притаманна новизна форми або значення) та робочими термінами *коронавірусна лексика* та *фразеологія*.

Виокремимо основні теоретичні положення й окремі узагальнення з проблеми активних процесів у сучасній українській мові, зокрема на матеріалі коронавірусної лексики і фразеології.

Лексика і фразеологія – це особливі мовні яруси: саме тут найбільш яскраво відбито всі зміни життєдіяльності суспільства. Корінні зміни, що відбулися на початку ХХІ ст. в усіх сферах життя українського суспільства, спричинили справжній «неологічний бум» у лексиці й фразеології. 2020 рік і до сьогодні – період найактивнішого розвитку й функціонування т. зв. коронавірусної лексики і фразеології в мовах багатьох країн світу, зокрема й в українській. Виникнення нового фрагмента в діяльності носія мови автоматично фіксують на лексичній мапі української коронавірусної лексики та фразеології.

У лексико-семантичному полі «коронавірусної лексики» основними словами-свідками («*mots-témoins*»; термін французького лінгвіста Ж. Маторе [3]), які засвідчують глобальні світові зміни, наразі є лексичні домінанти *COVID, Covid-19, CoV, nCoV* і *коронавірус* (так називають родину вірусів, загалом їх близько 40, які ззовні нагадують сонячну корону через відростки у вигляді шипів); *дезінфектори, дезінфекція, дотримання санітарних норм, ізоляція, карантин, криза, локдаун, маска, обсервація, пандемія, підозрілий на зараження, респіратор, респіраторні захворювання, рецесія, самоізоляція, спецперепустка, спецрейс, суперпоширювачі, тест, тимчасове безробіття, фейки, фейкова інформація, економічний спад, експрес-тест, епідемія* тощо.

Чинниками (як лінгвальними, так й екстралінгвальними), які впливають на формування й розвиток коронавірусної лексики, можна вважати: 1) нові соціальні явища, що мають як позитивне, так і негативне значення для суспільства (*коронавірусна епідемія, коронавірусна пандемія; протиепідемічні заходи, ізоляція, карантинні заходи, карантинні канікули, масове щеплення, масове вакцинування; дистанційна робота, дистанційне навчання* тощо); 2) нові досягнення науки й техніки (*ПЛР-тести, тести на антитіла, розробка вакцини проти коронавірусу, вакцинація*

проти коронавірусу тощо); 3) дію законів «мовної експресії» (*коронавірус* → *корона*), економії лінгвальних засобів, мовної енергії (*коронавірусна паніка* → *коронапаніка*), тенденцію до ускладнення лінгвальної інформації, збагачення мовної структури іншими словами (*лихо-епідемія*) тощо. Здійснений аналіз дає змогу стверджувати, що як екстралінгвальні, так й інтралінгвальні чинники однаково впливають на розвиток коронавірусної лексики і фразеології сучасної української мови, а також спростовує думку тих мовознавців, які надають перевагу екстралінгвальним чинникам.

Можна виокремити такі основні причини інноваційних процесів у площині коронавірусної лексики та фразеології: 1) відсутність слова на позначення нової реалії, предмета, поняття в суспільному житті (*конфіттинг* – збільшення ваги за відсутності фізичних вправ і наявності зайвих калорій під час перебування на карантині); 2) тенденція до заміни словосполучень однослівним найменуванням для зручності (*коронавірусна криза* → *коронакриза*); 3) потреба в розмежуванні понять (*надзвичайна ситуація* не обмежує конституційні права і свободи, а *надзвичайний стан* – цілком: він може обмежувати свободу руху, зібрань і навіть дозволяти примусове вилучення майна у фірм чи окремих людей) тощо.

Коронавірусну лексику поповнюють: 1) власне неологізми – нове слово позначає нове поняття; 2) трансформації як синтез нової форми слова зі значенням, яке раніше мала інша форма для нового емоційного й експресивного значення; 3) семантичні неологізми (або переосмислення), тобто нові значення вже наявних слів. Значна частина інновацій – це запозичення.

Спостерігається актуалізація лексичних одиниць медичної галузі, у процесі якої відбувається функціональна переоцінка й розширення сфери стилістичного використання лексем, маркованих у словниках як спеціальні, вузькоспеціальні, рідковживані. Їх нечасто використовували поза медичним контекстом, але впродовж 2020 року вони надзвичайно швидко поповнили активний лексикон, зокрема це такі слова: *антисептик, вірусна пневмонія, генетичні модифікації вірусу, зараження, інкубаційний період, контактні (особи), захисна маска, штучна вентиляція легень (ШВЛ), антиген, тест на антитіла, ПЛР-тест, сатурація, санітайзер, тепловізор, тест на коронавірус, негативний / позитивний тест на коронавірус* тощо. Явище актуалізації досить часто корелює із семантичними змінами: розширенням або звуженням значення номінативних одиниць.

Особливістю розвитку української коронавірусної лексики є активізація мовленнєвих okazionalizmів: *«інтелектуальний» локдаун, короновий рік, карантинориль, кавоізоляція, турботовірус, антиковід, самоізолянти, інфодемія, твіндемія, ковідіот* тощо. Появу таких слів можна вважати засобом інформаційного впливу не лише на емоції людей, їхню психіку, а й на їхнє інтелектуальне сприймання, світоглядну та громадську позицію, яка має вияв у ставленні до певних фактів і подій суспільного життя.

Активність використання коронавірусної лексики і фразеології засвідчує формування синонімічних рядів таких мовних одиниць: *коронавірус, «корона», COVID-19, коронавірусна інфекція, коронавірусна хвороба, коронавірусне захворювання, уханська недуга, китайський грип, коронавірус з Уханю; повний карантин, жорсткий карантин, тотальний карантин, суворий карантин; антимасковий протест, антимасковий рух, антимасковий режим* тощо.

Коронавірусні слова можуть бути як зафіксовані, так і не зафіксовані в спеціальних чи загальних словниках.

На шпальтах українських інтернет-видань поширеними є «коронавірусні» слова й вирази, які є кальками з інших мов, як-от: *короналі* (ісп. *coronials*) – покоління, яке народжується під час карантину; *балконнаці* (ісп. *balconazis*) – люди, що ображають тих, хто ходить по вулиці; *ефект Тегнелла* (швед. *Tegnelleffekten*) – ефект по-

пулярності Андерса Тегнелла, провідного епідеміолога Швеції, як результат його щоденних спокійних, рівних і навіть нудних виступів на прес-конференціях тощо.

Життя в умовах карантину спричинило й активізацію процесів неологізації – стабілізації та закріплення в мовній практиці українців нових відносно стійких мовних комплексів, нових словосполук різної структури, походження, різної соціальної значущості, як-от: *адаптивний карантин, вірус бідності, дотримуватися етикету кашлю, залишатися вдома, карантинні канікули, карантинні лайфхаки, карантинні челенджі, локдаун вихідного дня, покоління COVID* тощо. Використовують у мовленні т. зв. «карантинні» фразеологізми зараз усі, незалежно від віку чи статі, хто вимушено опинився в конкретних історико-соціальних умовах, відчуває тиск зовнішніх, незалежних від неї обставин.

Аналіз української фразеології засвідчує, що абсолютно нових одиниць «малого фольклору» не дуже багато (*ходити на закупи* → в умовах карантину один раз у кілька днів виходити в магазин, аби придбати потрібні продукти й засоби гігієни; *Змінюємо побутові звички – надягайте рукавички! Розважайся – вірусу не здавайся! Сиди вдома, місця повно. Щоб контактів уникати, використовуй поштомати* тощо).

Основним прошарком фразеологічного фонду української мови періоду коронавірусної пандемії є «переробки», трансформації вже наявних у мові одиниць → *«Людина людині – коронавірус», «Моя хата з краю, карантин переважаю», «На городі бузина, а в Києві нічим не доїдеш», «На карантин надійся, а сам не гуляй», «Не такий страшний звір, коли є туалетний папір», «Хто людей чіпає, той ковідку хапає», «Хто носить масочку, той буде їсти пасочку»* тощо.

На сьогодні побутують навіть «ковідні» щедрівки й колядки, адаптовані під сучасні реалії:

*Ковід, ковід, ковідниця, добра в масці молодиця,
А без маски не така – дайте антисептика.
Я ковідку заспіваю, Антитіл вам побажаю,
Хай локдаун той проклятий Оминає вашу хату!*

У цих невеличких піснях яскраво відбито визначальну рису українців – сприймати все з гумором, не впадаючи у відчай навіть у часи пандемії.

Отже, за образним висловом О. М. Мацько, «мова не йде на карантин»! Мова розвивається, живе й реагує на всі суспільні зміни! Сподіваймося, що, коли карантин закінчиться, частина досліджуваних слів і слівформ (а ще краще майже всі) надзвичайно швидко знову опиняться на периферії пасивного лексикону. Будьте здорові!

ЛІТЕРАТУРА

1. Весна Т. В., Телецька Т. В. Лексичні інновації періоду коронавірусної пандемії. *Записки з романо-германської філології*. 2020. Вип. 1 (44). С. 83–89.
2. Хода Л. Д. Мова реклами в часи пандемії коронавірусу COVID-19 (на матеріалі українських та словацьких текстів). *Південний архів. Філологічні науки*. 2020. № 82. С. 130–134.
3. Matoré G. La méthode en lexicologie: domaine français. Paris: Didier, 1973. 126 p.

И. Л. Мацегора (г. Запорожье)

ПРЕДЛОЖНАЯ СЕМАНТИКА В УКРАИНСКО-РУССКОМ ПЕРЕВОДЕ ЮРИДИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ

Язык – важный инструмент законотворчества. Именно он позволяет законодателям создавать тексты, содержащие в себе результаты их деятельности в виде нормативных правовых актов (кодексы, положения, приказы и т. д.). Право существует исключительно в языке и развивается с помощью языка. Оно, несомненно, начало формироваться в языке задолго до появления письменности и процесс формирования системы юридических терминов в языке начался раньше, чем появилась возможность их книжной фиксации и систематизации. В родственных языках (таких,

как, например, русский и украинский) многие юридические термины образованы от общей славянской основы.

Являясь служебной частью речи, предлог выполняет строевую функцию любого текста, в том числе и юридического. Считаем актуальным проследить, как в современных литературных формах русского и украинского языков функционируют предлоги в текстах уголовно-процессуального права, как родственные, так и различные по своему происхождению и структуре.

На сегодняшний день морфологический уровень языка законодательства, а именно особенности реализации предложной семантики в официально-деловом стиле не становились предметом специального научного изучения. Актуальность освещения данного аспекта заключается в том, что исследуемые тексты характеризуются широким функционированием предлогов, в частности производных предложных единиц, что является одной из специфических характеристик анализируемых текстов. Данная проблема частично была описана в работах В. В. Раскина [1], Б. Ю. Городецкого [1], В. Н. Комиссарова [2], Л. А. Капанадзе [3], М. Б. Костровой [4], Р. З. Мурясова [5].

В уголовно-правовой литературе характеристика языка уголовного закона неизбежно «сочетается» с характеристикой свойств законодательного текста. К числу общих и специальных признаков нормативно-правового текста Д. И. Милославская относит точность, безличность, простоту и доступность [7, с. 102]. А. И. Ситникова пишет, что «реализация принципа законности требует в первую очередь максимально чёткого, не допускающего различных толкований описания непосредственно в законе объективных и субъективных криминообразующих признаков деяний, признаваемых преступлениями. Пусть даже текст закона будет громоздким, не столь стилистически изящным, как хотелось бы, но зато абсолютно понятным и потенциальному правонарушителю, и должностному лицу, применяющему уголовный закон» [8, с. 22].

На различных языковых уровнях юридические тексты имеют ряд особенностей. Например, на морфологическом уровне юридический стиль характеризуется использованием сложных союзов, малым количеством личных местоимений. На лексическом уровне объективность проявляется в полном отсутствии эмоционально окрашенной и оценочной лексики. На синтаксическом уровне стилевые черты проявляются в употреблении большого количества сложноподчинённых предложений, а также большого количества предложений с однородными членами, что объясняется стремлением юридического стиля все предвидеть и описать.

Тексты уголовного права, условно определяемые в нашем исследовании как уголовно-правовые, отличаются большей стилистической и языковой однородностью, чем документы других подстилей. Для них типично употребление собственной лексики, которая имеет в юридическом словаре особое значение, употребление большого количества терминов и терминологических выражений, назывной характер, т.е. частое употребление глаголов и глагольных выражений, чёткая структура построения документа.

Анализ употребления предлогов в данных текстах позволяет выделить четыре семантические подгруппы, которые условно можно объединить на основе общей семы:

- подгруппа со значением «указание на условие, при проявлении которого что-либо совершается»: *в случае (чего), в случаях (чего), в условиях (чего), при возможности (чего), при наличии (чего), при нарушении (чего), при осуществлении (чего), при участии (чего), при условии (чего)*;
- подгруппа со значением «указание на отсутствие условия для выполнения чего-либо», «недостаточности»: *при отсутствии (чего), при прекращении (чего)*;
- «указание на условие, от которого зависит или не зависит осуществление деятельности, выполнение действий» – *вне зависимости от (чего), независимо от (чего), в зависимости от (чего)*;

– «указание на условие, при котором происходит смена одного действия или явления другим» – *(при переходе (чего), при переходе на (что), при переходе с (чего))*.

Менее продуктивными для текстов официально-делового стиля являются предлоги с пространственной семантикой. Здесь можно говорить о е семантических подгруппах:

– подгруппа со значением «указание на ограниченное пространство, локум, на котором или в котором происходит действие» – *в границах (чего), в пределах (чего) в первом значении, в районах (чего), в районе (чего), на месте (чего), по месту (чего)*

– подгруппа со значением «указание на документ, вне которого происходит, совершается действие» – *вне места (чего), за пределами (чего) во втором значении, за пределы (чего) – в первом значении, из зоны (чего)*.

Как справедливо отмечает профессор А. М. Чепасова, «способность предлогов делать текст связным, грамматически правильным делает эту часть речи особой по типу значения, которое (значение), не являясь номинативным, тем не менее совершенно необходимо для языка как структурной системы, делающей язык стройным, «правильным» с точки зрения русского сознания» [9, с. 57].

Проведённый анализ языка украинских законодательных текстов и их перевода на русский язык убедительно свидетельствует, что в исследуемом текстовом массиве чаще всего используются «собственное предлоги» и «слова, употреблённые в значении предлогов».

Следует акцентировать внимание на том, что в некоторых случаях просто однозначно разграничить наречие и омонимический ему производный предлог *після* – укр., *после* – русск. от которого он образован [11, с. 120]. Этот предлог управляет только родительным падежом. По утверждению А. С. Мельничука, предлог *после* «имеет временное значение, вводя названия временных моментов, а также событий и объектов, позже которых наступает действие, обозначаемая управляющим словом» (цит. по: [4, с. 68]): например, *надання медичної й іншої допомоги потерпілому безпосередньо після здійснення злочину, добровільне відшкодування майнового збитку й моральної шкоди, заподіяних у результаті злочину, інші дії, спрямовані на заглажування шкоди, заподіяної потерпілому* [10, ст. 25] – *оказание медицинской и иной помощи потерпевшему непосредственно после совершения преступления, добровольное возмещение имущественного ущерба и морального вреда, причинённых в результате преступления, иные действия, направленные на заглаживание вреда, причинённого потерпевшему*.

Необходимо отметить также употребления производного предлога *внаслідок* – укр., *в результате / вследствие* – русск. [11, с. 41]. Установлено, что в проанализированных текстах этот предлог функционирует в значении причины, управляя отглагольными существительными типа *нарушение* и *предъявление*, функционирующими в форме родительного падежа. Например: *Якщо внаслідок скоєння навмисного злочину заподіюються тяжкі наслідки, які за законом тягнуть більш суворе покарання і які не охоплювалися наміром особи, кримінальна відповідальність за такі наслідки настає тільки у випадку, якщо особа передбачила можливість їх настання, але без достатніх до того підстав самовпевнене розраховувало на їхнє запобігання, або у випадку, якщо особа не передбачила, але повинна була передбачити можливість настання цих наслідків* [10, ст. 59] – *Если в результате совершения умышленного преступления причиняются тяжкие последствия, которые по закону влекут более строгое наказание и которые не охватывались умыслом лица, уголовная ответственность за такие последствия наступает только в случае, если лицо предвидело возможность их наступления, но без достаточных к тому оснований самонадеянно рассчитывало на их предотвращение, или в случае, если лицо не предвидело, но должно было и могло предвидеть возможность наступления этих*

последствий. Данный фрагмент перевода демонстрирует факт вариативности семантических разрядов предлогов в украинском и русском языках.

Исследованный материал позволяет выделить предлоги, которые реже употребляются в текстах уголовно-процессуального права, и, соответственно, полностью эквивалентны при их переводе с украинского на русский язык, например, *замість* (вместо), *навкруги* (вокруг), *уздовж* (вдоль), *відносно* (относительно). Например: *викрадення, привласнення, вимагання офіційних... а також здійснення таких самих дій відносно приватних документів...* [10 ст. 357] – *Похищение, присвоение, требование официальных... а также осуществление аналогичных действий относительно частных документов.*

Невысокой частотностью функционирования отмечены в текстах уголовного права такие производные предлоги, как *напередодні*, *завдяки*, *протягом*, которые одиночно встречаются в языке анализируемой области права.

ЛИТЕРАТУРА

1. Городецкий Б. Ю., Раскин В. В., Термины с лингвистической точки зрения. *Место терминологии в системе современных наук*: тезисы. докл. науч. симпозиума (г. Москва, 10.11.1998). Москва, 1998. С. 134–141.
2. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): уч. пособие. Москва: Флинта, 2001. 253 с.
3. Капанадзе Л. А. О понятиях «термин» и «терминология». *Развитие лексики современного русского языка*. Москва: Наука, 1995. С. 77–80.
4. Кострова М. Б. Изобразительно-выразительные средства языка в уголовном законе: о допустимости использования. *Журнал российского права*. 2008. № 8. С. 63–73.
5. Мурясов Р. З., Газизов Р. А. Система предлогов в контрастивно-типологическом аспекте. *Вестник Башкирского ун-та. Филология и искусствоведение*. 2017. № 2. С. 424–431
6. Корж А. В. Ділова українська мова для юристів. Київ: Академія, 2002. 176 с.
7. Милославская Д. И. Типичные трудности семантической интерпретации юридического текста. *Юрислингвистика*. Барнаул: АГУ. 2010. С. 102–105.
8. Ситникова А. И. Законодательная текстология и ее применение в уголовном праве: монография. Москва: Юрлитинформ, 2010. 232 с.
9. Чепасова А. М. Лексические и фразеологические предлоги современного русского языка. Челябинск: Изд-во ЧГПУ, 2009. 149 с.
10. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04. 2003 р. № 2341 – III. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 25–26.
11. Воробйова С. А. Російсько-українсько-англійський словник правничої термінології: труднощі терміновживання. Київ: Українська правнича фундація, 1994. 553 с.

И. И. Меньшиков (г. Днепр)

СТРУКТУРА СИНТАКСИЧЕСКОГО ПРЕДИКАТА КАК ФАКТОРА ОБЪЕКТИВИЗАЦИИ ЖАНРОВО-СТИЛИСТИЧЕСКИХ ПАРАМЕТРОВ ТЕКСТА

Под синтаксическим предикатом мы понимаем синтаксическую позицию сказуемого двусоставного предложения, а также, если принять учение, сторонников концепции одновершинности простого предложения, у которых система главных членов предложения не ограничивается подлежащим и сказуемым, а включает в себя ещё и третий компонент, позицию главного члена односоставного предложения. Суть синтаксического предиката заключается в материализации и вербальной репрезентации отношения содержания высказывания к действительности, а основная функция этой лингвистической категории – маркировка предикативности [3, с. 768–773] и связанных с предикативностью различных параметров высказывания, в том числе и жанрово-стилистических, как это практиковалось в работах с использованием аппарата модели контаминированных образов.

В предлагаемом ниже исследовании мы проанализировали материальное выражение регулярно (статистический порог – 0,5%) функционирующего в современном русском языке синтаксического предиката в текстах четырёх разных жанров: научная проза (математика), публицистика, художественная проза и поэзия – общим объёмом около 20 тысяч предложений сплошного теста. Традиционно при этом нами была использована следующая символика: Б – синтаксический предикат, а – его субстантивный распространитель, т. е. синтаксически подчиняющиеся синтаксическому предикату субстантив или субстантивное словосочетание, б – его адъективный распространитель, в – адverbиальный распространитель, г – инфинитивный, и – предикативный распространитель, т. е. подчиняющееся синтаксическому предикату придаточное предложение как своего рода аналог второстепенного члена предложения.

В обследованных нами текстах мы зафиксировали следующие регулярно используемые конструкции, встретившиеся в нашей выборке двести и более раз на каждую тысячу предложений из указанных четырёх жанров. В итоге в порядке убывания их суммарной абсолютной частоты мы построили два списка конструкций: 1) общий для всей нашей выборки и 2) для каждого из указанных четырёх жанров отдельно.

Суммарная картина во всей выборке из 20 тысяч конструкций при статистическом пороге, равном 0,5 %, имеет такой вид:

Бе – 2064, Б – 2928, еБ – 2600, еБе – 1603, Бее – 1444, зБе – 1268, зБ – 1042, Би – 722, ееБ – 686, Бг – 628, еБее – 356, Бз – 314, зБее – 314, зеБ – 308, езБ – 266, ееБе – 260, зБг – 223, Беее – 218, еБи – 212, Бзе – 102, езБе – 200.

О жанрово-стилистической специфике синтаксического предиката и его динамике в каждом из обследованных нами жанров мы, очевидно, более предметно можем рассуждать и делать те или иные заключения, если будем иметь сопоставимый по объёму выборки с приведенным перечнем конструкций и второй содержательно эквивалентный первому список соответствующих синтаксических образований, который мы построили, как это нетрудно увидеть, для текстов указанных нами четырёх разных жанров следующим образом:

Художественная проза.

Бе – 526, Б – 521, еБ – 297, зБе – 196, зБ – 182, Бее – 134, еБе – 127, ееБ – 76, Бз – 65, Бг – 58, Би – 58, зБее – 57, зеБ – 49, езБ – 45, ззБ – 32, Без – 30, еБее – 29.

Поэзия.

Б – 678, Бе – 377, еБ – 299, зБ – 186, еБе – 125, зБе – 118, Бее – 115, ееБ – 93, зеБ – 61, Бг – 60, ееБе – 39, еБз – 32, Би – 30, еБее – 29, Без – 28, ззБ – 26.

Публицистика.

Бе – 566, еБ – 408, Б – 344, еБе – 296, Бее – 288, зБе – 230, Би – 146, Бг – 128, ееБ – 110, еБее – 91, зБ – 86, зБи – 66, зБее – 63, Беее – 56, Бзе – 53, езБе – 48, ееБе – 47, еБи – 42, езБ – 41, ззБе – 36, зБи – 35, зеБ – 30, еБг – 29, еБи – 29, еееБ – 29, еБз – 28.

Математика.

Бе – 588, еБ – 296, еБе – 255, Б – 186, Бее – 185, Би – 127, зБе – 90, Бг – 72, зБ – 67, ееБ – 64, гБе – 58, еБи – 45, иБ – 40, иБи – 34, езБ – 30, еБее – 29, Беи – 27, езБе – 26.

Для удобства работы с приведенными в этом списке конструкциями, а также для большей наглядности и убедительности сопутствующих им суждений мы можем обратиться к аппарату модели контаминированных образов [2], осуществить операцию контаминирования полученных образов в текстах наших четырёх жанров и получить обобщённые аналитические выражения, своего рода функционирующие модели такой очень значимой и чрезвычайно продуктивной синтаксической конструкции, как синтаксический предикат, в разных подъязыках (жанрах) современного русского литературного языка конструкций и построить структурные модели исследуемых синтаксических образований в виде их контаминированных образов, т. е. соот-

ветствующих аналитических выражений. Полученные структурные модели синтаксического предиката, как это нетрудно увидеть, в разных подъязыках, а соответственно и разных текстах будут иметь такой вид:

Худ. проза		Поэзия		Публиц.		Математ.	
е е	е е	е е	е е	е е е	е е е	е е	Б е е
з з	з з	з з	г з	з з	и	з	и и
	Б г		Б з	и Б г		г Б г	
	и		и		з	и	

Приведенные аналитические выражения дают возможность при необходимости осуществить и обратную контаминированию операцию, операцию деконтаминирования, и тем самым экспериментально вернуться к содержательно идентичному исходному списку образов исследуемой нами синтаксической конструкции, с тем чтобы получить определённого рода возможности для тех или иных сопутствующих изысканий, в которых может возникнуть потребность как при практической, так и при теоретической установке использования модели контаминированных образов в самых различных лингвистических исследованиях [5; 6], и в частности исследованиях жанрово-стилистических [1].

Мы можем при этом получить и возможность деконтаминирования образов как обратной операции преобразования общего списка исследуемых синтаксических конструкций в одно аналитическое выражение, если в таком преобразовании возникнет необходимость, как это может быть, например, при установке на конкретизацию каких-либо конкретных синтаксических образований или их аналогов, построенных по той или иной модели. Операция деконтаминирования очень проста, а её суть заключается в том, чтобы указать наполнение каждого образа контаминируемой конструкции теми классами слов (парадигматическими или синтагматическими в зависимости от характера решаемой задачи), которые создают эту конструкцию как некоторую синтаксическую единицу. Последовательность деконтаминирования – постепенный переход от простых к более сложным синтаксическим построениям, а выглядеть соответствующая процедура, как и с любыми иными контаминированными образам с некоторыми обобщениями на примере только одного (первого) контаминированного образа при этом может точно так же, как и список образов синтаксического предиката в тексте художественной прозы, приведенной выше.

Приведенные аналитические выражения, как и аналогичные им построения, связанные с использованием аппарата модели контаминированных образов [4], дают, на наш взгляд, вполне достаточно лингвистически значимой, а главное, объективной информации относительно специфики плана выражения синтаксического предиката в том или ином подъязыке как определённом жанре современного русского литературного языка. И в этом плане нам хотелось бы прежде всего обратить внимание на одно очень важное, с нашей точки зрения, обстоятельство, связанное с целым рядом особенностей русского синтаксиса, в том числе и с проблемой синкретизма второстепенных членов предложения. И это обстоятельство – **абсолютное преобладание** во всех указанных нами подъязыках конструкций, квалифицированных нами в качестве **субстантивных распространителей** синтаксического предиката, т. е. таких зависимых от этого главного члена предложения распространителей предикативной основы сложного предложения, которые выражены субстантивом или субстантивным словосочетанием, т. е. синтагматическим классом второго ранга, обозначенным в описываемой модели буквой **е** (в позиции – 1, т. е. непосредственно слева от синтаксического предиката, – это подчёркнутые **е** и **е**, а так же **е**, **е** и **е**; в позиции +1: **е** и **е** и тоже **е**, **е** и **е**), и каждый из этих распространителей в зависимости от задаваемого вопроса можно квалифицировать в качестве разных второстепенных членов предложения (как дополнения, так и определения или обстоятельства, как

это имеет место, например, во фразе типа *Мама пошла за хлебом*, где слова *за хлебом* можно отнести как к обстоятельству (вопрос *пошла куда*, так и к дополнению (вопрос *пошла за чем?*). А в предложении типа *Цветы в вазе уже завяли*. К слову *цветы* могут быть заданы вопросы *в чём?, какие?, где?*, и соответственно говорить об этом слове как о дополнении, определении и даже об обстоятельстве места). Возможны в такой ситуации и нестыковки иного характера, касающиеся квалификации синтаксических связей слов, структурно-семантических типов сложного предложения и других частных вопросов синтаксиса и лингвистики в целом.

Экспериментальное преобладание субстантивных распространителей в указанных позициях может быть обусловлено целым рядом причин конструктивного синтаксиса русского языка, в том числе и семантической полифункциональностью одних и тех же форм одного и того же члена предложения, как это имеет, например, место в таких словосочетаниях с творительном падежом существительного, как *писать ручкой и писать ночью, петь басом и петь хором, идти берегом и идти пешком, быть больным, выглядеть героем, свернуться калачиком* и т. п.

Можно здесь предложить и интерпретировать даже гипотезу преобладания субстантивных детерминантов сказуемого: возможен, разумеется, и субстантив, и адвербиальный распространитель, но субстантив функционирует существенно чаще, на что указывают в соответствующих синтаксических фигурах и статистика самих распространителей, степень их продуктивности, а ещё и лингвистической значимости.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кривош Л. С. Синтаксическая атрибуция русского текста: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Днепропетровск, 1991. 16 с.
2. Меньшиков И. И. Модель предложения и его парадигма. Днепропетровск: РИО ДГУ, 1979. 80 с.
3. Меньшиков И.И. Синтаксический предикат как конструктивный центр и главный член предложения. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. № 910. Частина 1. Харків, 2010. С. 768–773.
4. Меньшиков И. И., Самойленко В. Г., Стребуль Л. А. Модель контаминированных образов в жанрово-стилистических исследованиях. *Вопросы прикладной лингвистики*. Вып. 3. Днепропетровск: ДГУ, 1971. С. 24–28.
5. Мустайоки А. О лингвистических экспериментах. *Язык – система. Язык – текст. Язык – способность*. Москва: РАН, 1995. С. 155–160.
6. Щерба Л. В. О тройном аспекте языковых явлений и об эксперименте в языкознании. *Языковая система и речевая деятельность*. Ленинград: Наука, 1974. С. 24–39.

А. В. Моргун (г. Мукачево)

К ВОПРОСУ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СИНОНИМИИ АДЪЕКТИВНЫХ ПРОИЗВОДНЫХ

В настоящее время наряду с вопросом о регулярности реализации словообразовательных значений в составе типовой словообразовательной парадигмы определенного класса слов, регулярности средств выражения того или иного деривационного значения существует и проблема словообразовательной синонимии. В исследованиях Е. С. Кубряковой, Л. Н. Мурзина, Л. А. Кудрявцевой и др. выделяется динамический аспект деривации, а решение проблем словопорождающих возможностей слова в первую очередь связывается с исследованием процесса словопроизводства, а именно – с выходом в динамическую модель языка.

Целью исследования является изучение словообразовательной синонимии в адъективном дезономическом словообразовании. Анализ фактического материала показал, что в системе суффиксальных прилагательных, мотивированных наименованиями животных, наблюдаются случаи словообразовательной синонимии

со следующими суф.: *-ий* и *-ов-*, *-ии-* и *-ов-*, *-ий* и *-ин-*, например, *олений* – «относящийся к оленю, принадлежащий ему. // Состоящий из оленей. // Сделанный из шкуры оленя» [8, т. 8, с. 840] и *олeneвый* – «относящийся к оленям, принадлежащий им» [8, т. 8, с. 839]; *псовый* – «относящийся к псу, принадлежащий ему» [8, т. 11, с. 1634] и *песий* – «относящийся к псу, свойственный ему» [8, т. 9, с. 1076]; *сурчиный* – «то же, что сурочий» [8, т. 14, с. 1215] и *сурковый* – «относящийся к сурку, принадлежащий ему. // Сделанный из меха сурка» [8, т. 14, с. 1211]; *крысий* – «принадлежащий крысе» и *крысиный* – «относящийся к крысе, принадлежащий ей. // Предназначенный для крыс. // Такой, как у крысы» [8, т. 5, с. 1756].

Наличие синонимических отношений в системе суффиксальных дезоонимических прилагательных связано с тем, что «в конце XVIII – нач. XIX в. в литературном языке производство прилагательных от названий животных происходило преимущественно с помощью суффиксов *-ин-ый*, *-ов-ый* и *-j-*» [2, с. 334]. Прилагательные на *-ый* «существенно отличались от нечленных прилагательных на *-ов*, *-ин* наличием аффикса *-ий* и значением отношения не к единичному животному, а к роду животных (чаще всего конкретизируемого как «сделанный из шкуры или мяса животного»), свойственности роду животных (иногда с оттенком качественности)» [2, с. 334].

В настоящее время терминологическое наименование рода животных представляет собой существительное в форме множественного числа, а наименование семейства животного – субстантивированное прилагательное, например, *соловыи* – род птиц сем. *дроздовых* [9, с. 1254]; *осетры* – род рыб сем. *осетровых*; осетровые – сем. рыб группы хрящевых ганоидов [1, т. 18, с. 557]; *мартышки* – род низших узконосых обезьян подсем. *мартышковых* [1, т. 15, с. 426] и др. Определенных закономерностей сочетаемости суффиксов прилагательных с определенными типами основ – наименований животных, – не наблюдается. Еще в конце XVIII-нач. XIX в., когда шел активный процесс производства адъективов, мотивированных наименованиями животных с помощью суффиксов *-ин-ый*, *-ов-ый*, *-j-*, «строгих закономерностей, определяющих сочетание названных выше суффиксов с производящими основами определенного значения или строения, не существовало. Благодаря этому от многих названий животных образовывались прилагательные двух и даже трех типов, между которыми не было четких семантических или стилистических различий» [2, с. 335].

В нашем материале имеются адъективы, которые при определенных условиях можно рассматривать как синонимические формы, например: *орлиный* «1. Относящийся к орлу, орлам, принадлежащий им» и *орлий* – «То же, что орлиный (редко)» [8, т. 8, с. 1032–1033]; *селезений* – «относящийся к селезню, принадлежащий ему» и *селезневый* – «относящий к селезню, принадлежащий ему» [8, т. 13, с. 598]; *тигриный* – «относящийся к тигру, принадлежащий ему. // Такой, как у тигра, свойственный тигру» и *тигровый* – «1. Относящийся к тигру, принадлежащий ему. // Изобилующий тиграми. 2. Такой, как у тигра, свойственный тигру. // Цвета шкуры тигра» [8, т. 15, с. 435–436] и т. д. Однако большинство дублетных образований имеют различия как семантического, так и стилистического характера.

Различия семантического характера дезоонимических адъективов проявляются в сочетаемости слов (дистрибуции), «в связях слов с контекстными партнерами в рамках конкретных высказываний» [5, с. 6]. Прилагательные, мотивированные одной зоолексемой, представляют собой 3-ий тип синтагматических отношений лексических единиц. Значение адъективов частично совпадают, переkreщиваются. Такие отношения образуют в языке эквиолентные оппозиции. «Семантическое содержание таких оппозиций обнаруживает общее

(совпадающее) и индивидуальные (дифференцирующие) семантические компоненты единиц» [6, с. 140]. Например: *крокодиловы слезы*, но *крокодилья пасть* и *крокодиловый чемоданчик* [8, т. 5. с. 1694]; лебединая песня (*песнь*), лебединая стая, **но** лебяжий пух [8, т. 6, с. 88–91].

В структуре конкретных СП зоонимов различных ЛСГ зафиксированы прилагательные со следующими комбинациями суффиксов:

1) *-овый*, *-иный* и *-ий*, например: *кабарговый* – «Прил. к кабарга. *Кабарговая шкура*. ◇ Кабарговая струя – мускус», *кабаржиный* – «Прил. к кабарга. *Кабаржиные кости*», *кабарожий* – «Прил. к кабарга. *Кабарожья тропа. Кабарожий мускус*. ◇ Кабарожья струя – то же, что кабарговая струя» [7, т. 2, с. 10], ср. у Вл. Даля: *кабарга* – «козочка, безрогое сибирское животное, от самца коего из подбрюшной сумочки получается *кабаргина*, *кабарожья* или *кабарговая* струя, мускус» [3, т. 26, с. 70]; *собольевый* – «Прил. к соболь. *Собольевый лов*. // Сделанный из меха соболя», *соболий* – «1. Прил. к соболь. *Соболя нора. Соболий мех*. // Сделанный из меха соболя. *Соболя шапка. Соболя шуба*. 2. Народно-поэт. То же, что соболиный (во 2-ом знач.), *соболиный* – «1. Прил. к соболь. *Соболиный заповедник. Соболиные шкурки*. // Устар. Сделанный из меха соболя. 2. Народно-поэт. Густой, темный и шелковистый (о бровях)» [7, т. 4, с. 170], ср. у Вл. Даля: *соболя* и *соболиная шкурка*. *Соболий мех*. *Соболиная пушистость меха*. *Соболя ловушка*. *Соболиный промысел*. *Соболий воротник* [3, т. 4, с. 252–253]; *карасевый* – «Прил к карась. *Карасевая икра*. // приготовленный из карасей. *Карасевая уха*», *карасий* – «Прил. К карась, карасиный – Прил. к карась» [7, т. 2, с. 32], ср. у Вл. Даля: *карасевый* – «к карасям относящийся» [3, т. 2, с. 90–91];

2) *-овый* и *-ий*, например: *тюленевый* – «Прил. к тюлень. *Тюленевый промысел*. // Сделанный из кожи, шкуры тюленя. *Тюленевые сапоги*», *тюлений* – «Прил. к тюлень. *Тюлений жир. Тюлений промысел*» [7, т. 4, с. 434], ср. у Вл. Даля: «*тюленевый, тюленный, тюлений* – из тюленя, кожи его сделанный, к тюленям относящийся» [3, т. 4, с. 451]; *сусликовый* – «Прил. к суслик. *Сусликовая шкурка*», *сусличий* – «Прил. к суслик. *Сусличья нора*» [7, т. 4, с. 309], ср. у Вл. Даля: *сусличья нора* [3, т. 4, с. 364]; *судаковый* «Прил. к судак. *Судаковая икра. Судаковое филе*», *судачий* – «Прил. к судак. *Судачья стая*» [7, т. 4, с. 300], ср. у Вл. Даля: «*судаковый, судаковий, судачий, судочий* – к судаку относящийся» [3, т. 4, с. 354];

3) *-иный* и *-ий*, например: *бычий* – «Прил. к бык», *бычачий* – «Прил. к бык. *Бычачий желудок. Бычачья кожа*. // перен. Такой, как у быка», *бычиный* – «Прил. к бык» [7, т. 1, с. 131], ср. у Вл. Даля: «*бычачий, бычий* – принадлежащий, свойственный быку, к нему относящийся» [3, т. 1, с. 149]; *соколиный* – «1. Прил. к сокол. *Соколье крыло*. // Устар. Осуществляемый с помощью сокола. *Соколя охота*. 2. Такой, как у сокола; гордый, смелый, красивый», *соколиный* – «1. Прил. к сокол. *Соколиные крылья*. // Осуществляемый с помощью сокола. 2. Такой, как у сокола; гордый, смелый, красивый» [7, т. 4, с. 187], ср. у Вл. Даля: «*соколиное* или *соколечье гнездо. Соколиная охота. Очи соколы, брови соболя*» [1, т. 4, с. 262];

4) *-овый*, *-ный* и *-ий*, например: *камбалий* – «принадлежащий камбале; *камбалий плавник*», *камбальный* – «относящийся к камбале; *камбальные сети*», *камбаловый* – «относящийся к семейству костных рыб» [8, т. 5, с. 720]; *кефалий* – «относящийся к кефали, принадлежащий ей (икра)», *кефалевый* – «относящийся к кефали», *кефальный* «относящийся к кефали» [8, т. 5, с. 930];

5) *-овый* и *-ный*, например: *форелевый* – «Прил. к форель», *форельный* – «Прил. к форель» [7, т. 4, с. 575], ср. у Вл. Даля: «*форелевый лов, форельный вкус*» [3, т. 4, с. 537]; *кошенилевый* – «то же, что *кошенильный*», *кошенильный* – «Прил. к кошениль. // *Кошенильная краска*» [7, т. 2, с. 117], ср. у Вл. Даля «*кошенилевый, кошенильный, багрецовый, червцовый*» [3, т. 2, с. 182];

6) *-иный* и *-ный*, например: *лошадиный* – «1. Относящийся к лошадям, принад-

лежащий им. // Такой, как у лошади; напоминающий чем-либо лошадь. О внешности кого-либо» и *лошадный* – «имеющий лошадь» [8, т. 6, с. 379], ср. у Вл. Даля: «*лошадиный*, конский, к лошадям относящийся» [3, т. 2, с. 270]; *пчелиный* – «1. Прил. к пчела. *Пчелиный* рой. *Пчелиный* мед» [7, т. 3, с. 567], *пчельный* – «к пчелам относящийся» [3, т. 3, с. 546]; *куриный* – «Прил. к кура, к курица. *Куриное* перо. *Куриные* кости. *Куриное* кудахтанье. // Приготовленный из мяса курицы. *Куриная* котлета. *Куриный* бульон» [7, т. 2, с. 152], *курятный* (а также: *курий*, *курячий*, *куриный*) – «к курам относящийся» [3, т. 2, с. 224];

7) *-ный* и *-ий*, например: *овечий* – «1. Относящийся к овцам, принадлежащий им. // Состоящий из овец. // Приготавливаемый из мяса, молока, шерсти. 2. Такой, как у овцы» и *овчарный* – «Относящийся к овцам» [8, т. 8, с. 602], ср. у Вл. Даля: «*овчий*, *овечий* – к овцам относящийся, *овчарный* – к овчарне, к овцеводству относящийся» [3, т. 2, с. 641]; *жабий* – «Прил. к жаба» [7, т. 1, с. 469], *жабный* – «К болезни жабе относящийся» [3, т. 1, с. 523].

Чаще всего отношения синонимии наблюдаются у адъективов с суф. *-овый* и *-ный*. Это, вероятно, связано с тем, что «гораздо ближе к суффиксу *-н-* по своим функциям суффикс *-ов-*, *-ев-*. В некоторых случаях можно наблюдать параллельные образования на *-ный* и *-овый* без особенно резкой дифференциации значений. В таких случаях образование на *-ный* нередко имеют заметный оттенок разговорности.

Между дублетными адъективными образованиями наблюдаются стилистические различия, например: *песий* – «Разг. Прил. к пес», *псиный* – «Разг. Прил. к пес», *псовый* – «Прил. к пес» [7, т. 3, с. 554]; *скворечий* – «Разг. Прил. к скворец», *скворчинный* – «Разг. Прил. к скворец», *скворцовый* – «Прил. к скворец» [7, т. 4, с. 107] и др.»

Как видим, из названных адъективов лишь *псовый* и *скворцовый* являются стилистически нейтральными. Прилагательные с суф. *-ий* и *-иный* имеют стилистически сниженную окраску.

Таким образом, в адъективном дезоонимическом словообразовании имеется довольно большое число дублетных образований, которые имеют различия как семантического, так и стилистического характера. Различия семантического характера прилагательных, мотивированных зоонимами проявляются в сочетаемости слов (дистрибуции). Различия стилистического характера наблюдается в наличии стилистической сниженной окраски у адъективов, мотивированных зоонимами.

ЛИТЕРАТУРА

1. Большая советская энциклопедия / гл. ред. А. М. Прохоров. Москва, 1970–1981.
2. Виноградов В. В. Русский язык (Грамматическое учение о слове): учеб. пособие для вузов / отв.ред. Г. А. Золотова. 3-е изд., испр. Москва, 1986. 640 с.
3. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4-х тт, Изд. 7. Москва: Рус. яз., 1978–1980.
4. Земская Е. А. Изменения в системе словообразования прилагательных. Очерки по исторической грамматике русского литературного языка XX в.: Изменение в словообразовании и формах существительного и прилагательного в русском литературном языке XX в. Москва, 1964. С. 277–495.
5. Кузнецова Э. В. Лексикология русского языка. Москва: Высш. шк., 1989. 216 с.
6. Новиков Л. А. Семантика русского языка. Москва: Высш. шк., 1982. 272 с.
7. Словарь русского языка: В 4-х тт. / под ред. А. П. Евгеньевой. Изд. 2. Москва: Рус. яз., 1981–1984.
8. Словарь современного русского литературного языка: в 17-ти тт. Москва–Ленинград, 1948–1965.
9. Советский энциклопедический словарь / гл. ред. А. М. Прохоров. Изд. 4. Москва: Сов. энциклопедия, 1989. 1632 с.
10. Тихонов А. Н. Словообразовательный словарь русского языка: в 2-х тт. Москва: Рус. яз., 1985.

ТЕМАТИЧЕСКИЕ ГРУППЫ НОВЕЙШИХ АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ЗАИМСТВОВАНИЙ В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ЯЗЫКЕ

На современном этапе огромное влияние на изменение словарного запаса современного русского языка оказывают англоязычные заимствования. Влияние иностранных языков ощутимо во всех сферах коммуникации. Значительное количество англоязычных слов можно наблюдать в языке средств массовой коммуникации, языке рекламы, в корпоративных дискурсах, бытовой речи.

Выделяют две основные группы причин заимствования лексических единиц: лингвистические и экстралингвистические. К лингвистическим причинам заимствования относятся:

1. Заполнение семантических лакун, связанных с отсутствием явления в русском социуме.
2. Необходимость заменить имеющуюся номинацию более точной.
3. Стремление к экономии речевых усилий и языковых средств: англицизмы позволяют выразить мысль короче, максимально сжать информацию, обеспечивая краткость, удобство и ясность.
4. Расширение синонимичного ряда: англицизмы помогают разнообразить языковые средства.

К экстралингвистическим причинам заимствований можно отнести глобализацию жизни, моду на заимствования, престижность употребления англицизмов [1; 2; 3].

В настоящее время наблюдается повышение научного интереса к изучению новейших англоязычных заимствований. Языковеды исследуют процессы вхождения в язык иностранной лексики и особенности ее применения.

Одной из задач изучения новейших англицизмов является задача выявления их лексико-семантического состава. В статье представлены материалы наблюдений над тематической характеристикой англоязычных заимствований.

Материалом исследования послужили посты в социальных сетях Интернета: Интернет является подвижным сектором языка и одним из первых отражает любые изменения, происходящие на различных языковых уровнях, через интернет-дискурсы заимствования активно проникают в русский язык. В результате сплошной выборки из 60 постов соцсети «Twitter» нами был выявлен 281 англицизм и проведена их тематическая классификация.

Новейшие англицизмы были распределены на 10 лексико-тематических групп:

1. Лица по сфере деятельности (86 наименований): *ньюсмейкер, спичрайтер, ресечёр, рекрутер, трендвотчер, хед-хантер, трейдер, хостесс, копирайтер, бодигард*;
2. Экономико-политическая сфера (45 наименований): *нетворкинг, лэй-эвэй, саммит, ритейлер, оффшор, аппликант, омбудсмен*;
3. Оценочная характеристика лиц и вещей (40 наименований): *зи, лайфхак, мастхев, мейнстрим, сириосли, загугли, рофлить, хайп, хейт, чил аут; аскер, инста, реквест, ретвит, свайпить, стрим, чекин, блюминг*;
4. Компьютерная техника, информационные технологии (20 наименований): *интерфейс, контент, иммобилайзер, оверхэд, плоттер*;
5. Сфера моды, красоты и здоровья, названия предметов одежды (20 наименований): *боди, гриндерси, тренд, тренч, мейкап, консилер, пиллинг, лифтинг-крем, вейниш-крем*;
6. Кулинария (20 наименований): *крамбл, панкейк, шортбред*
7. Явлений музыкальной культуры и киноиндустрии (20 наименований): *флэшбэк, римэйк, сингл, саундтрек, хоррор*;

8. Внутренние качества человека, чувства и состояния (10 наименований): *хепи, экселент, соу-соу, вайб*

9. Спорт (10 наименований): *лайнсмен, плеймейкер, хайлайт, тубинг;*

10. Сфера рекламы (10 наименований): *коммершалз, пресс-кит, семплинг-флаер, стартап, пресс-релиз, адлиб, бенефит, таблоид, он-пак;*

Самая многочисленная группа «Наименований лиц по сфере деятельности» (86 лексем) в свою очередь подразделяется на несколько подгрупп (5) с точки зрения того, в каких сферах лица реализуют свою деятельность.

1. Игроки в компьютерные игры (лексика геймеров) – 31 (**агронуб**, лакер, абюзер, **ад**, **антаг**, **багер**, **варлок**, **вартаг**, **гайд**, геймер, ганкер, **грифер**, **кастер**, ламер, гейммейкер, **лич**, кодер, кракер, анманер, **хиллер**, флудер, спамер, бот, бустер, бэквард, инвизник, госу, дамагер, кемпер, нуб, читер). Ср.: Читер (англ. *cheater* – жулик, мошенник, обманщик, шулер). Меня считали **читером**, но я просто играл умнее других.

2. Лица, связанные со спортом – 20 (джипер, драгрейсер, драйвер, стрит-рейсер, райдер, прорайдер, стантрайдер, каякер, рафтер, вингер, кипер, плеймейкер, бэттер, кетчер, питчер, филдер, кёрлер, фрирайдер, боулер, джоггер). Ср.: Фрирайдер (англ. *freerider* — человек, который катается на сноуборде или горных лыжах). Ну наконец-то! На выходных успела сгореть на солнышке и наставить синяков и ссадин. Плохой из меня **фрирайдер**).

3. Лица из области экономики и политики – 18 (вельюер, ризлтор, эйчар, фандрайзер, эйчар, сюрвейер, трейдер, девелопер, сейлзэссистент, андеррайтер, бренд-менеджер, андеррайтер, декларант, джоббер, криэйтор, копирайтер, рекрутер, хедхантер, спичрайтер). Ср.: Андеррайтер (англ. *underwriter*) – поручитель, страховщик. Ср.: Когда **андеррайтер** просматривает договор страхования, он понимает, что годовая премия высока, а операции по выписке по счету устарели или недостаточны для принятия решения.

4. Лица с точки зрения социальных и личностных отношений – 10 (краш, стример, спойлер, стрингер, фоловер, джет-сет, мемер, фуди, **тамблер-герла**, хейтер).

Краш – (англ. *crash* – это некто, к которому другой человек испытывает любовные чувства): Признайся честно, Максим – это твой **краш**?

5. Лица из сферы обслуживания – 7 (хендлер, грумер, гринкипер, коучер, батлер, провайдер, трендсетер).

Хостес – (англ. *hostess*) домохозяйка, экономка): Ищем официантов и **хостес** в новую искренность, если вы в поисках работы и у вас есть опыт в общепите, пишите с резюме на hr@iskrennost.club

Таким образом, нами выявлены тематические группы лексики, наиболее активно пополняемые англоязычными заимствованиями, этих групп 10: Лица по сфере деятельности; Экономико-политическая сфера; Оценочная характеристика лиц и вещей; Компьютерная техника, информационные технологии; Сфера моды, красоты и здоровья, названия предметов одежды Кулинария (20 наименований); Явлений музыкальной культуры и киноиндустрии; Внутренние качества человека, чувства и состояния; Спорт; Сфера рекламы.

В ходе исследования выявлено, что первое место по численности занимают англицизмы тематической подгруппы «Лексика геймеров» (31 лексема), что объясняется значимостью этой сферы в жизнедеятельности молодежного социума.

ЛИТЕРАТУРА

1. Балакина Ю. В., Висилицкая Е. М. Англоязычные заимствования экономической тематики в вербальном лексиконе русской языковой личности в период глобализации. *Вестн. Воронеж. гос. ун-та. Сер. Лингвистика и межкультурная коммуникация*. 2014. № 2. С. 29–34.

2. Брейтер М. А. Англицизмы в русском языке: история и перспективы: пособие для иностранных студентов-русистов. Владивосток: Диалог-МГУ, 1997.
3. Дьяков А. И., Золотарева Е. А. Адаптационная модель англицизмов. *Науч. исслед.: от теории к практике*: матер. IX Междунар. науч.-практ. конф. Вып. 3 (9). Чебоксары: Изд-во ЦНС «Интерактив плюс», 2016. 348 с. С. 245–255.

Г. В. Онкович (м. Київ)

ГАЛУЗЕВЕ (МЕДИЧНЕ) ЛІНГВОУКРАЇНОЗНАВСТВО

Навчання – не єдина мета освітнього закладу, вплив якого зазвичай поширюється на довкілля – родину, друзів, суспільство в цілому. Плекання особистості – це врахування особливостей того, хто навчається, й педагогічна майстерність того, хто навчає. Цим творчим процесом повинні перейматися всі – навчальний заклад, родина, суспільство, довкілля. Визначальним чинником виховання національно-свідомого громадянина стає мова. На це звертали увагу всі педагогигуманісти. Її слід опановувати не тільки на заняттях з мови, а й при вивченні інших дисциплін. Саме мовна особистість почуватиметься гідно в соціумі, працюватиме а мовотворення у різних галузях життєдіяльності. Мова – інструментарій творення фахівця, громадянина. Додамо: мова і культура – інструментарій творення фахівця, громадянина. Особистості [8, с. 109–110].

Коли вперше кілька років тому ми ввели до навчально-методичного обігу термін **лінгвоукраїнознавство** [9], то, насамперед, прагли привернути увагу українських лінгводидактів до тих нових пошуків, що велися у світі й знаходили вияв у низці публікацій – з культурної грамотності у США, з культури та цивілізації у Франції, з лінгвокраїнознавства на терені колишнього СРСР [1; 2; 4]. Лінгвоукраїнознавча проблематика інтенсивно і зацікавлено розроблялася в Україні – у методиці викладання мови іноземним громадянам. Здобутки українських дослідників та практиків викликали неабиякий інтерес у світової освітянської спільноти, які досліджували лінгводидактичні процеси. Термін **лінгвоукраїнознавство** був певною мірою запозиченням, калькою, однак, впроваджуючи його, ми прагли того, аби спрямувати пошук українських лінгводидактів у цьому перспективному і, як нам здавалося, актуальному напрямку. З часом прийшло розуміння, що йдеться, власне, про два методичних явища лінгводидактики – **лінгвоукраїнознавство** та **українолінгвознавство** [7; 13]. Потреба в обох термінах, на нашу думку, визначалася розвитком методичної науки. Практика засвідчила, що ці відгалуження можуть бути окремими дидактичними напрямками.

На перший погляд може здатися повна тотожність цих понять [11]. Проте вони, не зважаючи на спільні термінотворчі складові, відрізняються. Ми вважали, що термін **лінгвоукраїнознавство** має обслуговувати насамперед дидактичні потреби української мови. Він охоплює низку понять, мовних явищ, факти з історії мови, походження слів, цікавих явищ *навколо слова* – все, що має дотичність до української мови як до світового феномена. Однак у лексичному запасі мов світу чимало таких слів, котрі стають мовними знаками певної національної культури: в одній мові - образи, що відбивають наявність верб, ставків, тополь, річки чи моря: в іншій – евкаліптів, верблюдів, оаз чи пустель: в третій пануватимуть образи безмежно високого неба, безкрайнього степу, таємничо-піднесених у височинь гір, а в четвертій – стиснутість джунглями чи ущелинами, безмовність льодовиків чи тундри [5, с. 121], адже мова від природи є не тільки формою буття кожного етносу (народу, нації), а й самим буттям. Мовою зафіксовано явища різних культурних стратів, різних світів. Проте кожна мова має явища національної культури, які сконденсовані у слові. Вони по-різному сприймаються у тому чи іншому віці, носієм тієї чи іншої культури. В будь-якому разі за цим словом стоїть певний текст – вербальний чи невербальний, знання з

того чи іншого виду людської діяльності. І це – царина українолінгвознавства. Так, на наш погляд, виникла потреба ще в одному лінгвокультурологічному терміні – **«слово-тема»**, якому належить чільне місце у розширенні культурної пам'яті тих, хто навчається. Ми проілюстрували це у посібнику «Хата: слово-тема і культурознак» [12].

Ми навели тільки один приклад того, як ідеї, викладені Є. Верещагіним та В. Костомаровим на початку 70-х років у книжці «Мова та культура» [2], набували розвитку, поширення. Згодом, на думку авторів, суть ідей цієї праці не застаріла, однак форма потребувала модифікації [1; 6]. Активізувалося поняття **«лінгвокультурологія»** з терміном **«лінгвокультурема»** [3]. Спрощуючи і схематизуючи ситуацію, дослідники розрізняли: а) слово (вираз, фразу, фразеологізм) – одиницю, значення якої є узагальнення прикладів її вживання; б) термін – одиницю, значення якої задано більш або менш довільною дефініцією; в) лінгвокультуремі – одиницю, значення якої є репрезентація якогось значущого тексту [3, с. 76].

З часом В. Г. Костомаров і Н. Д. Бурвікова [6] дійшли висновку вважати за доцільне кожній з одиниць семіотичної системи мови, за якою стоїть певний когнітивний смисл, певне знання, певна інформація (інколи навіть оформлена в текст), дати загальне ім'я, назвавши їх **логоепістемами** (з грецької: логос – слово, епістема – знання), тобто знання, котре зберігається в одиниці мови. Логоепістемі функціонують у текстах як голос минулого і часто використовується при поясненні сучасних проблем. Джерелом логоепістемі може бути: 1) народна поетична творчість; 2) пам'ятки історії та суспільної думки, а також спеціальні дослідження з різних галузей знання; 3) висловлювання видатних діячів науки, мистецтва та літератури, 4) літературні твори як вторинні змодельовані системи; 5) видатні особистості як модель національної особистості; 6) думки та судження іноземців про націю та культуру як зіставний фон. У цей час ми виокремили нове лінгводидактичне поняття слово-тема, розвиваючи думки дослідників-лінгвістів, культурологів. Воно відрізняється від просто слова тим, що, як результат компресії певних знань, потребує прийомів з розгортання цих знань у методичному полі – найперше культурологічного, професійно вартісного плану. Поняття «слово-тема» – одиниця, значення якої є презентація якогось значущого знання, а «культурознак» – одиниця, яка це значуще знання увібрала в себе [12].

Культура і по вертикалі (освіта від дошкілля – впродовж життя), і по горизонталі (через усі дисципліни і всі освітньо-виховні заходи) має бути визначальним чинником плекання особистості, громадянина. Це – святий хрест, який несе педагогіка, займаючись і навчанням, і вихованням одночасно. Можливо, цей «хрест і є педагогіка» [10].

Лінгвоукраїнознавство нині – галузь, яка досліджує мову як складник української культури, аналізує явища культури через українську мову. Започатковане як галузь методики викладання мови як іноземної. Проте сьогодні ми ведемо мову про необхідність актуалізації у цьому руслі «національного» поняття з галузевої терміносистеми. Цього частково торкаються фахівці, котрі звертаються до історії фахового мовлення в курсі «Українська мова за професійним спрямуванням» [15]. Ми вважаємо, що ця тема має розвиватися. У розробленому нами спецкурсі «Галузеве лінгвоукраїнознавство» для студентів фармацевтичного факультету вперше дається спроба включити в освітній простір нове професійно орієнтоване явище – **галузеве лінгвоукраїнознавство** (на прикладі набуття медичного / фармацевтичного фаху). Мета вивчення курсу – навчити студентів володіти фаховими українознавчими знаннями, розвивати їхнє мовлення й мислення з оперттям на ці знання, розвивати та збагачувати образно-емоційну пам'ять, активізувати поняття «галузеве / медичне лінгвоукраїнознавство». У програмі враховуються міжпредметні зв'язки цієї дисципліни з курсами соціально-гуманітарних дисциплін.

Завдання курсу полягає в тому, щоб системно засвоїти лінгвістичний та українознавчий матеріал, який сприятиме національному вихованню студентів засобами мови і українознавства, забезпечить високий інтелектуальний розвиток, сприятиме підвищенню фахової, мовної, культурологічної, медіаосвітньої та комунікативної компетенцій. За навчальним планом передбачено лекційний курс, практичні заняття, самостійна робота та індивідуальні завдання. Окрім яскраво вираженої пізнавальної спрямованості, дисципліна має важливе ідейно-виховне значення, містить два блоки: «Загальне лінгвоукраїнознавство» і «Медичне / фармацевтичне лінгвоукраїнознавство». Галузевий (другий) блок складається з кількох комплексних тем-занять. Представимо їх:

1. «Рослинні слова-символи. Символи – назви істот. Символізація предметних назв. Лікувальні рослини та їхні властивості. Народні назви лікарських рослин: українознавчий аспект. Символізація назв явищ природи».

2. «Українські назви хвороб, походження, ознаки, способи лікування. Українські назви хвороб у лінгвістичних дослідженнях».

3. «Українознавство: народні методи лікування: від давнини до сьогодення. Терміни українського походження».

На практичних заняттях студентам пропонується ознайомитись і представити з позицій лінгвоукраїнознавства фахові видання, звернути увагу на україномовні назви відповідників. Пропонуються: 1) «Фармацевтична енциклопедія» – українське довідкове видання, яке містить статті з фармацевтичної науки і практики: хімічне, організаційно-економічне, технологічне виробництво ліків і конструювання лікарських систем, методи контролю і реалізації, сертифікації, стандартизації лікарських засобів, вивчення лікарських рослин, лабораторна діагностика тощо. Енциклопедія призначена для працівників фармацевтичної галузі, лікарів, студентів. 2) «Лікарські рослини: енциклопедичний довідник» – україномовне довідкове видання, розраховане на лікарів і широке коло всіх, хто цікавиться лікарськими рослинами. Довідник містить 1297 статей і 754 ілюстрації. У книзі стисло описано лікарські рослини, розглянуто їхні морфологічні та ботанічні відомості, способи заготівель, зберігання і використання, подано їхній хімічний склад. Наведено поширені рецепти приготування ліків із застосуванням цілющих рослин. Метою довідника вказано полегшити взаємне зосередження медиків і ботаніків на питаннях дальшого вивчення і використання лікарських рослин, підкреслити й узагальнити відомий досвід практичної і народної медицини, зіставивши там, де це можливо, з науково обґрунтованими методами використання лікарських рослин.

Ще одне практичне заняття залучає в освітній простір новітні медіаджерела. Звернення, наприклад, до представлення фармацевтичної галузі в Українській Вікіпедії орієнтує студентів на пошук фахових статей, на їх наявність в латиномовному і англomовному розділах Вікіпедії, що поліпшує знання фахових понять цими мовами: Представте і схарактеризуйте 10 статей (терміни, ліки, дослідники та ін.).

Самостійна робота з професійно-орієнтованої дисципліни «Галузеве лінгвоукраїнознавство» включає в себе опрацювання лекційного матеріалу, підготовку до практичних занять, а також опрацювання матеріалу, який не викладається на лекціях. Тож метою самостійної роботи з курсу є розвиток соціокультурної, комунікативної і медіаосвітньої компетентностей здобувачів вищої освіти, набуття знань про соціально-культурну маркованість.

Вважаємо за доцільне запропонувати такий курс у вищі навчальні заклади різних напрямків підготовки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. В поисках новых путей развития лингвострановедения: концепция рече-поведенческих тактик. Москва, 1999.
2. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Язык и культура. Москва, 1973.

3. Воробьев В. В. Лингвокультурология (теория и методы): Монография. Москва: Изд-во РУДН, 1997.
4. Донець З. Ф. Про засоби виховання нової людини – культурознавство contra культурології. *Вища освіта України*. 2002. № 4. С. 104–107.
5. Кононенко П. П. Українознавство: підручник. Київ: Либідь, 1996.
6. Костомаров В. Г., Бурвикова Н. Д. Единицы семиотической системы русского языка как предмет описания и усвоения. *Материалы IX Конгресса МАПРЯЛ*: Братислава, 1999. Москва, 1999. С. 252–260.
7. Онкович Г. В. «Українознавство і лінгводидактика» – серія навчальних книг з лінгвоукраїнознавства. *Проблеми підручника для вищої школи*: зб. матеріалів наук.-метод. конф., Вінниця, 29–30 трав. 2001 р. Вінниця: Універсум, 2001. Т. 2. С. 51–55.
8. Онкович Г. В. Культурологічна аура як педагогічна спадщина М. П. Драгоманова: *Матеріали перших Міжнародних драгомановських читань*: 30 вересня–2 жовтня 2003 р. / укл. Г. І. Волинка, В. П. Сергієнко, Л. Л. Макаренко. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2003. Вип. 2. С. 109–114.
9. Онкович Г. В. Лінгвоукраїнознавство на заняттях з розвитку мовлення. *Укр. мова та літ-ра в школі*. 1993. № 2. С. 7–16.
10. Онкович Г. В. Святий хрест педагогіки. *Сучасні проблеми науки та освіти*: матер. 4-ї Міжнар. міждисциплінар. наук.-практ. конф., Ялта, 1–10 трав. 2003 р. Харків, 2003. С. 113.
11. Онкович Г. В. Українолінгвознавство та лінгвоукраїнознавство – чи тотожні ці поняття? *Наука і сучасність*: зб. наук. пр. Київ: Логос, 1999. Ч. III. С. 141–149.
12. Онкович Г. В. Хата: слово-тема і культурознак / Г. В. Онкович. *Мовні стилі*: навч. посіб.; НАПН України, Ін-т вищ. освіти. Київ, 2010. 71 с.
13. Онкович Г. В. Українознавство і лінгводидактика. Київ, 1997. 105 с.
14. Онкович, Ганна. Діалог культур» як сучасна педагогічна технологія. *Вища освіта України*: теорет. та наук.-метод. часоп. Київ, 2011. № 4. С. 42–48.
15. Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням: Підручник. 2-ге вид., виправ і доповнен. Київ: Алерта, 2011. 696 с.

Е. И. Панченко (г. Днепр)

ЧЕЛОВЕК В ЭПОХУ КОВИДА – НЕОЛОГИЧЕСКИЕ ОБОЗНАЧЕНИЯ

События 2020 года ярко показали связь окружающей действительности и языка, в частности его лексического запаса. Влияние коронавируса на язык мгновенно стало своеобразной лингвистической универсалией. Коронавирусные слова, по мнению лингвистов, можно считать «словами- свидетелями», которые являются ориентирами, признаками времени, знаковыми точками конкретных явлений и событий. Оказалось, что общность ковидной лексики во многих языках оказалась удивительно заметной.

Лингвистическая общественность очень быстро отреагировала на ковид-неологизацию языка. Так, Вероника Коллер (Veronika Koller) из Ланкастерского университета собирает и исследует методом краудсорсинга метафоры, связанные с коронавирусом, используя в Твиттере хэштэг #ReframeCovid. Уже в апреле издатели Оксфордского словаря английского языка зафиксировали 1750 токенов (мельчайших смысловых единиц), отражающих новые реалии пандемии. Инес Ольза (Inés Olza) также создала свой проект изучения ковидной лексики в университете Наварры (Испания). Этот же феномен в немецком языке изучает Бернд Кортманн (Bernd Kortmann), университет Фрайбурга. Фразеологические ковид-трансформации в украинском языке изучает Оксана Мацько (КНУ). В декабре 2020 г. в Москве прошли чтения, отразившие результаты исследований лексико-семантических и словообразовательных инноваций, связанных с пандемией коронавируса COVID-19.

В данной работе мы рассмотрим один из аспектов идеографической палитры коронавирусной лексики – слова, обозначающие человека, так или иначе связанного с пандемией. Известный лингвист и нейрофизиолог Татьяна Черниговская на самой

заре пандемии применила выражение — *Homo Confusus*, «хомо конфузус» (человек растерянный), которое характеризует состояние, которое постигло человечество в связи с пандемией.

Слова, обозначающие человека этого времени, можно классифицировать, в первую очередь, в зависимости от того, являются ли они интернациональными или специфическими для того или иного языка. В качестве ярких примеров интернациональной лексики назовем слова *корониалы* (*coronials*), которое появилось практически во всех мировых языках, обозначая поколение, которое рождается во время карантина (ср. миллениалы). В русском языке с помощью продуктивных префиксов и суффиксов появились слова *погуляницы* – те, кто за режим самоизоляции, но с возможностью гулять, и часто даже позволяют себе ходить на небольшие прогулки, и *сидидомцы* – люди, выступающие за полное соблюдение режима самоизоляции и призывающие к этому других; *застрянцы* – люди, которые не смогли вовремя выехать из-за границы.

Другим критерием подразделения корона-лексики, обозначающей человека, можно считать ее коннотативную окраску. Можно отметить наличие нейтральной лексики, но ее количество менее значительно, например английское сочетание *space marshal* (*someone whose job is to make sure people are obeying the rules of physical distancing in places such as shops, libraries etc. [Cambridge Dictionary]* – человек, чья работа — следить за тем, чтобы люди соблюдали правила физического дистанцирования в таких местах, как магазины, библиотеки и т. д.); «коронер-беженец» (финское *Koronapakoilainen*) – человек, который сбежал в провинцию, чтобы избежать заражения коронавирусом; немецкое слово *Geistermeister* – это спортсмены, победившие на соревнованиях, которые проходили без зрителей.

Большая часть ковидных обозначений человека с оттенком черного или белого юмора отрицательно его оценивает, например:

- испанское слово *балконнаци* (исп. *balconazis*) – люди, которые оскорбляют тех, кто ходит по улице в виду их балкона;
- *диванные вирусологи* – люди, не имеющие никакого отношения к изучению вирусов и даже медицине в принципе, однако с уверенностью выдающие информацию о новом вирусе;
- английское сочетание *face naked* (голый лицом) – так говорят, если человек отказывается надевать маску в публичных местах;
- английское *coronabod* (a pasty, doughy body resulting from anxiety eating and inactivity related to the new coronavirus [Urban Dictionary] – пастообразное, рыхлое тело, вызванное едой, тревогой, и пассивностью, связанной с новым коронавирусом), описывающий пребывание на карантине как деградацию;

Можно проследить определенную положительную коннотацию в изменение значения некоторых слов, например: *germophobe* (*гермофоб*) – ранее считались безумными, а теперь это кто угодно, но не безумцы; *corona cop* ‘полицейский в шлеме в виде коронавируса, предупреждающий об опасности ковида’.

Интернациональным явлением, которое получило отражение во многих языках мира, стало стремление запастись рядом товаров в эпоху эпидемии, которые могут быть разными в разных странах. В немецком языке ажиотажные закупки товаров называют *Hamsterkäufe* (хомячьими). Они были в начале пандемии в некоторых регионах Германии и сравнимы с «макаронивиром» и «гречкохайпом» в России. Только в Германии главной целью стали мука и туалетная бумага. Этот варваризм в форме *хамстеркауфер* появился и в русском языке. Таких людей называют еще *гречниками* (ср. грешники).

Интернациональным неологизмом эпохи коронавируса стало слово *ковидиот* (*covidiot*), созданное при помощи слияния слов «ковид» и «идиот». Оно имеет два противоположных значения. Так называют тех, кто отрицает существование корона-

вируса, а также тех, кто поддается панике и начинает создавать ажиотаж вокруг имбиря, скупать туалетную бумагу и гречку и т. д. Близкими по значению являются слова *коронадиссидент* или *коронаскептик* – человек, который отрицает либо сам факт существования коронавируса и поддерживает всевозможные теории заговора, либо со скепсисом относится к мерам властей по борьбе с болезнью.

Ряд коронавирусных неологизмов мотивирован определенными реалиями ситуации пандемии. Так, слово *голоносые*, *голомордые* (нем. Nacktnasen) – те, кто носит маску, открывая нос. *Maskhole* (как mask + asshole) – человек, который носит маску, но абсолютно неэффективным способом: под носом, на подбородке, на затылке.

Шашлычники – люди, которые, невзирая на запрет прогулок, собираются группами в парках и зеленых зонах для пикников и даже для шашлыков. Однако вскоре так стали называть даже группы мам с детьми, которые вопреки запретам собираются на детских площадках.

Новым понятием в этикете и лингвистике стало так называемое «чихание Дракулы» («Dracula sneeze» – англ.), при котором необходимо не прикрывать рот рукой или платком, а чихать в локтевой сгиб, повторяя известный жест графа Дракулы, когда с помощью локтя он прикрывался плащом, чтобы не быть узнанным.

Новый оттенок в значение концепта *собака* внес коронавирус путем создания слова «*карантье*» (карантин + рантье), как называют обладателей домашних собак. В одних случаях слово употребляется, чтобы обозначить человека, который не остался без средств к существованию, в других – для обозначения человека, который сдает свою собаку другим для прогулок в момент, когда были разрешены только прогулки с собаками.

Ковидная ситуация вызвала к жизни различные образцы языковой игры, например, в Москве после призыва к жителям столицы старше 65 лет оставаться дома, станции московского метро «Домодедовская» и «Бабушкинская» поменяли свои названия – на входе на эти станции появились надписи *ДомаДедовская* и *ДомаБабушкинская*. В украинском языке появились пословицы *Людина людині коронавірус, Хто людей чіпає, той ковідку хапає, Баба вдома – медсистемі легше, Love is знайти того, з ким можна пересидіти карантин*.

Таким образом, разные языки мира независимо друг от друга параллельно и одновременно продуцируют аналогичные ключевые понятия языка коронавирусной эпохи, ориентируясь на собственный культурный фон, лексическую базу [2, с. 64].

ЛИТЕРАТУРА

1. Весна Т. В., Телецька Т. В. Лексичні інновації періоду коронавірусної пандемії. *Записки з романо-германської філології. Випуск 1 (44). 2020.* DOI: [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2020.1\(44\).210998](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2020.1(44).210998)
2. Новые слова и словари новых слов. 2020: Сборник научных статей / Отв. ред. Н. В. Козловская / Ин-т лингв. исследований РАН. Санкт-Петербург: ИЛИ РАН, 2020. 220 с.
3. Хода Т. В. Мова реклами в часи пандемії коронавірусу covid-19 (на матеріалі українських та словацьких текстів). *Південний архів (Філологічні науки)*. С. 130-36. DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2020-82-22>

Л. В. Педченко, Е. В. Чернцова (г. Харьков)

КОГНИТИВНАЯ СТРУКТУРА КОНЦЕПТА «ГОСТЬ» В РУССКОМ ЯЗЫКОВОМ СОЗНАНИИ

В современной когнитивной лингвистике значительное внимание уделяется описанию единиц ментальности, отражающих фрагменты человеческого опыта. Такие ментальные образования, отмеченные лингвокультурной спецификой, принято называть концептами.

Концепт «гость» является одним из культурно маркированных фрагментов языковой картины мира. Отношение к гостю и традиции гостеприимства, как известно, имеют ярко выраженную национальную специфику. В то же время понятийное ядро концепта, базирующееся на этимологической семантике соответствующего слова, является универсальным для различных индоевропейских культур.

Цель данного исследования заключается в выявлении базовых когнитивных признаков, формирующих структуру концепта «гость» в русском языковом сознании.

В древнерусском языке (с XI в.) лексема **гость** имела значения «гость», «чужеземец», «иноземный, приезжий купец», «(вообще) купец» [8, с. 569–570]. Древнерусское слово **гость** восходит к общеславянскому ***gostь** (<и.-е. **ghostis**), ср. гот. **gasts** ‘чужеземец’, ‘гость’, др.-в.-нем. **gast** ‘гость’ (совр. нем. **Gast** ‘гость’, ‘гостья’), др.-исл. **gestr** (совр. исл. **gestur** – ‘т.ж.’); латин. **hostis** ‘враг’ (первоначально – ‘чужой человек’, ‘чужестранец’). По мнению П. Я. Черных, старшее значение – ‘чужестранец’, отсюда и ‘гость’, и ‘купец’ (на русской почве), и ‘враг’ (на латинской) [9, с. 210]. О. Н. Трубачев, признавая, что дальнейшая этимология и.-е. ***ghost(i)s** проблематична, не соглашается с мнением Вальде о том, что «дальнейший анализ и.-е. ***ghostis** – праздное занятие». «Производная, вторичная природа слова видна из его ареального характера (италийск., герм., слав.) и из формальных данных: так, допустимо предполагать здесь -t- суффиксальное, производное ***ghos-t-** от ***ghos-** ‘поедать’, ср. др.-инд. **ghásati**. Эта в общем старая этимология подкрепляется некоторыми дополнительными сравнениями в связи с наблюдениями над возникновением и эволюцией ритуалов гостеприимства и потчевания гостя при этом» [10, с. 67–68].

В словаре В. И. Даля представлена достаточно широкая семантика русского **гость**: «посетитель, человек, пришедший по зову или незванный, навестить другого, ради пира, досуга, беседы // иноземный или иногородний купец, живущий и торгующий не там, где приписан. // *Гостями* зовут, ради шуток или вежливости, недобрых людей, незваных посетителей, воров, особенно грабителей по Волге // Всякий посетитель гостиницы или подобного заведения» [3, с. 386]. Лексема **гость** в современном русском литературном языке имеет значения «тот, кто посещает, навещает кого-н.», «постороннее лицо, приглашенное присутствовать на собрании, заседании» [4, с. 127]. В говорах русского языка отмечают и другие значения: 1. «Гостями собственно называются родные, посещающие родных же в праздники. *Вят.*; *Гости* «семья, дом, где хорошо принимают, угощают» *Курск. Гости* «участники свадебного поезда» *Перм.*, *Арх.*, *Олон.*, *Волог.* 3. *Госы* «время, обычно зимой, когда парни приглашают из других деревень родных и знакомых девушек в гости и устраивают для них вечеринки, гулянья; вечеринки и гулянья, происходящие в это время» *Онеж. КАССР*; 4. *Ветренный гость* а) «гость, приехавший морем, морским путем» *Беломор.* б) «рыбак-помор, возвращающийся с морских промыслов (с берегов Мурман и Новой Земли)» *Беломор.*; 5. «вор» *Перм.*; 6. «крыса» *Урал.* [7, с. 95–96].

Наряду с этимологическим и семантическим анализом номинаций одним из наиболее эффективных методов изучения когнитивной структуры концептов как «реальностей сознания» является психолингвистический эксперимент, и прежде всего ассоциативный эксперимент [5, с. 166]. Ассоциативный эксперимент имеет своей целью построение ассоциативного поля стимула (описание совокупности реакций, упорядоченных по убыванию частотности), которое далее выступает как материал для семантической интерпретации.

В настоящем исследовании мы используем результаты свободного ассоциативного эксперимента, представленные в «Славянском ассоциативном словаре» (2004). Семантический анализ представленного в словаре ассоциативного поля «гость» позволяет выявить когнитивную структуру исследуемого концепта, формируемую рядом когнитивных признаков:

1. **Субъект.** В качестве гостя, как правило, выступают люди, находящиеся в дружеских отношениях с хозяином (**друг, друзья, подруга, товарищ, знакомый**), либо в родственных (**родственники, тесть, дочь**), либо в иных отношениях (**поклонник, сосед**). Гостем может оказаться и любое лицо (**человек, пришедший человек, посетитель, мужчина, прихожанин**), и человек, настроенный враждебно (**враг, недруг, неприятель**). Эти последние реакции демонстрируют актуализацию в современном языковом сознании этимологической семантики лексемы *гость*.

2. **Действия гостя и хозяина.** Гость характеризуется лишь двумя действиями – прийти и уйти: **пришел, ушел, придет, заходит, приехал, приходил, придать, уходит**. Хозяин приглашает и ждет гостей (**ждать, ожидание**). Прием гостей для хозяина связан с хлопотами (**хлопоты, беспокойство, забота, прием**). Ассоциация **тапки, тапочки** объясняется характерной для русских традицией предлагать гостям домашнюю обувь – тапки. Роли хозяина и гостя в русской культурной традиции строго регламентированы. Хозяин ведет себя активно, встречая, принимая, провожая гостя. Гость же достаточно пассивен: фактически он становится заложником этикетных требований, которым вынужден подчиниться. В частности, гость не может отказаться от предложенного ему угощения, так как это не только будет воспринято хозяевами как оскорбление, но и может привести к негативным последствиям для хозяйства, а также обернуться несчастьями (главным образом болезнями) для самого гостя [1, с. 532].

3. **Характеристика гостя.** Гость может получать как положительные характеристики – **дорогой, хороший, приятный, веселый, добро, важный, почетный, доброжелательный, доброта, милый, молодец, надежный, умный, честность**, так и негативные – **плохой, неприятный, нахлебник, обжора, вредный, голодный, мразь, наглый, нахал, хитрый, проворный, халявник, пошлый**. Приход и уход гостя не всегда являются ожидаемыми и своевременными, поэтому гость может характеризоваться такими признаками, как **нежданный, неожиданный, внезапный, не вовремя, непрошенный, поздний, навязался, сидит долго, надоедливость, надоедливый, надоел**. Соответственно гость, который приходит по приглашению хозяина, характеризуется как **званный, долгожданный, жданный, желанный**. Показательно также наличие среди ассоциативных реакций таких признаков гостя, как **нездешний, чужой, издалека, из космоса и близкий, родной, мой, наш**, что указывает на совмещение в рамках данного концепта признаков «свой» и «чужой». Гость в русской народной традиции – это лицо, соединяющее сферы «своего» и «чужого», объект сакрализации и почитания, представитель «иного» мира. Показательны в этом плане приводимые В. И. Далем пословицы-приметы, предсказывающие появление гостя: *Погасил невзначай свечу – жди гостей. Дрова в печи развалились – к гостям. Уголь из печи упал – гости на двор*. [2, с. 232]. Огонь в печи, очаг, свеча, как известно, символизируют «свое» пространство, дом в широком смысле. Поэтому угасание, разрушение огня может указывать на нарушение целостности «своего» мира, на появление «чужого», возможно, враждебного.

4. **Ситуация приема гостей.** Прием гостей, как правило, является радостным событием (**веселье, праздник, большой праздник, весело, смех, гулянка**), которое часто сопровождается вручением подарков (**подарки, подарок, с подарком, сюрприз**). Непременным атрибутом приема гостей является застолье (**чай, стол, пьянка, еда, застолье, обед, пиво; пир, торт, конфета, шоколад, угощать, угощение, угощение вино, водка**). Встреча гостей предполагает использование речевых формул вежливости (**здравствуйте, пожалуйста**), а также общение и отдых (**общение, разговор, новости, отдых, откровение**). Традиции гостеприимства имеют в русской культуре глубокие религиозно-мифологические корни. Гость воспринимается как носитель судьбы, лицо, могущее повлиять на все сферы чело-

веческой жизни. Гость приносит в дом добрую волю, выражаемую в произносимых им благопожеланиях, формулах благодарности, приветствиях и застольных тостах, а также подарки. Хозяин же, в свою очередь, стремится как можно лучше принять гостя, предлагает гостю ночлег, угощение, отводит ему самое почетное место за столом [1, с. 532]. Превращение «чужого» в «гостя» связано с ритуализованными формами обмена, включающими пиры, угощения, чествования. В этом плане показательно, что семантика значительной группы дериватов с корнем *гость-* связана с мотивом угощения, пирования: *гостилище* «пирушка, пребывание в гостях», *гостимище* «то же» Олон. *гостибище* «то же» Олон., Петерб. [7, с. 92]; *гостить* «угощать» Курск., Смол., [7, с. 95]; *гостьба* «пир, пирушка, угощение, пребывание в гостях, участие в пире, пирушке» Яросл., Арх., Новг., Перм., Волог., Вят., Костром., Влад. [7, с. 96–97] и др. Не случайно синонимом слова *гостеприимство* в русском языке является лексема *хлебосольство*.

5. Локализация. Прием гостей локализован в доме, на что указывают многочисленные реакции с этим словом и его контекстуальным синонимом *квартира* (*дом, в доме, в дом, дома, у дома, проходи в дом, в моей квартире, квартира*).

6. Время. Прием гостей, как правило, происходит вечером (*вечер, вечеринка, вечером, ночной*). Это связано с тем, что именно вечернее время является свободным от работы, когда появляется возможность отдохнуть, развлечься и пообщаться.

7. Общая оценка: Концепт «Гость» характеризуется ярко выраженной оценочной амбивалентностью. Он получает как положительную оценку (*радость, удовольствие, хорошо, всегда радость, отлично, очень хорошо, рад; это хорошо, ура*), так и отрицательную (*головная боль, не надо, не нужен, не рад, нет, неудобство, обуза, плохо (для кошелька), вон*).

Таким образом, когнитивная структура концепта «гость» демонстрирует устойчивость его архетипических характеристик, что проявляется, в первую очередь, в его аксиологической амбивалентности. Семантической доминантой данного концепта в русской языковой картине мира является смысловой компонент «чужой», что определяет обилие негативных оценочных реакций. Однако гость – это не просто чужой, это представитель «иного мира» вторгающийся в «свое» («наше») пространство, способный повлиять на него – благотворно или губительно. Интенциональным смыслом ритуалов гостеприимства, включающих элемент кормления, угощения, является превращение «чужого» в «своего», в «гостя». Таким образом, гость – это «освоенный» чужой, чужой, ставший (хотя и временно) «своим».

ЛИТЕРАТУРА

1. Агапкина Т. А., Невская Л. Г. Гость. *Славянские древности: Этнолингвистический словарь* / под ред. Н. И. Толстого. Т.1. Москва, 1995.
2. Даль В. И. Пословицы русского народа. В 2 т. Москва, 1984. Т. II.
3. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4 т. Москва, 1989–1991. Т. II.
4. Ожегов С. И. Словарь русского языка. Москва, 1986.
5. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика. Москва, 2007.
6. Славянский ассоциативный словарь: русский, белорусский, болгарский, украинский / Н. В. Уфимцева, Г. А. Черкасова, О. Н. Караулов, Е. Ф. Тарасов. Москва, 2004.
7. Словарь русских народных говоров. Вып. 7. Ленинград, 1972.
8. Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам. В 3 т. Москва, 1893–1912. Т. I.
9. Черных П.Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка. В 2 т. Москва, 2002. Т. I.
10. Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд / под ред. О.Н. Трубачева. Вып. 7. Москва, 1980.

НОВОЕ И ТРАДИЦИОННОЕ В ОФОРМЛЕНИИ КОНЦОВКИ ПИСЬМА В ЭПИСТОЛЯРИИ М. ГОРЬКОГО

К числу важных факторов, определяющих успешность коммуникации, как устной, так и письменной, принадлежит оформление высказывания в соответствии с требованиями речевого этикета. Н. И. Формановская определяет речевой этикет как «социально заданные и национально специфические регулирующие правила речевого поведения в ситуациях установления, поддержания и размыкания контакта коммуникантов в соответствии с их социальным положением, и ролями, ролевыми и личными отношениями в официальной и неофициальной обстановке общения» [5, с. 12]. Эпистолярный этикет является частью общего речевого этикета и имеет свои особенности, которые должны стать объектом лингвистического исследования. В данной работе мы рассматриваем эпистолярный этикет на материале писем М. Горького. Жизнь и творчество М. Горького интересны тем, что писатель, будучи выходцем из небогатой мещанской семьи, формально не получив даже среднего образования, вынужденный зарабатывать с одиннадцати лет, прошёл путь до всенародного признания и всемирной известности, вёл переписку с широким кругом адресатов, в числе которых Л. Н. Толстой, А. П. Чехов, Р. Роллан, Г. Уэллс, В. В. Стасов, Ф. И. Шаляпин и многие другие деятели культуры, не только усвоил культурное наследие предшествующего времени, но и принадлежал к числу людей, активно творивших культуру уже новой эпохи, создававших в том числе и новые нормы и правила общения, привнося опыт взаимодействия с выходцами из самых разных социальных слоёв. Свои первые литературные произведения автор начал публиковать на рубеже XIX–XX вв. Этот период в истории характеризуется значительными политическими и социальными преобразованиями. Революционные события того времени, безусловно, повлияли на стиль общения и манеру речи писателя. Этикет имеет свойства меняться, меняются также заключительные этикетные формулы в письмах, и эта динамика является предметом нашего исследования.

Исследователь эпистолярного жанра В. А. Фалина жанровую специфику неофициального письма видит в первую очередь в формальной организации структуры текста. Учёный отмечает, что по структуре письмо состоит из зачина, основной части и концовки, причём зачин и концовка «образуют особую этикетную рамку письма, имеющую свои стилистические средства выражения – этикетные эпистолярные формулы» [4, с. 1]. Этикетные формулы определяют формуляр частного письма (формуляр зачина и формуляр концовки). В формуляре концовки традиционно представлены заключительные этикетные формулы, которые, как правило, представляют собой «высказывание, построенное по определённой модели с использованием языковых клише, принятых в обществе в данный период времени» [2, с. 52]. Выбор автором письма заключительной этикетной формулы зависит от индивидуальных характеристик адресанта и от исторически сложившейся национально-культурной традиции оформления частного письма. Оформление концовки в письмах родным и близким отличается от официально-деловых писем. В структуре заключительных этикетных формул М. Горького проявляется индивидуальный авторский стиль. Традиционные для XIX века развёрнутые заключительные формулы, такие, как, например, мы встречаем в письмах И. С. Тургенева: «...Засим прошу у вас снисходительности за смелость, которую я принял Вас беспокоить, и прошу Вас верить в те чувства уважения и совершенного почтения, с которыми я остаюсь, Ваш покорнейший слуга Иван Тургенев» [3, с. 13], – М. Горький использует в официальных письмах, значительно упрощая и сокращая их структуру. Например, письмо редактору газеты «Аванти» заканчивается словами: «Примите благосклонно уверение в моём глубочайшем уважении. Максим Горький» [1, т. 29, с. 67].

Часто стандартные языковые клише типа *Жму руку; До свидания; Всего доброго* могут распространяться и широко варьироваться в структурном и лексическом плане. Так, например, в неофициальных письмах М. Горького традиционное *жму руку* трансформируется в *жму вам лапу*, например в послании В. С. Миролубову: «*До свидания! Жму Вам лапу, да поможет Вам море и воздух, и пусть не трогает Вас исправник*» [1, с. 36]. В письме детям «Школы шалунов»: «*Крепко жму ваши лапки, да будут они честны и сильны по вся дни жизни вашей!*» [1, с. 89]. В письме воспитанникам колонии им. Горького в Куряже: «*Крепко жму 350 ваших лап*» [Т. 30, с. 17]. Структура *жму вашу лапу* может расширяться прилагательным *славная*: «*Крепко жму вашу славную лапу А. Пешков*» [1, т. 28, с. 145]. Заменой в структуре заключительной этикетной формулы одного компонента М. Горький выражает своё доброжелательное отношение к адресатам, формула прощания становится эмоционально насыщенной.

Этикетную формулу *всего доброго* автор расширяет наречием *пока*, чем выражается надежда на недолгий перерыв в переписке и скорый ответ, например, в письме к К. П. Пятницкому: «*Пока всего доброго! Жму руку. А. П.*» [1, т. 29, с. 58]. Компонент *Пока* предваряет традиционное *до свидания*: «*Пока до свидания! Преданный Вам А. Пешков*» [1, т. 28, с. 31], «*Пока – до свидания! Сердечное спасибо Вам за простое и доброе отношение ко мне. Ваш А. Пешков*» [1, т. 28, с. 29]. В состав клише *до свидания* М. Горький добавляет союз *и*: «*И – до свидания! Все наши кланяются Вам. Мария Фёдоровна просит сказать, что Вы – славная душа. Крепко обнимаю. Будьте здоровы, бодры духом! Жить – работать – радоваться! А. Пешков*» [1, т. 29, с. 133]. Также клише *до свидания* М. Горький расширяет, используя наречие *итак*. Это сделано, на наш взгляд, для того, чтобы завершить основную часть письма и подвести к прощанию: «*Итак – до свидания, Катя! Пиши подробнее. Целую сынишку и тебя. Алексей*» [1, т. 28, с. 25]. М. Горький расширяет формулу *до свидания* междометием *ну* в письме к С. П. Дороватовскому: «*Ну, пока до свидания! ... Ваш А. Пешков*» [1, т. 28, с. 45]. Вместо общепринятого *прощайте* читаем разговорно-просторечное *прощевайте* в послании Л. В. Средину: «*Прощевайте! Крепко жму руку. А. Пешков*» [1, т. 29, с. 128].

В составе заключительных этикетных формул М. Горький использует лексику, входящую в активный словарь русского языка на рубеже столетий, например, автор всё чаще включает в этикетные формулы обращение *товарищ*. Использование такой лексики диктуется требованиями формирующегося нового революционного этикета, например, в письме Ю. Чибисову: «*Будьте здоровы, товарищ. А. Пешков*» [1, т. 30, с. 46], Н. Д. Телешову: «*...Крепко жму вашу руку, старый, хороший товарищ. А. Пешков*» [1, т. 30, с. 12], И. С. Александрову: «*Ну, вот. Поздравляю. Жму лапу, товарищ. До свидания. А. Пешков*» [1, т. 30, с. 92]. В составе этикетных формул концовки письма также встречаются производные от существительного *товарищ* прилагательное *товарищеский*, наречие *товарищески*: «*Товарищеский, сердечный привет! А. Пешков*» [1, т. 30, с. 167]; «*Будьте здоровы, дорогая Надежда Константиновна. Крепко жму вашу руку, товарищески обнимаю А. Пешков*» [1, т. 30, с. 169].

В структуру традиционного стилистически нейтрального прощания М. Горький включает неофициальное *привет*. Так, в завершении письма К. П. Пятницкому мы читаем: «*...Передайте прилагаемую записочку Кондурушкину. Привет*» [1, т. 29, с. 72]. В письме А. В. Амфитеатрову: «*Привет и рукопожатия. Хочется чертей. Это скоро?*» [1, с. 104]. И. А. Груздеву: «*... Да будет Вам смешно. Привет. А. Пешков*» [1, т. 28, с. 44]. Обращает на себя внимание не только смена стилевого регистра, но и то, что в концовку письма М. Горький включает этикетную формулу приветствия, ломая стереотипные представления о структуре письменных посланий.

В этих изменениях проявляется авторская языковая личность, писатель выражает своё отношение к адресанту в надежде получить положительный ответ.

Таким образом, эпистолярный М. Горького, продолжая письменную традицию, сложившуюся в течение нескольких веков, модифицирует этикетные формулы концовки письма. Языковое новаторство М. Горького проявляется в изменении лексического состава традиционных речевых клише, а также в функциональной переориентации некоторых из них. Новое в творчестве М. Горького диктуется индивидуальными предпочтениями автора и революционными событиями эпохи, в которую жил и творил писатель.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Горький М. Собрание сочинений: в тридцати томах. Т. 28. Письма, телеграммы, надписи: 1889–1906. М.: ГИХЛ, 1954. 600 с.; Т. 29. Письма, телеграммы, надписи: 1907–1926. М.: ГИХЛ, 1955. 672 с.; Т. 30. Письма, телеграммы, надписи: 1927–1936. М.: ГИХЛ, 1956. 820 с.
2. Куварова Е. К. Типология русского эпистолярного вокатива. Днепропетровск: Новая идеология, 2014. 380 с.
3. Тургенев И. С. Собрание сочинений в двенадцати томах. Т. 12. Письма: 1831–1883. Москва: ГИХЛ, 1958. 695 с.
4. Фалина В. А. Традиционное и новое в формуляре зачина неофициального письма владимирского купечества середины XIX – начала XX века. *Вестник Ивановского государственного энергетического университета*. 2007. Вып. 1. С. 68–70.
5. Формановская Н. И. . Русский речевой этикет: Нормативный социокультурный контекст. Москва: Рус. яз., 2002. 160 с.

О. О. Половинко (м. Страсбург, Франція)

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТЕРМІНА СУРЖИК

На прикладі лексеми *суржик* можна проілюструвати одразу декілька семантичних процесів, за яких слово набуває або, навпаки, втрачає те чи інше значення та ще й зазнає при цьому термінологічної переорієнтації. Крім того, *суржик* як елемент термінологічної системи відрізняється негативною конотацією, хоча терміни, як правило, «позбавлені будь-якої образності» й «емоційно-експресивного забарвлення» [2, т. 4, с. 34]. Сучасні тенденції в медійному дискурсі та художній літературі можуть спровокувати ще один вид семантичної деривації – аксіологічну динаміку цієї лексеми.

На початку минулого сторіччя лексикографічні праці, зокрема чотиритомне видання Б. Грінченка, уперше опубліковане у 1907-1909 роках у Києві, фіксує лише первинне сільськогосподарське значення лексеми *суржик* «смѣшанный зерновой хлѣбъ или мука изъ него, напр. пшеница съ рожью, рожь съ ячменемъ, ячмень съ овсомъ и пр.», а також похідне від нього, переносне, «человѣкъ смѣшанной расы» [7, т. 4, с. 231]. У науковому дискурсі це слово на позначення мовного феномену помічають з кінця 1920-х років: мовознавець, соціолінгвіст та перекладач Б. Ларин у статті, опублікованій 1928 року³, звертає увагу на використання мешканцями Києва «мовного суржику» [4, с. 198] – лапки та наявність означення *лінгвістичний* свідчать про те, що у цей час *суржик* іще не закріпився як термін, хоча феномен, який він у цьому контексті називає, зовсім не новий, численний в розмовному ужитку і легко ідентифікується спеціалістами. Цікаво, що вчений характеризує його як «одноденний», як такий, що «не має майбутнього», бо впевнений у подальшому піднесенні культурності міського населення, що сприятиме упорядкуванню мовного побуту, виразної диференціації мовних навичок [4, с. 198]. Інший вчений, Ю. Шевельов, за його власними свідченнями, зіткнувся зі словом *суржик* на позначення мішаної українсько-російської мови у 1930-ті роки; у цьому випадку йшлося про мову селян Харківщини [10, с. 173]. Можна,

³ Цей документ згадують як такий, що уперше фіксує *суржик* у термінологічному значенні, зокрема Т. Курохтіна [3, с. 95] та Л. Масенко [5, с. 7].

таким чином, припускати, що кількісні семантичні трансформації, а саме поява термінологічного значення лексеми, відбуваються у 20-30-ті роки минулого сторіччя. У радянській лінгвістиці цей феномен ігнорувався, а за часів незалежності України *суржик* як термін набуває широкого поширення у мовознавчій літературі, характеризується словотворчою продуктивністю: у наукових працях нами були зафіксовані терміни *суржикомовний*, *суржикомовність*, *суржикомовець*, *суржикізація*, *суржикізм*. Утрата значення, що характеризує людину змішаної раси, вірогідно, також датується першою половиною ХХ сторіччя або його серединою: в одинадцятитомному Словнику української мови 1970-1980 років воно вже не згадується [8, т. 9, с. 854]. Зумовити це могли як суто лінгвістичні чинники (наявність і уживаність синонімічних для цього значення лексем; актуалізація іншого похідного значення самої лексеми *суржик*), так і суспільно-історичні та культурні фактори (походження з мішаної родини у повсякденному мисленні перестало асоціюватися з відповідною сільськогосподарською реалією).

Етимологічно іменник *суржик* походить від основи *гъжь* «жито» [1, с. 479]; одним із словотвірних елементів виступив префікс *су-*, що у цьому та в таких давніх іменних утвореннях як *суглоб*, *сугорб*, *сузір'я*, *супérник*, *сутінь* означає зв'язок, з'єднання або неповноту [1, с. 461]. На відміну від багатьох лексичних одиниць, побудованих за цією словотвірною моделлю, семантичне ядро слова *суржик* містить елемент, що розцінюється як негативний – «продукт нижчої якості у порівнянні з субстанціями, з яких він утворений». Оцінний компонент поширився і на похідні значення цього слова, у тому числі й на термінологічне. Сучасні українські соціолінгвісти підкреслюють негативний характер українсько-російського мовного суржику, говорять про нього здебільшого як про мовлення, якого слід уникати, що знаходить відображення й у словарних дефініціях відповідного терміну. Так, автор Словника сучасної лінгвістики вважає його показником «низького рівня культури мовлення особи» і іменує «мовним покручем» [2, т. 3, с. 414-415]. Дискредитує це визначення, з одного боку, присутність лексеми *покруч*, що в одному зі своїх значень є зневажливою назвою⁴, а з іншого – той факт, що зустріти суржикомовну особистість можна і там, куди апріорі перепусткою є високий рівень культури мовлення. Причому розмовляти «мішаниною двох мов» [2, т. 3, с. 415] можуть цілком усвідомлено. У деяких медійних персон суржик став частиною образу, а поза межами цього образу вони вільно розмовляють українською / російською мовою.

Очевидно, що термін *суржик* охоплює різні структурно-функціональні різновиди мовного гібриду, ставлення до цих різновидів також може бути неоднаковим. О. Тараненко закликає розрізняти суржик як соціолект та суржик як сукупність ідеолектів. У першому випадку – це «мовний портрет тієї частини україномовного населення країни, яка або не може, або не хоче (через прагнення «балакати по-простому, як усі», «не виділятися») переходити на спілкування однією з прийнятих у певному регіоні чи середовищі літературних мов», а у другому – це наслідок «цілком усвідомлюваного, але не зовсім успішно реалізованого прагнення осіб з базовою українською мовою переходити на спілкування російською мовою (з різними мотиваційними настановами такої мовної поведінки); мовлення цих осіб значно більшою мірою насичене русизмами і значно різноманітніше за їх складом, ніж це відзначається в суржику як соціолекті» [9, с. 16]. При цьому питання, чи вважати суржиком «не зовсім успішно реалізовані прагнення» осіб з базовою російською перейти на спілкування українською, лишається відкритим. Ставлення оточуючих до таких спроб полярні: одні звинувачують їх авторів у неспроможності оволодіти нормами тієї чи іншої мови і у зневазі до відповідної культури взагалі, інші, навпаки, заохочують, вважаючи суржик більш

⁴ Слово *покруч* в Словнику української мови має п'ять значень, зокрема й стилістично марковане: 1. Потомство, виведене від схрещування різних порід тварин, видів рослин. 2. Потомок від шлюбу представників різних людських рас (переважно білих із кольоровими); метис. 3. *перен.*, *зневажл.* Нікчемна людина, що має негативні риси характеру й викликає відразу; виронок. 4. *перев. мн.*, *перен.*, рідко. Відхилення в розвитку чого-небудь. 5. *перен.*, рідко. Те, що повилося, покрутилося [8, т. 7, с. 53].

прийнятним засобом спілкування, ніж російська мова. Так, в рамках однієї програми на українському телебаченні репліки російською мовою можуть дублюватися українською, а репліки українською, що містять русизми, ні. Популяризатори негативного ставлення до суржику – мовознавці, соціолінгвісти, громадсько-політичні діячі – відкрито закликають до викорінення суржику, позиціонують його як загрозу українській мові, а саме такому її регістру, як повсякденне розмовне мовлення.

Свій вклад у негативне сприйняття суржику суспільством внесли й письменники. Примітно, що шлях суржику у літературі починається з творів засновника української літературної мови. Саме на сторінках «Енеїди», «Наталки Полтавки», «Москаля-чарівника» І. Котляревського, перших вагомих пам'яток українського письменства, укладених розмовною мовою, з'являються суржикомовні персонажі. У творах цього автора та у його наступників суржик є об'єктом засудження й висміювання, поведінка таких героїв взагалі і мовна поведінка зокрема оцінюється як така, що не відповідає нормам українського суспільства. Вони розмовляють українсько-російською мішанкою, бо соромляться свого походження з простого народу й намагаються уподібнитися своїм російськомовним керівникам (Каленик Финтик, «Москаль-чарівник» І. Котляревського) чи змінили засіб спілкування, а разом із ним і своє ставлення до середовища, з якого походять, за час служби в армії (Роман, «Серед темної ночі» Б. Грінченка). Пізніше до суржикомовних персонажів приєдналися представники дрібної буржуазії та новоявлені міщани без чіткої національної позиції й високих моральних якостей (Проня і Голохвостий, «За двома зайцями» М. Старицького). Отже суржик найчастіше представлений як засіб мовлення негативного героя, а оскільки літературні твори лишаються чи не єдиними документами, що фіксують побутування суржику у XVIII–XIX сторіччях, до нас дійшли лише такі карикатуристичні, відразливі зображення його носіїв.

У сучасній українській літературі суржик також присутній у репліках окремих персонажів (наприклад, у Ю. Андруховича, О. Забужко), але вже не обмежується ними. Суржикізм проникають у непряму мову, або навіть увесь твір автор пише суржиком. Використання окремих елементів мішаної мови можна виправдати намаганням додати експресивності й емоційності, підкреслити іронічне ставлення автора до зображуваного, відтворити побутовизм ситуації, тобто створити певний стилістичний ефект. Пояснити намір автора написати увесь твір суржиком видається більш складним завданням. Беручи до уваги рід професійної й суспільної діяльності (зокрема М. Бриниха, Б. Жолдака, С. Пиркало⁵), інші літературні твори таких авторів (Л. Подерев'янського, наприклад), навряд чи можемо говорити про недостатню мовну компетенцію письменників.

Науковці здебільшого висловлюються негативно щодо такої творчості: «На жаль, одним зі способів поширення суржику є засоби масової інформації, а також література й мистецтво...» [6, с. 8]. Один із найавторитетніших українських соціолінгвістів Л. Масенко вважає найбільш відповідним принципом використання змішаного українсько-російського мовлення у художній літературі «протиставлення різних соціорівнів мови, де суржик посідає місце низького розмовно-побутового мовлення, що є ознакою недостатнього рівня освіченості й культури його носіїв» [5, с. 189]. Проте не можна ігнорувати той факт, що надаючи суржику ознак писемного стилю, автори суржикомовних творів закладають його письмову традицію й розхитують уявлення про обмеженість сфери його використання. Навряд чи це актуалізує найближчим часом проблему кодифікації суржику, але вже зараз постає питання про статус українсько-російського мовного гібриду та адекватність існуючих дефініцій терміну *суржик*. Що

⁵ М. Бриних (1974 –) – редактор, автор періодичних видань та теле- і радіопрограм, режисер, сценарист документальних фільмів; Б. Жолдак (1948 – 2018) – ведучий теле- і радіопередач, викладач інституту театального мистецтва; С. Пиркало (1976 –) – перекладачка й журналістка BBC News українською, ініціаторка книжкових премій і номінацій.

не викликає сумнівів: позитивне сприйняття суспільством суржикумовних публічних персон та художніх текстів здатне вплинути на загальне ставлення до суржику й позбавити негативного забарвлення відповідну лексичну одиницю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Етимологічний словник української мови: у 7 тт. / гол.ред. О. С. Мельничук. Київ: Наук. думка, 1982–2012. Т. 5: Р–Т / уклад.: Р. В. Болдирев та ін. 2006. 704 с.
2. Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни. Донецьк: ДонНУ, 2012.
3. Курохтина Т. Н. К вопросу об определении понятия «суржик». *Славяноведение*. 2012. № 3. С. 93–101.
4. Ларин Б. Мовний побут міста. *Червоний шлях*. № 5–6 (62–63). Харків, 1928. С. 190–198.
5. Масенко Л. Т. Суржик: між мовою і языком. Київ: «Києво-Могилянська академія», 2019. 232 с.
6. Селіванова О. Проблема форм міксації мов у соціолінгвістиці. *Мова і суспільство*. 2011. Вип. 2. С. 3–10.
7. Словарь української мови: в 4-х тт. / за ред. Б. Грінченка. Київ: Київская Старина, 1907–1909.
8. Словник української мови: в 11 тт. / за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наук. думка, 1970–1980.
9. Тараненко О. О. Українсько-російський суржик: статус, тенденції, оцінки, прогнози. *Мовознавство*, 2008. № 1. С. 14–30.
10. Шевельов Ю. (Шерех Юрій). Я – мене – мені... (і довкруги): Спогади. Т. 1: В Україні. Харків: Видання часопису «Березіль»; Нью-Йорк: Вид-во М. П. Коць, 2001. 428 с.

Т. С. Пристайко (г. Дніпр)

МЕТАНОМИНАЦИИ СОВОКУПНОСТЕЙ КОВИД-ЛЕКСИКИ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Любой язык, будучи в одной из своих ипостасей социальным явлением, не может не реагировать на изменения, происходящие в мире и обществе. Зеркалом социальных событий, как известно, становится в первую очередь лексический уровень, словарный состав языка. И чем значительнее событие, тем сильнее реагирует на него лексическая система, пополняясь новыми словами и смыслами, активно перестраиваясь на парадигматическом, синтагматическом и эпидигматическом уровнях.

Именно таким событием-катализатором для лексиконов многих национальных языков стала эпидемия коронавируса, охватившая мир в 2020 году. Не стал исключением и русский язык, который, как и многие другие западноевропейские языки, «пережил» в прошедшем году «пандемию» новых слов и выражений, связанных с распространением инфекции COVID-19.

Лавина короновирусных слов и выражений, обрушившаяся на русский язык, вызвала закономерную реакцию лингвистов, оперативно отреагировавших на изменения в языке многочисленными интервью в СМИ, докладами на различных конференциях и научными статьями. Знаковым, например, стал выбор названия конференции, состоявшейся в начале декабря прошлого года и посвященной 95-летию со дня рождения основателя академического направления русской неологии и неографии Н. З. Котеловой, – «Неологизмы 2020 года: язык короновирусной эпохи» [6].

Несмотря на большое число уже появившихся исследований, не выясненным остается вопрос о том, как лингвисты, журналисты и рядовые носители языка обозначают многочисленные «короновирусные» новообразования, ответ на который мы и попытаемся дать в рамках данной статьи.

Обзор разнородных публикаций (научных, медийных, сетевых) позволяет констатировать, что поток новообразований короновирусной эпохи, представляющих собой разнородные языковые единицы (слова, словосочетания, выражения и т. д.), вызвал закономерную потребность в номинации их совокупностей, типов отдельных единиц, сфер их функционирования и т. д. Таким образом, наряду с формированием

в речи чрезвычайно динамичного лексико-семантического поля «коронавирус» [7], происходит и формирование своеобразного метаязыка, описывающего новые единицы и их объединения. Отметим, что, вслед за О. С. Ахмановой, под метаязыком как методологическим термином мы понимаем «язык второго порядка», употребляемый тогда, «когда надо говорить о языке же, выступающем в качестве “языка-объекта”» [2, с. 3].

Материалом для исследования послужил корпус «ковидных» метаноминаций, составленный нами по итогам выборки из текстов СМИ, сетевых материалов и научных статей и включающий более 40 единиц.

Большая часть **метаноминации совокупностей** новых лексем, связанных с коронавирусной инфекцией, представляет собой словосочетания с опорными компонентами *азбука, словарь, лексика, сленг, язык, новояз*, сочетающиеся с атрибутами *карантин, карантинный, коронакризис, коронакризисный, COVID, ковид, ковидный, вирусный, пандемия* и некоторыми др., которые могут находиться как в препозиции (А+С), так и в постпозиции (С+С) по отношению к основному слову. Номинативные ряды включают и сложные номинации, которых в рассматриваемой группе немного.

Приведем и прокомментируем каждый из отмеченных рядов метаобозначений совокупностей.

– Метаряд с опорным словом **азбука** (4 ед.): *а. карантина, а. коронакризиса, а. коронавируса, а. пандемии*. Лексема *азбука* в номинациях ряда используется в речевом значении «словарь» и, как правило, в заголовках материалов. См., например: **Азбука** коронакризиса. Словарь 2020 года по версии «Секрета» (<https://marpeople.com/news/17502/>); **Азбука** пандемии: слова года, которые мы хотим забыть (<https://spid.center › articles>).

– Метаряд с опорными словами **словарь/лексикон** (6 ед.): *с. коронавируса, ковидный с., коронавирусный с., словарь COVID-19, с. эпохи ковида, с. эпохи пандемии, ковидный лексикон*. В этих метаноминациях лексема *словарь* реализует свое второе значение «совокупность слов данного языка» [2, с. 421] и также чаще всего употребляется в заголовках, см.: **Словарь** эпохи пандемии. Презентация (https://mosmuseum.ru/lectures/p/konferentsiya_4/); Во второй день «Масловских чтений» обсудили сленг, русский хип-хоп, феминитивы и **ковидный словарь** (<http://www.masu.edu.ru/press/news/25626>); Челябинские филологи исследовали **ковидный лексикон** (<https://www.profguide.io/news/poslovicy-o-koronaviruse.html>).

– Метаряд с опорным словом **лексика** (10 ед.): *л. пандемии, л. пандемии коронавируса, «короналексика», ковид-лексика, COVID-лексика, ковидная лексика, «вирусная» л., коронавирусная л., креативная л. времен пандемии*. Опорный термин *лексика* в значении «совокупность слов, характерных для данного варианта речи, а также в связи с данной сферой ее применения» [2, с. 214] образует 2-, 3- и 4-х компонентные составные метаноминации, участвует в создании сращений (*короналексика* ← *корона* + *лексика*) и сложносоставных наименований (*ковид-лексика, COVID-лексика*). Используются такие номинации в разностилевых и разножанровых текстах (медийных, научных, сетевых), чаще в заголовочной позиции, см.: О «**короналексике**» русского языка рассказали в эфире израильского радио (https://mosds.mos.ru/presscenter/news_detail/9001895.html); Нескучный русский: «**вирусная**» лексика (<https://ruskiymir.ru/publications/270864/>); Почитать на выходных: новая **ковид-лексика**, Free Britney и скандал с Warner Bros (<https://ain.ua/2020/12/11/pnv-189/>); название научного доклада «Новые словообразовательные гнезда с “**коронавирусной**” лексикой» (<http://www.fil.unn.ru/sci-projects/>).

– Метаряд с опорным словом **сленг** (6 ед.): *ковидный сленг, COVID-сленг, ковид-сленг, коронавирусный сленг, коронасленг, вирусный сленг* – строится на базе лексемы *сленг*, обозначающей в данном случае набор слов или новых значений су-

ществующих слов, употребляемых в связи с пандемией коронавируса. Единицы ряда образованы синтаксическим и сложносоставным способами, а также сращением (*коронасленг* ← *корона* + *сленг*). Как и метаобозначения предыдущих подгрупп используются преимущественно в заголовках, см.: **Вирусный сленг: что останется в русском языке после коронавируса** (<https://www.vesti.ru › article>); **Ковид-сленг: проверь, владеешь ли ты актуальным лексиконом** (<https://prmira.ru/quiz/>); **Пандемия коронавируса внесла в жизнь людей не только новые правила поведения, но и собственный, «ковидный» сленг** (<https://www.1obl.ru/news/>).

– Метаряд с опорными словами **язык/речь** (5 ед.): *я. пандемии, я. коронавирусной эпохи, короноязык, «язык ковида», коронаречь*. Оба опорных слова в составных и сложных номинациях имеют речевое значение «совокупность средств выражения», см., например: *Еще одна яркая черта «языка ковида» – появление новых слов-символов, которые раньше или были малоупотребительны, или имели вполне конкретное и приземленное значение. Теперь же они обросли новыми смыслами и ассоциациями* (<https://twitter.com › hashtag › ковидиомы>); **Коронаречь: как COVID-19 и карантин меняют язык, часть II** (<https://sputnik-abkhazia.ru › radio>). Не трудно заметить отсутствие в этом ряду потенциальной метаноминции *ковидный язык*, что, очевидно, объясняется тем, что в медицинской терминологии это словосочетание обозначает один из возможных симптомов коронавирусного заболевания – язык больного, покрытый язвочками.

– Метаряд с опорным словом **новояз** (9 ед.): *вирусный н., ковидный н., «коронный» н., коронавирусный н., н. ковидовой эпохи, «новояз» эпохи карантина, «новояз» пандемической эры*.

Как известно, своим появлением слово *новояз* обязано Дж. Оруэллу, назвавшему так в романе «1984» вымышленный язык тоталитарного общества, в котором слова меняют первоначальный, истинный смысл на противоположный. Анализируя эволюцию понятия новояза, Л. М. Гареева отмечает, что, помимо тоталитарных смыслов, заложенных в него романом Дж. Оруэлла, данное понятие в наши дни получила еще одно значение. «Современный новояз – это еще и возникшая в русскоязычном коммуникативном пространстве новая лексика, новые формы речевого поведения» [4]. Именно в таком значении используется лексема в составных 2- и 3-компонентных метаноминциях ряда, образованных по моделям А+С, С+(А+С), С+(С+С). Слово встречается как в заголовках сетевых и научных материалов, так и в самих текстах, ср.: **Восемь слов коронавирусного новояза: чем пандемия обогатила русский язык?** (<https://region29.ru/2020/05/17/ 5ebf9550764de909e82fb592.html>); научная статья «Семантика "пандемического" дискурса: "**новояз**" эпохи карантина» (<https://www.elibrary.ru/ item.asp?id=44327139>); *Мы сегодняшние, воюя с «незримым врагом» – коронавирусом, – тоже мечтаем «жить как жили», без масок, тотальной удаленки и непрерывного чувства опасности: когда человек человеку – «эпидриск» (наш ковидный новояз – еще одна зараза)* (<https://novayagazeta.ru/articles/2020/12/10/88306>).

По аналогии со словом *новояз* в сети появилось обозначение *коронояз / корононовояз*, образованное способом чистого сложения, ср.: *Меня в этом, помимо прочего, заинтересовал новый нидерландский коронояз (корононовояз?)* (<https://yktoo.com/ru/blog/post/2020/04/12-corona./>).

В заключение отметим, что «коронавирусный» 2020 год безусловно оставит глубокий след не только в сознании людей и всего человечества, но и во многих языках, всё ещё переживающих «пандемический» бум. По мнению ученых, «коронавирусная пандемия изменила языковую картину мира (ЯКМ) всех народов, в том числе и русского» [1, с. 6]. Эта измененная ЯКМ уже получила в работах лингвистов маркер «ковидная», см., например: *В связи с такими разительными расхождениями ковидных антипословиц даже в родственных славянских языках возникает и во-*

прос: а совпадает ли отраженная в них **ковидная языковая картина мира** (ЯКМ)? [3, с. 37].

Свой номинативный сегмент в сегодняшней ЯКМ составляют и новые метаноминативы, регистрирующие классы языковых новшеств и маркирующие их принадлежность текущему времени атрибутами *ковид*, *корона*, *коронавирус*, *пандемия* и производными от них.

Очевидно, что судьба многих из рассмотренных нами единиц будет такой же, как и у большинства «ковидных» слов и выражений: они уйдут из языка повседневного общения, как только пандемическая ситуация завершится, и в лучшем случае останутся в справочниках и словарях специалистов, а также в научных работах лингвистов. Пока же, как свидетельствуют интернет-источники, популярность темы Covid-19 не снижается, предоставляя филологам возможность осуществлять «интересные “ковидные” лингвистические наблюдения» (<https://tv2.today/istorii/>). В связи с этим можно предположить, что и круг «пандемических» метаноминативов может еще какое-то время расширяться.

Однако хотелось бы присоединиться к коллегам, искренне желающим всем, «чтобы переживаемая нами эпоха “COVID-19”, какой бы благодатной для неологов и неографов она ни была, скорей завершилась и не превратилась бы в ковид-эру» [7, с. 99].

ЛИТЕРАТУРА

1. Араева Л. А., Федосеев М. И. Русская языковая картина мира в период коронавирусной пандемии. *Русский язык в современном научном и образовательном пространстве*: сб. тезисов Междунар. науч. конф., посвященной 90-летию проф. С.А. Хаврониной. Москва, РУДН, 28–29 октября 2020 г. / под общ. ред. В.М. Шаклеина. Москва, 2020. С. 6–8.
2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. Москва, 1966. 608 с.
3. Вальтер Х., Мокиенко В. М. Аксиологическое пространство коронавирусной паремиологии (на славянском фоне). *Новые слова и словари новых слов. 2020*: сб. науч. ст. / отв. ред. Н. В. Козловская / Ин-т лингв. исслед. РАН. Санкт-Петербург: Ин-т лингв. исследований РАН, 2020. С. 33–45.
4. Гареева Л. М. Современный русский новояз: разновидности и тенденции развития. URL: <https://research-journal.org/languages/sovremennyj-russkij-novoyaz-raznovidnosti-i-tendencii-razvitiya/> (дата вхождения: 28.01.21).
5. Кожевников А. Ю., Ридецкая Ю. С. От социальной дистанции до удалёнки: к проблеме лексической миграции и семантической динамики в русском языке 2020 г. *Новые слова и словари новых слов. 2020*: сб. науч. ст. / отв. ред. Н. В. Козловская / Ин-т лингв. исслед. РАН. Санкт-Петербург: Ин-т лингв. исследований РАН, 2020. С. 85–100.
6. Новые слова и словари новых слов. 2020: сб. науч. ст. / отв. ред. Н. В. Козловская / Ин-т лингв. исслед. РАН. Санкт-Петербург: Ин-т лингв. исследований РАН, 2020.
7. Прокофьева Н. А., Щеглова Е. А. Медисловарь ключевых слов текущего момента: лексико-семантическое поле «коронавирус». *Новые слова и словари новых слов. 2020*: сб. науч. ст. / отв. ред. Н. В. Козловская / Ин-т лингв. исслед. РАН. Санкт-Петербург: Ин-т лингв. исследований РАН, 2020. С. 190–203.

Т. В. Радзієвська (м. Київ)

УКРАЇНСЬКІ УРБАНОНІМИ В СВІТЛІ ЗАГАЛЬНОГО МОВОЗНАВСТВА

1. У сучасному вивченні українських урбанонімів виразно простежуються дві тенденції. У рамках однієї з них урбанонім уводиться до контексту етнографічних, етнолінгвістичних, лінгвокультурологічних студій, в яких на перший план виступає розуміння урбаноніма як мовної одиниці, що відображає певну «модель дійсності», історію народу, «уявлення мешканців міста, нації про буття» [6, с. 179]. Інша тенденція зумовлена потребами класифікації урбанонімів на основі їх структурних ознак, виявленні наявних моделей словотвору, ступеня їх продуктивності і под. [3; 4].

Природно, що наукові пошуки згідно з цими тенденціями мають логічне продовження в описі й класифікації лексичних одиниць за територіальною ознакою, яка детермінує матеріал, що вивчається [2]. Водночас урбаноніми як одиниці, що представляють значний ресурс української мови, є важливим засобом структурації простору, в якому живе носій мови, складником активних мовних процесів, частиною соціолінгвістичної ситуації, і потребують осмислення з позицій сучасного теоретичного мовознавства в аспекті їх семантичних, синтаксичних, семіотичних властивостей та функціонування в мовленні.

2. Передовсім, слід звернути увагу на функціонально-семантичну специфіку урбанонімів. З точки зору логіко-лінгвістичних концепцій це найбільш виразні, можна сказати, еталонні представники слів ідентифікаційного значення, виділення яких пов'язано з розвитком логічних засад семантичного синтаксису в 70-і роки XX ст., що призвів до виявлення фундаментальної залежності між комунікативною функцією слова та його значенням. Н. Д. Арутюновою були виділені й чітко схарактеризовані два типи значення, які сукупно створюють семантику речення як найважливішої одиниці мови, й окреслені особливості ідентифікаційних та предикатних слів [1, с. 326–356], що стало по суті новим етапом у семантичній типології слова.

Основна функція ідентифікаційних слів полягає в тому, щоб надати адресатові мовлення можливість «обрати потрібну річ із поля його безпосереднього або опосередкованого сприйняття» [1, с. 326], вказати на неї для того, аби адресат зрозумів, про який об'єкт буде своє повідомлення мовець. Основні семантичні різновиди ідентифікаційних слів – це дейктичні слова, власні та загальні імена.

На відміну від одиниць предикатної семантики, словам ідентифікаційного типу властивий щільний зв'язок із денотатом, для них референційна функція, яка реалізується у конкретному акті мовлення, є основною. Крім тісного зв'язку з денотатом, були висвітлені також інші особливості ідентифікаційних слів: поліознаковість, гетерогенність семантичних компонентів, чіткість меж референції, «денотативний» характер синонімії, позамодальність та об'єктивність [1, с. 335].

3. Урбаноніми як «класичні» одиниці ідентифікаційного типу мають властивість унікальної референції. До них повною мірою можна застосувати характеристику власних імен, подану з позицій логічного синтаксису: «Власне ім'я не характеризує об'єкт, воно не повідомляє про нього нічого, щоб було істинним або хибним. Воно не перекладається і не перифразується. Його зміст визначається в логіці як *individual* або *particular*» [1, с. 327]. Разом з тим топоніми урбаністичного простору, – назви таких об'єктів, як вулиці, проспекти, провулки, шосе, бульвари, площі, набережні, сквери, сади й садочки, парки, певні місцини і под., – у своєму функціонуванні значно відрізняються від імен власних, що належать особам, тваринам, організаціям, інституціям та багатьом іншим об'єктам.

Загалом функціонування урбаністичної номінації в усному та писемному мовленні (тексті) виявляє істотну залежність від тих комунікативно-прагматичних потреб, які зумовлені необхідністю ідентифікувати урбаністичний об'єкт у процесі спілкування задля досягнення розуміння між двома сторонами, що є учасниками комунікації. Так, у ситуації спілкування двох мовців, один з яких (наприклад, приїжджий або мешканець іншого району) не має необхідних знань і запитує *Як пройти до цирку (найближчого маркету, «Сільпо», стадіону)?*, природною буде відповідь, що елімінує вживання ідентифікаційної лексики, у даному разі урбанонімів: *Вам треба йти спочатку прямо, по цій стороні, потім на перехресті повернути наліво, дійти до кінця кварталу і там знову повернути наліво*. При цьому явно недоречним буде відповідь: *Вам треба йти прямо, потім повернути на Полярну, а потім – на Садовий провулок (піти Садовим провулком)*.

Тут другий варіант відповіді не буде інформаційно релевантним незважаючи на включення до нього ідентифікаційної лексики (*Полярна, Садовий провулок*),

оскільки адресат у цьому разі не володіє знаннями щодо зв'язку між денотатом (референтом) та його іменем, тобто не має необхідних енциклопедичних знань. Попри формальну точність другий варіант відповіді призводить до комунікативного провалу або може демонструвати некооперативну стратегію мовця, у той час як перший буде доречним, прагматично коректним, таким, що відповідає реаліям комунікативної ситуації. Цей простий приклад висвітлює специфіку функціонування урбаністичної номінації, яка в першу чергу зумовлена прагматичним фактором і екстралінгвістичними реаліями.

4. Насправді функціонування одиниць урбаністичної номінації в мові та тексті представлено не настільки великим набором випадків, як це здається на перший погляд, і по суті створює картину, межі якої визначаються параметрами життєвської доцільності. В **усній комунікації**, діалогічному мовленні ідентифікаційна номінація з урбанонімом з'являється, як правило, у парах «питання – відповідь», що стосуються розташування певного об'єкта та маршрутів руху до певної цілі. Це питання типу *Де тут вулиця Гарматна? Ви не знаєте, де тут парк Шевченка? Кінотеатр «Жовтень» – на Подолі чи на Оболоні?* Це також різноманітні повідомлення, зумовлені логістичною ситуацією: *Вулиця Гарматна тут поряд, треба повернути направо. До парку Шевченка дуже близько, йдіть прямо. Кінотеатр «Жовтень», звичайно, на Подолі, недалеко від Контрактової площі.* Урбаноніми входять і до розповіді мовця про його пересування в міському просторі, яка часто слугує відповіддю на питання *Як ти дістався сюди? Чим доїхав?* Пор. *Я доїхав до Золотих воріт, потім пішов по Прорізній у бік Хрещатика, загорнув на Пушкінську і там був фактично на місці.*

У всіх ситуаціях усної комунікації виключну релевантність набуває обсяг екстралінгвістичної інформації, яка є у розпорядженні мовця та його адресата відносно позначуваного (згадуваного) топографічного об'єкта. Це інформація про ідентифікаційну ознаку, яка дозволяє обом комунікантам позначати об'єкт оптимальним для розуміння способом. Коли на запитання *Іван де живе?* йде відповідь *Біля старого Ботсаду* (а не *коло Ботанічного саду імені Фоміна*), мешканець Києва однозначно ідентифікує референт, при посиланні на який ключовим виявляється слово *старий*, на відміну від «нового», – створеного значно пізніше, – Ботанічного саду імені М. М. Гришка Академії наук.

Ознака, що ідентифікує в даному разі об'єкт («старий – новий») не стільки відсилає до знань про історію міста, скільки зумовлена практичними потребами, зручністю, мотивацією, пов'язаною зі здоровим глуздом. Вона породжується як історичною ретроспективою життя в урбаністичному просторі, так і досвідом пізнання цього простору, набутого й збагаченого безпосередніми відчуттями. Мовець у цьому випадку завжди параметризується як носій емпіричних знань, сформованих досвідом життя у конкретному урбаністичному середовищі.

У **писемному мовленні** урбаністична номінація широко функціонує в текстах довідково-інформаційного типу – документах (договорах, деклараціях, юридичних текстах), інтернет-ресурсах, у рекламі, сайтах організацій та установ. У більшості цих випадків виконує функцію ідентифікації не топографічного об'єкта, а приватної чи юридичної особи. Однак написи /таблички з назвами вулиці, провулка, проспекту і под. на будинках та інших будовах слугують саме для ідентифікації самого топографічного об'єкта. На виконання функції ідентифікації націлені й численні довідкові тексти, що складаються зі списків (реєстрів) однотипної інформації (адреси квіткових магазинів, аптек, косметичних салонів тощо).

Інше дискурсивне середовище, де необхідним компонентом виступає урбаністична номінація, утворюють тексти, присвячені історії певного міста. Тут оживають нові й старі назви вулиць, парків, фонтанів, палаців, мостів і породжуються синтаксичні структури, покликані відображати інформацію про різні назви топографічного об'єкта: *Згодом зникли старі назви вулиць. Чоколівська стала До-*

нецькою, Воскресенська – Васильченка, Олександрівська – Академіка Карпінського тощо [5, с. 78]. У 1961 – 1977 рр. площа називалася Радянською, у 1977 – 1991 рр. носила ім'я «всесоюзного старости» Михайла Калініна, а відтоді знову стала Михайлівською [5, с. 34]. У такому контексті топографічний об'єкт трансформується в об'єкт історіографії та розглядається з точки зору історичної ретроспективи.

5. Сучасні процеси зміни урбанонімів, найчастіше годонімів, зумовлені необхідністю декомунізації, ґрунтуються на презумпції того, що урбанонім є носієм ідеологічної, тобто ознакової, семантики – семантики предикатного типу. Зміст цієї презумпції як компонента мовної свідомості можна реконструювати на підставі реальних перетворень у сфері міської топоніміки, особливо це стосується випадку, коли годонім, в основу номінації якого покладено прізвище діяча більшовицької партії, замінюється годонімом, основу номінації якого утворює прізвище особи іншої (зазвичай антикомуністичної) ідеологічної орієнтації. Пор. *вулиця Косіора* → *Чорновола*, *Мельникова* → *Іллєнка*, *Луначарського* → *Шептицького*, *Чапаєва* → *Липинського*. Якщо інтерпретувати ситуацію у загальнономовознавчому аспекті, то слід твердити про те, що інваріантом процедури заміни імені стає спроба приписати годоніму ознакову, – тобто предикатну за своїм семантичним типом, – інформацію.

Лінгвокультурологічний феномен перейменування вулиць, заміни одного імені на інше (нове) або ж повернення старого (первісного або одного з попередніх власних імен) сприяє розвитку синонімії серед урбанонімів. Як відомо, одиницям ідентифікаційного типу не властиве встановлення антонімічних або синонімічних відношень, необхідних для організації лексики. З цього приводу Н. Д. Арутюнова писала, що «про синонімію серед ідентифікаційних слів можна говорити або в тому розумінні, в якому твердять про різні імена одного референта (пор. *Картезіус* – *Декарт*, *Еверест* – *Чомолунгма* <...>), або в тому розумінні, у якому твердять про різні рівні (за ступенем деталізації) чи системи класифікації» [1, с. 333]. Це стосується і різних імен урбаністичних об'єктів, які доцільно розглядати як синонімічні, принаймні, поки вони функціонують у мовленні, буденному дискурсі та мовній свідомості носіїв мови. Лінгвокультурна традиція, аксіологічні преференції, смак та мода, принцип економії залишаються найважливішими чинниками, які впливають на мовну свідомість городян, функціонування різних урбанонімів та розведення синонімічних позначень за параметром «офіційний дискурс – неофіційний дискурс».

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл. Москва: Наука, 1976. 383 с.
2. Галай О. Б. Українська урбанонімія Закарпаття ХХ–ХХІ ст.: автореф. ... дис. канд. філол. наук. Ужгород, 2009. 18 с.
3. Гріччина А. В. Урбаноніміка як галузь сучасних топонімічних досліджень. *Лінгвістичні дослідження*. 2017. Вип. 45. С. 3–8.
4. Лучик В. В. Про особливості номінації в топонімії України. *Вісник Прикарпатського нац. ун-ту ім. В. Стефаника. Філологія*. Івано-Франківськ, 2011. Вип. XXIX–XXXI. С. 21–24.
5. Рибаків М. О. Невідомі та маловідомі сторінки історії Києва. Київ: Кий, 1997. 374 с.
6. Титаренко А. А. Місце урбанонімів у загальній класифікації онімів. *Філологічні студії*. 2013. Вип. 9. Ч. 2. С. 171–180.

О. В. Радчук (м. Харків)

ВЕРБАЛЬНЕ МАРКУВАННЯ ВІДСУТНОСТІ В РОСІЙСЬКІЙ МОВІ

Весь світ існує з дня існування і по сьогоднішній день у бінарних опозиціях: земля – небо, день – ніч, біле – чорне, чоловік – жінка, наявність – відсутність. Людина перебуває в цих опозиціях з народження і не лише виділяє відсутність, а й маркує її різними засобами: вербальними та невербальними.

Передусім змістотвірні цінності людського буття, що зумовлюють і визначають спрямованість і вмотивованість людського життя, які індивідууми сприймають у моделі бінарної опозиції наявність vs відсутність, мають мовну маніфестацію. Ключовим фактором у розумінні цього є гносеологічні принципи мовної онтології.

Незважаючи на те, що онтологічна і гносеологічна природа поняття «відсутність» має глибоке коріння, відсутність не є філософською категорією на відміну від заперечення.

У сучасній теорії мовознавства існує фундаментальне дослідження семантики засобів вираження заперечення в російській мові, починаючи з робіт В. В. Виноградова [1] і О. М. Пешковського [4], водночас приділено незначну увагу опису семантики власне засобів вираження поняття «відсутність». Негацію, заперечення та відсутність або ставлять в один синонімічний ряд і вважають взаємозамінними, або заперечення визначають через поняття «відсутність», або ототожнюють відсутність і негацію.

Науковці ставили питання про самостійний статус у російській мові семантичних категорій позбавлення, неволодіння і каритивності, фрагментарно пов'язаних з поняттям «відсутність». Зокрема, зазначені семантичні категорії протиставлені детально дослідженим на матеріалі російської мови категорії посесивності. Безумовно, вони мають спільну семантичну ознаку 'відсутність', на основі якої вони групуються.

Лексична семантика вплинула і на видову парність, унаслідок чого сформовані наступні бінарні опозиції: наявність vs відсутність; присутність vs відсутність, твердження vs заперечення; посесивність vs каритивність; посесивність vs позбавлення; володіння vs неволодіння.

Вважаємо, що семантичний обсяг абстрактного поняття «відсутність» ширше, ніж семантичний обсяг зазначених категорій, а їх кореляція відбиває взаємозалежність часткового (семантичних категорій) і цілого, тобто поняття «відсутність».

Оскільки теорія опозицій віддзеркалює сутнісні властивості системи мови, всю її пронизують асиметричні відношення, абстрактне поняття «відсутність» постає на перший план в аспекті пояснення привативного характеру мови.

Лексичні та граматичні значення, що існують у системі координат наявність vs відсутність, співвідносяться з певним конкретним типом культури і виявляються прив'язаними до прототипів, чим і пояснюється національна специфіка мовної системи.

Прототип імплікує фрагмент екстралінгвістичного знання у свідомості суб'єкта й зумовлює експлікацію поняття. Розуміємо *прототип* як найтиповіший мовний елемент, що найчастіше трапляється в конкретній мові (у цьому випадку – російській), має релевантні властивості й виступає «атрактором» у мові та мовленні [6, с. 11].

Лексичні засоби вираження поняття «відсутність» з'явилися в силу семантичної неповноти мовних прототипів *нет* і *без*, оскільки вони не висловлювали суб'єктивних нюансів, що їх набули конкретні слова.

В результаті виникнення нового слова семантичним ядром поняття «відсутність» стає лексема, у якій прототипи *нет* і *без* виявляються імпліцитно.

Для конкретизації абстрактного поняття «відсутність» не завжди створювалося нове слово, простіше було його запозичити, якщо воно вже існувало в іншій мові.

Необхідно уточнити, що прототипи *нет* і *без* можуть не знайти своєї вербальної експлікації в конкретному слові. У російській мові немає номінації, що позначає жінку *без дітей*, у якій *нет детей*. У давнину в російській мові використовували номінативну одиницю *неродица*, яка в наш час вийшла з ужитку і належить до архаїчної лексики. У словниковому складі російської мови є субстантивовані ад'єктиви, до структури яких увіходять префікси *не-* і *без-* / *бес-*: *неплодная* и *бесплодная*, але іменник на позначення цього явища відсутній. Щодо тваринного та рослинного світу в таких випадках уживають слово *яловая*. У словникові В.І. Даля вказується, що «*яловая* – не стельная, не суягняя, не жеребая, без приплоду, порозжая, праздная; не

давшая еще приплоду. *Яловая рыба* – без икры. О дереве либо кусте: бесплодный, не дающий плода. Порожний, пустой, не в деле, лежащий впусте. *Яловые земли* – покинутые надолго в залежь» [2, с. 734]. У зв'язку з перекручуванням смислу при перекладі, наводимо оригінал використаної цитати словникової статті.

Цікавим є спостереження про те, що і в інших мовах або не існує такої номінації, прототипами якій були б вирази *нет детей* і *без детей*, або вона використовується зрідка. Можна припустити, що в цьому разі поняття «відсутність» є мовною універсалією. Якщо в російській мові показники прототипів *нет* і *без* знаходяться у позиції до слова, то в англійській мові один з формантів займає ініціальну позицію у слові, а інший – фінальну, водночас обидва є частиною слова. Найбільш уживаним в англійській мові є слово *childless*, яке позначає «бездітний», вживається стосовно жінки або сімейної пари. Існують й інші позначення: *barren* «безплідний» про ґрунт, про фруктові дерева, про тварин (самок), про жінок дуже рідко, *infertile* «безплідний» про тварин і жінок, *fruitless / unfruitful* «безплідний» про дерева, вторинна номінація «марний» (укр. *марні зусилля*, рос. *тщетные усилия*), *asarpous* «неплодоносний, безплідний» є науковим терміном із латини.

Відомий мовознавець-когнітолог О. С. Кубрякова, розглядаючи словотвірне значення формантів різних частин мови, стверджує, що «у морфологічних структурах з суфіксом *-less* останній маркує певний тип відношень – відсутність того, що позначено похідною основою (пор. *tactless* – “позбавлений такту”, *bloodless* – “безкровний”, *lifeless* – “неживий” тощо)» [3, с. 144]. Зауважимо, що існує таке значення лише остільки, оскільки «відсутність» описується щодо властивостей, які пов'язані з наявністю зазначеної мотивувальним словом характеристики. Загалом тому словотвірне значення і складається як найменувальна ознака, яка пов'язана з відсутністю того, що позначено похідною основою, тобто значення, в якому формантом виражена лише одна з його складових частин. Відсутність номінації, яка позначає бездітну жінку, у російській мові пов'язана з тим, що в слов'янському етносі перше і головне призначення жінки полягає в дітонароджувальній функції, природним і логічним виступає наявність у жінки дітей, її здатності продовжувати рід. Проте останнім часом спостерігаємо заміну лакуни в російській мові запозиченням із англійської мови *baby-free*, що свідчить про поступове заповнення «ніші» внаслідок екстралінгвальної затребуваності омовлення поняття. Проте номінативна одиниця *child-free* з семантикою «усвідомлена відмова мати дитину» в перекладах на російську мову не використовується, а замінюється виразами з цією семантикою.

Аналіз мовного матеріалу дозволяє констатувати існуючі мовні факти. Відзначимо, однак, що мова знаходиться постійно в русі, і передбачити перспективи змін неможливо, чи будуть заповнені «ніші», чи залишаться «порожні клітинки» в лексико-семантичній підсистемі мови, стверджувати однозначно не можна. Цитата з лекцій Ф. де Соссюра про постійний розвиток мови, про безперервні її зміни: «не можна знайти такої мови, котра перебувала б у стані спокою і нерухомості» (Цит. за: [5, с. 78]) – підтверджує наші спостереження.

Опис семантики номінацій, які репрезентують поняття «відсутність», застосуванням прийому інтерпретацій уможливорює отримання більш повного набору нюансів значень відсутності. Дослідження мовних маніфестацій дає змогу виявити надзвичайну розмаїтість змісту поняття «відсутність» у різних видах дискурсу і зафіксувати велику кількість значущих порожніх «ніш» у системі російської мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виноградов В. В. Русский язык. Грамматическое учение о слове. Москва–Ленинград: Учпедгиз, 1947. 665 с.
2. Даль В. И. Толковый словарь русского языка: современная версия. Москва: Эксмо, 2010. 736 с.

3. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений: Семантика производного слова / отв. ред. Е. А. Земская; Предисл. В. Ф. Новодрановой. Изд. 2-е, доп. Москва: Изд-во ЛКИ. 2008. 208 с.
4. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении: учеб. пособие. Москва: Книжн. дом «ЛИБРОКОМ», 2009. 434 с.
5. Просяник О. П. Фердинанд де Соссюр: деміфологізація концепції: монографія. Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2018. 276 с.
6. Радчук О. В. Семантика засобів вираження поняття «відсутність» у російській мові: лінгвокогнітивний аспект: автореф. дис. ... д-ра філол. наук. Дніпро, 2020. 40 с.

А. О. Рогожа (г. Днепр)

ГРАММАТИЧЕСКОЕ ОСВОЕНИЕ ИНОЯЗЫЧНЫХ ЗАИМСТВОВАНИЙ В РУССКОМ АРГО

По мнению ученых, аргумент как часть общенародного языка является одной из самых «восприимчивых» и «контактных» сфер [1, с. 590], допуская в свой состав как внутренние, так и внешние заимствования. В настоящей статье мы обратились к одному из аспектов изучения аргумента, а именно: грамматическому освоению иноязычных заимствований в русском аргументе. Фактическим материалом исследования послужили арготизмы, зафиксированные в «Словаре русского аргумента» В. С. Елистратова [2].

Грамматическая адаптация заключается в словообразовательной и морфологической русификации арготизмов. Характер грамматической адаптации зависит от того, насколько внешний облик заимствованного слова соответствует морфологическим моделям заимствующего языка. Исходя из этого, мы выделили следующие разновидности арготизмов:

- 1) арготизмы, структурно совпадающие с иноязычными образцами;
- 2) арготизмы, морфологически оформленные аффиксами заимствующего языка;
- 3) арготизмы с замещением некоторой части иноязычного образца русским элементом (аффикс или одна из частей сложного слова).

Рассмотрим каждую из них.

К первой группе относятся такие арготизмы: **абре'к** 'лицо южной национальности (осетинск. «абре'г» или черкесск. «абре'к» – молодец, удалец)', **алиас** 'условное обозначение; прозвище (англ. *alias*; из речи программистов)' **аразмент** "'служебный роман", когда начальник вступает в любовную связь с подчинённой, вынуждая её (англ. *harassment* в том же зн.)', **бамбино** 'ребенок (итал. *bambino* в том же зн.)', **пилл** 'люди (англ. *people* в том же зн.)', **сольди** 'деньги (итал. *soldi* в том же зн.)', **файф** 'пять (англ. *five* в том же зн.)', **шоп** 'магазин (англ. *shop* в том же зн.)'.

Вторая группа арготизмов – единицы, морфологически оформленные аффиксами русского языка. При этом используются следующие способы образования:

Суффиксация:

- **-ов-** (со зн. «сделанный из чего-либо, относящийся к кому-либо, чему-либо») + **-к-** (со значением женского рода): **андедровка** 'безалкогольный напиток (англ. *undead*)';
- **-ец-, -к-** (со зн. лица по принадлежности к стране, территории, городу, где оно проживает или откуда происходит): **аллорец**, **аллорка** 'итальянка, итальянец (итал. вводное слово *allora* – да, ну, итак, в общем)';
- **-ник-** (со зн. «лицо по свойству или признаку, которые определяют его отношение к предмету, занятию»): **мафиозник** 'член мафии (итал. *mafioso*, *mafiosi* – член мафии)'. Суффикс присоединяется к усеченной основе мафиоз-.

- **-онок-** (в зн. «детёныш») **кундарёнок** ‘ребёнок (нем. *kinder* – дети)’. В последнем слове слова произошла замена гласного [э] на [а], возможно под влиянием аналогии со словом «дар».

- **-чик-, -ух(а), -к-** (суффиксы субъективной оценки): **ляфамчик** ‘женщина (фр. *la femme* – женщина)’ – в этом случае суффиксация совмещена с лексикализацией – слиянием артикля и корня, что объясняется отсутствием в русском языке артиклей, а также тем, что французская форма воспринимается на слух как одно слово; **перфектуха** ‘симпатичная девушка (англ. *perfect* – прекрасный)’, **драйка** ‘три рубля (нем. *drei* – три)’;

- **-а- + -ну- + -ть-** (со зн. мгновенности, моментальности) : **глиссануть** ‘украсть, взять тайком (арготич. *glisser* – украсть, стащить)’ – здесь у заимствованного слова отбрасывается суффикс -ег и русские суффиксы присоединяются к основе глосс-;

- **-ов(ый)** (со зн. «сделанный из чего-либо, относящийся к кому-либо, чему-либо»): **голдovýй** ‘золотой (англ. *gold* – золото)’, **еловый** ‘жёлтый (англ. *yellow* в том же зн.)’;

Нулевая суффиксация: **бойзы** ‘молодые люди в майках с надписью “Boys”’; **вайфа** ‘жена, супруга (от англ. *wife*)’; **стейтсы** ‘американцы, граждане США (от англ. *states*)’; **олды** ‘родители (от англ. *old*)’; **креза** ‘человек, одержимый какой-либо идеей; энтузиаст, фанатик, сумасшедший (от англ. *crazy* – сумасшедший)’, **баки, баксы** ‘доллары, валюта; любые деньги (разг. америк. *Buck* – доллар (мн. *bucks*)’; **банда** ‘вокально-инструментальный ансамбль (англ. *band* – оркестр, группа)’, **бейба** ‘ребёнок; ласк. обращение (англ. *baby* – дитя, ребёнок).

Префиксация: **безвумен** ‘холостяк (англ. *woman* (женщина))’;

Суффиксально-префиксальный способ:

- **у-** (в зн. «направленность действия, движения от чего-либо, удаление, устранение, исчезновение чего-либо») + **-у(ть)** (со зн. действия или признака, названного в исходном слове): **уфлаить** ‘уходить, убираться (англ. *to fly* – летать)’;

- **об-** (со зн. «произведение действия до нужного предела») + **-ать-** (образует глаголы от существительных с общим значением действия): **обхайрать** ‘отстричь, подстричь (англ. *hair* – волосы)’;

- **без-** (со зн. лишенный чего-либо) + **-ов(ый)** (со зн. имеющий какое-то отношение к предмету, понятию, названному производящим словом): **безпрайсовый** ‘не имеющий денег, бедный (англ. *price* – цена)’;

Сложение основ: **тинэйджер** ‘подросток (англ. *teen-ager* в том же зн.)’, **чунгам** ‘жевательная резинка (англ. *chewing-gum* в том же зн.)’, **кармен** ‘шофёр (англ. *car-man* в том же зн.)’, **бэблгам** ‘жвачка (англ. *bubble-gum* в том же зн.)’, **бабай** ‘житель среднеазиатских республик (тюркск. *baj* – богач; общетюрк. *baba* – отец)’;

Сложносуффиксальный способ:

- **-ист-** (со зн. лица по принадлежности к учреждению, профессии, определенному общественному направлению): **брейкдансист** ‘танцор в стиле «брейк» (англ. *break* – ломать, *dance* – танец)’, **хайлайфист** ‘тот, кто любит богатую, красивую жизнь (от англ. *high* – высший, *life* – жизнь)’.

Усечение конечного гласного или сочетания звуков, что приводит к изменению основы: образуется основа с нулевым окончанием: **батон** ‘отец, начальник (возм. от груз. «батано» – отец)’, **джордж** ‘грузин (англ. *Georgia* + контаминация с англ. собств.)’, **айк** ‘икона (англ. *icon* в том же зн.; обычно употр. в среде перекупщиков)’.

Лексикализация (превращение в заимствующем языке в одно слово словосочетания языка-источника): **сесибон** ‘спасибо (шутл. наложение фр. *c’est si bon* – это все так хорошо)’.

Группа арготизмов с **замещением некоторой части иноязычного образца русским элементом** менее продуктивна, мы выделили такие гибридные единицы:

ментхауз 'отделение полиции («мент» + англ. *house* – дом)', **чикфайер** 'зажигалка («чик» звукоподражание + англ. *fire* – огонь)', **шизик-плейс** 'сумасшедший дом («шизик» (шизофреник, сумасшедший) + англ. *place* – место)'.

Также можно выделить группу лексем с русской производящей основой, употребляющихся в русском арго в иноязычной огласовке. Чаще всего это окказиональные номинации, представляющие собой слова, переделанные на итальянский манер: **брателло** '1. брат; 2. шутил. о друге, приятеле, любом человеке); **сеструччо** '1. сестра; 2. подруга, приятельница, любая женщина, девушка'; **труппо** 'сильно пьяный человек (на итал. или исп. манер)'; **паскуалини** 'паскуда, мерзавец (имитация итал. фамилии)'. Появление подобных номинаций, на наш взгляд, можно рассматривать как проявление языковой игры.

Еще одной особенностью грамматической адаптации арготизмов является **переосмысление частеречной принадлежности** исходного слова.

Переход из одной части речи в другую произошел при освоении некоторых заимствованных прилагательных, которые в русском арго дополнили разряд имен существительных. По нашим наблюдениям, этот процесс пережили английские прилагательные со значением а) места: **американ** 'житель США (англ. *american* – американский)'; **бритиш** 'английский, британский (англ. *british* – британский)'; **форин** 'иностранец (англ. *foreign* – иностранный)'; **чайна** 'китаец, англ. *china* – китайский)' и б) цвета: **блэк** 'негр (англ. *black* – чёрный)'; **грин** 'доллар (англ. *green* – зелёный (цвет купюра))'.

Переход в имя существительное глаголов отражен в арготических единицах **дринк** 'выпивка, пьянка (англ. *to drink* – пить)' и **амбрэ** 'дурной запах, вонь (фр. *ambrier* – надушить)'.

Исследование заимствованных арготизмов с точки зрения грамматического освоения позволяет сделать следующие выводы:

1. Следствием грамматической ассимиляции арготизмов является наличие в системе арго единиц а) структурно совпадающих с иноязычными образцами; б) морфологически оформленных аффиксами заимствующего языка и в) с замещением некоторой части иноязычного образца русским элементом (аффикс или одна из частей сложного слова).

2. Наиболее продуктивным способом словообразовательной адаптации иноязычных арготизмов является суффиксация.

3. Малочисленность группы гибридных арготизмов компенсируется лексемами с русской производящей основой, употребляющимися в русском арго в иноязычной огласовке и представляющими собой окказиональные номинации, возникшие в результате языковой игры.

4. Переосмысление частеречной принадлежности происходит в пользу существительных за счет иноязычных прилагательных и глаголов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Елистратов В. С. Арго и культура. Москва, 1995. 245 с.
2. Елистратов В. С. Словарь русского арго (Материалы 1980–1990 гг.). Москва, 2000. 693 с.

О. В. Самойленко (м. Краматорськ)

ОНОМАСІОЛОГІЙНІ МОДЕЛІ СКЛАДНИХ МЕДИЧНИХ ТЕРМІНІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. українська медична термінологія досить часто ставала предметом лінгвістичних розвідок, чому сприяло не тільки підвищення інтересу до української мови в цілому, але й зокрема функціонування видання «Українська термінологія та сучасність», де розглядаються термінологічні питання як з синхронічного, так і з діяхронічного погляду. Т. Лепеха займається проблемами медич-

но-судової термінології, В. Лисенко вивчає анатомічну номенклатуру, В. Місяць – офтальмологічні терміни. Багато досліджень присвячено унормуванню існуючих термінів, але ономасіологічна класифікація залишається поза увагою дослідників. А саме ономасіологічний підхід до процесу номінації, на думку О. В. Раєвської, дозволяє розглядати слова «як результат пізнавальної діяльності людини, яка встановлює зв'язки між різними сутностями у навколишньому світі та виражає цей зв'язок у найменуванні, яку вона утворює» [6, с. 82].

За допомогою ономасіологічного аналізу акт номінації розглядається як мовленнєво-мисленнєвий акт, у ході якого позначувальне відноситься до певної мовної категорії. У кінці 60-х років в ономасіології почали виділятися дві течії: з одного боку, ця наука виконує свої первинні завдання – вивчає процес творення нових лексичних одиниць на базі словотвірних моделей, засоби та механізми мовної об'єктивації різних типів понять, семантичні та номінативні зв'язки, когнітивну природу процесу номінації; з іншого боку, ономасіологічний підхід розглядається як «динамічний. функціонально-комунікативний аспект вивчення одиниць та категорій усіх рівнів, ролі останніх у номінативній діяльності мовознавця, їх смислового завдання, цілі використання у конкретному висловлюванні» [196, с. 29] з урахуванням прагматичних ознак процесу комунікації, його невербальних складових [5].

О. С. Кубрякова встановила, що похідне та складне слово містить ономасіологічний базис, ономасіологічну ознаку та предикат-зв'язку або атомарний предикат. Існує думка, що ономасіологічна модель є основою логічного моделювання процесу творення нових слів; це схема, яка відображає хід мисленнєвої діяльності, спрямований на вибір необхідної категорії згідно з розгорнутим описом [3, с. 111].

Необхідно відмітити, що у поверхневій структурі дериватів та складного слова локалізація базису пов'язана з граматичною побудовою мови. Так, французьку мову відносять до мов з лівобічним або лівовершинним базисом, а російську, українську, англійську – до мов з правобічним базисом. Ономасіологічний аспект лексики германських та слов'янських мов вже ставав об'єктом вивчення лінгвістів. У результаті були розроблені деякі класифікаційні принципи виділення в ономасіологічній структурі похідної лексеми зони базису та зони ознаки.

На думку О. С. Кубрякової, базис відображає «номінативну діяльність людини, яка здійснює в акті словотворення підведення позначувального під певну категорію» [2, с. 39-40], що, на наш погляд, пов'язане з природною категоризацією світу. Уперше визначення базису було запропоноване М. Докулілом. Базис відіграє роль поняття, що полягає в основі визначення певного класу предметів. М. Докуліл у двочленній ономасіологічній категорії, яка складається з ономасіологічного базису та ономасіологічної ознаки, виділяв такі типи базису, як категорії субстанції, якості, дії та обставини [9, с. 197]. Виходячи з цього, вибір базису свідчить про віднесеність явища, що позначається особою до того чи іншого класу предметів або осіб, процесів та станів, властивостей та якостей [2, с. 101].

Ономасіологічний базис як фактор включення певного явища позамовної дійсності до певного поняттєвого класу, що має категоріальне значення [8, с. 197]. Ю. І. Євтушевський [1, с. 139–140] виділяє такі базиси, як назви об'єктів (людей), процеси, артефакти (знаряддя праці, предмети використання, штучні споруди, деталі предметів, абстрактні артефакти), елементи живої /неживої природи (тварини, рослини, частини та плоди рослин, частини тіла, назви речовин, назви природних об'єктів, темпоративні імена) та інше.

Як правило, кожен базис характеризується наявністю ознаки або сукупності ознак, які приписується йому предикатом-зв'язкою. Предикат-зв'язка вказує на тип семантичних стосунків між базисом та ознакою в ономасіологічній структурі. На думку Ю. І. Євтушевського, «семантичні стосунки між базисом та ознакою можуть бути виражені або через експліційну ономасіологічну зв'язку, або шляхом восстановлення

імпліцитно представленого предиката». [1, с. 158]. О. С. Кубрякова вважає, що предикати-зв'язки покликані «уточнювати ознаки основи у певному відношенні (вокативному, темпоральному тощо)» [2, с. 76].

Виявлено наступні моделі медичних термінів-квазікомполітів:

Локатив + патологічний стан: бронхоспазм, акроціаноз, акросклероз, акротизм, акрофобія, макроцефалія, макрогематурія, мегалографія, мікростома, мікропсія, бронхоцеле, нероптозис, ентероптозис, кардіоплегія;

Локація + процедура: артеріоектазія, вазотомія, гастрорафія, ринопластика;

Розмір + орган: макрогірія, макроденція, мегалоглосія, мегаломастія, мегалоподія, мікроцефалія;

Медіатив + процедура: гідротерапія, бальнеотерапія, герудотерапія, апітерапія, зоотерапія, аеротерапія, геліотерапія, музикотерапія, ароматерапія;

Орган + стан: артеріоектазія, тромбофілія, дерматосклероз, бронхолітіаз, нефролітіаз, цистолітіаз, дерматомікоз, оніхомікоз, флебостеноз;

Інтенсивність + патологія: мікронекроз, мікроінсульт, макроінфаркт;

Галузь + наука: кардіологія, гінекологія, гастроентерологія, неврологія, ендокринологія, дерматологія, нозологія, травматологія.

Найпоширенішими базисами в медичній термінології є: наука: **-логія**; патологічний стан: **-альгія, -некроз, -стеноз, -склероз, -мікоз, -ектазія, -літіаз, -цельє, -спазм, -фобія**; процедура: **-терапія, -томія, -ектомія, -стомія, -ектазія, -рафія**; орган: **-гірія, -спленія, -мастія, -герія, -одонтія, -гірія, -глосія, -цефалія, -подія**.

Часто використовуються ономасіологічні ознаки: орган: **бронхо-, кардіо-, метро-, дактил-**; розмір: **міні-, мікро-, -макро-, мега-**; локатив: **вазо-, гастро-, рино-**.

Медична термінологія має універсальний, інтернаціональний характер, тому наведені ономасіологічні моделі є характерними і для інших європейських мов. Найпоширенішими ономасіологічними базисами є процедура, стан та орган. Цікаво, що орган може використовуватися як і в якості ономасіологічної ознаки, так і в якості ономасіологічного базису.

ЛІТЕРАТУРА

1. Евтушевский Ю. И. Номинативные свойства сложных образований со структурами AN NN в современном английском языке: дис. канд. филол. наук: спец. 10.02.04. Пятигорск, 1985. 207 с.
2. Кубрякова Е. С. Словосложение как процесс номинации и его отличительные формальные и содержательные характеристики. *Теоретические основы словосложения и вопросы создания сложных лексических единиц*: межвузов. сб. науч. тр. Пятигорск: Пятигорский пед. ин-т иностр. языков, 1988. С. 3–23.
3. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений. Семантика производного слова. Москва: Наука, 1981. 199 с.
4. Кубрякова Е. С. Части речи в ономасиологическом освещении. Москва: Наука, 1978. 115 с.
5. Панасенко Н. И. Когнитивно-ономасиологическое исследование лексики: опыт сопоставительного анализа названий лекарственных растений: дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.19. Москва, 2000. 397 с.
6. Раєвська Н. М. Курс з лексикології англійської мови (на англійській мові). Київ: Вища шк., 1971. 335 с.
7. Селиванова Е. А. Когнитивная ономасиология. Киев: Фитосоциоцентр, 2000. 248 с.
8. Селіванова О. О. Складне слово: мовні моделі світу (основи зіставної композитології російської та української мов). Черкаси: Черкаський держ. ун-т ім. Б. Хмельницького, 1996. 299 с.
9. Dokulil M. Tvoreni slov v ceštine. Praha: CAV, 1962. 263 s.

ОБ ОДНОМ ТИПЕ СИНЕКДОХИ В ПОЭЗИИ ИОСИФА БРОДСКОГО

Поэзия Иосифа Бродского имеет ряд типологических черт, позволяющих охарактеризовать специфику его идиостиля на разных уровнях языковой организации. Исследователи отмечают, что грамматика этого поэта весьма своеобразна, в частности, активно используется языковой потенциал различных морфологических категорий: рода, падежа, вида, переходности. Морфологические формы и значения обычно связаны с передачей тех или иных поэтических смыслов, а их отбор ориентирован на создание таких форм и приемов поэтической выразительности, как фигуры, тропы, рекурсия.

Посибилитический потенциал семантики и формы категории числа актуализируется в лирике поэта регулярно. В ряде случаев даже можно наблюдать такое явление, как грамматический ритм, связанный с равномерным чередованием оппозиционных числовых граммем [3, с. 364–366], в других – морфологический отбор выступает в качестве грамматической основы поэтического мотива [4, с. 169–175].

Цель данной работы – описать один из видов синекдохи, характерный для поэтического языка Бродского, рассмотреть его морфологическую основу.

А. П. Квятковский определяет синекдоху так: «один из тропов, стилистическая фигура, представляющая собой вид метонимии; упоминаются отношения количества: большее вместо меньшего или, на оборот, меньшее вместо большего» [1, с. 265]. Ученый выделяет как типичные четыре вида синекдохи: называется целое вместо части, часть вместо целого, определенное большое количество вместо неопределенного и единственное число вместо множественного. В «Словаре тропов и стилистических фигур» под редакцией В. Ф. Святовца синекдоха определяется как разновидность метонимии, которая усиливает яркость речи и «создается на основе количественных изменений понятий» (пер. наш – Е. С.) [5, с. 158]. Этот словарь выделяет 6 типов синекдохи: название части вместо целого, множественного числа вместо единственного, единственного числа вместо множественного, замена неопределенного числительного определенным, определенного неопределенным и отрицание определенного числительного. Очевидно, что количественный перенос во многих случаях грамматикализуется, опираясь на семантический потенциал категории числа.

А. А. Потебня указывал, что количественный перенос рассматриваемого типа происходит в языке: «Таковы обычные в славянском языке и др. случаи, когда единственное число существительного конкретного (т.е. с субстанцией, которая не стала мнимой и для современной нам мысли) является *образом* сплошного множества *«привалила птица к круту берегу»* [2, с. 25]. Ученый рассматривает подобные случаи как примеры формирования семантики собирательности в языке.

Современная поэзия использует синекдоху как художественный прием, однако его регулярность является индивидуальной характеристикой. Троп, основанный на количественном переносе, характерен для поэтического языка, но есть идиостили, в которых этот троп становится не просто заметным, а типологически значимым. Одним из таких идиостилей является идиостиль Иосифа Бродского. Художник слова использует синекдоху на протяжении всего творчества, в стихах и прозе, в русскоязычных произведениях и в текстах, написанных по-английски.

Бродский использует все типы синекдохи, при этом наиболее частотно – довольно редкий тип, основанный на функционировании единственного числа вместо множественного. Причем типологически значимым, характерным для идиостиля поэта является использование не просто единственного числа вместо множественного, а применение его при назывании парных частей человеческого тела или тела животного (*рука* вместо *руки*, *глаз* вместо *глаза*, *плечо* вместо *плечи*, *крыло* вместо *крылья* и под.), парных частей одежды и обуви, парных частей машин и механизмов.

Поэт употребляет единственное число существительных *глаз, каблук* (наиболее регулярно), *крыло, локоть, ухо, (ушная раковина), зрачок, лапка* (птицы), *бровь, жабра, нога, колено, скула, сапожок, штиблет, подметка, рука, хрусталик, сапог, ладонь, бедро, подошва, рукав, дворник* (автомобиля), *плечо, почка* (орган). Легко выделяются лексико-семантические группы со значением парных органов человеческого тела: *глаз – зрачок – хрусталик, ухо – ушная раковина, бровь, нога – колено – бедро, рука – локоть – ладонь – плечо, скула, почка*; парных органов животных: *крыло, лапка, жабра, рог* (барана); парных частей одежды и обуви: *каблук – подошва – сапог – сапожок – штиблет – подметка, рукав*; и парных частей машин и механизмов: *дворник* (автомобиля), *колесо, крыло* (самолета)).

В лирике Бродского сингулярная форма данных субстантивов регулярно приобретает значение парности, двойственного числа, утраченного языком, но актуализированного в образном сознании художника. По нашим наблюдениям, для поэзии И. Бродского наиболее характерна синекдоха, называющая один из парных органов человеческого тела.

В ряде стихотворений троп становится основным выразительным средством, грамматической и образной доминантой всего стихотворения или его значительного фрагмента, например, стихотворения «Aqua vita nuova»:

*Аквариума признанный уют,
где слёз не льют и песен не поют,
где в воздухе повисшая **рука**
приобретает свойства **плавника**.*

*Итак тебе, преодолевшей вид
конечности сомкнувших нереид,
из наших вод выпрастывая **бровь**,
пишу о том, что холодеет кровь,*

*что плотность боли площадь мозжечка
переросла. Что память из **зрачка**
не выколоть. Что боль, заткнувши рот,
на внутренние органы орёт.*

Трижды повторяя троп, выделяя последовательно *руку, бровь, зрачок*, поэт продолжает лермонтовскую традицию использования этого типа синекдохи для указания на уникальность описываемого объекта, в данном случае лирического адресата и адресанта стихотворения (Сравним: *И по ковру скользит, плывет, ее божественная **ножка***. (М. Лермонтов «Демон».) Сравнение *руки* с *плавником* поддерживает зооморфную и водяную метафору текста (обратим внимание на его название), сравнение также имеет грамматическую основу, использует общую метонимическую модель переноса.

В других стихотворениях наблюдаем актуализацию обобщенно собирательного значения, при которой единица выступает как обозначение множества, его символ (по Потебне): ***Колесо и каблук** оставляют в покое улицу*. Здесь граммы *колесо* и *каблук*, называющие в подавляющем большинстве случаев функционирования в лирике Бродского парную часть тела, приобретают значение собирательной множественности. Это же значение собирательной множественности имеют граммы *слеза, скула, человек* в строках ***слезой скулу** серебра, / **человек** есть конец самого себя...*

Символичность значения связана во многих случаях и с тем, что орган человеческого тела (или животного) либо предмет одежды, метонимически связанный с этим органом, воспроизводится автором и воспринимается читателем как символ (знак) той или иной способности (*глаз* – способности видеть, *нога (каблук)* – ходить, *крыло* – летать и под.).

Хотя перенос рассматриваемого типа встречается в устойчивых выражениях (*Сюда не ступала нога человека*), поэт обычно формирует индивидуальные сочета-

ния, значительно расширяя реестр традиционно используемых как в языке, так и в поэзии субстантивов, называющих в форме единственного числа парные сущности. Синекдоха рассмотренного типа, в которой сингулярная форма передает значение двойственности или множественности, является, по нашим наблюдениям, отличительной чертой поэтического идиостиля Иосифа Бродского.

ЛИТЕРАТУРА

1. Квятковский А. П. Поэтический словарь. Москва: Сов. энцикл. 1966. 376 с.
2. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике т. III. Об изменении значения и заменах существительного. Москва: Просвещение, 1968. 552 с.
3. Скоробогатова Е. А. Грамматические значения и поэтические смыслы: поэтический потенциал русской грамматики (морфологические категории и лексико-грамматические разряды имени): монография. Харьков: ХТМТ, 2012. 480 с.
4. Скоробогатова Е. А. Грамматическое представление мотива одиночества в русской поэзии. *Мова. Культура. Взаєморозуміння*: зб. наук. праць. Вип. 1. Дрогобич: Коло, 2011. С. 169-175.
5. Словник тропів і стилістичних фігур / автор-уклад. В. Ф. Святовець. Київ: Видавничий центр «Академія», 2011. 176 с.

Г. В. Соболева (г. Бахмут)

СЕМАНТИКА ДЕНЕГ И ФИНАНСОВЫХ ОПЕРАЦИЙ В ПОВЕСТИ Н. В. ГОГОЛЯ «ШИНЕЛЬ»

Формы отражения окружающего мира сознанием человека разнообразны и многоплановы. Моделирование картины мира в языке народа, автора художественных текстов – один из глубоких и многомерных способов концептуализации действительности, результаты которого продолжают активно изучаться лингвистами. Ведь стремление многих современных исследователей внести свой вклад в решение «далеко не исчерпанной проблемы изучения сложных и многообразных связей: язык – действительность – мышление – сознание», как отмечается в предисловии к сборнику научных трудов, свидетельствует об ее актуальности [5, с. 4].

В данной статье рассматривается концептуализация такого фрагмента действительности, как денежные единицы и их эквиваленты, а также различные операции с ними. Концепт <деньги> по результатам массового ассоциативного эксперимента занимает 8-ю позицию из выделенных 75. И как показывает Н. В. Уфимцева, данный концепт в русском языковом сознании является одним из наиболее важных и входит в состав ядра языкового сознания русских [5, с. 15, 16]. Мы обратились к анализу данного концепта в индивидуально авторской интерпретации.

В качестве источника языкового материала настоящего исследования послужила повесть Н. В. Гоголя «Шинель» [1], из которой были выделены высказывания, насыщенные разнообразной лексикой экономического характера. Текст известной повести писателя показывает жизнь «маленького человека» Акакия Акакиевича во всех подробностях её сложностей и крайней бедности. Как известно, В. Г. Белинский, ознакомившись с «Шинелью» еще в рукописи, назвал ее «одним из глубочайших созданий Гоголя». С этого времени в работах исследователей активно развивался аспект «маленького человека» и гуманистических идей в произведении. Повесть анализировали через призму её религиозного содержания и идеи жертвенности (Виноградов И. А.). Как личность и часть социума главный герой анализируется, например, у Соливетти К.

Для решения поставленных в данной статье задач важно то, что текст повести характеризуется множеством реалистических бытовых зарисовок, представленных народным языком того времени. Главный герой пытается решить целый ряд возникших перед ним проблем экономического характера, которые поставило перед ним

общество и сама жизнь. Автор показывает зависимость жизни главного героя в Петербурге от финансовых возможностей Акакия Акакиевича. Поэтому концепт <деньги>, а также возможные действия и операции с деньгами оказываются переданными в повести достаточно разнообразными семантическими средствами.

Первую группу составляют языковые единицы, которые являются наименованиями денег и их эквивалентов. Среди таких названий употребляются следующие общие: *деньги* и *сумма*, *цена* как «стоимость какого-л. товара, выраженная в денежных единицах» [4, том IV, с. 639]. Так, в повести встречаем *все деньги, деньги попусту тратить, денег на это нет, жена денег не даст* (Петровичу), *половину необходимой суммы, накопившаяся сумма, другая половина* (необходимой суммы), *половину цены*. Акакий Акакиевич *боялся сильных сумм*, а также с определенного времени все подсчеты вёл *в шинельном капитале*. В данном случае *капитал* означает для него «значительную сумму денег» [4, том II, с. 29] и употребляется с определением *шинельный*, что ставит лексему ‘капитал’ в рамки реальной для героя стоимости шинели. Именно такое контекстуальное значение слова делает авторский текст самобытным и характеризует героя повести, исходя из именно его экономических возможностей и места в обществе. Ведь для бедного чиновника цена шинели – это предел его возможностей, поэтому для него такая цена и является целым капиталом. И конечно, цена шинели для героя – это *сильная сумма*, где переносное значение определения *сильный* в данном контексте близко к «большой, значительный <...> по величине» [4, том IV, с. 93], но не является общеупотребительным, а выступает индивидуально авторской характеристикой восприятия героем денежных сумм.

Среди конкретных денежных единиц выделяется *рубль*, а также всевозможные варианты, которые для главного героя находятся в границах от рубля (*со всякого истрачиваемого рубля*) до 200 рублей за шинель (*Если положить на воротник куницу да пустить капишон на шелковой подкладке, так и в двести войдет*). Устаревшее написание слов *рубль* и *капишон* отражает произношение. Значительной суммой является для героя *целых шестьдесят рублей* или накопившиеся *лишних двадцать рублей*. Даже *двенадцать рублей*, которые Петрович взял за работу, потому что *меньше никак нельзя было*. Общее наименование и конкретное количество денег могут располагаться в тексте и рядом. Например: *оказалось накопившейся суммы более чем на сорок рублей*.

Среди возможных вариантов с рублем встречаем еще следующие: *полтора-ста рублей, три полсотни с лишком* (за шинель). Просторечное *лишек*, употребленное в устойчивом сочетании с *лишком*, – «то же, что с лишним» [4, том II, с. 29]. Всё это – достаточно большие суммы для главного героя. При этом Н. В. Гоголь показывает широкий спектр вариантов данных денег в процессе поиска героем необходимой ему для шинели суммы: *более чем на сорок рублей, лишних двадцать рублей, около восьмидесяти рублей, другие сорок рублей*.

Кроме этого встречаются только два наименования других денег: *гривенник*, уменьшительно-ласкательное *гривенничек* и *грош* (*откладывать по грошу в небольшой ящичек*). «Грош (устар.) – Медная монета достоинством в 2 копейки до реформы 1838 г.». Вот это уже привычные для Акакия Акакиевича денежные суммы. «Гривенник – то же, что и гривна, т.е. монета достоинством в десять копеек» [3, с. 83–84]. У В. Даля находим, что «Гривенник или гривенный – монета в десять копеек; гривенник серебряная, а гривенный медная, в три коп. серебром, которую народ по старой памяти перекладывает на медный счет» [2, с. 51]. Встречаем в тексте наименования *медная сумма, мелкое серебро* и в этом же ряду, таким образом, оказывается тот же *гривенник*. Через определение показана копейка: *пили чай с копейными сухарями*, т.е. дешевыми.

Интересны следующие наименования небольших сумм: *вздор* (*останется накопить самый вздор*), *капля в море* (о незначительной накопленной сумме), *ни за*

что (т. е. взяться шить за маленькую оплату) или наоборот *запросить цену, какой и сам не стоит* (т.е. неоправданно большую).

Еще одной составляющей данной группы материала являются наименования, связанные с деньгами, но понятные только в контексте повести: *добыча* (желая *высмотреть, какого рода добычу тот нес*, т.е. потенциальный заказ шитья для Петровича, который будет оплачен по окончании работы портного). Или *починка* старой шинели, на что надеялся главный герой и что вышло бы гораздо дешевле.

В данную группу входят также такие наименования, как *издержки*, описательное для будущей цены товара *что будет стоить, старый долг, жалованье, награждение к празднику, награда*.

Своеобразным итогом осмысления цены товара, его стоимости в денежном эквиваленте является общая оценка финансовых возможностей покупателя в каждом отдельном случае: *дорого* (*гроб дубовый будет дорог*) или наоборот *дешево* (Петрович взялся шить). Таким образом, для главного героя повести даже после его смерти дубовый гроб оказывается слишком дорогим. А вот через некоторое время уже для призрака Акакия Акакиевича всякие шинели были доступны (он отбирал их у владельцев разные: и дешевые, и дорогие). Более того, даже *генеральская шинель пришлась ему совершенно по плечам*, о чем при жизни он, конечно, и в мыслях допустить не посмел бы.

Вторая большая группа языкового материала представляет различные операции с ценами, деньгами или их эквивалентами. Прежде всего, это *купить* или *не купить*. Цену можно *запросить, заломить непомерную цену, применяться к ценам* (в лавках). С деньгами и их эквивалентами спектр действий показан автором достаточно широко. Например, *расплатился, заплатить, деньги попусту тратить, приложить* (*три полсотни с лишком надо будет приложить*), *все деньги должны были разойтись, найти* (*еще половину можно бы найти*), *отыскалось* (*половина бы отыскалась*), *прибавить* (гривенник), *набралось точно около восьмидесяти рублей, откладывать, ревизовать, запросить*. Деньги также могут быть *размещены* или *распределены*. Процесс накопления показан через прилагательное: *оказалось накопившейся суммы более чем на сорок рублей*.

Лексема *взять* употребляется в тексте в разных значениях. С одной стороны, герой не знает и размышляет о том, *где взять вторую половину денег*, которых у него пока нет. С другой стороны, Петрович за пошив новой шинели *взял дешево* или *дешево взялся* (за работу). Таким образом, в первом случае *взять* означает 'найти', а во втором – 'получить за работу'. Деньги также можно *давать* или *не давать* (не давать больше двух рублей). Когда Петрович *был уже несколько под куражем*, то *обыкновенно очень охотно уступал*, т.е. соглашался уменьшить первоначально назначенную цену за работу, соглашался «отдавать дешевле» [4, том IV, с. 528].

Определенная сумма у главного героя в результате подсчетов оказывается в наличии неожиданно: *очутилось лишних двадцать рублей*. Это подчеркивается, таким образом, дважды: при помощи прилагательного *лишних* (т.е. дополнительных, добавочных [4, том II, с. 193]) и глагола *очутилось* (т.е. в данном случае оказалось у Акакия Акакиевича [4, том II, с. 735]).

Из контекста понятно, что некоторые действия также непосредственно исполняются или планируются выполняться при посредничестве денег. Например: *завести* (новые панталоны), *заказать* (швее рубашки, гроб), *назначить* (вознаграждение к празднику). Также Петрович *дешево взялся шить* шинель или *возьмет работать*, т.е. шить (конечно, за деньги).

Товар как необходимая составляющая при купле-продаже представлен в повести в третьей группе небольшим набором лексических единиц. А именно: *сукно* (*купили очень хорошего*), *шелк, коленкор* (*выбрали на подкладку вместо шелку*), *куница, кошка* (*лучшая, которая всегда выглядит как куница*). Причем шелк и куни-

ца оказались потенциально возможными покупками героя, но такими, от которых он отказался в пользу более дешевых соответственно коленкора и кошки.

Последней и самой немногочисленной группой языкового материала являются в повести наименования торговых точек. Данная группа представлена лишь двумя лексическими единицами: *лавка (лавки)* и *мелочные лавчонки*. И это косвенно свидетельствует о небольших покупательных возможностях главного героя.

Таким образом, проведенный анализ языковых единиц с семантикой денег и различных операций с ними позволяет описать и дать представление о ядерной части концепта <деньги>, о близлежащих к нему всевозможных операций с ними, а также о сопряженных с деньгами понятиях товара и торговых точек в индивидуально авторском контексте. Данный фрагмент языковой картины мира иллюстрирует национальную картину мира и ее особенности в определенный исторический период. Учитывая это, представленный языковой материал возможно использовать в процессе изучения языковой картины мира и при обучении языку в целом.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гоголь Н. В. Шинель // Гоголь Н. В. Избранное. Москва, 1986. 400 с. С. 374–397.
2. Даль В. И. Большой иллюстрированный толковый словарь русского языка: современное написание. Москва: Астрель: АСТ: Хранитель, 2007. 348 с.
3. Макаров В. И., Матвеева Н. П. Словарь лексических трудностей художественной литературы. Киев: Рад. шк., 1989. 367 с.
4. Словарь русского языка: в 4-х т. / под ред. А. П. Евгеньевой. 3-е изд. Москва, 1985–1988. (МАС).
5. Уфимцева Н. В. Языковое сознание русских на пороге XXI века. *Проблемы концептуализации действительности и моделирования языковой картины мира*: сб. науч. тр.: вып. 4 / сост., отв. ред. Т. В. Симашко. Москва; Архангельск, 2009. 502 с. С. 13–23.

Е. Н. Степанов (г. Одесса)

КОНЦЕПЦИЯ РЕЧЕ-КУЛЬТУРНЫХ КАТЕГОРИЙ КАК СИСТЕМООБРАЗУЮЩИХ ПОНЯТИЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИИ (К НАЧАЛУ ДИСКУССИИ)

Предлагаемое исследование посвящено осмыслению проблемы систематизации объекта и предмета изучения лингвокультурологии как науки, возникшей четверть века назад «на стыке лингвистики и культурологии и исследующей проявления культуры народа, которые отразились и закрепились в языке» [5, с. 28]. За время активного и успешного становления данной науки исследователи стремились как можно точнее установить сферы её исследования, специфику объектов и предметов наблюдения, способов их изучения. Например, В. Н. Телия в 1996 г. рассматривала лингвокультурологию лишь как направление этнолингвистики со специфическим предметом изучения: синхронным взаимодействием культуры и языка [7, с. 217]. Уже в 2002 г. В. В. Красных объектами изучения лингвокультурологии считает национальные картины мира, языковое сознание, особенности ментально-лингвального комплекса, а предметом – проявление, отражение и фиксацию культуры в языке и дискурсе, непосредственно связывая эту науку с когнитивной лингвистикой [4, с. 12]. Н. Ф. Алефиренко так обозначил предмет изучения лингвокультурологии: «способы и средства репрезентации в языке объектов культуры, особенности представления в языке менталитета того или иного народа, закономерности отображения в семантике языковых единиц ценностно-смысловых категорий культуры», подразумевая под объектом изучения язык и объекты культуры [1, с. 14–15]. Языковеду из этой дефиниции понятно, что средства репрезентации объектов культуры в лингвокультурологии – это единицы всех уровней и подуровней языка.

Глядя же на систему терминологии и дефиниции основных терминов лингвокультурологии, предлагаемые авторитетными исследователями, мы ощущаем суще-

ственный научный дисбаланс: практически вся терминологическая система замыкается на характеристике единиц лексико-фразеологической и лексико-когнитивной подсистем языка. Следовательно, под единицами языка, имеющими культурную составляющую, обычно подразумеваются единицы лексического и фразеологического порядка. Например, в монографии Е. М. Верещагина и В. Г. Костомарова «Язык и культура» за 2005 года, которая имеет подзаголовок «Три лингвострановедческие концепции: лексического фона, рече-поведенческих тактик и сапиентемы», указаны такие основные лингвокультурологические понятия: *лексический фон, концепт, сапиентема, лингвосапиентема*. Авторы в дискуссии с Ю. С. Степановым называют все эти термины феноменами одного порядка, различающимися разной ролью в обозначении понятия, его смысла и самого явления [2, с. 427–428]. Например, своё понимание *лексического фона* они усматривают в том, как Ю. С. Степанов рассматривает *концепт*: «...Как сгусток культуры в сознании человека; то, в виде чего культура входит в ментальный мир человека. И, с другой стороны, <...> то, посредством чего человек – рядовой, обычный человек, не «творец культурных ценностей» – сам входит в культуру, а в некоторых случаях и влияет на неё» [6, с. 43]. Феномены *сапиентемы* и *лингвосапиентемы* представлены Е. М. Верещагиным и В. Г. Костомаровым как выразители *лексического фона*: сапиентема представлена как программа развёртывания априорных смыслов, а лингвосапиентема – апостериорных смыслов: «невербальная сапиентема, взятая в совокупности с вербальными итогами своего развёртывания, т. е. в совокупности с лексическими фонами и рече-поведенческими стратегиями (и тактиками), называется лингвосапиентемой» [2, с. 920].

В лингвокультурологических работах представлены также феномены логоэпистемы и лингвокультуремы, которые в своей основе тоже ориентируются на лексико-фразеологическую систему языка. Например, Е. И. Зиновьева *лингвокультуремой* называет единицу «лингвокультурологического поля, включающую в себя единство знака, значения и соотносительного понятия о классе предметов культуры. Семантика лингвокультуремы представляет собой диалектическую связь языкового и внеязыкового содержания (референта)» [3, с. 73]. Подчеркнём: «предметов культуры».

Мы не перестаём думать о том, что первый корень слова *лингвокультурология* – **лингв-** – обозначает язык, а не только некоторые его аспекты. Ведь не изучены с точки зрения лингвокультурологии, а порою даже не замеченными исследователями остаются факты лингвокультурного использования грамем каждой грамматической категории, разных вариантов ударения, интонации, разных синтаксических структур, лексических категорий. Например, встречали ли вы когда-либо исследование граммы среднего рода имён существительных, омонимии, обобщённо-личного предложения, метатонии и многих других единиц системы того или иного языка в лингвокультурологическом аспекте? А ведь есть что изучать. Так, сегодня много и совершенно по-разному говорят и пишут о феномене языковой игры, когда говорящий или пишущий преднамеренно используют ошибочную или вариативную форму в определённой рече-поведенческой ситуации, в том или ином речесекторном сценарии. Многие такие факты преднамеренного речевого поведения характеризуют однообразно: как стилистически окрашенные. Но ведь не меньшее количество разнообразных ошибок и нарушений по разным причинам совершается непреднамеренно. Большинство из них возможны в конкретном языке и обусловлены спецификой конкретной языковой системы, характеризуются тем или иным речесекторным сценарием и, с нашей точки зрения, должны рассматриваться как проявления рече-поведенческой тактики непреднамеренных нарушений.

К сожалению, в лингвокультурологии нет ни единого термина, который бы указывал на комплексный подход к формальным категориям языковой системы, каждая из которых может быть рассмотрена в лингвокультурологическом аспекте. Разумеется, вряд ли было бы уместным заирать для этого уже имеющий своё содержание

и дефиницию термин *лингвосапиентема*, но необходимость в термине, обозначающем *любую категорию языковой системы, способную отражать в речевом поведении человека его лингвокультурную составляющую*, уже давно назрела. Наиболее удачным, с нашей точки зрения, мог бы стать термин **рече-культурная категория**. В этом случае уместно было бы систематизировать эти категории, в зависимости от аспекта функционирования. В рамках рече-культурных категорий грамматики можно было бы исследовать **рече-культурные граммы** (например: рече-культурная категория рода и рече-культурные граммы мужского, женского и среднего рода; рече-культурная категория вида и рече-культурные граммы несовершенного и совершенного вида; рече-культурная категория времени и рече-культурные граммы настоящего, будущего, прошедшего времени и под.). В рамках словообразовательных рече-культурных категорий могут исследоваться **рече-культурные дериватемы** (например: рече-культурная категория префиксации и рече-культурные дериватемы приставка *по-*, приставка *раз-/разо-*, приставка *недо-* и др.; рече-культурная категория безаффиксного способа образования слов и рече-культурные дериватемы аббревиации, сложения, усечения основы, субстантивации, адъективации, прономинализации и др.; рече-культурная категория суффиксации и рече-культурные дериватемы суффикс *-чик/-щик-*, суффикс *-ш/-ш-*, суффикс *-ёж/-еж-* и др.). В рамках фонетических рече-культурных категорий могут исследоваться, например, **рече-культурная категория фонемы** и рече-культурные фонемы <г>, <ф>, <а> и др.; **рече-культурная категория ударения** и рече-культурные позиции ударного гласного, безударного гласного, прогрессивной метатонии, регрессивной метатонии и др. В рамках **лексических рече-культурных категорий** могут исследоваться, например, рече-культурные категории омонимии, паронимии, антонимии, полисемии и др., а также рече-культурные способы многозначности (метафора как рече-культурный способ многозначности; метонимия и синекдоха как рече-культурные способы многозначности); рече-культурные многозначные лексемы: *цель, дом, канал, пускать, больной, высокий, наверное* и многие другие; рече-культурные паронимические ряды; рече-культурные антонимические пары и т. д.

Предсказуемой функциональной особенностью этой **рече-культурных категорий** является, по нашему мнению, наличие рече-поведенческих ситуаций, отражающих рече-поведенческие тактики непреднамеренного и/или преднамеренного типа.

Реализация выдвинутой нами **концепции рече-культурных категорий** даёт возможность полномасштабной лингвокультурологической систематизации языка, при которой параллельно будут представлены язык как формализованная система знаков и язык как рече-культурная система соответствующих знаков. Объединение этих систем, которые сегодня реально функционируют, происходит на основе законов коммуникативной и когнитивной лингвистики, социолингвистики и этнолингвистики. Данные аспекты также представляют интерес для выстраивания антропоцентрической парадигмы языка на основе его системно-структурной парадигмы, успешно создававшейся предыдущими поколениями языковедов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н. Ф. Лингвокультурология: ценностно-смысловое пространство языка: учеб. пособие. Москва: Флинта; Наука, 2010. 288 с.
2. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Язык и культура: Три лингвострановедческие концепции: лексического фона, рече-поведенческих тактик и сапиентемы. Москва: Индрик, 2005. 1038 с.
3. Зиновьева Е. И. Лингвокультурология: от теории к практике: учебник. Санкт-Петербург: СПбГУ; Нестор-История, 2016. 182 с.
4. Красных В. В. Этнопсихолингвистика и лингвокультурология: Курс лекций. Москва: Гнозис, 2002. 284 с.
5. Маслова В. А. Лингвокультурология: учеб. пособие. Москва: Академия, 2001. 208 с.

6. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры. Москва: Языки русской культуры, 1997. 824 с.
7. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва: Языки русской культуры, 1996. 288 с.

С. Е. Степанова (г. Одесса)

РАЗНООБРАЗИЕ ДИСКУРСОВ РЕАЛИЗАЦИИ СОЦИАЛЬНОГО СТАТУСА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПЕРСОНАЖА В ТЕКСТАХ НАЧАЛА XX ВЕКА

Изучение вопроса о социальном статусе личности и о роли личностных особенностей речи непосредственно связано с цивилизационным и историческим факторами эпохи и общества, в рамках которых эта личность живёт и развивается. Наблюдая за речью нескольких персонажей из художественных произведений, написанных в конце XIX – начале XX века, мы попытались найти и зафиксировать факты отражения в речи этих персонажей исторических событий и цивилизационных изменений того времени, а также проследить за процессами экстралингвистического влияния на формирование и эволюцию языковой картины мира каждого персонажа, в отдельных случаях увязать её с картиной мира автора. В ходе работы мы заметили наличие некоторых дискурсивных особенностей реализации через речь статусных характеристик персонажа.

В нашей работе мы не ограничиваем понятие дискурса каким-либо одним его пониманием, а используем широко: и как образец языкового поведения в той или иной социальной сфере, имеющей соответствующий набор переменных; и как стиль, подъязык языкового общения; и как закрытую целостную коммуникативную ситуацию, составляющие которой – коммуниканты и текст как знаковый посредник, ситуацию, обусловленную социальными, культурными, этническими и другими факторами, которые опосредуют общение и понимание; и, наконец, как текст, погружённый в жизнь, то есть связанный текст в контексте многочисленных сопровождающих фоновых факторов: онтологических, социокультурных, психологических и других [3, с. 120–121]. Материал исследования – тексты нескольких рассказов: А. П. Чехова («Толстый и тонкий», «Хирургия», «Душечка»), В. М. Инбер («Соловей и Роза») и М. А. Булгакова («Полотенце с петухом»).

В речи персонажей этих рассказов основные дискурсивные различия в отражении их социального статуса, равно как и языковых картин и эхо-картин мира показаны авторами в профессиональных и корпоративных дискурсах, характерных для России конца XIX – начала XX века: чиновничьем, театральном (антрепренёрском), деревообрабатывающем, ветеринарном, медицинском (врачебном), портняжном, духовном, гимназическом; студенческом. Разумеется, в других произведениях это могут быть дискурсы инженерный, юридический (сыскной; прокурорский; судебный и др.), военный (офицерский; солдатский; партизанский; обозный), спортивный, авиационный, железнодорожный, кинематографический и ряд других. Однако универсальный дискурс, в котором отражается социальный статус персонажа – бытовой. Приведём ряд примеров.

В рассказе «Полотенце с петухом» М. А. Булгаков значительное внимание уделяет эволюции картины мира начинающего врача, приехавшего на первое место работы, в сельскую больницу, после окончания университета [4]. Процесс эволюции ЯКМ главного героя сопровождается процессом перехода от студенческого дискурса к профессиональному дискурсу врача. Например: *Я ни в чём не виноват, – думал я упорно и мучительно, – у меня есть дом, я имею пятнадцать пятёрочек. Я же предупреждал ещё в том большом городе, что хочу идти вторым врачом. Нет. Они улыбались и говорили: «освоитесь». <...> ... Каково будет себя чувствовать больной с грыжей у меня под руками? Освоится он на том свете (тут у меня*

холод по позвоночнику)... А гнойный аппендицит? Га! А дифтерийный круп у деревенских ребят? Когда трахеотомия показана? Да и без трахеотомии будет мне не очень хорошо... А... а... роды! Роды-то забыл! Неправильные положения. Что ж я буду делать? [1]. В бытовом дискурсе к врачу, несмотря на его молодой возраст, подчинённые относились как к старшему.

В рассказе «Толстый и тонкий» А. П. Чехов показывает противоречия иерархического чиновничьего дискурса, доминантой которого являются правила подчинения обладателя более низкого чина (Порфирия) обладателю более высокого чина (Михаилу). Статусные отношения в российском обществе конца XIX – начала XX века настолько сильны, что попытки хотя бы на несколько минут заменить иерархические правила чиновничьего дискурса демократическими правилами гимназического дискурса, равноправными участниками которого были в детстве Порфирий и Михаил, завершаются неудачей. А. П. Чехов показывает, что статусное неравноправие проникло во все сферы жизни и проявляется, во-первых, **в невербальных реакциях** как на этапе приспособления к появившейся информации о старшем по чину (*Тонкий вдруг побледнел, окаменел, но скоро лицо его искривилось во все стороны широчайшей улыбкой; ...от лица и глаз ... посыпались искры. Сам он съёжился, сгорбился, сузился... Длинный подбородок жены стал ещё длиннее; Нафанаил вытянулся во фрунт и застегнул все пуговицы своего мундира...* [6, с. 27]); так и на этапе участия в дискурсе (*...На лице у тонкого было написано столько благоговения, сладости и почтительной кислоты, что тайного советника стошнило. Он отвернулся от тонкого и дал ему на прощанье руку. Тонкий пожал три пальца, поклонился всем туловищем и захихикал, как китаец...* [6, с. 28]); во-вторых, – в **вербальных средствах**: формулах подчёркнутой вежливости между младшим и старшим по чину (обращение на **Вы** и требуемые при нём формы согласования и координации по множественному числу при реальной единичности субъекта: *вышли в такие вельможи-с; Помилуйте... Что вы-с*; обращение по чину: *Ваше Превосходительство* и под.; формула обращения младшего по чину к старшему с постпозитивной частицей -с: *Что вы-с*; изменение общей тональности диалога за счёт использования статусных слов типа **вельможа**, вежливо-оценочных клише типа *очень приятно-с, помилуйте, живительная влага, милостивое внимание*, уничижительных междометий типа *хи-хи-с!*, клише, лишающих речь лица с более низким социальным статусом категоричности: *некоторым образом, вроде как бы, можно сказать*, – реплик с бессвязным набором штампов: [тонкий:] – *Я, ваше превосходительство... Очень приятно-с! Друг, можно сказать, детства и вдруг вышли в такие вельможи-с! Хи-хи-с* [6, с. 27]; в-третьих, – в бытовых деталях [5], например, в статусном противопоставлении продуктов питания и одоративных признаков бытового дискурса: от толстого пахло *хересом* и *флёр-д'оранжем* – напитками, которые считались в конце XIX – начале XX века элитными и по цене доступными человеку с очень высокими доходами; от тонкого же – блюдами человека среднего класса: *ветчиной* и *кофейной гущей*).

В рассказе А. П. Чехова «Хирургия» различия в сословном социальном статусе фельдшера Курятинина и дьяка Вонмигласова реализуются в противопоставлении медицинского дискурса, участникам которого присущ трезвый реальный взгляд на происходящее в жизни человека, и духовного дискурса, в котором основную роль играет догмат веры в то, что описано в текстах Священного Писания. Автор обостряет статусный контраст между персонажами, в жизни которых эти дискурсы доминируют, формируя картины мира и речевые предпочтения. Речь фельдшера отличает её светский характер. Показателем его профессионального статуса является наличие в речи специальной медицинской лексики (*щипцы, козья ножка, тракция по вертикальной оси, хирургия*). С позиций своего сословного и культурного статуса фельдшер оценивает как *предубеждения* многие христианские прецедентные ситуации, ко-

которые инициирует дьячок для устранения зубной боли (*носить на руке нитку с Афонской горы, боязнь из-за поста полоскать зуб тёплым молоком*). Соблюдение поста в картине мира Курятин – предрассудок. В воскресенье он спокойно рвёт больной зуб дьячку. А Вонмигласов оценивает любой поступок человека, не соответствующий правилам церковного устава, как греховный. Причём, оценивает штампами, заученными фразами, используя лексические и грамматические старославянизмы: ***Согрешихом и беззаконновахом... Студными бо окалях душу грехми и в лености житие мое иждих... За грехи, Сергей Кузьмич, за грехи!*** [6, с. 29].

Однако духовный дискурс располагает большим количеством проклятий, которые дьячок посылает в адрес фельдшера, когда испытывает боль из-за не вырванного с первого раза зуба, напр.: ***Чтоб тебя так на том свете потянуло! <...> Паршивый чёрт... <...> – Насажали вас здесь, уродов, на нашу погибель!*** [6, с. 31–32]. Этим дьячок понизил в статусе фельдшера. То же сделал фельдшер, разоблачив никчемность занятия дьячка псалмами и колоколами и обращаясь к нему словом ***мужик***, снизив его сословный статус до крестьянского: – ***Ты думаешь, мужик, легко зуб-то рвать? Возьмись-ка! Это не то, что на колокольню полез да в колокола отбарабанил. <...> ...Экий, господи, народ необразованный пошёл! <...> Поругайся мне ещё тут... Невежа... Мало тебя в бурсе берёзой потчевали...*** [6, с. 31–32]. Эта ситуация отражает существовавший в российском обществе той эпохи конфликт между разночинцами и духовным сословием.

В рассказе В. М. Инбер «Соловей и Роза» [2] портняжный дискурс лёг в основу формирования автором профессиональной и языковой картин мира портного Эммуила Соловья и эхо-картины мира его жены Розы, которая во всём помогает мужу. Рассказ пестрит описанием рабочих действий портного по пошиву *френча, галифе, жилета, пиджака*, особое место отводится *синему шевиту*, из которого он должен пошить актрисе костюм для съёмок кино, и *ножницам*, которые летают над столом. Роза помогает мужу *снимать мерку*, а их сына сравнивает с *напёрстком*. В рассказе много профессиональных фразеологизмов и метафор: *выразить талию, шерстяной хаос, освежить брюки, шиты белыми нитками*, – использована фигура олицетворения, в которой пиджак выступает в роли действующего лица, подмигивающего пуговицами.

В рассказе А. П. Чехова «Душечка» вслед за изменениями эхо-картины мира центрального персонажа, Оленьки (Ольги Семёновны Племянниковой), эволюционирует её языковая картина мира. Первый муж Оленьки, Иван Кукин, был антрепренёром и отдавал предпочтение театральному дискурсу, поэтому и её речь стала наполняться специфическими для этого дискурса высказываниями, напр.: ***Вчера у нас шёл «Фауст наизнанку», и почти все ложи были пустые, а если бы мы с Ваничкой поставили какую-нибудь пошлость, то, поверьте, театр был бы битком набит. Завтра мы с Ваничкой ставим «Орфея в аду»...*** [6, с. 573]. После смерти Кукина Оленька вышла замуж за торговца лесоматериалами Василия Андреевича Пустовалова, ЯКМ которого во многом была сформирована в процессе участия персонажа в деревообрабатывающем дискурсе. Вскоре Оленька, как и он, стала участницей этого дискурса, напр.: ***...Что-то родное, трогательное слышалось ей в словах: балка, кругляк, тёс, шелёвка, безымянка, решетник, лафет, горбыль... По ночам, когда она спала, ей снились целые горы досок и тёса, длинные, бесконечные вереницы подвод, везущих лес...*** [6, с. 576]. А после его смерти она сошлась с Владимиром Платонычем Смирным, который был её квартирантом и служил в армии ветеринарным врачом. Чехов замечает, что, наливая чай или подавая ужинать его сослуживцам, заходившим в гости, она *начинала говорить о чуме на рогатом скоте, о жемчужной болезни, о городских бойнях* [6, с. 578], то есть стала полноправной участницей ветеринарного дискурса.

ЛИТЕРАТУРА

1. Булгаков М. А. Полотенце с петухом. *Записки юного врача*. URL: http://www.bulgakov.ru/library/zapiski_yunogo_vracha/.
2. Инбер В. М. Соловей и Роза. *Смерть Луны*: рассказы. С. 1–15. URL: <http://litfile.net/web/384920/389000-390000/>.
3. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2011. 844 с.
4. Степанова С. Языковые художественные средства, основанные на материале профессиональной ЯКМ начинающего врача. *Філологічні студії*: зб. студ. праць. Вип. 7. Одеса: ОНУ, 2016. С. 117–124.
5. Степанова С. Е. Языковые средства выражения социального статуса персонажей в произведениях А. П. Чехова. *Мова*: науково-теорет. часопис з мовознавства. Одеса: Астропринт, 2018. № 29. С. 19–27.
8. Чехов А. П. Рассказы и повести. Москва: Правда, 1979. 640 с.

I. P. Suima (Dnipro)

IMPERATIVE SENTENCE IN THE ENGLISH DIALOGICAL SPEECH

Realization of the intention of imperative sentences and the achievement of a perlocutionary effect occurs in the appropriate communicative environment. It regulates, along with linguistic and extralinguistic factors, the type, the degree of realization of the intention of the imperative sentence as a direct speech act. The communicative environment of these utterances in verbal communication typifies and presupposes the inclusion in it of a certain set of functional types of statements in the sequence of their speech implementation. There is a direct correlation between the communicative environment, the position of the imperative sentences in it and the realization of the imperative intention. Imperative statements, entering a certain communicative environment, being surrounded by the other, similar utterances, declarative, interrogative, emotional, are not simply included in their environment, but form an integral piece of text, a coherent sequence of statements, where the place of each one is functionally defined. Therefore, the nature of the leading intention of the communicative context depends not only on its perlocutionary force, but also largely depends on the interaction of all components of the dialogical entity. In most cases, the function of an interrogative statement in the communicative situation of imperativeness is reduced to narrowing or concretizing the topic of conversation, or to strengthening of unambiguous intentions. Although in some cases the question, being a direct speech act, performs the main function in the implementation of the communicative intention of the speaker, it forms the basis of a complex of statements. The function of an emotive communicative unit was considered in communicative linguistics and earlier, but not as a function of the component of an imperative utterance, therefore we note that an emotive part of the dialogue not only emotionally colors the entire communicative move, but also gives the imperative component a great perlocutionary force. Practical implications of the results of the paper is in the possibility of their use in optimization of the dialogical communication of students of foreign language faculties, in the lectures on theoretical and communicative grammar and functional stylistics, in the organization of lecture courses and special seminars on the theory of dialogue. Value / originality. The English imperative sentence is analyzed from the point of view of its implementation in a communicative environment; the character of functioning in a certain environment is investigated, which helps to realize the intention of the imperativeness.

The status and place of an imperative sentence in the paradigmatic set of functional types on an intentional basis has long been beyond doubt, because an imperative sentence plays an important role in verbal communication, representing a direct speech act with a clearly expressed intention.

In its most general form, a directive speech act is defined as an expression of the speaker's will, aimed at causating the addressee's activity [1;2;3;4;5].

However, one of the most important aspects of imperative sentences, namely the functionally pragmatic, continues to be the least studied.

The expected reaction of the addressee is that he/she performs the caused action, or contributes to its implementation [5;6;7]. If the addressee follows the principle of cooperation, that is, behaves in accordance with the expectations of the speaker and performs an action, the interaction has a minimum length: imperative – performing an action. If the addressee behaves “non – cooperatively” and refuses to perform the caused action, then the interaction can proceed in two possible directions:

- a) the speaker accepts the refusal, and the interaction ends;
- b) the speaker does not accept the refusal and insists on performing the desired action.

Dialogical entity is a communication model with the participation of two partners, in which, as in any communication model, there is a speaker, a listener (or addressee) and a statement. On the other hand, dialogical speech act is a reflection of an imperative situation, which includes the following components: a source of imperative, a potential action or state, an executor of a potential action, and an act of imperative.

For an adequate analysis of the directives, it is necessary to take into account both the communicative and the motivating situations and, accordingly, highlight the communicative roles of the speaker and the addressee, and also take into account the communicative roles: the prescriptor and the performer. In addition, the description of the dialogue turns out to be another important role – the role of the person responsible for making a decision – to perform or not to perform the action to which the statement prompts. Indeed, the decision to implement a potential action is made by the participant of the communication who takes a priority position in this speech act.

As additional parameters for the definition of dialogical speech act are considered imperative and pragmatic presuppositions concerning the sphere of the speaker and the sphere of the addressee and their relationship to potential action. These factors are essential not only for constructing a typology of dialogical speech acts, but for determining the rules for choosing the form of expression of them.

In modern linguistics, there are two interrelated concepts of communicative task and communicative intention. The first concept expresses the speaker's opinion, not showed in linguistic form, an intention that reflects the process of his/her mental activity. This means that before conducting a conversation, the speaker mentally, sometimes at the subconscious level, prepares his/her thought, selects the necessary means for its expression, chooses the tactics and communication strategy for the successful implementation of the set communicative task.

On the other hand, the communicative intention is inherent only in the utterance, it is the embodiment of the speaker's thoughts, realized through a certain type or set of functionally related types of utterances. It is also true that for the speaker to fully realize his/her intention, one statement is not enough, and he/she resorts to a complex expression of intention with the help of several functional types of statements. This is done with the aim of a clearer expression of thought, or, on the contrary, there is some duality, uncertainty in understanding the real intention, the speaker is trying to veil the true intention of what he is talking about.

When considering the varieties of communicative situations, this paper analyzes the dominant impulse surrounded by other functional types of statements, it can be a declarative statement, interrogative, emotive, or other imperative statement. We will try to identify patterns in the implementation of the speaker's communicative intention in a certain type of communicative environment. In this classification, it is not so much the position of the imperative (pre – , post – , inter –) that is important, but its environment with a certain functional type of utterance, which serves as a presentation of the speaker's communicative task into the communicative intention of the utterance. This ultimately leads to successful communication in general, and the expression of the speaker's intention, in particular.

As noted above, in the process of dialogue, not only linguistic factors are important, but also extralinguistic ones, such as:

- 1) role relationships;
- 2) the ratio of socio – psychological distance;
- 3) communication environment.

Therefore, a pragmatic analysis of the communicative environment of imperative includes both a detailed analysis of the context of the use of a certain imperative, a situation, and an analysis of the components that directly surround the dominant of a complex of statements.

Four complexes were subjected to the analysis of the communicative environment of the initiating imperative utterance, each of which differs in a set of functional types of sentences, and through their combination the speaker's initial communicative intention is realized.

The first complex consists of the use of a certain imperative utterance in a communicative environment, consisting of one or more declarative and vocative utterances. We have identified the following subtypes with the participation of declaratives that make up the communicative environment of imperative statements:

- 1) imperative + declarative;
- 2) imperative + vocative + declarative;
- 3) declarative + declarative + imperative;
- 4) declarative + imperative + declarative.

Let us turn to the analysis of the indicated types of communicative situation, in which an imperative statement is combined with a declarative that helps to realize the communicative intention of the speaker.

Imperative is a semantically dominant, often marked by formulas of politeness: vocatives, the word please or its functional synonyms, as well as conventional constructions expressing a polite attitude such as “we'd better”. More demanding and effective are the imperatives that stand in the post – position, completing the move, this happens due to the fact that the speaker has previously stated the formation of the action, and in conclusion, nominated it. As a rule, the addressee perceives the causation adequately to the situation.

Fewer perlocutions carry impulses in pre – and interpositions. The speaker first nominates the causated action, and then proceeds to explain the expediency of its execution, gives information content.

The implementation of a certain subintention “imperative” depends on the parameters of the situation, as well as on the filling of the communicative situation with an imperative statement, a certain combination of its components. It can be concluded that in the communicative situation imperative + declarative with equal relations of communicants are typical of the implementation of the intentions of suggestions, namely “advice” and “suggestions”. With communicative situation imperative + vocative + declarative (a variant of the first group, complicated by a vocative component) with unequal relations between communicants, the subintention “demand”, “persistent request”, as well as “persistent advice” are realized.

In the communicative situation declarative + declarative + imperative, imperative realizes the intention of “invitation” and “request” in case of equal relations and a close joint venture distance, and it can also be a “prescription” for communicants.

In the communicative situation declarative + imperative + declarative, imperative realizes the subintention of “emotional request” and “insistent demand” in a situation characterized as tense or extraordinary when communicating with equal communicants.

Imperative statements, entering a certain communicative environment, being surrounded by the other, similar utterances, declarative, interrogative, emotional, are not simply included in their environment, but form an integral piece of text, a coherent sequence

of statements, where the place of each one is functionally defined. Therefore, the nature of the leading intention of the communicative context depends not only on its perlocutionary force, but also largely depends on the interaction of all components of the dialogical entity.

In most cases, the function of an interrogative statement in the communicative situation of imperativeness is reduced to narrowing or concretizing the topic of conversation, or to strengthening of unambiguous intentions. Although in some cases the question, being a direct speech act, performs the main function in the implementation of the communicative intention of the speaker, it forms the basis of a complex of statements. The function of an emotive communicative unit was considered in communicative linguistics and earlier, but not as a function of the component of an imperative utterance, therefore we note that an emotive part of the dialogue not only emotionally colors the entire communicative move, but also gives the imperative component a great perlocutionary force.

LIST OF LITERATURE

1. Смирницкий А. И. Синтаксис английского языка. Москва, 1957. 287 с.
2. Храковский В. С., Володин А. П. Семантика и типология императива. *Русский императив*. Ленинград, 1987. 272 с.
3. Fries Ch.C. The structure of English. London, 1959. 215 p.
4. Haselow A. Language change from a psycholinguistic perspective: The long – term effects of frequency on language processing. *Language Sciences*. V. 70. Amsterdam, 2018. P. 56–77.
5. Haselow A., Hancil S. Rethinking language change from a dialogic perspective. *Language Sciences*. V. 68, Amsterdam, 2018. P. 1–5.
6. Lyons J. Natural language and universal grammar. Cambridge, 1991. 290 p.
7. Skinner B. J. Verbal Behaviour. New York, 1975. 480 p.

А. В. Тарлева (г. Харьков)

МЕТОДОЛОГИЯ РАБОТЫ С ПРЕЦЕДЕНТНЫМИ ТЕКСТАМИ В АУДИТОРИИ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ-ФИЛОЛОГОВ

Вопросы методологии обучения языку специальности предполагают использование наиболее эффективных методов, способов и приемов работы в аудитории.

Одна из задач подготовки иностранных граждан-филологов – развитие коммуникативной компетенции студентов, что подразумевает развитие у них навыков свободного владения всеми видами речи, способности к перцепции и репродукции как устных, так и письменных сообщений, расширение кругозора за счет усвоения когнитивной базы изучаемого языка – ядерной составляющей культурного пространства, в котором существует тот или иной язык.

Понятие культурного пространства определяется представлением человека об окружающем мире, его осознанием и восприятием тем или иным образом. Культурное пространство предполагает наличие у индивида таких знаний о картине мира, которые позволяют ему свободно ориентироваться в этом мире, понимать окружающих, правильно реагировать на происходящее и успешно взаимодействовать с другими индивидами.

Иностранный студент в процессе обучения формирует компетенции: языковую, речевую, коммуникативную, правовую, а также социальную, которая представляет собой способность в адекватной форме участвовать в жизни нового лингвокультурного сообщества.

Самый доступный способ получать информацию о культуре народа-носителя языка – изучать тексты различного содержания и стилистики, которые и открывают путь к знаниям.

Полноценное знакомство с культурой начинается с информации, которая извлекается из словарей: толковых, энциклопедических, этимологических. Более

сложными для интерпретации культурного достояния народа являются фразеология, паремии, устное народное творчество.

Прецедентные феномены понимаются как нечто уникальное, единичное, специфическое для лингво-культурно-национального сознания. Они отражают особенности культуры народа и известны почти всем или большинству носителей, имеют выраженную эмоциональную и познавательную составляющие и активно используются в речи [4].

Прецедентными феноменами могут быть тексты (Волк и семеро козлят), имена (Иван Сусанин), высказывания (высоко сижу – далеко гляжу).

Прецедентные тексты отличаются от стереотипов, которые понимаются большинством носителей как эталон, норма поведения, реагирования в определенных ситуациях общения.

Стереотипными для русского культурного пространства являются, например, духи. Любому носителю русской культуры известен такой персонаж как домовый. Несмотря на некоторые различия в его характеристиках, связанные с локальной принадлежностью, в целом образ домового представляется достаточно стереотипным [4, с. 21].

Исследования культурных концептов дает возможность студентам расширить границы знаний о функционировании иностранного языка, включить лингвокультурный аспект в круг своих интересов, и тем самым приблизиться к пониманию глубинных оснований культуры народа.

Семантика анализируемого слова наиболее полно представлена в промежутке между двумя полюсами: стереотипным и единичным.

Носитель языковой культуры постоянно обращается к прецедентным феноменам в практике общения, однако количество текстов, на которые может сослаться человек, зависит от уровня его знакомства с культурой, литературой, искусством, музыкой, живописью, которые также являются источниками прецедентных текстов.

По мнению Ю. Н. Караулова, «...структуру языковой личности можно рассматривать, как складывающуюся из трех уровней. Уровни эти таковы: 1) вербально-семантический, или лексикон личности; лексикон, понимаемый в широком смысле, включает, по нашим представлениям, и фонд грамматических знаний личности; 2) лингвокогнитивный, представленный тезаурусом личности, в котором запечатлен «образ мира», или система знаний о мире; 3) мотивационный, или уровень деятельностно-коммуникативных потребностей, отражающий прагматикон личности, т. е. систему ее целей, мотивов, установок и интенциональностей» [1, с. 238].

Источниками прецедентных феноменов могут выступать художественные произведения, произведения искусства, политические лозунги, социальные события, действующие в определенную эпоху, связанные со временем порождения текста; религия, окружающая природа, язык.

Прецедентность связана с интертекстуальностью. Прецедентные тексты отсылают читателя к элементам культуры, которые несут ценностно организующую, социально значимую информацию, вызывают соответствующие ассоциации и представляет собой элемент дискурса этноса.

Корпус прецедентных феноменов меняется с течением времени, в разных социальных группах. Какие-то тексты уходят, перестают быть актуальными, другие, наоборот, выходят на первый план.

Г. Г. Слышкин выделяет «пять основных видов реминисценций, служащих средством апелляции к концептам прецедентных текстов: упоминание, прямая цитация, квазичитация, аллюзия и продолжение» [5, с. 38].

Узнать о существовании прецедентных феноменов иностранцы могут как от носителей языка, так и из словарных статей. Наиболее информативными в этом

случае оказываются ассоциативные словари изучаемого языка, в которых отражаются реакции на стимулы и прослеживается связь с уникальными текстами.

В зависимости от уровня знакомства с культурой иностранный студент-филолог вычленяет из статьи ассоциативного словаря неизвестные ему элементы и определяет их значение с помощью словарей, отсылок к текстам, предшествующим рождению феномена.

В литературе подобный текст называется вертикальным, т. е. таким, который содержит информацию, включенную в свернутом виде в прецедентный феномен.

В сочетании с горизонтальным анализом текста, который предполагает рассмотрение слова в его связи с другими словами текста, такого рода работа позволяет наиболее полно определить концептуальное значение слова в языке.

Источниками текстов для анализа могут служить материалы национального корпуса русского языка, в котором в разных подкорпусах: основном, акцентологическом, устном, мультимедийном, газетном, диалектном, поэтическом – можно обнаружить актуальные примеры функционирования лексем в языке.

Например, лексема *белый* определяет одно из базовых представлений о цвете, наряду с черным и красным, и связана с понятиями «свет», «чистота», «огонь», «нравственность», «невинность», «красота» и др.

В «Русском ассоциативном словаре» встречаются реакции на стимул «белый»: Бим, Андрей, которые относятся к прецедентным именам и отсылают нас: к известному произведению Г. Троепольского «Белый Бим, Черное ухо», а также имени одного из деятелей русского символизма и модернизма, писателя, поэта, критика Андрея Белого [3].

Белый клык: ассоциация относится к транснациональным прецедентным феноменам, мотивированным произведением мировой литературы.

Белая ворона – зооморфный образ, который в русском языковом сознании соотносим с представлением о человеке, отличном по каким-то признакам от окружающих.

В Национальном корпусе русского языка можно найти отсылки к текстам, включающим лексему *белый*, с объяснениями значения и ссылками на источники.

Например, Аргерих, Сюткин и «**Белый** острог». Музыка. В субботу в зале Чайковского пройдет уникальный и, видимо, очень сильный концерт.

БЕЛЫЙ ОСТРОГ. Дуэт из Иркутска, выступающий в основном в Америке и Европе, представляет там русскую «мировую музыку» [2].

ЛИТЕРАТУРА

1. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. Москва: Наука, 1987. 261 с.
2. Национальный корпус русского языка: URL: <https://processing.ruscorpora.ru/search.xml?env=alpha&api=1.0&mysorp> (дата звернения 10.03.21).
3. Русский ассоциативный словарь / Ю. Н. Караулов, Ю. А. Сорокин, Е. Ф. Тарасов, Н. В. Уфимцева, Г. А. Черкасова. Кн.1-6. Москва: ИРЯ РАН, 1996–1998.
4. Русское культурное пространство. Лингвокультурологически словарь: Вып. первый / И. С. Брилева, Н. П. Вольская, Д. Б. Гудков, И. В. Захаренко, В. В. Красных. Москва: Гнозис, 2004. 318 с.
5. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты прецедентных текстов. Москва: Academia, 2000. 141 с.

СПЕЦИФИКА ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ АНГЛИЦИЗМОВ НА МАТЕРИАЛЕ ИНТЕРНЕТ-РЕСУРСОВ

Язык является очень гибкой системой. В нём происходят многочисленные процессы: внутренние преобразования и изменения под воздействием внешних коммуникативных условий. Интернет и средства массовой информации постоянно влияют на пластичность языка, многочисленные заимствования пополняют лексический состав, однако процессы упрощения и изменения в языке происходят настолько быстро, что не всегда коммуниканты могут правильно истолковать те или иные слова. Тенденция упрощения в языке неизбежна, так как требуется быстрее доносить информацию до собеседника. Самой большой площадкой для коммуникации является сеть интернет, где пользователи максимально сокращают свою речь, свой «месседж», используя для передачи мысли заимствования, чаще всего из английского языка.

Заимствования – один из способов развития языка. Интернет-заимствования на сегодняшний день представляют собой один из самых быстрых способов пополнения словарного запаса, о котором писали исследователи С. С. Буркова [1], М. А. Кронгауз [4], Колокольцева Т. Н. [2], Г. Г. Тимофеева [6] и др. Англицизмы начали проникать в русский язык ещё в XVIII веке в результате контактов между народами и как следствие торговых и экономических отношений [1].

Носители русского языка, интернет-пользователи уже не придерживаются строгой языковой нормы, в интернет-текстах не соблюдается логическая чёткость синтаксических конструкций, отсутствует тщательно продуманное употребление слов, разнообразных изобразительных и выразительных средств. В речевой практике или в онлайн-общении коммуниканты преследуют цель не только что-либо сообщить, но также произвести впечатление. Для такой речевой практики необходимы новые средства выражения, которые чаще всего пользователи создают, смешивая и активизируя просторечную, диалектную, сленговую лексику и заимствования [5]. Последние два вида лексики (сленг и заимствования) можно подчинить друг другу, так как интернет-собеседники большую часть англицизмов используют в качестве сленга – лексики определённого круга носителей, не ограниченной какими-либо социальными рамками. «В нынешнем русском сленге англицизмы намного превышают общее количество слов из других языков» – отмечает в своей статье исследователь Р. Н. Менон [5, с. 63].

На наш взгляд англицизмы успешно классифицировала Г. Г. Тимофеева в своей работе «Новые английские заимствования в русском языке». Автор выделяет три способа заимствования: 1) трансплантация – полное сохранение графического и орфографического написания: *non-stop*, *wi-fi*, *look* и т. п.; 2) транслитерация – передача заимствования буквами заимствующего языка: *киллер*, *кикбоксинг*, *бэк-офис* и т. п.; 3) транскрипция – используется фонетических принцип: *ток-шоу*, *хай-вей* и т. п. [6].

Учёные отмечают, что англицизмы в русском языке могут быть моносемантическими и полисемантическими. Это связано с тем, что некоторые лексические единицы заимствуются русским языком с тем же значением, что и в языке носителя, а иногда, под влиянием различных факторов, приобретают новые определения.

В свою очередь нас интересуют не только общеизвестные и общепринятые заимствования из английского языка, но в частности и те лексемы, которые в том или ином контексте приобретают нехарактерную эмоционально-окрашенную коннотацию, семантическое или стилистическое значение. Мы выделили особенности некоторых англицизмов, которые активно используются интернет-комментаторами, но не распространены в обиходной речи.

Среди английских заимствований в русском языке встречаются слова, которые приобрели переносное значение, например: *гибернация* (hibernation – зимняя спячка) – так говорят в языке носителя о спящем режиме у некоторых животных, но в русскоязычном контексте это значение относят не только к животным, а также и к технике (компьютерная гибернация), и к человеку (что придаёт уже иную эмоциональную окрашенность).

Иногда видоизменённая форма слова англицизма неточно передаёт смысл понятия, например: *оффтоп* (off topic – не по теме) – в онлайн общении есть свои правила этикета. Когда выговорите на одну тему, но у вас появился срочный вопрос по другой, и вы не хотите показаться грубым – оффтоп. На первый взгляд русскоязычный интернет-пользователь может воспринять выражение оффтоп со значением «вне конкуренции», «вне игры», так как слово *top* в английском языке обозначает вершину или максимум.

К англицизмам, которые приобрели новое значение, можно отнести, например, *панчлайн* (punch – ударить кулаком, line – линия) – вот вы начали рассказывать анекдот про Вовочку или чукчу, когда «Однажды Вовочка сдавал сопромат...» – это сетап (set up – подготовка). Вы рассказываете, как он доставал шпаргалки, списывал, давал взятки препода и в итоге сдал. А потом оказалось, что ему не нужен сопромат, он всё ещё школьник, просто опередил школьную программу – вот это панчлайн. В данном контексте это слово не относится к физическому воздействию, а является элементом игры слов, неожиданной шутки.

Сфера интернет-торговли также обогащается англицизмами, не всегда сохраняя первоначальное значение слова, например: *лид* (lead – наводить) – это человек, на которого продавцы наводят прицел и пускают ищеек. Он заинтересовался продуктом, но ещё ничего не купил. Когда вы гуглите «купить ортопедический матрас» и заходите на сайт, – вы посетитель. Когда оставляете там свой номер телефона, – вы лид. Когда вы купили и матрас, и кровать, которую порекомендовал продавец, и будку для собаки, и удочку за грибами ходить, – вы клиент. Лид в русскоязычном использовании – ведомый продавцом, но не ведущий.

За прошедший 2020 год интернет-пользователи испытали настоящий стресс от качества и количества просмотренных новостей, будь то политика, культура, спорт, медицина, образование и т. п., и поэтому в 2021 году их будет *триггерить* (trigger – спусковой крючок) от таких вещей, как новости про коронавирус, карантин, выборы в Белоруссии, экономический кризис и т. д. Глагол *триггерить* в русском языке означает «выводить из себя, вызывать неприятные эмоции». Также наряду с этими негативными эмоциями пользователи будут продолжать испытывать «испанский стыд» или *кринж* (cringe – съёживаться), в очередной раз получая новую порцию новостей. Изначально кринж использовали геймеры, но это понятие распространилось по всей интернет-сети, подчёркивая чью-либо неудачу, наводя страх и ужас, заставляя других испытывать неловкость за чьё-то кринжовое поведение.

Английский язык в современном мире имеет наибольшую распространённость среди мировых языков. Интернет-общение, международные контакты требуют постоянного расширения коммуникативных средств. Интернет-англицизмы значительно упрощают процесс коммуникации и ускоряют темпы передачи информации. Для русскоязычного пользователя англицизмы являются неотъемлемой частью создания определённого образа и стиля, манеры общения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Буркова С. С., Дергабузов А. И. Англицизмы в современном русском интернет-языке. *Актуальные проблемы филологии*: матер. III Междунар. науч. конф. (г. Казань, май 2018 г.). Казань : Молодой ученый, 2018. С. 11–13.
2. Колокольцева Т. Н., Лутовинова О. В. Интернет-коммуникация как новая речевая формация: коллектив. монография. Москва: Флинта, 2016. 356 с.

3. Коммуникативная революция: как язык развивается с помощью гаджетов и интернета. *Теория и практика*. URL: <https://theoryandpractice.ru/posts/8805-language-revolution>.
4. Кронгауз М. А., Литвин Е. А., Мерзлякова В. Н. Словарь языка интернета.ru. Москва: АСТ-Пресс, 2017. 288 с.
5. Равиндер Натх Менон. Англицизмы в русском молодежном сленге. *Русский язык за рубежом*. 2012. № 4. С. 62–67
6. Тимофеева Г. Г. Новые английские заимствования в русском языке. Рязань: Юна, 1995. 108 с.

Н. П. Тропина (г. Херсон)

СЕМАНТИЧЕСКАЯ ДЕРИВАЦИЯ КАК СРЕДСТВО НЕОЛОГИЗАЦИИ ЯЗЫКА

Лексикон любого современного языка, в том числе и русского, пополняется новыми номинативными единицами тремя основными способами: средствами морфологического словообразования, заимствованиями из других языков и способом семантической деривации. За термином «семантическая деривация» к настоящему времени закрепилось значение развития словами новых значений, новых номинативных единиц (процесс становления термина рассмотрен нами в монографии «Семантическая деривация: мультипарадигмальное исследование» [5]), проблемы и перспективы изучения семантических переходов рассмотрены Анной А. Зализняк [2]. Семантическая деривация – сложный, многогранный языковой процесс, приводящий к появлению у слова новых значений, в определенной мере перестраивающий структуру лексико-семантической системы, дающий возможность номинировать вновь возникающие реалии или по-новому наименовать уже существующие, дающий возможность не только номинировать, но номинировать с включением в номинацию коннотаций – эмоциональных, оценочных, эстетических, образных. Ср. две номинации одного объекта: «размеченный полосами пеший переход» и «зебра».

Любое слово потенциально может развить новое значение, создать новую номинативную единицу, но для этого должны появиться определенные предпосылки, прежде всего – «заказ» общества на номинацию чего-то нового (предмета, явления, понятия) или на переименование чего-то, что уже имеет имя – в последнем случае действуют социальные, психологические, вкусовые мотивы, носителями которых является номинатор – человек, по-новому видящий «старое» явление и по-новому называющий его. Нередко номинации методом семантической деривации возникают спонтанно, в какой-то социально ограниченной среде, подхватываются более широким кругом носителей языка и получают широкое употребление. Так, в «Театральном романе» М. Булгаков рассказывает, как артисты МХТа прозвали комнату секретаря перед кабинетом В. Немировича-Данченко и К. Станиславского «предбанником». Название прижилось, стало широко употребляться в неофициальных дискурсах для номинации секретарских помещений перед кабинетом руководителя. Такие номинации выполняют две функции: помимо номинации денотата они содержат его характеристику, «упакованную» в ассоциации и коннотации, связанные с производящим (мотивирующим) значением слова. Таким образом, семантическая деривация позволяет не только впервые номинировать (такой тип мы называли денотативно-сигнификативным или нейтральным типом вторичной номинации), но еще и включать прагматическую информацию (прагматический тип вторичной номинации).

Интенсивность появления лексико-семантических дериватов (как и других типов номинаций) зависит от внешних и внутренних по отношению к языку факторов. К внешним факторам относится прежде всего развитие общества, состояние его материальной и духовной культуры – необходимость номинировать новые реалии. К внутренним факторам – затухание коннотативных свойств языковых единиц и необходимость заполнить этот пробел, создав новые, коннотативно насыщенные единицы,

а также изменение вкусовых предпочтений социума в области языка, стремление избегать официозности, тяготение к коротким номинациям (ср. пример с **зеброй**).

Лексико-семантические дериваты влияют на языковую картину мира этноса, дополняя ее новыми единицами, обладающими благодаря внутрисловным деривационным связям прозрачной внутренней формой, значительным коннотативным потенциалом; это ведет к тому, что языковая картина мира приобретает новые тона. Высокую активность семантическая деривация проявляет в неофициальных дискурсах, в сленгах. Языковой вкус эпохи тяготеет к отказу от серьезности, от строгой официальности, тяготеет к использованию и созданию стилистически сниженных, коннотативно окрашенных единиц - и семантическая деривация выполняет этот «заказ» социума. Напр., вертолетчики называют в неофициальной обстановке вертолеты **стрекозами**, **вертушками**, газетчики - приверженцев военных действий – **ястребами**, **соколами**, пацифистов – **голубями**, подслушивающие устройства называют **клопами**, **жучками**, быстроходные суда на подводных крыльях – **ракетами**, **кометами**.

Системное изучение современной семантической деривации позволило сделать вывод о появлении и развитии нового типа номинаций – техноморфного типа (первоначально мы называли его технократическим), который пополнил список ранее выделенных наукой типов, относимых к панхроничным (С. Ульман). Общество вступило сначала в индустриальный, а потом и постиндустриальный этап развития, изменился коллективный стереотип восприятия окружающего, а вслед за этим изменились стереотипные сопоставления, сравнения, лежащие в основе внутренних процессов лексико-семантических номинаций. Все стало возможным сравнивать с техникой (и простой и очень сложной), ее устройством, работой – и соответственно номинировать. Ср.: **медицинская реформа пробуксовывает**, **тормзит**, **переключить внимание**, **разруливать** проблему, **запустить** переговорный процесс, **механизмы** адаптации животных к новым условиям обитания, **локаторы** морских млекопитающих, **приемопередатчики** китов. Этот тип семантической деривации активно используется в сленгах, в разговорном языке: **мотор барахлит** (о болезни сердца), **шарниры заедает** (о работе суставов). Такие номинации достаточно быстро теряют ауру новизны, перестают приковывать к себе внимание «обычных» носителей языка.

Можно констатировать, что вторая половина XX в. характеризуется активным обращением к семантической деривации как средству номинации. Однако последние наблюдения над неологизацией словаря современного русского языка позволяют говорить о том, что семантическая деривация (как и деривация морфологическая) по своей активности значительно уступает заимствованиям из английского языка. Это не значит, что семантические дериваты отсутствуют, однако их количество несопоставимо меньше неологизмов-заимствований. Так, из 412 неологизмов на буквы А, Б, М, П (самые обширные группы), зафиксированных в проекте «Слова XXI века» [4], только 10 образованы способом семантической деривации: **архив** (сжатые файлы, собрание файловых документов, хранящихся на каком-либо сервере), **аниматор** (артист, ведущий какого-то праздничного действа), **анимированный** (движущиеся изображения на «обоях» смартфона), **бюджетник** (студент, обучавшийся за государственные средства), **бюджетный** (недорогой), **бизнес** (предпринимательская деятельность), **бартер** (1. экон. договор мены, в соответствии с которым предприятия напрямую обмениваются товарами, услугами без денежных выплат; 2. разг. обмен вещами по взаимному соглашению), **мажор** (жарг., неодобр. молодой человек или девушка из обеспеченной семьи, отличающийся особенностями поведения, соряющий деньгами), **порт** (техн. устройство (разъем), при помощи которого компьютер соединяется с периферийным оборудованием).

У лингвистов засилье неологизмов-англицизмов вызывает обоснованную тревогу, ср. мнение Михаила Эпштейна [1], однако другие компетентные специалисты

не считают превалирование англицизмов в процессе неологизации катастрофическим: «Русский язык действительно испытывает большое влияние английского. Но обогащение его англицизмами наблюдается прежде всего в сфере необщенародной лексики, среди которой преобладают термины из области спорта, компьютерного дела, экономики, финансов», - считает один из авторов Большого академического словаря русского языка - знаменитого БАСа Людмила Кругликова [3].

В утешение приведем пример новейших семантических дериватов: в самое последнее время методом семантической деривации получили названия эпидемиологические зоны - с точки зрения интенсивности эпидемии ковида, это **красные, оранжевые, желтые** зоны, ср.: *Херсонщина прочно остается в желтой зоне* (в революционную эпоху колоративы *красный* и *белый* имели идеологическое значение).

Таким образом, можно констатировать, что семантическая деривация по-прежнему является средством неологизации словаря русского языка; уменьшение ее активности обусловлено экстралингвистическими факторами: высокой престижностью английского языка, открытостью современного общества, языковой «модой». Пессимистические прогнозы относительно активности этого типа неологизации в будущем, по нашему мнению, делать преждевременно. «Плавильный котел» русского языка справится с засильем англицизмов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Дар слова. Проективный лексикон русского языка. Сетевой проект Михаила Эпштейна. URL: <http://www.emory.edu/INTELNET/dar127.html>. (дата обращения 6.03.21).
2. Зализняк Анна А. Семантическая деривация в синхронии и диахронии: проект «Каталога семантических переходов». *Вопросы языкознания*. 2001. № 2. С.13–25.
3. Новоселова Е. Что у нас с БАСом? Почему английские словари толще русских? *Российская газета. Федеральный выпуск* № 232(6504). URL: <https://rg.ru/2014/10/10/slovari.html> (дата обращения 05.03.2021).
4. Слова XXI века (пополняемый онлайн-словарь). Автор-составитель И. А. Шушарина. URL: Русский язык для всех. <http://руяз.рф> › *blog* (дата обращения 05.03.2021).
5. Тропина Н. П. Семантическая деривация: мультипарадигмальное исследование. Херсон: Изд. ХГУ, 2003. 336 с.

Т. В. Тукова (г. Полтава)

АКТУАЛИЗАЦИЯ ПРОБЛЕМЫ ЗАЩИТЫ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ДОСТОИНСТВА В ОБЩЕСТВЕ И ЯЗЫКЕ

Антропоцентрическая парадигма приобрела статус ключевой в современной лингвистике. Особенно важным стало изучение с этих позиций языковой картины мира и её эволюции. Анализ человека в языке и языка в человеке неизбежно актуализировал проблему соотношения языка, мышления и мира, в котором человек бытует.

Влияние экстралингвистических факторов на изменения в сознании носителя языка неоспоримо. Бурные процессы экономического, социального, политического характера в мировом сообществе поставили современника в более жёсткие рамки существования, осознание которых потребовало изменения моделей поведения. Возрастающая агрессивность социальной среды повлекла за собой перестройку сознания, отразившуюся в буме новаций в языке. Феномен речевой агрессии стал предметом исследования в психологии, социологии, политологии и проч. Выражение неприязни, враждебности и оскорбления достоинства человека в последние десятилетия особенно активно обсуждаются в лингвистических работах [1; 2; 4; 7; 9; 11 и др.].

Прагмалингвисты рассматривают речевую агрессию как коммуникативную реалию, «которая может существовать в рамках любого дискурса, независимо от

его временных и национальных параметров, это конфликтогенное речевое поведение, которое приводит к конфликту не только на уровне межличностного общения или к конфликту между прямым и косвенным адресатом, но и способно спровоцировать масштабные социальные конфликты» [3, с. 86]. Манифестацией степени вторжения агрессии в когнитивное пространство ныне живущих людей представляется не только множество актуализировавшихся стратегий и тактик негативного воздействия на человека в среде его обитания, но обилие новообразований для именования такого влияния. Деструктивные отношения в коллективе (семье, на работе, в учебных заведениях, интернет-сообществах и проч.) приобрели на переломе тысячелетий такой размах, что такие слова как *харасмент* и *токсичный* признаны словами года в разных языках. Как представляется, осознание накопленного за последние десятилетия опыта, связанного с подавлением прав на достойную жизнь человека, приводит к противодействию существующему положению. Триада трансформаций «когнитивное – вербальное – юридическое» находит отражение в современном социуме. Так, реакцией на изменение отношения к моральному коду общества стали электронная петиция Верховной Раде «Запретить психологическое насилие (буллинг, моббинг, сталкинг, психологические манипуляции)» (2018). Критической точкой в накоплении коллективного когнитивного сознания, отражающего необходимость не только моральной, но и правовой юридической защиты гражданина, становится принятие соответствующих законов – «Об основах предотвращения и противодействия дискриминации в Украине» (2013), «О предотвращении и противодействии домашнему насилию» (2018), «Закон о противодействии буллингу» (2019). На сайте парламента обнародованы два законопроекта, которыми предлагается ввести определение и административное наказание за проявления сексизма (2021).

Современный «когнитивный пейзаж» [10] меняется столь стремительно, что лакуны именований видов негативного воздействия на человека в славянских языках заполняются заимствованиями, выполняющими лакунозаполняющую, компрессивную и синонимодифференцирующую функции [5]. Адаптация англоязычных именований происходит неравномерно. См.: *аутинг*, *бодишейминг*, *боссинг*, *буллинг*, *виктимблейминг*, *висхолдинг*, *газлайтинг*, *кэтколлинг*, *кибертравля*, *лукизм*, *мачизм*, *мэнсплейнинг*, *моббинг*, *неглект*, *перспектицид*, *сексизм*, *сталкинг*, *феминизм*, *эйджизм* и др. [8].

Национальный корпус русского языка даёт примеры функционирования таких номинаций [6]: *Но оставим добропорядочную Швейцарию. Как выглядит буллинг в отечественном исполнении? История Коли с Машей – хорошая демонстрация осознанных агрессивных тенденций. Активные дамы Колиной семьи абсолютно убеждены: сын-внук не сделал ничего дурного.* [Софья Тарасова. Что за зверь такой — буллинг? // «Знание-сила», 2013]; *В судебных органах сей термин расшифровывают так: «систематическое проявление враждебности, издевательство и дискриминация». Между прочим, в ФРГ моббинг является причиной 10 процентов самоубийств. Высшее проявление травли— боссинг. Это когда человека сживают со света по указанию или при прямом участии непосредственного руководителя.* [Артем Являнский. Хуже моббинга лишь боссинг // Комсомольская правда, 2004] и др. Однако многие из названий латентного насилия отсутствуют в НКРЯ. См. *неглект*, *перспектицид*, *кэтколлинг*, *бодишейминг* и др. Даже электронные словари не успевают отражать происходящие лексические приращения. Однако в интернет-коммуникации названия различных форм насилия представлены достаточно широко: *Как распознать перспектицид – новый вид психологического насилия* (<https://lifehacker.ru/perspecticide/>); *Неглект: не пьёт, не бьёт, не гуляет. Почему же тебе плохо?..* (<https://pics.ru/neglekt-skrytoe-nasilie>); *Висхолдинг в отношениях – уловки манипулятора-абыюзера*

(<https://prostolove.com> › chem-opasen-visxolding-v-otnosheniyax-i-kak-ego-...); *Что такое сталкинг?* (<https://samopoznanie.ru/schools/stalking/>) и проч.

Наблюдаемые отличия в трактовках зафиксированных в узусе именований агрессии требуют упорядочения. Различная степень лексикализации, неупорядоченность таксономических отношений свидетельствуют о понятийном хаосе в этой сфере, т. к. «познание, прибегающее к использованию лишь предметно выверенных, но операционально не уточняемых понятий и становится основным построителем массива не совместимых между собой представлений» [10]. Требуются совместные усилия психологов, социологов, лингвистов и юристов для непротиворечивого дефинирования входящих в язык понятий, именующих различные формы открытого и латентного насилия.

ЛИТЕРАТУРА

1. Агрессия в языке и речи: сб. науч. ст. / Рос. гос. гум. ун-т, Ин-т лингвистики; сост. и отв. ред. И. А. Шаронов. Москва: Изд-во РГГУ, 2004. 281 с.
2. Бакиев А. Г. Природа вербальной агрессии. *Вестник Башкир. ун-та*. 2013. № 3. Т. 20. Языкознание и литературоведение. С. 162–165.
3. Воронцова Т. А. Речевая агрессия в коммуникативно-дискурсивной парадигме. *Вестник ВГУ. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация*. 2006. № 1. С. 83–86.
4. Воронцова Т. А. Троллинг и флейминг: речевая агрессия в интернет-коммуникации. *Вестник Удмурт. ун-та. Сер.: История и филология*. Т. 26. № 2. 2016. URL: <https://journals.udsu.ru/history-philology/article/view/3271> (дата обращения 27.02.21).
5. Дьяков А. И, Чирекина О. Ю. Англицизмы в русских терминологических системах. *Филологические науки*. 2020. № 05(95). С. 43–48. URL: <http://anglicismdictionary.dishman.ru/Stat1> (дата обращения 29.03.21).
7. Национальный корпус русского языка. URL: <https://ruscorpora.ru/new/search-main.html> (дата обращения 28.03.21).
8. Сидорова Е. Ю. Вербальная агрессия как коммуникативно-прагматическое явление. *Вестник Томского гос. ун-та. Языкознание и литературоведение*. 2009. № 460. С. 28–31.
9. Тукова Т. В. Психологическое насилие в социуме, сознании и языке. *Молодой ученый*. 2020. № 9.1 (85.1). С. 120–126.
10. Филиппова О. А. Явление речевой агрессии в современных условиях общения (аспекты и проблемы). *Вестник ассоциации вузов туризма и сервиса*. 2009. № 3. С. 87–93.
11. Шухов А. Понятийный хаос и иллюзия метафизического скачка. URL: <http://conpl.ru/ofir/jump.php> (дата обращения 16.03.21).
12. Щербинина Ю. В. Речевая агрессия: территория вражды. Москва: Форум, 2013. 400 с.

И. И. Турута (г. Днепр)

ПЕРИФРАСТИЧЕСКИЕ НОМИНАЦИИ В СОВРЕМЕННЫХ МАСС-МЕДИЙНЫХ ТЕКСТАХ

Современные СМИ – это полигон для создания, апробации и оттачивания не только новых слов, отражающих буквально мгновенную реакцию на новые явления и события в жизни общества, но и новых образных выражений, которые явно, но по-новому, или завуалированно номинируют всем известные явления, события, территории или конкретных лиц, чаще – так называемых медийных лиц.

Использование перифраз в языке СМИ – не новое средство привлечения внимания читателя/слушателя к тексту публикации, теле- или радиосообщению через образное именование «героев» данных масс-медийных текстов. Они достаточно активно употребляются в кругу других языковых средств воздействия на потребителя масс-медийной продукции (например, экспрессивно-окрашенной, сленговой, жаргонной лексики, прецедентных текстов и др.), и, как отмечает В. С. Норлусенян, «...прочно "обосновались" в сфере современной публицистики...» [6, с. 138]. При

этом интерес к ним не ослабевает, т. к. появляются все новые и новые перифразы, которые выступают средством повторной номинации известных объектов (в широком понимании этого слова) и пополняют уже существующий своеобразный синонимический ряд их образных наименований или являются описательной номинацией абсолютно новых «героев», о ком или о чем пишут/говорят здесь и сейчас. И создаются они как по давно устоявшимся, традиционным структурно-семантическим моделям, берущим начало еще в поэтических текстах XIX в., так и по новым.

Перифразы как стилистическое средство известны еще с времен античности, но до настоящего времени, по утверждению многих исследователей, «определение перифразы не является четким и однозначным» в силу того, что данный термин используется в различных областях знаний [9, с. 90]. В самой лингвистике, как отмечает Л. М. Приблуда, перифраза изучается в двух направлениях (стилистическом и ономазиологическом) и соответственно как стилистическая фигура и как языковая единица [8, с. 206]. Т. В. Лыскова указывает также на рассмотрение перифразы в рамках лексико-семантического и психолингвистического направления [5, с. 6]. Несмотря на разные аспекты изучения перифрастических номинаций, все исследователи сходятся во мнении, что перифраза – описательное вторичное наименование денотата, но одни акцентируют внимание на ее структуре (это неоднословная вторичная номинация объекта [2, с. 384]), другие – на функциях, выделяя, например, информативную и суггестивную [10, с. 167], оценочную, а также манипулятивную [2, с. 384].

Существуют различные классификации перифраз, в основе которых характеристика данных повторных номинаций по разным основаниям, на материале текстов разной функциональной направленности. По способу образования выделяют метафорические и метонимические, по наличию или отсутствию перифразируемого слова в предложении, по частоте упоминания (общезыковые и индивидуально-авторские) [7], в другой терминологии – оригинальные и традиционные [1, с. 158], а также образные, которые делятся на традиционные и авторские, логические и эвфемистические [4, с. 46], перифразы-штампы и перифразы-экспрессивы [8, с. 210] и др.

Данную типологию перифраз можно дополнить, а также конкретизировать уже названные типы. По источнику возникновения перифразы логично разделить на общезыковые (например, *корень жизни* – женьшень, фабрика грёз – Голливуд), литературные (*ночное солнце* – луна у И. А. Бунина) и масс-медийные (*украинская Атлантида* – Бакота (ТСН на «1+1», 30.06.2019)). Литературные в свою очередь подразделяются на собственно литературные, функционирующие исключительно в рамках конкретного художественного текста (*Феб светозарный* – восходящее солнце у В. А. Жуковского), и литературные, которые вышли за его пределы и используются в текстах разных функциональных стилей (например, *великий комбинатор*, *Петра творенье*). За пределами текстов-источников они употребляются даже чаще, чем прямые номинации литературных «героев» в функции антономазии («Ну, ты и Остап Бендер», «Меня впечатляют архитектурные красоты Санкт-Петербурга»).

Что же касается масс-медийных перифраз, то помимо того, что практически во всех жанрах масс-медиа (от газеты до рекламы) имеются так называемые «готовые», т. е. уже известные перифразы (общезыковые или литературные), они непосредственно создаются в конкретных масс-медийных текстах и часто являются разовыми, ситуативными, т. к. характеризуют «героя» конкретной публикации глазами ее автора в условиях описываемых событий или конкретной ситуации, возникшей, например, в рамках какой-то теле- или радиопередачи, а уже за пределами текста или передачи они «не работают», т. е. не характеризуют объект. Некоторые из масс-медийных перифраз за очень короткое время в силу высокой частотности их употребления, также как и литературные, выходят за пределы масс-медийного пространства и начинают употребляться в других дискурсах в качестве общеизвестной перифразы, по крайней мере, на определенном этапе развития общества и соответст-

венно языка. Это позволяет утверждать, что в СМИ перифраза как вид номинации объекта проходит как бы полный цикл своего существования: от употребления «готовых», чужих для СМИ, до создания своих, которые могут стать «готовыми» («чужими») для других сфер использования. Следует отметить, что литературные перифразы, получившие вторую жизнь за пределами текста-источника, чаще всего долговечнее аналогичных масс-медийных.

Кроме того, перифразы делятся на ономастические [3, с. 222] и неонوماстические, т. е. не использующие онимы в качестве образных именовании объектов или в составе этих наименований (например, *унылая пора* – «осень» или *гарант конституции* – «президент»). В. М. Калинин [3, с. 223] указывает на существование трех типов ономастических перифраз в зависимости от того, входит в состав перифразы оним или не входит, перифраза отсылает к понятию, выраженному именем нарицательным или собственным. Данная классификация предложена для анализа литературных перифраз, но она полностью накладывается и на масс-медийные. Например: 1) А. С. Пушкин: *легкие игры Терпсихоры* – балы, СМИ: *современный Икар* – дельтапланерист; 2) А. С. Пушкин: *певец Людмилы* – В. А. Жуковский; СМИ: *Дочка Прометея* – Леся Украинка, *южная Пальмира* – Одесса; 3) «Повесть временных лет»: *мать городов русских* – Киев; СМИ: *солнце русской поэзии* – А. С. Пушкин, *мандрівний філософ* – Григорий Сковорода.

Разделение перифраз на языковые, литературные и масс-медийные позволяет обнаружить и различие в их функциях. И здесь отчасти можно согласиться с В. С. Норлусеняном, что в художественной речи они выполняют эстетическую функцию, формируют оценочность высказывания, а в публицистическом тексте характеризуются новизной, имеют окказиональный характер и заставляют читателя актуализировать свои фоновые знания [6, с. 139]. Но в то же время такое распределение функций является слишком прямолинейным, т. к. и в публицистическом тексте перифразы могут выполнять эстетическую функцию, а в художественном – быть окказиональными. Оценочность, на наш взгляд, присуща всем перифразам, правда, в разной степени, а актуализацию фоновых знаний выполняют именно «готовые» перифразы, которые могут использоваться не только в масс-медийных, но и в художественных текстах.

Как известно, в основу повторных номинаций людей (а их в СМИ значительно больше, чем образных наименований известных, знаковых событий, явлений или определенных территорий), обычно кладутся какие-то факты из их жизни, связанные с заслугами, достижениями или, наоборот, неудачами, их произведениями (если речь идет о представителях мира искусства), какими-то конкретными поступками, которые известны всем членам данного общества или большей его части.

Остановимся на характеристике перифраз, выступающих повторными номинациями медийных лиц (политиков, бизнесменов, писателей, представителей мира искусства или уже – шоу-бизнеса). Среди них есть как разовые перифразы, созданные на злобу дня, так и перифразы «длительного употребления», т. е. используемые журналистами на протяжении всего периода политической или культурной деятельности объекта номинации. К разовым можно отнести перифразу *швейцар украинского шоу-бизнеса* (об Алексее Потапенко, выступающем под сценическим псевдонимом Потап), ситуативно употребленную участником команды «Стадион Диброва» в шоу «Лига смеха» на телеканале «1+1» 26.02.2021 г. (Потап в соответствии со сценарием шоу действительно пропускал/выпускал участников на сцену). Примером перифразы «длительного употребления» может быть повторная номинация *Леди Ю*, которая появилась в прессе в 2006 г. для номинации Ю. В. Тимошенко («На фоне всего действия леди Ю проявила себя настоящим политиком и трезвым человеком» – «Протрезвление после долгого застолья», «2000», № 31, 2006) и продолжает использоваться в 2021 г. («50 оттенков "Леди Ю": в сети обсуждают новый наряд

Тимошенко с кожаными ремешками» – Интернет-издание Информгенства «УНИ-АН», 01.02.2021). Однако некоторые перифразы-компоненты синонимического ряда, номинирующего Ю. В. Тимошенко в СМИ в разные годы ее политической деятельности, например, *газовая принцесса* или *газовая баронесса*, *оранжевая принцесса*, уже потеряли актуальность и стали своеобразными перифразами-историзмами. Следовательно, среди масс-медийных перифраз можно условно выделить перифразы-«долгожители» и перифразы-однодневки.

Чаще всего основой перифразы медийного (уже – творческого) человека является его значимость в своей сфере деятельности, официально закреплённая или определённая народной любовью. Стержневым компонентом перифрастического словосочетания (а именно эта синтаксическая структура в данной группе перифраз наиболее частотна) обычно выступают слова «первый», «главный», «король/королева» во 2-ом, разговорном, значении ('О том, кто является первым, самым лучшим среди других, кто достиг совершенства в чем-либо' [11, т. II, с. 107]). Например, *король українського шоу-бізнесу* – Monatik (шоу «Липсинк батл», «1+1», 27.03.2021), *українська королева епатажу* – певица MARUV (передача «ЖВЛ» на «1+1», 12.10.2019). Синонимами указанных выше слов применительно к конкретной сфере искусства можно считать слова «примадонна», «поп-дива», «рок-дива» (*примадонна української музичальної індустрії* – Ирина Билык (шоу «Женский квартал», 27.03.2021), *головна рок-діва країни* – солистка группы «The hard kiss» Юлия Санина (шоу «Голос країни», 28.03.2021), а также «звезда», «легенда» (*сама горяча звезда українського шоу-бізнесу* – Настя Каменских (сайт znaj.ua, 23.07.2020); *Легенда Алексеевна* – Наталья Могилевская (сайт tsn.ua, 3.08.2020)) и единичные, уникальные, например, «берегиня» (*берегиня української пісні* – Нина Матвиенко (сайт pressreader.com, 18.09.2019).

Значимость медийного лица подчеркивается через вторичную его номинацию и наличием в перифразе (атрибутивном словосочетании) онима (имени, фамилии) другого известного лица (чаще зарубежного), с которым сравнивается объект данной образной номинации. Его же принадлежность к определенной национальной культуре обычно выражается адъективом (например: *українська Мадонна* – Ирина Билык (сайт clutch.ua, 20.10.2020), *українська Леди Гага* – Оля Полякова (суперфинал шоу «Голос країни» 21.04.2019), *бакинський Джеймс Бонд* – Муслим Магомаев («...за внешнее сходство Магомаева сравнивали с Шоном Конери...» – сайт журнала teleprogramma.pro, 15.03.2020) или притяжательным местоимением «наш/наша» (*наша Моніка Белуччі* – украинская телеведущая Людмила Барбир (шоу «Танці з зірками», 25.08.2019). Данный структурно-семантический тип перифраз является очень продуктивным в различных жанрах масс-медиа.

Следующая по частоте употребления структурно-семантическая модель перифраз – словосочетание с главным компонентом-словом, называющим знаковую роль актера (*українська Роксолана* – Ольга Сумская (сайт clutch.ua, 20.10.2020), или словом/фразой из популярной песни певца/певицы (*головний ритмолів українського шоу-бізнесу* – певец Monatik за песню «Ритмолів» (сайт bhub.com.ua, 01.04.2021); *королева ночі* – Оля Полякова за одноименную песню (сайт ukraina.ru, 03.03.2021) и др.

Однако среди масс-медийных перифраз, характеризующих представителей мира искусства, можно обнаружить и такие, которые не имеют четкой привязанности к конкретному творческому человеку, т. к. характеристики, положенные в их основу, довольно общие, если не сказать размытые, что позволяет журналистам, теле- и радио-ведущим использовать их для именовании абсолютно разных творческих лиц, но, по их мнению, подходящих под данную образную характеристику. К перифразам «широкого применения» можно отнести повторную номинацию *последний романтик* (она может выступать и в расширенном варианте с указанием конкретной страны), которую

в СМИ употребляют для вторичной номинации разных исполнителей: Валерия Меладзе («последний романтик» – сайт doba.ua, январь 2020), Александра Пономарева («последний романтик украинского шоу-бизнеса» – сайт znaj.ua, 06.12.2020; «последний романтик украинской эстрады» – сайт khersonci.com.ua, 11.03.2019), Олега Винника («последний романтик» – сайт viva.ua, 24.01.2018), Сергея Бабкина («...последний романтик современности» – сайт 1plus1.ua, 19.10.2018; «последний украинский романтик» – сайт afishadnepr.com.ua, 26.02.2019; «останній романтик України» – шоу «Липсинк батл», «1+1», 03.04.2021). Такое многократное употребление одной перифразы Т. В. Лыскова называет «принципом бумеранга» [5, с. 5].

Если рассматривать перифразы, называющие людей из мира искусства, с точки зрения выражаемой ими оценки (а она, по утверждению, Т. В. Лысковой, может быть комплиментарной, иронической и порицательной [5, с. 24]), то в подавляющем большинстве в них реализуется комплиментарная оценка. И эта положительная оценка чаще всего характерна для всего синонимического ряда вторичных номинаций, представленных в разных масс-медийных текстах. Например, Александр Пономарев: *золотой тенор, золотой голос, последний романтик украинского шоу-бизнеса, последний романтик украинской эстрады, главный романтик Украины, украинский соловей*.

Примером иронической оценки можно считать повторные номинации Бориса Барских и Павла Зиброва, основанные на главном отличии их внешности – усах (*главные усы украинского кинематографа* и соответственно *главные усы украинской эстрады* – сайт mediananny.com, 23.08.2018).

При повторной номинации политика оценка может быть самой разной (от комплиментарной до иронической, порицательной и даже крайне отрицательной), что во многом зависит от его имиджа, созданного как самим политиком, его командой, так и сформированного обществом, от отношения автора публикации/выступления к данному политику, от редакционной позиции конкретных масс-медиа. И здесь, вслед за Л. В. Грехневой [2], действительно, целесообразно говорить о манипулятивной функции политической перифразы, потому что она становится частью формирующегося и часто меняющегося в общественном сознании имиджа политика.

Можно привести целый синонимический ряд комплиментарных перифраз, представленных в одном тексте в качестве образных номинаций-характеристик экс-премьер министра Украины Е. К. Марчука: *легенда украинской политики, знаток политического закулисья и интриг номер один, наш генерал де Голль* (интервью Д. Гордона с Е. К. Марчуком, «Бульвар Гордона», 2019, № 31).

Примером использования перифразы с разной оценкой в зависимости от общей тональности масс-медийного текста (положительной (что чаще) или несколько иронической) может служить перифраза-«долгожитель украинских СМИ» *"хитрый лис" украинской политики*, выступающая повторной номинацией Л. М. Кравчука. Явно негативная оценка представлена в перифразе *князь тьмы и темников* (сайт BBC News, 19.06.2019), характеризующей В. В. Медведчука.

Анализ масс-медийных перифраз, в частности повторных номинаций медийных лиц, в перспективе может быть расширен за счет более детального рассмотрения сходств и отличий в образных наименованиях разных групп медийных лиц с точки зрения их структурно-семантических моделей, выполняемых функций, наличия или отсутствия синонимических рядов перифраз и их наполняемости.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гальперин А. И. Очерки по стилистике английского языка. Москва, 1981.
2. Грехнева Л. В. Перифраза как средство речевого манипулирования общественным сознанием. *Вестник Нижегород. ун-та им. Н. И. Лобачевского. Языкознание*. 2015. № 2 (2). С. 384–387.
3. Калинин В. М. Поэтика онима. Донецк: Юго-Восток, 1999. 408 с.

4. Катаева О. Ф. Риторические функции перифразы в газетном тексте: на материале англоязычной прессы: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Москва, 2002. 156 с.
5. Лыскова Т. В. Субстантивные метафоры в современном публицистическом дискурсе: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Киров, 2012. 26 с.
6. Норлусенян В. С. Перифраза в современном публицистическом тексте: прагмалингвистический аспект. *Балтийский гуманитарный журнал. Филологические науки*. 2017. Т. 6. № 4 (21). С. 137–139.
7. Перифраза. Справочник для учащихся и начинающих авторов. Поэтические приемы. URL: <https://pishi-stihi.ru/perifraz.html>
8. Приблуда Л. М. Перифраза як стилістичний засіб зображення дійсності в сучасній малій прозі. *Наукові записки НДУ ім. Н. В. Гоголя. Філологічні науки*. 2013. Книга 3. С. 206–211.
9. Рапаева Ю. В. Структура перифразы и ее типы. *Современная филология (II)*: матер. Междунар. заоч. науч. конф. Уфа, 2013. С. 90–91.
10. Сирипля М. А. Перифраз как экспрессивное средство языка газеты: семантико-прагматический аспект: дис. ... канд. филол. наук. Челябинск, 2007. 193 с.
11. Словарь русского языка: в 4-х томах / под ред. А. П. Евгеньевой. Москва: Рус. яз., 1986. Т. 2. К–О. 736 с.

Т. А. Хейлик (г. Запорожье)

В ЛОКДАУН, КАК В НОКДАУН: ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ РАЗМЫШЛЕНИЯ О ГЛАВНОМ СЛОВЕ 2020-ГО ГОДА

Эпиграфы:

«Локдаун, милый мой локдаун...»

(поется на самоизоляции на мотив известной песни о бухгалтере)

«Поспели мыши в саду у Си Цзиньпина...»

(популярная переделка сатирическим шоу «Заповедник» не менее известной песни)»

Начав свой путь в Китае (вспомним головоломную фразу журналиста Андрея Караулова из удаленного уже с Ютуб-канала его сингапурского видеорепортажа о том, как в Ухане из лаборатории сбежала (?) летучая (?) мышь), коронавирус, порождающая синофобию и «новую нормальность», ковид-диссидентство и коронафрению, анозогнозию и гипергнозию, отправил человечество в локдаун.

Началось освоение и усвоение «эпидемической» лексики, особенно после того как ВОЗ в марте 2020 года объявила пандемию. Видимо, впервые в истории лингвистики новые слова (или значения) становились в прямом смысле глобально коммуникативно значимыми и заимствовались в другие языки, что называется, «в режиме реального времени». Некоторые (слова-эфемериды) так же быстро устаревали. Произвести полный подсчет и систематизацию так называемых «ковид-неологизмов» не представляется возможным, по крайней мере, до прекращения пандемии.

Как известно, многие страны, подводя итоги года, определяют и главное слово года, которое отражало бы жизнь общества, концентрировало в себе его основную проблему, доминировало в сознании народа, возглавляло топ частотных употреблений. В 2020 году главные слова, естественно, связаны с коронавирусной пандемией. Английским словом года, по версии британского словаря Collins English Dictionary, стало слово *локдаун* [3]. Оксфордский словарь не смог определить одним словом этот «беспрецедентный» год и предложил выбирать слова месяца. В апреле такими словами были *COVID-19*, *Lockdown* (локдаун), *Social Distancing* (социальное дистанцирование) [8].

Австрийским словом года стало слово «*Babyelefant*» (слоненок) – «символ минимального расстояния, на котором можно избежать заражения SARS-CoV-2, занял первое место с большим отрывом. Слово набрало 3720 из 7742 голосов – почти 50 процентов. На втором месте – слово «*Corona*». Это краткое название коронавируса стало «определяющей темой 2020 года» [1]. Австрийцы выбирают и антислово года.

В 2020-ом им стало слово «*Coronaparty*» – «термин для собрания групп людей, которые встречаются в частной или общественной обстановке, несмотря на введенный государством комендантский час» [1]. По результатам американского словаря английского языка Уэбстера (Merriam-Webster), главное слово 2020 года – *pandemic* (пандемия, пандемический) [9].

Ко Дню русского языка, отмечаемого 6 июня, в день рождения Александра Пушкина, аналитики компании «Яндекс» составили рейтинг новых слов по данным поисковых запросов. В 2020 году такими новыми словами стали «ауф» (выражение одобрения восхищения в значении 'круто', 'класс'), «локдаун» (резкое сокращение социальной активности по причине закрытия учреждений и запретов на передвижение) [9]. Словами же 2020-го года в России, по определению Государственного института русского языка им. Пушкина, стали *обнуление* и *самоизоляция* [2].

Как видим, слово *локдаун* во многих европейских языках определяется как слово года или приближается к нему по частотности употребления. В связи с пандемией Covid-19 употребление этого сравнительно редкого термина в англоязычных СМИ и интернете возросло с четырех тысяч в 2019 году до четверти миллиона. «Наши лексикографы избрали “локдаун” словом года, потому что оно вобрало в себя опыт, объединивший миллиарды людей во всем мире», – говорится на официальном сайте Collins English Dictionary [3].

В американском варианте английского языка, откуда оно заимствуется другими языками, первоначально у него «тюремное» значение: оно предполагает строгую изоляцию заключенных по камерам после беспорядков, бунта как необходимую меру безопасности. Из тюремного лексикона в начале 21-го века слово переходит в «школьную» лексику для обозначения блокирования образовательных заведений в случае чрезвычайных происшествий. В английском языке слово *lockdown* состоит из двух частей: *lock* означает «замок», вторая часть слова – *down* имеет значение вниз, снижение или уменьшение. Словарь иностранных слов Комлева фиксирует слова с такими частями в русском языке: *локаут* «[англ. lock-out – букв. запирает дверь перед кем-л.] – эконо́м. Закрытие владельцами своих предприятий и массовое увольнение рабочих с целью заставить их отказаться от выставляемых ими требований» [5, с. 208] и *нокдаун* «[англ. – knock-down < knock – ударять + down – вниз] – спорт. в боксе: положение, когда боксер сбит на пол, но в состоянии встать на ноги до истечения 10 секунд» [5, с. 244]. Знание этих слов дает более объемное представление о слове *локдаун* и о том расширительном значении, которое оно получает в 2020 году: это «массовое принудительное закрытие образовательных, государственных и торгово-развлекательных учреждений из-за эпидемии» [6], «введение жестких ограничений на передвижение, социальные контакты и доступ к общественным местам» [3]. К ним Collins добавил ещё одно: «ограничительная мера, вводимая правительствами с целью ограничить распространение COVID-19» [3]. Это слово и символ, и итог года, отнюдь не радостный.

Синонимами слова *локдаун* в русском языке являются *карантин* и, в какой-то мере, *самоизоляция*. Видимо, по аналогии с выражениями *отправить в нокдаун*, *послать в нокдаун* слово *локдаун* тоже используется с предлогом *в*: отправить *в* локдаун, режим работы *в* локдаун, но: отправить *на* карантин, режим работы *на* карантине.

Нами отмечены следующие словосочетания со словом *локдаун*: с указанием на время его установления (*январский*, *весенний*, *трехнедельный*), масштабы (*общенациональный*, *частичный*, *полный*, *региональный*, *выходного дня*), степень жесткости ограничений (*жесткий*, *суровый*, *бессмысленный* и *беспощадный*), порядок по счету (*третий*, *новый*). Кроме того, слово *локдаун* начинает активно употребляться для обозначения различных катаклизмов, в том числе погодных, чрезвычайных ситуаций (*снежный локдаун*, *тарифный локдаун*, *языковой локдаун* – о правилах «общения» в Украине в 2020-ом году).

Отдельного разговора требуют креативные вариации на тему локдауна, появление в русском и украинском языках слов с многослойными коннотациями *лохдаун*, *clowndaun*.

Проведенный нами свободный ассоциативный эксперимент со студентами ЗНУ показал, что так называемая коронавирусная лексика менее чем за год заняла прочное место и в словарном составе русского языка, и в сознании его носителей. Главное слово 2020-го года **локдаун** было предложено нами в качестве первого вербального стимула. Семантически опустошенных ответов не было. Все слова-ассоциаты содержали эксплицитно или имплицитно семы 'закрытие', 'изоляция'. Самой частотной была ассоциация *карантин*. Её дали 10 % испытуемых. Часть ассоциаций была связана с причинами и экономическими последствиями введения локдаунов. Приведем в алфавитном порядке наиболее знаковые ассоциаты: *антисептик, безработица, болезнь, всё закрыто, границы, дОма, закрытая зона, закрытие, закрыто всё, закрытые магазины, изоляция, ковид, кровать, маска, ограничение, одиночество, отдых, падение бизнеса, перчатки, распорядок дня, удаленная деятельность, шлагбаум*. На наш взгляд, именно последняя ассоциация является неожиданно ярким символом 2020-го года.

ЛИТЕРАТУРА

1. В Австрии выбрали слово года. URL: <https://austria-today.ru/slovo-goda/>.
2. В России словами года стали «обнуление» и «самоизоляция». URL: <https://www.dw.com/ru/v-rossii-slovami-goda-stali-obnulenie-i-samoizoljacija/a-55560770>
3. Главное слово 2020 года объявлено. И это не «коронавирус». URL: <https://www.bbc.com/russian/news-54887920>.
4. Ежегодный фестиваль «Синий филин». «Заповедник», вып. 152. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=4AbjpX6UmbE>.
5. Комлев Н. Г. Словарь иностранных слов. Москва: Эксмо, 2006. 672 с.
6. Локдаун. URL: <https://ecanet.ru/word/%D0%9B%D0%BE%D0%BA%D0%B4%D0%B0%D1%83%D0%BD>.
7. Названо главное слово 2020 года. URL: <https://liter.kz/nazvano-glavnoe-slovo-2020-goda/>.
8. Оксфордский словарь не смог выбрать одно-единственное слово 2020 года – и выбрал целых 16. URL: <https://meduza.io/feature/2020/11/23/oksfordskiy-slovar-ne-smog-vybrat-odno-edinstvennoe-slovo-2020-goda-i-vybrat-tselyh-16>.
9. Топ новых слов 2020 года по версии «Яндекса» возглавили «ауф» и «локдаун». URL: <https://www.interfax.ru/russia/712109>.

Чан Тху Суен / Trần Thị Huyền (г. Одесса)

НЕВЕРБАЛЬНЫЕ СРЕДСТВА ГЕНДЕРНОЙ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПЕРСОНАЖА (НА МАТЕРИАЛЕ РУССКОГО И ВЬЕТНАМСКОГО ЯЗЫКОВ)

Невербальные языковые средства имеет большое значение в разных сферах коммуникации. В художественной литературе они делают художественный текст более живым. Отражая особенности индивидуально-авторской манеры, жесты и мимику персонажей, эти средства становятся художественно значимыми. Они функционируют как средства художественной изобразительности и выразительности. Изучению роли невербальных аспектов коммуникации в тексте художественного произведения посвящены работы многих исследователей, среди которых В. И. Аданакова [1], И. А. Голованова [2], Е. А. Зуева [5], Ю. В. Иванова [6], Н. В. Накашидзе [8] и др. В художественном тексте параязыковые средства выделяют на основе парафонических явлений, которые определяют характерные черты голоса, то есть специфику произнесения звуков, дополнительные призвуки, продолжительность пауз в разговоре. Средствами кинесики являются жесты, мимика, походка, поза, любое телодвижение [7, с. 453–501].

Невербальные средства коммуникации могут иметь универсальный либо социально, национально, регионально, индивидуально выраженный характер. Анализ некоторых русских текстов: романов Ф. М. Достоевского «Идиот», А. М. Горького «Мать» и повести В. М. Шукшина «Калина красная» – и их переводов на вьетнамский язык свидетельствует о том, что в художественной литературе средства невербальной коммуникации, описывающие поведение женских и мужских персонажей, как правило, разные. Причём, для русских преимущественно женских или мужских жестов, как правило, находятся эквивалентные либо фоновые соответствия во вьетнамской лингвокультуре.

Невербальные средства, которые используются для характеристики образа женщины в русской и вьетнамской лингвокультурах: *стоять за спиной, всплеснуть руками, ходить, покачивая бёдрами; прикрыть рот рукой (от изумления), кусать губы; сидеть, сомкнув колени* и др. Например:

Стоять за спиной (đứng sau lưng) – жест используется, чтобы найти укрытие и защиту: *Егор, я боюсь, – призналась Люба. – Чего? – удивился Егор. – Я слышала, у вас... когда уходят от них, то... – Брось! – резко сказал Егор. И ещё раз сказал: – Брось. Садись. И никогда больше не говори об этом. Садись... – Егор потянул её за руку вниз. – Что ты стоишь за спиной, как... Это нехорошо – за спиной стоять, невежливо. Люба села [9, с. 72]. – Ego, em sợ lắm, – Luba thú nhận. – sợ gì? – Ego ngạc nhiên. – Em nghe đồn, giới cá canh, mỗi khi có ai bỏ cuộc thì... – làm gì có. – Ego gắt. Anh nó ít hém lần nữa. – làm gì có! Em ngồi xuống đây. Và đừng bao giờ nhắc lại chuyện này nữa. Ngồi xuống... Ego kéo tay chị xuống. – Sao em đứng sau lưng anh thế, cứ như là... Đứng sau lưng người khác là không nên, là không lịch sự [10, с. 95].*

Рукопожатие, по правилам этикета, в русской и вьетнамской традиции обычно используется между мужчинами, а если встречаются женщина и мужчина по деловому вопросу, решение о рукопожатии должна принимать женщина. Именно она первая подаёт руку. Эта традиция пришла и в Россию, и во Вьетнам из Западной Европы. Так, в романе «Мать» Пелагея Ниловна, привыкшая к старым порядкам, при которых господствовало средневековое бесправие женщины и которые бытовали на Руси до XX века в консервативных кругах общества, очень удивилась, когда Наташа подала руку её сыну: *Он заглянул в комнату, пошёл туда, говоря: – Здравствуйте, товарищи... «Этот?» – неприязненно подумала мать и очень удивилась, видя, что Наташа протягивает ему руку ласково и радостно [3, с. 27]. – Chào các đồng chí... “Cả tay này nữa ư?” bà mẹ tự hỏi ra vẻ bức, và bà rất ngạc nhiên khi thấy Natasa đưa tay ra bắt tay Nikolai, vui vẻ và thân thiết [12, с. 34].* Это показывает стремление к социальной справедливости по гендеру у революционных деятелей в России начала XX века.

В романе «Мать» А. М. Горький создал также образ решительной и строгой Сашеньки: *Её звали Сашенька. В её походке и движениях было что-то мужское, она сердито хмурила густые тёмные брови, а когда говорила – тонкие ноздри её прямого носа вздрагивали [3, с. 28]. – Tên chị là Xasenska. Trong dáng đi và cử chỉ của chị có một cái gì mạnh dạn giống đàn ông, chị nhíu đôi mày rậm về tức giận nhưng khi chị nói, hai cánh mũi thanh nhỏ của cái mũi dọc dừa hơi rung rung [12, с. 48].* В русском тексте автор указал на присущие обычно мужчинам черты лица и движения, которыми, однако, обладала женщина. Переводчик не испытывал затруднений, так как эти особенности внешности и поведения характерны и вьетнамским мужчинам, однако иногда наблюдаются и у женщин.

Как и в русской, во вьетнамской культуре поведения жест **Топать ногами / Топнуть ногой** считается женским. Он чаще используется женщинами, а не мужчинами: *Аглая топнула ногой и даже побледнела от гнева [4, с. 292]. – Agalia giậm chân và khuôn mặt tím tái [= стала фиолетовой] dĩ vì giận [11, с. 788].*

Типичными русскими и вьетнамскими **мужскими позами и жестами** следует считать такие: *пожать руку; сидеть, развалясь в кресле (на стуле); стоять, широко раздвинув ноги; руки на бока; чесать в затылке; потирать подбородок; стукнуть кулаком по столу; гладить бороду* и др.

Ф. М. Достоевский наделяет Парфёна Семёновича Рогожина, одного из персонажей романа «Идиот» жестами, которые в русской культуре принято считать ярко выраженными мужскими. Они грубоватые, а некоторым людям могут показаться неприличными. Например: он **пожал руку** Князя Мышкина:

– Прощай, – проговорил Рогожин, крепко, но совершенно **машинально сжимаемая протянутую ему руку** [4, с. 121]. – *Tạm biệt, Rogojin nói, hẳn xiết chặt tay hoàng thân như một cái máy* [11, с. 158].

Грозить кулаком: А когда доктор ушёл и жена со слезами стала уговаривать его согласиться на операцию, он **сжал кулак и, погрозив ей**, заявил: – Выходю – тебе хуже будет! Он умер утром, в те минуты, когда гудок звал на работу. В гробу лежал с открытым ртом, но брови у него были сердито нахмурены [3, с. 6]. – *Sau khi bác sĩ đi khỏi, vợ lão khóc sụt sùi, van lơn lão chịu khó đi mổ. Lão giờ nắm tay, đe vợ: – Tao mà khỏi thì mày còn chết nữa!... Lão chết vào một buổi sáng, giữa lúc còi tằm nhà máy rúc gọi đi làm* [12, с. 13].

Стукнуть кулаком по столу (đập mạnh quả đấm xuống bàn) – универсальный жест, выражающий гнев. Сравните: (1) Келлера так и дернуло; он быстро, с прежним удивлением, взглянул князю прямо в глаза и крепко **стукнул кулаком об стол**. – Ну, вот этим-то вы и сбиваете человека с последнего панталыку! [4, с. 341]. – *Keller giật thót mình, hẳn ngược lên cùng cái nhìn kinh ngạc soi thẳng vào mắt hoàng thân rồi đập mạnh quả đấm xuống bàn đánh “rầm” một tiếng*. – *Hừ đúng là cái cách người đuổi người ta đây mà!* [11, с. 466].

Ударять пальцем по столу выражает сильную степень чувства: довольство, радость: – Вот так, да! – воскликнул Рыбин, **стукнув пальцами по столу**. – Они и бога подменили нам, они всё, что у них в руках, против нас направляют! [3, с. 117]. – *Rubin đập tay lên bàn, kêu lên: – Phải, đúng như thế đấy! Chúng ta còn thay đổi cả Chúa nữa đấy* [12, с. 83].

Сунуть руку в карман показывает превосходство, спокойное состояние: (1) Егор стоял, **сунув руки в карманы брюк**, смотрел на Колю. Коля наткнулся на его спокойный – **как-то по-особому спокойный, зловеще спокойный** – взгляд. – Не успеешь махнуть, – сказал Егор. [9, с. 72]. – *Ego đứng, hai tay thọc túi quần nhìn Kolia. Mắt Kolia chạm phải cái nhìn bình thản, thậm chí hết sức bình thản của đối phương. – Mày sẽ không kịp vung thanh gươm lên đâu, – Ego nói* [10, с. 83]. (2) Губошлёп **держал уже руку в кармане**. – Опять ты за старое, Горе? – спросил он, удовлетворённый. – Я тебе, наверно, последний раз говорю, – спокойно тоже и устало сказал Егор, застёгивая рубаху. – Не тронь меня за болячку... **Когда-нибудь ты не успеешь сунуть руку в карман** [9, с. 14]. – *Tên Thô lố vẫn đặt sâu tay trong túi áo. Chú mày lại vẫn dờ cái giọng ngày xưa đấy à, thẳng rui? – gã hỏi, giọng hê hắt. – Có lẽ tôi nói với anh lần cuối cùng câu này, – Ego cũng nói giọng bình thường kèm theo một chút mệt mỏi, trong lúc cài lại khuy áo gọn gùc. – Đừng có giẫm lên vết đau của tôi... Có bận anh sẽ không kịp thò tay vào túi đâu* [10, с. 22]. Это эквивалентные жесты для русской и вьетнамской коммуникации, за исключением того, что во вьетнамской традиционной культуре женщинам нельзя **совать обе руки в карманы**.

Заложить руки за спину (chắp tay sau lưng). Это фоновый жест для русских и вьетнамцев. Он выражает превосходство, властность и уверенность. Однако во вьетнамской традиционной культуре этот жест спокойно воспринимается в поведении мужчин. Этот же жест, исходящий от женщины, считается некрасивым, хотя нередко встречается среди женщин-учителей, полицейских, руководителей, даже в семье у матерей в моменты воспитания непослушных детей. Например: А сбоку и не-

много сзади него тяжело шёл рослый бритый человек, с толстыми седыми усами, в длинном сером пальто на красной подкладке и с жёлтыми лампасами на широких штанах. Он тоже, как хохол, **держал руки за спиной**, высоко поднял густые седые брови и смотрел на Павла [3, с. 151]. – *Hắn mặc một chiếc áo choàng xám dài lót vải đỏ, hai ống quần rộng có viền nẹp vàng. Cũng như Andrây, hắn hất tay sau lưng, trợn đôi mày rậm hoa râm nhìn Paven* [12, с. 247].

Таким образом, при внимательном прочтении художественного текста можно обнаружить немало невербальных средств коммуникации, которые имеют особое значение в создании художественных образов, помогая охарактеризовать персонаж по разным параметрам, в том числе по гендеру. Результаты исследования показывают, что имеются как универсальные невербальные средства коммуникации, так и те, которые отражают национально-культурную специфику каждого народа, его социальную историю, являясь ключом к пониманию его духовного, социального, культурного богатства в разных рече-поведенческих ситуациях той или иной эпохи.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аданакова В. И. Паралингвизмы как индикаторы оценочности в художественном тексте. *Стилистический анализ художественного текста*. Смоленск: Изд-во Смоленск. гос. ун-та. 1988. С. 22–28.
2. Голованова И. А. Интерпретация поведения литературных персонажей в рамках теории невербальной семиотики. *Вестник Новосибир. гос. ун-та. Серия: История, филология*. Новосибирск, 2006. Т. 18. Вып. 2. С. 86–95.
3. Горький М. Мать. URL : https://royallib.com/book/gorkiy_maksim/mat.html/ (дата обращения 06.02.2019).
4. Достоевский Ф. М. Идиот. URL : http://royallib.com/book/dostoevskiy_fedor/idiot.html/ (дата обращения 06.02.2019).
5. Зуева Е. А. Вербализация паралингвистических актов в художественном тексте современной немецкой литературы: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Белгород, 2018. 19 с.
6. Иванова Ю. В. Паралингвистические элементы художественного текста: на материале французской прозы XX–XXI веков: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.05. Смоленск, 2009. 357 с.
7. Крейдлин Г. Е. Голос и тон в языке и речи. *Язык о языке*: сб. ст. Москва : Языки русской культуры, 2000. С. 453–501.
8. Накашидзе Н. В. Кинесика и её вербальное выражение в характеристике художественного произведения (на материале англо-американской художественной прозы XX века): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Москва: МГПИИЯ. 1981. 156 с.
9. Шукшин В. М. Калина красная. URL: https://royallib.com/book/shukshin_vasiliy/kalina_krasnaya.html/ (дата обращения 06.02.2019).
10. Lại Nguyên Ân, Thái Hà. *Kalina đỏ*. Sách chuyên đề. Vassili Shukshin. Thành phố Hồ Chí Minh: Nhà xuất bản Tác Phẩm Mới, nhà xuất bản Đà Nẵng, 1987. 231 с.
11. Phạm Xuân Thảo, Đoàn Tử Huyền. *Fedor Mikhailovich Dostoevski*. Gã khờ. Hà Nội: Nhà xuất bản Văn học, trung tâm Văn hóa Ngôn ngữ Đông tây, 2002. 935 с.
12. Phan Thảo. *Maxim Gorky*. Người mẹ. Hà Nội: Nhà xuất bản Văn học, trung tâm Văn hóa Ngôn ngữ Đông tây, 2016. 528 с.

Чень Шаосюн / CHEN Shaoxiong (г. Хучжоу)

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ОДНОКОРЕННЫХ СЛОВ КАК ЭФФЕКТИВНЫЙ ПРИЁМ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ

В процессе изучения русского языка китайскими учащимися одной из существенных трудностей является усвоение правильного понимания однокоренных слов, которые относятся к разным частям речи или к одной части речи, но имеют разные служебные морфемы и обозначают разные понятия. Нередко такие слова восприни-

маются как паронимы и могут путаться учащимися и использоваться не в своём истинном значении.

Известно, что по признаку морфологической организации русский язык является флективным, а китайский – изолирующим (корневым). Следовательно, в китайском языке в количественном плане преобладают слова, состоящие из корня, а в русском языке – слова, имеющие, кроме корня, несколько служебных морфем: флексию (*ХОРОШ-ий, УТЮГ-Ø*), суффикс (*ВЕСЕЛ-о, ВЕЧЕР-ом, ГОВОР-я*), два суффикса (*ДЕЛ-а-ть, РИС-у-я*), суффикс и флексию (*СТОЛ-ик-Ø, СИЛЬ-н-ый*), два суффикса и флексию (*ИГР-а-ющ-ий, УЧ-и-тель-Ø*), приставку и флексию (*при-ХОД-Ø, без-УС-ый*), приставку, суффикс и флексию (*без-ДЕЛЬ-ник-Ø, на-ПРЯЖ-ени-е, пре-КРАС-н-ый, за-СОЛ-енн-ый*), два суффикса и постфикс (*ИНТЕРЕС-ова-ть-ся*), две приставки и суффикс (*при-от-КРЫ-ть*), две приставки, два суффикса и постфикс (*пере-за-ПИС-а-ть-ся*) и другие.

Эти различия в языках мы в своей практической работе используем в целях оптимизации обучения русскому языку. Перечислим основные приёмы, которые показывают свою эффективность на разных этапах обучения русскому языку.

После ознакомления учащихся с русской морфемикой и принципами построения русского слова мы предлагаем упражнения, которые закрепляют знания по русской морфемике. Например: *Выбрать из данных слов однокоренные и расположить их группами: улица, страна, небо, говорить, сторона, далеко, много, множество, небесный, уличный, удалить* и т. д. Такие упражнения направлены на выработку навыка узнавания корневых и служебных морфем, в них можно закреплять знания по наиболее частым корневым чередованиям гласных и согласных, по позиционным вариантам служебных морфем, которые характерны для русского языка. С помощью таких упражнений преподаватель готовит учеников к словообразовательному моделированию.

Пользуются популярностью у китайских учащихся упражнения, в которых задана вершина словообразовательного гнезда, по которой нужно найти и выписать однокоренные слова. Затем упражнение усложняется, и ученик уже должен разбирать выписанные слова по составу, то есть выделить не только корень, но и аффиксы, а если есть окончание, то и его. Например, в тексте может быть непроизводное слово-вершина *ДОМ* и производные слова одного словообразовательного гнезда: *ДОМ-ик, ДОМ-ашн-ий, ДОМ-ой, без-ДОМ-н-ый*. Разумеется, в текстах представлены не только начальные формы слов, поэтому ещё одним заданием, усложняющим выполнение упражнения, является определение форм слов, то есть определение классифицирующих и словоизменяющих грамматических категорий, которые к этому времени уже изучены по темам грамматики. Заметим, что в учебных текстах часто повторяются одни и те же слова в разных формах, поэтому ещё одним из заданий может быть определение разных однокоренных слов и разных форм одного слова.

В последующих заданиях учащиеся сами должны определять непроизводную вершину и мотивирующие основы производных слов, так как уровень развития языковой догадки после успешного выполнения предыдущих типов упражнений достаточен для этого. Ниже мы приводим пример микротекста, в котором уже не выделяются вершинные слова, зато предусмотрены успешно отработанные нами задания на развитие языковой догадки. Здесь полужирным курсивом обозначены разные однокоренные слова, которые есть в тексте, а обычным полужирным шрифтом – словоформы, входящие в парадигмы одного из слов. Обычно два-три раза мы выполняем такие упражнения с обозначенными единицами, на которые учащиеся должны обратить внимание. Основная цель при этом – научить узнавать и правильно группировать, с одной стороны, однокоренные слова, а с другой – словоформы одного слова. Например:

- *Юра, сыночек, ты не знаешь, какая **погода** будет на этой неделе?*

- Сейчас посмотрю на сайте погоды на моём телефоне... Вот, уже знаю: на сайте всё есть: завтра будет тепло, днём + (плюс) 21 (двадцать один) градус, дождя не будет. Послезавтра будет ещё теплее, + 23 (двадцать три) градуса, но может идти дождь. Наверное, идёт потепление, потому что через три дня уже + 27 (двадцать семь) градусов Цельсия.

- А какие погодные сюрпризы могут быть сегодня вечером?

- Температура нормальная: от + 15 (пятнадцати) до + 18 (восемнадцати).

- Не знаю, что пишет твой сайт, но мне было холодно на улице. Думаю, там градусов 10. А ты как думаешь?

- Я думаю, что это из-за ветра и дождя, потому что на градуснике за окном + 13 (тринадцать).

- Спасибо, успокоил маму.

Для морфемного анализа, то есть для разбора по составу в этом тексте мы обычно предлагаем такие слова (словоформы): *сыночек, посмотрю, тепло, теплее, потепление, послезавтра, наверное, успокоил, нормальная, думаешь, окном*. Это даёт возможность определить начальные формы слов; правильно выделить модели и составить по ним ещё несколько слов. Важно при этом закреплять знания в области семантики выделенных корней и аффиксов, а также определять грамматические значения словоформ по их флексиям. Например, выделив часто встречающийся в русской речи корень ТЕПЛ-, учащиеся усваивают его значение, подбирают а попутно запоминают суффикс -О, наиболее частый в русских наречиях и словах категории состояния языке; закрепляют форму сравнительной степени качественно-го наречия, образованную самым частым в этом случае суффиксом -ЕЕ (-ЕЙ); изучают морфемный состав и семантику слова ПО-ТЕПЛ-ЕНИ-Е. Непосредственно в этом упражнении учащимся даётся ещё одно полезное задание, которое выполняется в несколько этапов: 1) найти вершину словообразовательного гнезда, в которое входят слова *тепло* и *потепление*; 2) подберите антонимы к известным словам этого гнезда; 3) разберите эти слова по составу; 4) определите, что обозначают выделенные вами суффиксы, приставка и окончание. Краткий ответ таков: ТЁПЛ-ый (имя прилагательное) / ТЕПЛ-о (имя существительное среднего рода); ТЁПЛ-ый / ТЕПЛ-о ≠ ХОЛОД-н-ый / ХОЛОД-Ø; ТЕПЛ-о (наречие / слово категории состояния) ≠ ХОЛОД-н-о; по-ТЕПЛ-ени-е (имя существительное среднего рода) ≠ по-ХОЛОД-ани-е; а также в словаре есть глаголы ТЕПЛ-е-ть (несовершенного вида) ≠ ХОЛОД-а-ть; по-ТЕПЛ-е-ть (совершенного вида) ≠ по-ХОЛОД-а-ть. Приставка ПО- в этих слов передаёт значение усиления признака.

В последующих усложнённых заданиях учащиеся самостоятельно определяют необходимые единицы и сами группируют их. Однако в каждом таком микротексте необходимо выделять или просить учащихся выделить группу из трёх-пяти однокоренных слов, которые должны быть введены туда авторами пособия либо преподавателем, разработавшим задание, с целью проведения семантико-словообразовательной работы, развивающей у учащихся языковую догадку и правильное восприятие и усвоение системы русского языка.

Указанная система заданий отработана нами на протяжении двух лет в группах студентов первых и вторых курсов Хучжоуского университета (КНР), изучающих русский язык как специальность и как второй иностранный язык. Она даёт хорошие и надёжные результаты в усвоении трудностей морфологического устройства русского языка студентами, для которых родным языком является китайский.

ДИНАМИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ В СТРУКТУРЕ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ РЯДОВ И СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТИПОВ

В настоящее время наблюдаемые в русском и других славянских языках динамические процессы в словообразовании совершенно справедливо можно отнести к числу приоритетов в дериватологии, потому как именно динамический подход к изучению лингвистических объектов позволяет обнаруживать различные типы колебаний в функционирующей системе языка, способствует выявлению общих тенденций ее развития.

Динамический способ анализа производного слова в аспекте языковой синхронии, при котором наиболее важным фактом становится действие моделей в тот или иной период развития языка, их продуктивность, сейчас успешно применяется [3; 5; 6]. С другой стороны, динамическое исследование словообразовательных отношений, возникающих между словообразующими единицами и составляющими их основу системными связями в словообразовании в рамках словообразовательных типов, словообразовательных гнезд / рядов и других объединений производных слов, позволяет понять потенциально процессуальные возможности системы [1, с. 73].

Динамические процессы в словообразовании связаны с общими языковыми изменениями, вызванными социально-экономическими и политическими преобразованиями в российском обществе в конце XX и начале XXI вв. К таким изменениям, которые усиливаются в связи с развитием электронных средств коммуникации, относят ослабление правил образования и употребления языковых единиц, жаргонизацию современного русского языка, расцвет языковой игры, резкое увеличение потока английских заимствований [2].

В этих условиях, несмотря на большие потенциальные возможности русской и украинской словообразовательной системы и всплеск неузурального словообразования, удельный вес производных слов с незаимствованными корнями среди неологизмов наблюдается уменьшение, но возрастание числа лексических заимствований. При этом в мощном потоке заимствований словообразовательные категории и типы не разрушаются, не модифицируются, что отражается в легком перерабатывании заимствованных лексем, в их адаптации к русской / украинской словообразовательной системе. Ср.: рус. *демпинг* – *демпинговый*, *антидемпинговый*, *демпинговать*, *демпингование*, *демпинговость*; *бренд* – *брендировать*, *брендироваться*, *брендированный*, *брендирование*, *забрендировать*, *брендовый*, *мультибрендовый*; *демпинг-политика*, *демпинг-стратегия*, *бренд-коммуникационный*. Аналогичное в украинском языке.

Новые производные слова образуются и входят в речевое употребление, как справедливо отмечает Г. Н. Скляревская, стремительно, одномоментно, «когда в соответствии с потребностями языкового коллектива, в связи с актуализацией того или иного понятия, в речевой обиход обрушивается сразу громоздкое словообразовательное гнездо» [4, с. 180]. Соответственно, активной тенденцией в русском языке начала XXI века, так же как и в других славянских языках [4], является образование абсолютно новых словообразовательных рядов и гнезд от многочисленных английских заимствований и усиление адаптивной функции словообразовательных типов.

Система аффиксальных словообразовательных типов столь прочна, что она легко «адаптирует» заимствованные корни, образуя производные с русскими аффиксами. В последнее десятилетие, так же как и в конце 1990-х годов, от иноязычных основ активно образуются имена существительные с суффиксами *-ник*, *-чик* / *-щик*-, *-ец* / *-овец*-, *-ист*-, *-изм*-, в украинском – *-ник*, *-овець*, *-іст*-, *-ізм*-, употребление которых характерно для текстов СМИ и Интернета (ср. *оффшорник* / *офшорник интернетчик*, *пиаровец* / *піарник*, *спамщик* / *спамник*). Продуктивны модели с суф-

фиксами *-ств(о)* и *-ость*: *клипмейкерство, антикиллерство, брокерство, премьерство* и др.; *мультимедийность, суицидальность, рейтинговость* и др. Растет число процессуальных существительных, образованных с помощью суффикса *-ацй(а) / -изацй(а)*, минуя глагольную ступень, например, *вестерн – вестернизация* ('процесс изменения чего-либо по образу вестерна'); *кластер – кластеризация* ('процесс разделения на кластеры'), *буфер – буферизация* ('процесс передачи данных в буфер обмена'). В сфере образования имен прилагательных наибольшую активность проявляют суффиксы *-ск-, -ов- / -овск-, -н-*, в украинском *-ськ-, -н-, -ов-*: *шенгенский / шенгенський, фольковый / фольковий, онлайнный / онлайнний, пиаровский / піарний, интернетовский / інтернетний, гламурный / гламурний*. Активизировалось взаимодействие с заимствованными основами и глагольных суффиксов, кроме *-рова- / -уват-*, также *-ова-, -и-* (преимущественно в текстах Интернета и СМИ): *брендировать, продюсировать, демпинговать, роуминговать, кастинговать, офшорить, мониторить*.

Что касается заимствования из английского языка структурных элементов – аффиксов, то кардинальных изменений здесь не происходит и их корпус в русском / украинском языках пополняется очень медленно, хотя в русском языке существует целый класс словообразовательных аффиксов иноязычного, прежде всего греко-латинского, происхождения. В настоящее время, по всей видимости, можно говорить о первых признаках появления нового отрицательного префикса *нон-*, заимствованного из английского языка, хотя он встречается в немногочисленных словах с иностранными корнями, таких как *нон-стоп, нон-фикшн, нонконформизм, нонфактор, нонфакт, нонстандарт, нонфигуративный*. Этот процесс поддерживается, во-первых, четким отрицательным значением этого форманта, во-вторых, вошедшими ранее в лексическую систему иноязычными словами без этого префикса (*стоп, конформизм, фактор, факт*), при отсутствии таких однокоренных слов элемент *нон* не воспринимается как префикс (ср. *нонсенс*), в-третьих, появлением стилистически нейтральных неологизмов на русской почве (*нонфигуративный / нонфігурантний*).

Суффиксу *-инг-* уже давно пророчили вхождение в русскую / украинскую словообразовательную систему, для этого имеются и условия – целый ряд однотипных неологизмов в рекламно-экономической сфере: *шопинг, кастинг, маркетинг, демпинг, роуминг, факторинг, франчайзинг, толлинг, консалтинг, мониторинг, ребрендинг, джипинг*, и наличие у многих заимствований родственных слов без этого суффикса, ср. пары *монитор – мониторинг, бренд – ребрендинг, супермаркет – маркетинг, фактор – факторинг, джип – джипинг*. Но тем не менее суффикс *-инг-*, чуждый русской морфонологической системе, не становится деривационным формантом, способным образовать новое слово в русской словообразовательной системе вне игровой функции. Ироничные и анекдотичные производные типа «*объегоринг*» и «*свалинг*» подтверждают это (ср. анекдот: *Как делать бизнес по-русски? Проводим маркетинг, организуем холдинг, даем в лизинг, делаем консалтинг, а потом уже объегоринг... и с бабками свалинг*).

В связи с активным образованием сложных единиц номинации русская и украинская словообразовательные системы пополняются новыми словообразовательными формантами радикального и суффиксоидного типа (*медиа-, арт-, бренд-, топ-* и др.). Активно стали развиваться и пополняться словообразовательные ряды с адаптацией форманта *-мейкер* (иногда встречается также в графическом варианте *-мэйкеры*), не употребляющегося в русском и украинском языках как самостоятельная лексема. В современных словарях иностранных слов отмечено лишь несколько заимствований с формантом *-мейкер* (со слитным или дефисным написанием), восходящих к английским свободным словосочетаниям (которые могут писаться также слитно) – *маркетмейкер* или *маркет-мейкер (market maker), имиджмейкер* или *имидж-мейкер (image maker), клипмейкер* или *клип-мейкер (clip maker, clipmaker)*.

В текстах СМИ и Интернета за последние 10 лет появились десятки новых производных – *суши-мейкер; пицца-мейкер, топик-мейкер, матч-мейкер, файлмейкер, шоумейкер, климат-мэйкеры*. Первую часть таких сложных производных занимают, как правило, лексемы, заимствованные ранее (*клип, суши, пицца, топик, файл, шоу, видео*). Популярными и часто встречаемыми оказались и другие аффиксы, например:

медиа- (фиксируется двоякое написание – слитное и через дефис): *медиабизнес, медиаактивы, медиа-менеджер, медиа-брокер, медиамаркет, медиахолдинг, медиа-группа, медиаимперия, медиакратия, медиамагнат, медиапартнерство, медиапокупка, медиапространство, медиа-профсоюз, медиарынок, медиасеть, медиа-среда, медиа-художник;*

арт- (закрепилось правописание через дефис): *арт-менеджер, арт-менеджмент, арт-шоу, арт-гламур, арт-группа, арт-галерея, арт-группировка, арт-данные, арт-диктатор, арт-дилер, арт-директор, арт-жизнь, арт-журналист, арт-заказник, арт-звезда, арт-инсталляция, арт-каталог, арт-кино, арт-клуб, арт-колледж, арт-конверсия, арт-критика, арт-критик, арт-лицей, арт-место, арт-объект, арт-проект, арт-работа, арт-рынок, арт-событие, арт-сообщество, арт-столица, арт-студия, арт-сцена, арт-театр, арт-терапия, арт-туризм, арт-тусовка, арт-фильм, арт-фотография, арт-хит, арт-центр, арт-экспозиция, арт-элита, арт-ярмарка, арт-дуэт, арт-искусство, арт-азбука.*

Элемент *-арт-* может занимать постпозицию в сложном производном. ср.: *боди-арт, фото-арт, поп-арт, соц-арт, топ-арт, модерн-арт, данц-арт, тех-арт, арт-кафе, дизайн-арт, ОРФО-арт*. Среди приведенных примеров немало неологизмов, создание которых по данной модели на русской почве не вызывает сомнений. Заметим, что характер другой части композита (заимствованный или исконный) уже не столь важен – элемент *арт* сейчас прочно обосновался в ряду других радикалов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Николаев Г. А. Русское историческое словообразование: Теоретические проблемы. Казань, 1987. 152 с.
2. Петрухина Е. В. Возможности, функции и конкуренты словопроизводства в современном русском языке. *Новые явления в славянском словообразовании: система и функционирование*: Доклады XI Междунар. науч. конф. Комиссии по славянскому словообразованию при Междунар. комитете славистов / под ред. проф. Е. В. Петрухиной. Москва: Филологический факультет МГУ им. М. В. Ломоносова, 2010. URL: <https://www.portal-slovo.ru/philology/45939.php>.
3. Рацибурская Л. В. Первухина И. Ю. Тенденция к демократизации в современных словообразовательных процессах. *Развитие словообразовательной и лексической системы русского языка*. Саратов, 2009. 299 с.
4. Складчиков Г. Н. Слово в меняющемся мире: русский язык начала XXI столетия: состояние, проблемы, перспективы. *Исследования по славянским языкам*. № 6. Сеул, 2001. С. 177–202.
5. Улуханов И. С. Единицы словообразовательной системы русского языка и их лексическая реализация. Москва, 1996. 232 с.
6. Черепанов М. В. Очерк словообразовательной типологии русского глагола. Саратов, 2006. 607 с.

Т. Р. Шерметинская (г. Херсон)

СЕМАНТИКО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ СДВИГИ В НОМИНАЦИЯХ ЛИЦ ЖЕНСКОГО ПОЛА ИМЕНАМИ С СУФФИКСОМ –Ш(А)

Конец XX – начало XXI в. стал периодом интенсивного развития такой междисциплинарной научной области знания, как «гендерные исследования». Распространение идей данного подхода связано со становлением и развитием одного из самых ярких дискурсов, циркулирующим в поле рефлексии современности, фемини-

стского дискурса. Как полагают многие исследователи феминизма, «его идеологические, политические, правовые и прочие компоненты переопределяют и во многом задают реальность» [1, с. 44; 4].

Гендерное «восприятие» мира находит свое отражение в языке: существуют так называемые мускульные и феминные номинации. Словообразовательная система русского языка обладает средствами для передачи значений маскулинности и феминности. Так, форманты личных существительных женского рода в русском языке выполняют функцию обозначения пола, а также показывают, с каким образованием мужского рода соотносится данное производное.

Интересна история суффикса -ш(а) в русском словообразовании. В XIX веке словообразовательная модель существительного с суффиксом -ш(а) была высокопродуктивной. Появившийся в первой трети XVIII века суффикс -ш(а) обладал высокой активностью, которая продолжилась и в течение XIX века. В этот период встречаются такие слова, как *адмиральша, аптекарша, баронша, директорша, майорша, мичманша, писарша, ректорша, сенаторша, профессорша, судейша, швейцарша* и др. Такие образования составляли основную массу обозначений женщин по «мужу». Активность суффикса -ш(а) отмечали все грамматисты XIX века.

Во второй половине XIX века существительные со значением женскости с суффиксом -ш(а) утратили семантическое единство, разделившись на несколько групп. В первую группу вошли существительные с обозначением жены по должности, чину мужа; во вторую добавились еще и существительные со значением «лицо женского пола, обозначенное по соотношению с мужским обозначением». Например, существительные *профессорша, инспекторша, инженерша, фермерша, секретарша, фабрикантша* и др. имеют двойное значение.

В «Толковом словаре русского языка» под редакцией Д. Н. Ушакова [3]. подобные существительные представлены двумя лексико-семантическими вариантами. Например: **докторша** – 1. Жена доктора и 2. Женщина-врач (простореч.); **инспекторша** – 1. Жена инспектора и 2. Женщина-инспектор (неправ.); **профессорша** – 1. Жена профессора и 2. Женщина-профессор.

Третью группу образуют существительные, имеющие только второе значение. Напр., **дикторша** – «женщина-диктор», **режиссерша** – «женщина-режиссер». Четвертую группу составили существительные, обозначающие лицо женского пола вне соотношения с «мужским»: **маникюрша, вязальщица**.

«Национальный корпус русского языка» [2]. содержит тексты, фиксирующие употребление существительных с суффиксом -ш(а) со значением женскости, потерявшие значение «жена кого-то». За ними в современном русском языке прочно закрепилось наименование лица по профессии и роду занятий, однако эти номинации относятся к сниженному стилистическому регистру – разговорному стилю, общему сленгу:

Но лишь кондукторша рванула верёвку и трамвай тронулся, кот поступил как всякий, кого изгоняют из трамвая, но которому всё-таки ехать-то надо (Булгаков М. Мастер и Маргарита, часть 1 (1929–1940) [2]).

Я ведь, когда деканша со мной знакоилась как с новым членом факультета и сказала, рада, мол, иметь вас здесь, не понял даже, взяли меня на работу или нет (Найман А. Пропущенная глава // «Октябрь», 2001) [2].

Ещё когда я только приехала в Свердловск и спела свои первые спектакли, ко мне обратилась кассирша театра: «Теперь, наверно, пойдёт "Кармен"»? (Архипова И. К. Музыка жизни (1996) [2].

А докторша в маске уже... и скальпель в руках... и вот уж глазами одними смеётся и Бурцеву грудь пластает... (Воропаев О. Предзимний сезон // «Бельские просторы», 2018) [2].

Итак, в современном русском языке наблюдается стойкая тенденция изменения семантико-стилистического значения номинаций лиц женского пола, образованных от существительных мужского рода с помощью суффикса -ш(а). Фактически утрачивается значение «жена кого-то»; существительные, образованные таким способом, номинируют женщин по роду деятельности, профессии. Можно констатировать, что словообразовательная система русского языка отражает сдвиги гендерных стереотипов, в коллективном восприятии роли женщины в обществе.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кирилина А. В. Гендер: лингвистические аспекты. Москва: Ин-т социологии РАН, 1999. 189 с.
2. Национальный корпус русского языка. URL: <https://ruscorpora.ru/new/> (дата обращения 24.02.2021).
3. Толковый словарь русского языка: в 4-х т. / под ред. Д. Н. Ушакова. Москва: Гос. изд-во иностр. и нац. слов. 1935–1940.
4. Фуфаева И. Как называются женщины. Феминитивы: история, устройство, конкуренція. URL: <http://maxima-library.org/knigi/genre/b/484703?format=read> (дата обращения 24.02.21).

І. М. Шпітько (м. Дніпро)

ЛІНГВАЛЬНЕ «КОРОНАВІРУСНЕ» ОБЛИЧЧЯ СУЧАСНОЇ СЛОВАЦЬКОЇ МОВИ

Найбільш помітні зміни словникового складу мови відзначаються в періоди кардинальних змін у житті соціуму, адже відомо, що мова неодмінно реагує на соціальні явища. Ще наприкінці XIX століття відомий французький політичний діяч, філософ, мовознавець Поль Лафарг писав, що «мова не може бути віддаленою від свого соціального середовища, як рослина від властивого їй кліматичного». У сучасному суспільстві особливим став час пандемії коронавірусної інфекції COVID-19, яка спричинила перетворення суспільного життя й дала неймовірний імпульс мовній продуктивності. Зміни в мові в епоху коронавірусу стали предметом уваги багатьох лінгвістів на матеріалі різних слов'янських мов [1–4; 6–7]. Проте «коронавірусна» лексика через свою новизну залишається ще недостатньо вивченою, а поява великої кількості мовних інновацій потребує пильної уваги дослідників мови.

Мета нашого дослідження – виявити новації в сучасній словацькій мові, пов'язані з пандемією коронавірусної інфекції COVID-19. *Джерелами* дослідження слугували Інтернет-сайти Словацької Республіки, лексикографічні праці та наукові публікації словацьких мовознавців.

З моменту появи й поширення коронавірусної інфекції словацька мова, як і інші слов'янські, почала активно реагувати на зміни дійсності, що виявилось в номінації нових понять і артефактів, появі нових семантичних значень у вже наявних у мовній системі одиниць, вираженні суб'єктивного ставлення мовців до реалій життя та забезпечення комунікації.

Коронавірусна інфекція, за даними Інтернет, уперше була виділена в 1965 році. Відповідно з того часу термін *коронавірус* називає сімейство вірусів, які викликають різні захворювання, і в межах термінологічної системи виступав родовим поняттям [4, с. 328]. У зв'язку з поширенням у світі одного виду коронавірусів (SARS-CoV-2) терміном *коронавірус* починають позначати лише цей вид коронавірусу, тобто відбувається спеціалізація його значення і відповідно зміна в гіперо-гіпонімічній парадигмі – перехід родового поняття у видове.

Мовні системи слов'янських мов миттєво прийняли низку іномовних термінів, відбулося поширення запозичених лексем, а саме англіцизмів, та пристосування їх до мовної системи словацької мови. Наприклад, запозичена лексема COVID-19 (від

англ. COronaVirus Disease) дуже швидко пристосувалася до різних мовних рівнів: з'явилося чимало графічних варіантів її написання, які існують паралельно: COVID-19, Covid-19, Coronavírus, coronavirus, koronavírus, nový koronavírus, kovid. У досить короткий термін лексема COVID адаптувалася до законів граматики словацької мови (*Celkový počet úmrtí "na Covid" je 8 244 a celkový počet úmrtí "s Covidom" je 1 632*).

У лексико-семантичній системі словацької мови відбувається виразний перехід «коронавірусної» лексики з периферійних ділянок до ядра та очевидна зміна частоти її використання: *pandémia*, *rúško* «маска», *karanténa*, *izolácia*, *sebaizolácia*, *patogenita*. Мовці активно послуговуються медичними термінами: *koronavírus*, *pulzný oximeter* «пульсоксиметр», *saturácia*, *PCR test*, *protilátky* «антитіла», *inkubačná doba* тощо.

На необхідність називати нові явища й реалії, спричинені поширенням коронавірусної інфекції, словацька мова відреагувала продукуванням нових лексичних одиниць, утворених різними словотворчими способами. У цьому процесі слова *kovid* і *korona* (останнє є дериватом від *koronavírus* і слугує синонімічною назвою коронавірусної інфекції або захворювання, спричиненого коронавірусною інфекцією COVID-19), виявилися досить потужними як твірні одиниці, унаслідок чого з'явилося чимало дериватів-неологізмів – композит: *koronakríza*, *korona-kríza*, *korona-karanténa*, *korona-aplikácia*, *korona-linka* (гаряча лінія з питань коронавірусу), *koronapropaganda*, *COVID-19-PASS*, *COVID-oddelenia*, *covid-kríza* [4, с. 331]. Деякі новоутворені лексеми мають яскраве емоційно-експресивне значення: *karanténča* «дитя, зачате під час домашньої ізоляції, карантину», *rúškomil* (*rúško* + *milovať*) «людина, яка дотримується всіх правил, пов'язаних з використанням масок», *kolónavírus* (*kolóna* + *vírus*) «масове переселення жителів Словаччини із західної частини до східної у період пандемії», *covidiot* (*Covid* + *idiot*) «особа, яка нехтує засобами колективного та індивідуального захисту в період поширення коронавірусної інфекції COVID-19 або, навпаки, надмірно боїться наслідків епідемії», *korande* (*korona* + *rande*) «новий спосіб зустрічей або побачення під час карантину», *karanténiny* (*karanténa* + *narodneniny*) «день народження, який іменинник мусив святкувати в чотирьох стінах під час карантину», *nákazník* (*nakaziť* «інфікувати, заразити» + *zákazník* «покупець») «покупець, який може потенційно інфікувати інших покупців коронавірусом», *vírokracia* (*vírus* + *byrokracia*) «набір часто незрозумілих урядових постанов, пов'язаних з пандемією, які населення країни має виконувати», *rúškomat* (*rúško* + *bankomat*) «автомат, який видає маски» тощо. З метою запобігання поширення на території Словаччини гострої респіраторної хвороби COVID-19 уряд закликав співгромадян дотримуватися елементарних заходів безпеки: носити маски, мити руки, витримувати соціальну дистанцію. Унаслідок таких звернень у словацькій мові виникла нова аббревіатура ROR: *Rúško – odstup – ruky / dezinfekcia*, де *rúško* «маска», *odstup* «дистанція», *ruky* «руки» (*Šíreniu ochorenia dokáže zabrániť aj verejnosť. Majte na pamäti základnú zásadu ROR*).

Лексема *koronavírus* стала твірною для прикметника *koronavírusový* «той, що належить коронавірусу» – неологізм, який на сучасному етапі характеризується високою частотою використання в різних стилях мовлення (офіційно-діловому, публіцистичному, науковому, розмовному) та входить до структури нових різноманітних складених найменувань: *pandémia* – *koronavírusová pandémia*, *karanténa* – *koronavírusová karanténa*, *infekcia* – *koronavírusová infekcia*, *kríza* – *koronavírusová kríza*, *rekord* – *koronavírusový rekord*, *opatrenie* – *koronavírusové opatrenie*, *vládnutie* – *koronavírusové vládnutie*, *fond* – *koronavírusový fond* [4, с. 331], *koronavírusový test*, *koronavírusový diskurz*. На увагу заслуговує і складене найменування *lex korona / lex corona* «неофіційне (журналістське) позначення комплексу надзвичайних правових заходів у фінансовій сфері, розроблене Міністерством фінансів Словацької Республі-

ки з метою пом'якшення негативних наслідків пандемії COVID-19 у Словаччині» (Lex korona pre vysoké školy pomôže reálne posunúť vzdelávanie).

У мовній системі з'являються словосполучення, які позначають нові реалії життя: *sociálny odstup* (збереження простору між собою та іншими людьми під час пандемії COVID-19 не менше 1 метру), *bezkontaktné doručenie* (сервіс доставки їжі з кафе й ресторанів), *červená zóna* (територія за рівнем епідемічної небезпеки поширення COVID-19), *karanténna stanica a útulok* (місце проведення карантину для домашніх тварин). Деякі сполучення слів номінативного типу на сучасному етапі зазнали семантичного зсуву. Наприклад, словосполучення PRVÁ POMOC (саме в такій графічній формі) з'явилося на початку пандемії. Його семантика сформувалася внаслідок перенесення значення найменування з вихідної домени (охорона здоров'я) до цільової (економіка, соціальна політика). Асоціації, пов'язані із цим словосполученням, раніше відсилали мовців до його прямого номінативного значення «комплекс невідкладних медичних заходів, які надаються людині, що раптово захворіла або постраждала, на місці пригоди та під час її транспортування до медичного закладу», а в нових соціальних умовах сформувалося нове, когнітивне й прагматичне, – «обіцяна фінансова допомога працівникам, фірмам, компаніям, батькам неповнолітніх дітей тощо під час пандемії» [3, с. 318].

У часи «коронавірусного» життя зазнає змін і семантична структура деяких наявних у мовній системі слів. Виникають нові значення в лексемах, які раніше не фіксувалися в лексикографічних виданнях та комунікації. Так, у *Slovníku cudzích slov* (2005 р.) зафіксовано, що *pendler* – це той, «хто щоденно їздить на роботу до сусідньої держави або міста». У часи пандемії розвинулося нове значення – «особа, яка поширює коронавірусну інфекцію та яку необхідно превентивно ізолювати, а згодом тестувати на ковід-19 (*Ja s tými potentovanými pendlermi len tak, vieš ako, na diaľku...; nemajú čo pobehovať medzi nami, treba ich izolovať*)» [3, с. 312]. Семантична структура лексеми *repatriant* «хто репатріював або був репатрійований» після певних ужитих заходів щодо осіб, які під час пандемії повернулися на батьківщину, також еволюціонувала. Словацький дослідник З. Добрик відзначає появу трьох семантичних компонентів: 1) особи, які за станом здоров'я небезпечні та потребують ізоляції; 2) особи, які не є бажаними, тому що проживають за кордоном; 3) особи, які повертаються до Словаччини лише тоді, коли зазнають нужду [3, с. 313].

Не «залишилися осторонь» «пандемічного» життя й мовні одиниці, які за своєю суттю є експресивними, емотивними, оцінними, – паремії. Носії словацької мови одразу ж залучили їх до характеристики коронавірусної стихії та створили з них об'єкт здорового гумору та іронії. В основі одних «осучаснених» паремій – відомі латинські вислови: *Cogito ergo sum – Mám rúško, teda som! Veni vidi vici – Prišiel som, videl som a zostal som v karanténe. Divide et impera – Rozdel' rúška a panuj*. Інші сформувалися на базі відомих словацьких приказок і прислів'їв, наклавши на них нову актуалізовану семантику та стилістику:

Bližšie rúško ako kabát.

Darovanému rúšku na farbu nepozerať.

Koho rúško nosíš, toho pieseň spievaj.

Lepšie rúško v hrsti ako respirátor na streche.

Tak dlho sa chodí s rúskom po vodu až ti diagnostikujú cestovateľskú anamnézu.

Kráľovstvo za rúško s respirátorom.

Ako sa do hory volá, tak sa z karantény ozýva.

Covid-19 nechodí po horách, ale po ľudoch.

Koľko negatívnych testov máš, toľkokrát si človekom.

Kto do teba kameňom, ty doňho dezinfekčným prostriedkom [5].

Оскільки найпоширенішим атрибутом коронавірусної пандемії є *маска* (словац. *rúška*), то, відповідно, ця лексема набуває досить високої частоти вжитку в сучасних пареміях.

Отже, лінгвальні «коронавірусні» новації сучасної словацької мови, утворені від ключових слів 2020 року, позначаючи соціально важливі явища в житті соціуму, номінують реалії, з якими зіткнувся весь світ, розширюють семантичну структуру наявних найменувань, набувають нових синтагматичних властивостей, вносять зміни в картину світу сучасної людини. Неодеривати формуються як з метою номінації нових понять і явищ, так і з метою створення мовної гри.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bachárová, G. Kolónavírus, materino rúško, koháro... Hraví Slováci obohatili jazyk o nové veselé slová. URL: <https://ahojmama.pravda.sk/clanky/kolonavirus-materino-rusko-koharo-hravi/12809-clanok.html>.
2. Cierpich-Kozieł A. Koronarzeczywistość – o nowych złożeniach z członem korona- w dobie pandemii. URL: <https://jezyk-polski.pl/wp-content/uploads/2020/09/Artyku%C5%82-Cierpich-Kozieł.pdf>.
3. Dobrík Z. Konštruovanie významov v koronavírusovom diskurze. *Slovenská reč*, 2020. Roč. 85, č. 3. С. 307–323.
4. Ďuricová A. Odras pandémie nového koronavírusu v jazyku. *Slovenská reč*, 2020. Roč.85, č. 3. С. 324–336.
5. Slovom proti vírusom. URL: <https://www.kniznicatrnava.sk/sk/podujatia/slovom-proti-virusom-peter-bonzo-radvanyi>
6. Новые слова и словари новых слов. 2020: сб. науч. ст. / отв. ред. Н. В. Козловская / Ин-т лингвист. исслед. РАН. Санкт-Петербург: ИЛИ РАН, 2020. 220 с.
7. Хода Л. Д. Мова реклами в часи пандемії коронавірусу COVID-19 (на матеріалі українських та словацьких текстів). URL: <https://pa.journal.kspu.edu/index.php/pa/article/view/669>

Д. Щербина (м. Кривий Ріг)

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОВНИХ ГОМОГЕННИХ МІЖМОВНИХ ОМОНІМІВ-ДІСЛІВ В УКРАЇНСЬКІЙ І БІЛОРУСЬКІЙ МОВАХ

Активні контакти між двома мовами сприяють, з одного боку, їх обопільному збагаченню, а з другого – породжують небажану інтерференцію, яка найчастіше виявляється у відхиленні від норм однієї з мов під впливом іншої. Серед головних причин такої інтерференції – міжмовна омонімія. Міжмовні омоніми становлять великі труднощі у практиці перекладацької та лексикографічної роботи або під час навчання іноземних мов. Неточний вибір відповідника у процесі комунікації чи перекладу може призвести до зміни стилістичного забарвлення і втрати семантики всієї фрази. Описаних помилок припускаються і люди, що тільки-но почали вивчати чужу мову, і досвідчені знавці, які, здавалося б, вільно послуговуються нерідною мовою. Тож науковий інтерес до цієї багатогранної проблеми дедалі зростає.

Останніми роками з'явилося чимало наукових і прикладних праць, присвячених слов'янській міжмовній омонімії: українсько-польській (І. Кононенко, О. Співак; Г. Чуба), українсько-російській (В. Манакін, О. Федорчук), українсько-чеській (А. Турчина), білорусько-польській (Р. Калета), та ін. Є праці на матеріалі трьох, чотирьох і більшої кількості слов'янських мов. Однак в україністиці ще немає комплексного аналізу українсько-білоруської міжмовної омонімії, що й визначило актуальність нашого дослідження.

Під міжмовними омонімами ми розуміємо різномовні слова, які збігаються формою усно, на письмі чи в межах регулярних відповідностей (фонетичних, графічних,

орфографічних, акцентологічних, морфемно-словотвірних), наявних між порівнюваними мовними системами, і цілком або частково різняться змістом [9]. Міжмовні омоніми систематизують за різними ознаками, але найчастіше в основі їх класифікації лежать формальний, етимологічний, частиномовний або семантичний принципи. Спираючись на логічну схему формально-змістової відповідності, відношення між повними міжмовними омонімами можна схарактеризувати як семантичне виключення, а між частковими міжмовними омонімами – як семантичне включення або семантичний перетин [2, с. 122–149; 3; 7, с. 111–123; 8, с. 55–62].

Джерельну базу нашого дослідження становлять українсько-білоруські омонімічні опозиції, виявлені порівнянням семантичних структур лексем, узятих зі словника української мови в 11 томах [4], словника української мови у 20 томах [5] і тлумачного словника білоруської мови у 5 томах (6 книг) [6]. Для аналізу також використано відомості з етимологічного словника української мови в 7 томах [1] та етимологічного словника білоруської мови [10].

Повні міжмовні омоніми, тобто омоніми з відношенням семантичного виключення, можуть виникати внаслідок неоднакового семантичного розвитку етимологічно тотожних лексем, через випадковий збіг форми слів різного походження або під впливом внутрішньомовної омонімії. Зазвичай у міжмовних омонімів, що з'явилися в результаті неоднакового семантичного розвитку від етимологічно тотожних слів, навіть за відсутності спільної частини в значеннях, зберігаються часом сліди колишнього семантичного зв'язку.

Дієслова цієї групи найчастіше називають дію (фізичну, інтелектуально-розумову, емоційну, психічну, мовленнєву та ін.), рідше – стан. У значеннях укр. **блѹзнѹти** [від псл. *bljuzniti*; недок.] 'зневажати, поганити щось святе, високе' і біл. **блѹзнѹць** [запозичення з пол. *bluźnić*, що походить з псл. *bljuzniti*; недок., розм.] '1) говорити дурниці; 2) говорити в сні, забутті; марити, маячити' зберігається відтінок неприродності, аномальності дії. Крім того, український іменник **блѹзнѹрство** цілком відповідає білоруському іменникові **блѹзнѹрства**.

Спільним для значень укр. **вѹпрудѹти** [від *прудѹти*, що походить з псл. *prąđ* 'течія', пов'язаного чергуванням голосних із *prędati* 'кидатися, стрибати'; док.] 'видаляти, виганяти (комах-паразитів)' і біл. **вѹпрудзѹць** [від *прудзѹць*, що має аналогічне походження; док., діал.] 'випнути' є рух назовні.

З різкою інтенсивною дією пов'язані укр. **вѹтнѹти** (рідко **вѹтѹти**) [док.] '1) [заст.] вирубати, вирізати що-небудь; 2) виконати з запалом музичні твори, танці' і біл. **вѹцѹць** (розм. **вѹтнѹць**) [док.] 'завдати удару, стукнути, ударити', а також похідні від них укр. **вѹтнѹтисѹ** (рідко **вѹтѹтисѹ**) [док.] '1) [перен.] вирізнитися, виразно виділитися; 2) пас. до **вѹтнѹти** (**вѹтѹти**)' та біл. **вѹцѹцѹца** (розм. **вѹтнѹцѹца**) [док.] 'завдати собі удару, стукнутися; ударитися'.

Загалом кажучи, характер дії об'єднує в пари міжмовних омонімів чимало дієслів: укр. **никѹти** [недок.] 'ходити без діла, без мети; тинятися' і біл. **нѹкаць** [недок., діал.] 'шукаючи, заглядати всюди; нищпорити', укр. **розмѹркувѹти** [док.] '1) обдумати, обмислити; 2) зіставити різні думки, всебічно зважити; 3) висловити свої думки' і біл. **размеркавѹць** [док.] '1) розподілити; 2) розмістити, розташувати в якійсь послідовності; 3) зважуючи, підраховуючи, визначати кількість чогось', укр. **тлѹмѹти** [недок.] '1) знищувати, нівечити; 2) заглушати // [перен.] тамувати, угамовувати почуття 3) [розм.] бити, лупцювати' і біл. **тлѹмѹць** [недок.] 'морочити голову; надмірно докучати розмовами, шумом'.

Коли у зв'язки міжмовної омонімії вступають безпрефіксні дієслова, похідні від них префіксальні також стають міжмовними омонімами. Наприклад, укр. **лѹгодѹти** [недок.] '1) ремонтувати, ладнати; 2) [перен.] усувати непорозуміння, при-

пиняти сварки тощо // уладнувати, виправляти; 3) [перен.] робити менш відчутним; угамовувати; 4) робити придатним для вжитку // заздалегідь робити все для здійснення чогось // збирати когось у дорогу // готувати (їжу); 5) [розм.] виготовляти, майструвати; 6) [розм., рідко] ставити, встановлювати' і біл. **лагóдзіць** [недок., розм.] '1) тішити, милувати; 2) годити, догоджати', укр. **зала́годити** [док.] 'усунути пошкодження; 2) [перен.] поліпшити (справи, матеріальне становище тощо) // [рідко] спокутувати (провину)' і біл. **залагóдзіць** [док.] 'задобрити, загодити', укр. **обла́годити** [док., розм.] '1) спорудити, пристосувавши для певної мети // приготувати, опорядити // [рідко] обставити, умеблювати; 2) поставити, припасувати до чогось пристрій, механізм; 3) [док., розм.] придбати щось потрібне' і біл. **аблагóдзіць** [док., кого] 'обласкавити, розчулити'.

Міжмовною омонімією можуть бути охоплені й префіксальні дієслова, утворені від різних сем тотожних безпрефіксних дієслів: укр. **загрі́ти** [док., діал.] '1) зробити теплим, гарячим; зігріти; 2) [перен.] морально підтримати; втішити; 3) [перен.] заохотити; підбурити; 4) [перен.] викликати інтерес, привернути до себе; 5) почати гріти' і біл. **загрэ́ць** [док., розм.] 'сильно вдарити; оперіщити, огріти' – укр. **грі́ти** [недок.] = біл. **грэ́ць** [недок.].

Проте іноді характер дії похідних від спільного кореня дієслів надзвичайно різниться: укр. **силкува́тися** [недок.] '1) намагатися робити щось; 2) [розм.] натужуватися // робити щось, долаючи перешкоди' і біл. **сілкава́цца** [недок.] '1) підкріплятися, покріплятися, підживлятися; 2) [спец.] діставати щось потрібне для нормального функціонування; живитися; 3) пас. до **сілкава́ць** – годувати, живити'.

Укр. **в́идужати** [док.] 'стати здоровим' і біл. **в́ы́дужаць** [док., розм.] 'вистояти, витерпіти', маючи в основі прикметники **д́ужий** та **д́ужы** зі спільним значенням 'сильний, фізично витривалий', зберігають значення переходу з одного стану в інший.

Отже, розглянувши семантичні особливості українсько-білоруських повних гомогенних міжмовних омонімів-дієслів, ми з'ясували, що вони мають головно однаковий характер дії або називають в обох мовах стан чи перехід з одного стану в інший, хоч є серед них і незначна частка тих, які вказують на дії зовсім різного характеру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / ред. кол.: О. Мельничук (гол.) та ін.; АН УРСР, НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. Потебні. Київ: Наук. думка, 1982–2012. Т. 1–6.
2. Манакин В. Сопоставительная лексикология. Киев, 2004. 327 с.
3. Міхалевич А., Мордас Н. Міжмоўная аманімія як праблема сучаснай лексікаграфіі. *Усходнеславянскія мовы ў сучаснай лексікаграфіі* : зб. навук. арт. Мінск, 2015. С. 79–81.
4. Словник української мови: в 11 т. / гол. ред. І. Білодід; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. Потебні. Київ: Наук. думка, 1970–1980. URL: <http://sum.in.ua>.
5. Словник української мови: у 20 т. / гол. наук. ред. В. Русанівський; НАН України, Укр. мов.-інформ. фонд. Київ: Наук. думка, 2010–2018. Т. 1–9. URL: <https://sum20ua.com>.
7. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: у 5 т. (6 кн.) / гал. рэд. К. Атраховіч (К. Крапіва); АН БССР, Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа. Мінск: БелСЭ, 1977–1984. URL: <https://www.skarnik.by>.
8. Федорчук Е. Межъязыковая омонимия и паронимия в близкородственных языках (на материале русского и украинского языков): дис. ... канд. филол. наук. Москва, 2001. 256 с.
9. Хуцишвили С. Славянские межъязыковые омонимы: дис. ... канд. филол. наук. Тбилиси: Тбилисский гос. ун-т им. И. Джавахишвили, 2010. 169 с.
10. Щербина Д. Повні українсько-білоруські міжмовні омоніми. *Філологіка / Philologica* : зб. наук. праць. Кривий Ріг, 2020. Вип. 21. С. 97–112.
11. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы / рэд. В. Мартынаў, Г. Цыхун; АН БССР, НАН Беларусі, Ін-т мовазнаўства ім. Я. Коласа. Мінск: Навука і тэхніка, Беларуская навука, 1978–2017. Т. 1–14.

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ТА ЛІНГВІСТИЧНІ КОНФЛІКТИ: УКРАЇНСЬКИЙ ВИМІР

У багатьох країнах світу сьогодні спостерігається прогресивна динаміка мовних конфліктів, які подекуди перетворюються на озброєні конфлікти. Звичайно ж, мовні конфлікти мають дуже давню історію, проте їхнє сьогодення також стає яскравішим, бо до мовних конфліктів додаються ще й лінгвістичні конфлікти, в яких беруть участь не тільки лінгвісти, а й широка аудиторія користувачів інтернету.

Виникнення інтернету та інтернет-комунікації створило нові можливості для вивчення лінгвістичних конфліктів, які розпочиналися в соціальних мережах, а потім переходили в медіапростір і поширювалися ЗМІ. Мовні конфлікти стають гібридними, лінгвістичні конфлікти глобальними, адже глобалізація в XXI столітті охопила усі найважливіші сфери життя людини, включаючи й комунікативну. Тому в даній роботі ми зосередимося на українському вимірі глобальних лінгвістичних конфліктів та розглянемо їх у контексті інноваційних дискурсивних процесів. У науковій літературі в перше десятиріччя третього тисячоліття вже з'явилися роботи глобалізаційної тематики, присвячені загальним мовним проблемам в контексті світових об'єднувальних процесів [2; 4; 5; 6; 7] та дослідження етноспецифіки мовних і лінгвістичних конфліктів [1; 8].

Якщо раніше конфліктологія розглядалась як розділ психології або соціології, то сьогодні ми маємо право говорити про появу окремої галузі знань – лінгвістичної конфліктології, або лінгвоконфліктології, яка вивчає мовні та лінгвістичні конфлікти. Отже, лінгвоконфліктологія – розділ соціолінгвістики, який вивчає типи мовних та лінгвістичних конфліктів, засоби їх попередження і нейтралізації, а також конструктивні методи вирішення цих конфліктів.

Ймовірно, серед причин цього можна назвати активізацію комунікації у соціальних мережах, публічність конфліктів, які мають писемну фіксацію, що надає можливість спостерігати, вивчати їх та створювати певні типології, класифікації з актуальних проблем, що спричиняють появу цих конфліктів. Очевидно, що застосування спеціальних лінгвістичних знань необхідно й при вирішенні справ, пов'язаних з проявами мовної ненависті і ворожнечі, мовної агресії, словесного хуліганства, лихослів'я, мовного шахрайства, зловживання свободою слова, посягань на добре ім'я, честь, гідність, репутацію, охоронювані законом відомості і таємниці. Усе перераховане стосується саме мовних конфліктів, де головною ознакою є використання мовних засобів конфліктної комунікації. Дослідження конфліктів лінгвістами раніше зосереджувалося на аналізі мови ворожнечі (hate speech, holy wars), проявів вербальної агресії – використанні лайливої лексики, інвектив та образливих мовленнєвих інтенцій, конфліктогенних стратегій комунікантів. Наразі виникла потреба розрізнити такі дослідження від вивчення лінгвістичного складника як предмету конфлікту. Так, наприклад, реформа українського правопису спричинила багато суперечок, які виникли у соціальних мережах та поширювалися у ЗМІ. Зважаючи на те, що у міру розвитку інформаційного суспільства, поширення інформаційних війн масштаби окремих конфліктів неухильно зростають, дослідження лінгвістичної тематики конфлікту стає вкрай необхідним.

Причин і ситуацій для виникнення мовних і лінгвістичних конфліктів існує безліч. Проте до найяскравіших варто віднести хоча такі: соціальні, економічні, політичні, ідеологічні. Будь-яка багатонаціональна країна автоматично потрапляє до категорії «ризиків» виникнення та розвитку мовних і лінгвістичних конфліктів.

Існують різні підходи до виділення типів конфліктів. Щодо мовних і лінгвістичних конфліктів, то їх можна розподілити на конфлікти всередині держави та конфлікти міждержавного рівня. У мовному конфлікті можна говорити про існування кількох

площин, наприклад, міжетномовної (найвпливовіша; через взаємодію комунікативних культур і особистостей), міжмовної (через взаємодію соціальних стратегій), внутрішньомовної. Саме мова та мовлення відбивають усі елементи суспільної взаємодії [6]. Це пов'язано з природою мови, комунікативними та соціально-семіотичними функціями, а також структурою. Проте локальні конфлікти відбивають глобальні тренди конфліктогенності навіть у мовній сфері.

Стосовно українського виміру глобальних лінгвістичних конфліктів ми пропонуємо таку типологію, яка охоплює найбільш актуальні проблеми, обговорення яких викликає суперечки в суспільстві:

1. Орфографічні конфлікти, які проходять під гаслом *Пиши правильно!* Звичайно, що цей український тренд реалізує американську модель, відому під назвою «граммар наці» (gramma Nazi) – сленгове, назва людей, які в спілкуванні (особливо в інтернет-спілкуванні) постійно чіпляються до правильності мови співрозмовника [3; 9].

2. Орфоепічні конфлікти. Одна сторона конфлікту вимагає від співрозмовника дотримуватися правил правильної вимови слів: *вимовляй правильно!* Перш за все це стосується помилок у наголосі та акценту комунікантів.

3. Лінгвостилістичні конфлікти проходять під гаслом *Говори правильно!* та стосуються людей, які використовують сленг, жаргон, просторіччя тощо. Мовлення таких людей осміюється, стає об'єктом насмішок, образ, пародіювання. Звичайно, що перш за все це стосується українців, які розмовляють суржиком.

4. Лінгвокультурологічні конфлікти спричинені вимогами дотримуватися правил мовленнєвого етикету: формул звертання, привітання, подяки тощо. Гасло – *Поважай співрозмовника!*

5. Лінгвоаксіологічні конфлікти пов'язані з американським трендом політкоректності мови і мовлення. Гасло – *Не ображай!* Звичайно, що головною вимогою є повага до представників інших етносів, культур, меншин, гендерна рівність тощо. У зв'язку з цим впроваджують корекцію мови, як-от: уведення у вокабуляр фемінітивів, заборона на певні слова та вирази, які вважаються образливими. Проте, можливо, що причиною пропагування політкоректності є небажання політиків, громадських діячів і комерційних організацій втратити частину свого електорату або клієнтури внаслідок вживання некоректних виразів.

6. Лінгвоідеологічні конфлікти, що пов'язані з мовною політикою країни. Гасло – *Говори українською!* Звернення до громадян України вивчати, поважати, розмовляти українською мовою.

Отже, лінгвістичні конфлікти є гібридними, бо містять багато складників та зумовлені різними причинами, але тісно пов'язаними між собою. На відміну від мовних конфліктів, де саме мовні засоби є причиною ескалації конфлікту та проявів агресії, в лінгвістичних конфліктах ми маємо справу з суперечкою, об'єктом якої постають лінгвістичні проблеми, як-от: фемінітиви, правопис, вибір мови спілкування, вимова тощо. Нейтралізувати такі конфлікти може допомогти, як продумана мовна політика, так і узгоджені дії щодо примирення всіх сторін, пошуки консенсусу, бо саме такі методи є спільними для всіх різновидів конфліктів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Альбота С. Лінгвістична конфліктна ситуація: термін, інтерпретація та аналіз. *Проблеми української термінології*: зб. наук. праць XVI міжнар. наук. конф. (м. Львів, 1–3 жовт. 2020 р.). Львів, 2020. С 142–146.
2. Білоконенко Л. А. Проблематика конфліктології в сучасному мовознавстві. *Філологічні студії*. 2010. Вип. 4. URL: <http://journal.kdpu.edu.ua/filstd/article/viewFile/718/659>.
3. Граммар наці: 18 ресурсів для збагачення української мови. URL: <https://lviv.com/urban/hgrammar-natsi-18-resursiv-dlia-zbahachennia-ukrainskoi-movy/>.

4. Ковальова Т. В. Мовні конфлікти як об'єкт державного регулювання. *Теорія та практика державного управління*. 2010. Вип. 1. С. 302–309.
5. Кондрашкина Е. А. Языковые конфликты и их последствия в современном мире. *Альманах современной науки и образования. Грамота*. 2016. № 2. С. 65–68.
6. Панасенко Г.С. Динаміка мовних конфліктів у XXI столітті. *Вісник Харків. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм*. Вип. 8 2018. URL: <https://periodicals.karazin.ua/irtb/issue/view/804>.
7. Пантелеева И. А. Глобалистическая картина мира : универсальный язык – миф или реальность? *Интеллект. Особистість. Цивілізація*: темат. зб. наук. пр. із соц.-філос. пробл. / голов. ред. О. О. Шубін. Донецьк : Дон НУЕТ, 2007. Вип. 5. С. 118–125.
8. Саплін Ю. Мовні конфлікти і гармонізація суспільства: матер. наук. конферен. 28–29 травн. 2001 р. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2002. 222 с.
9. Федоришин О. Б. Вплив глобалізації та світових інтеграційних процесів на мову хорватських масмедіа. *Слов'янський збірник*. Одеса : Астропринт, 2008. Вип. XIII. С. 156–165.
10. Кто такі граммар-наці (Grammar-Nazi). URL: <https://genomukr.ru/rizne/24618-hto-taki-grammar-naci-grammar-nazi.html>

СОДЕРЖАНИЕ

Алексєєнко Т. М., Кушнір І. М. Про фразеологічний мінімум для іноземних студентів-медиків.....	3
Апоненко І. Н. Поэтика онимов в «Истории живописца» Л. С. Петрушевской	6
Аскерова Л. И. Роль эвфемизмов и дисфемизмов в презентации COVID-19 в русскоязычных медиа	8
Білоконенко Л. А. Ономастикон у сфері дитячих іграшок.....	11
Буднікова Л. Т. Відприкметникові назви осіб у словацькій та українській мовах	14
Важеніна О. Г. Фразеологічне новаторство Євгена Гуцала	17
Варлыгина М. Ю. Русскоязычный рэп как вид поликодового текста.....	20
Вдовиченко Н. В. Вербально-когнітивна мережа «ОДЯГ» (експериментальне дослідження на матеріалі російської мови).....	24
Волощенко Е. И. Словообразовательная игра в творчестве Олега Григорьева	27
Габидуллина А. Р., Ладонина В. Д. Концепт «ЛЕБЕДЬ» в творчестве М. И. Цветаевой.....	30
Гамали О. И., Каневская О. Б. Репрезентанты концепта <i>ИСТОРИЯ</i> в художественной картине мира М. Алданова.....	33
Годік К. О., Іваненко І. М. Проблеми вивчення української мови як іноземної: практичний зріз.....	37
Голікова Н. С. Індивідуально-авторські новотвори у сміховій культурі П. Загребельного	39
Греченко-Журавская В. М. Топонимы в художественном тексте: традиции и новации	41
Громко Т. В. Теоретичні засади лексикографування колокацій за даними усного моноговіркового мовлення	44
Датченко Ю. В. Коронатвори в польській мові	47
Джинджолия Г. Народные представления о сновидении (по данным русских устойчивых сочетаний)	49
Дьячок Н. В. Опыт создания полилингвального словаря универбов	52
Євсєєва Г. П. Створення терміносистеми: 3d-друк будівельних об'єктів	54
Жадлун М. И. Семантика образа пруда в поэзии М. Цветаевой.....	57
Жарко С. Ю. Вербалізація коронавірусу в українському медіадискурсі	59
Зайцева В. В., Ковальчук М. С. Лексико-морфологічне вираження метафор у романі Л. Костенко «Записки українського самашедшого»	62
Zirka Vera Advertisement's creative writing: taking as a model	65
Івко О. С. Механізми деетимологізації одиниць, що є наслідком дієслівної універбації.....	67
Ільченко І. І. Словотвірні та граматичні особливості топонімів-тюркізмів Запорізької області.....	69
Каменева И. А. Метафорическая модель «хаос → сон» в поэзии Ф. И. Тютчева	71
Kesselová J. Syntaktické prostriedky zreteľa v slovenčine vo svetle teórie jazykového obrazu sveta.....	73
Колесниченко Е. Л. Морфологическая компенсаторность в русском и украинском языках (на примере морфологических характеристик имен).....	76
Корольова В. В., Попова І. С. Деякі коментарі до видання Українського правопису 2019 року	79
Космеда Т. А. Семантико-прагматичний та дериваційний потенціал лексеми <i>зелений</i> у сучасній українській мові	81
Кравцова Ю. В. Типы метафорических словарей	85

Krapivnyk Ganna The verbalization of motif discovery in the text of animated cartoon "OVER THE HEDGE"	88
Куварова Е. К. Корректная лексика: конструирование «новой этики» или деконструкция стилистики языка?	90
Левун Н. В., Рибалка Я. І. Роль сучасної періодики у мовленнєвому розвитку дітей.....	94
Летюча Л. П. Ціннісні зрушення сучасного суспільства крізь призму лексики російської мови.....	96
Лукіна Л. Персвазія як ефективний метод мовного впливу в сучасних польськокомовних проповідях	99
Маторіна Н. М. Лексико-фразеологічні інновації в сучасній українській мові періоду коронавірусної пандемії.....	101
Мацегора І. Л. Предложная семантика в украинско-русском переводе юридических текстов	104
Меньшиков И. И. Структура синтаксического предиката как фактора объективизации жанрово-стилистических параметров текста.....	107
Моргун А. В. К вопросу словообразовательной синонимии адъективных производных.....	110
Николюк В. В. Тематические группы новейших англоязычных заимствований в современном русском языке	114
Онкович Г. В. Галузеве (медичне) лінгвоукраїнознавство	116
Панченко Е. И. Человек в эпоху ковида – неологические обозначения	119
Педченко Л. В., Чернцова Е. В. Когнитивная структура концепта «ГОСТЬ» в русском языковом сознании	121
Подопригора А. М. Новое и традиционное в оформлении концовки письма в эпистолярной М. Горького.....	125
Половинко О. О. Лексико-семантичний аналіз терміна <i>суржик</i>	127
Пристайко Т. С. Метаноминатии совокупностей ковид-лексики в русском языке	130
Радзієвська Т. В. Українські урбаноніми в світлі загального мовознавства.....	133
Радчук О. В. Вербальне маркування відсутності в російській мові	136
Рогожа А. О. Грамматическое освоение иноязычных заимствований в русском аргоне	139
Самойленко О. В. Ономастологічні моделі складних медичних термінів української мови.....	141
Скоробогатова Е. А. Об одном типе синекдохи в поэзии Иосифа Бродского	144
Соболева Г. В. Семантика денег и финансовых операций в повести Н. В. Гоголя «Шинель».....	146
Степанов Е. Н. Концепция рече-культурных категорий как системообразующих понятий лингвокультурологии (к началу дискуссии)	149
Степанова С. Е. Разнообразие дискурсов реализации социального статуса художественного персонажа в текстах начала XX века	152
Suima I. P. Imperative sentence in the english dialogical speech.....	155
Тарлева А. В. Методология работы с прецедентными текстами в аудитории иностранных студентов-филологов.....	158
Толкачёва А. В. Специфика функционирования англицизмов на материале интернет-ресурсов	161
Тропина Н. П. Семантическая деривация как средство неологизации языка.....	163
Тукова Т. В. Актуализация проблемы защиты человеческого достоинства в обществе и языке	165
Турута И. И. Перифрастические номинации в современных масс-медийных текстах	167

Хейлик Т. А. В локдаун, как в нокдаун: лингвистические размышления о главном слове 2020-го года.....	172
Чан Тхи Суен / Trần Thị Huyền Невербальные средства гендерной характеристики персонажа (на материале русского и вьетнамского языков	174
Чень Шаосюн / Chen Shaoxiong Использование однокоренных слов как эффективный приём обучения русскому языку как иностранному	177
Шепель Ю. А. Динамические процессы в структуре словообразовательных рядов и словообразовательных типов.....	180
Шерметинская Т. Р. Семантико-стилистические сдвиги в номинациях лиц женского пола именами с суффиксом –ш(а).....	182
Шпітько І. М. Лінгвальне «коронавірусне» обличчя сучасної словацької мови	184
Щербина Д. Семантичні особливості повних гомогенних міжмовних омонімів-дієслів в українській і білоруській мовах	187
Яроцька Г. С. Інноваційні процеси та лінгвістичні конфлікти: український вимір	190

МАТЕРІАЛИ КОНФЕРЕНЦІЇ

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
Кафедра загального та слов'янського мовознавства

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ІННОВАЦІЇ В СУЧАСНИХ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ

Матеріали X Міжнародної наукової конференції

Українською, російською, словацькою, англійською мовами

За зміст і достовірність фактів, цитат, власних імен
та інших відомостей відповідають автори

Відповідальна за випуск проф. Т. С. Пристайко
Технічний редактор І. І. Турута
Дизайн обкладинки І. Д. Кольцової

Підписано до друку 22.04.2021. Формат 60x84/16.
Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 11,4.
Тираж 100 прим. Зам. № .

Видавництво та друкарня ПП «Ліра ЛТД».
вул. Наукова, 5, м. Дніпро, 49107.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів та
розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 6042 від 26.02.2018 р.

Лексико-граматичні інновації в сучасних слов'янських мовах:
Л 43 X Міжнародна наукова конференція (м. Дніпро, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, 15–16 квітня 2021 року): матеріали / укладання і загальна редакція проф. Т. С. Пристайко. – Дніпро: Ліра, 2021. – 196 с.

ISBN

Збірник містить матеріали доповідей лінгвістів України, близького й далекого зарубіжжя, присвячені опису лексико-граматичних і семантичних інновацій процесів у сучасних слов'янських мовах, що виявляються у різних комунікативних сферах; дослідженню інноваційних явищ в аспектах сучасних наукових парадигм; розгляду мовних і мовленнєвих інновацій як об'єктів прикладної лінгвістики, лінгводидактики, теорії і практики перекладу. Низка розвідок містить результати вивчення лексико-семантичних і словотвірних інновацій, пов'язаних із пандемією коронавірусу COVID-19 у 2020-21 рр.

Для викладачів, науковців, аспірантів і студентів гуманітарних факультетів, а також для широкого кола читачів, яких цікавлять динамічні зміни, що відбуваються в сучасних слов'янських мовах.

Матеріали публікуються в авторській редакції.

УДК 811.16'373